श्रीहेमचंद्राचार्यविरचितम्.

परिशिष्टपर्व.

(स्थविरावलीचरित्रम्)

बाबुसाहेब राय बुधसिंहजी बहादुर

तथा

शेठ वीरचंदभाइ दीपचंद. सी. आइ. इ. नी मददथी

छापी प्रसिद्धकरनार
श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा,
भावनगर.

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये कोलभाटवीथ्यां २३, श्री. रा. घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम्

वीरसंवत् २४३८. विक्रमसंवत् १९६८. शाके १८३४.

श्रीहेमचंद्राचार्यविरचितम्.

परिशिष्टपर्व.

(स्थविरावलीचरित्रम्)

बाबुसाहेब राय बुधसिंहजी बहादुर

तथा

शेठ वीरचंदभाइ दीपचंद. सी. आइ. इ. नी मददथी

उपावी प्रसिद्धकरनार

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा

भावनगर.

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये कोलभाटवीथ्यां २३, वा. रा. घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम्.

वीरसंवत् २४३८. विक्रमसंवत् १९६८. शाके १८३४.

सूचना.

आ ग्रंथ प्रथम बंगाला एशियाटिक सोसाइटी तरफथी छपाववामां आव्यो हतो, परंतु ते हालमां वीलकुल न मलतो होवाथी तेमज तेना टाइप विगेरे बराबर अनुकूल न होवाथी अमे उपर जणावेला वे गृहस्थो तरफथी श्री त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र माटे मलेली सहायतामांथीज आ ग्रंथ छपाव्यो छे. ते उत्तम साधु साध्वी जेओ संस्कृतना अभ्यासी होय तेमने तेमज पुस्तक भंडार माटे भेट तरीके आपवानो छे.

अन्य जैनबंधुओ वेचाण लेवानी इच्छावाला माटे किंमत रुपयो एक राखवामां आवेल छे के जे पहेली आवृत्ति करतां बहुज ओछी छे.

आ ग्रंथ श्रीजैनधर्मप्रसारकसभानी वती शा. कुंवरजी आणंदजीए मुंबई निर्णयसागर प्रेसमां छपावेल छे.

अनुक्रमणिका.

प्रस्तावना

यच्चातुर्वैद्यगोभिस्त्रिभुवनविदितैरन्यशब्दज्ञवर्गः
खद्योतानामभावीदितरकविगणोऽशिश्रियत् तारकात्वम् ।
प्रापद् दोषाकरत्वं परसमयमतिस्तार्किकप्राज्ञसार्थः
स्तोतुं शक्यः स किं स्यादिव दिवसपतिर्हेमचन्द्रो मुनीन्द्रः ? ॥ १ ॥

केन खलु स्वधिषणाधरीकृतधिषणेन स्वल्पमतिना वा पुरुषमानिना, संप्रतिपन्नेन जिनपतिमतानुयायितां, भक्तिभरनिर्भरेण चेतसा न चिरपरिचित्यकारि; केन वान्यान्यमतलम्पटपाटवेनापि विदुषा, नापश्चिमविपश्चित्त्वेन श्रवणमार्गमयातारि; केन वा तत्त्वेजुषा निर्व्याकमभितोऽभियुक्तत्वाधिकारितां, प्रासवता प्रबुद्धपरिषत्सु प्रसिद्धिं, तत्र तत्र स्वाभिप्रायसंवादकतया न समस्मारि भगवतो हेमचन्द्रस्य शरदिन्दुसुन्दरयशसः सुविहितसुगृहीतं नामधेयम् ? । अपग्रन्थप्रणयनप्रकटितप्रज्ञाप्रकर्षेण प्रासरूपेण, निबन्धमप्येतस्य भगवतः सोमप्रभ–प्रभाचन्द्रप्रभृतिभिर्भूरिभिः सूरिभिः, उत्तरोत्तरं प्रतिपच्चन्द्रमसः कलेवाधिकाधिकमुन्नतीभूयमानेभानम्, असदृशतादृशगुणगणस्य रोहण इव रत्ननिकरस्य निधानं, राजसभायासमहोदयमपि सात्त्विकधुराधुरीणतामादधानम्, अनुविदधानं च सर्वथा तत्तच्चिरंतनयति-

मानान्यन्यालङ्कारिकाभिमतानि मतानि नीतितो निरस्यन्तम्, अवधीरयन्तं च सर्वातिशायिना विषयविन्यासक्रमेणान्यान्यलङ्कारशास्त्राणि, गाम्भीर्यपरिपूर्णं टीका-विवेकविभूषितं काव्यानुशासनं नामालङ्कारग्रन्थम्; ग्रन्थांश्च कुतर्ककर्कशसंपर्कातिकर्कशतामावहत्, शुचियुक्तं स्याद्वादैकनिरवद्यतां प्रमापयत्, कणभक्ष-अक्षपादादिमतिमल्लक्षमाहिसपक्षपाततया प्रतिक्षिपत्, अक्षुण्णं च कलीकृतमकृतदर्शनविचक्षणैः श्रीवादानुशासन-प्रमाणमीमांसादि तर्कशास्त्रम्; मार्गणीयेषु शेषेष्वशेषेषु विषयेषु संपूर्णतया तं तं विषयं विवेचयन्ति, दोषपङ्ककलङ्कशङ्कामप्यनङ्कयन्ति, आमोदयन्ति च सहृदयहृदयानां हृदयङ्गमताम्, अर्हन्नीति-स्तुति-योगशास्त्र-द्व्याश्रयप्रभृतीनि गीर्वाणवाणीमय्य कुर्वन्ति, प्राकृतद्व्याश्रय-देशीनाममालादीनि भिन्नभिन्नभाषामयानि चानल्पानि ग्रन्थरत्नानि ।

एवं च किरीट इवालङ्कारसमुदये मूर्धन्यतामातन्वानो वैयाकरणनिवहेषु, चक्रवर्तीव धराशक्रचक्रेषु नायकत्वमावहमानः कविवरनिकरेषु, तिग्मज्योतिरिव ज्योतिर्धरणीष्वसाधारणतामादधानः सिद्धान्तविद्वद्विबुधविसरेषु, कण्ठीरव इव च च वारणवारनिवारणे प्रतिवादिपक्षप्रतिक्षेपे निष्प्रतीकाशमागदन्यमाविभ्राणो लोकोत्तरसामर्थ्यसंपाद्यकार्यव्यूहकर्तृत्वेन दिगन्तव्यापियशा भगवान् हेमचन्द्रः, करकं वसुधाविहारिणं धरणीभृतां नापिपद् निःसीमोपकारसाराधनसक्तां, कांश्चान् वा गर्वाभिभूतकन्धरानपि धीधनधीरधुरन्धरान् नापीपदत् पम्पाश्चर्यैकनिमग्नतां, कांश्चान् वा तदानीन्तनान् परमतानुयायिनोऽपि विचक्षणान् स्वकीयपाण्डित्यप्रभावेण नाजिजपत् "वैदुष्यं विगताश्रयं श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे

दिवम्" इत्यादीननेकशश्चित्ताकर्षकशब्दमयान् हृदयोद्गारान्, कां कां श्रीमदार्हतशासनप्रभावनां नाचीकरच्चतुरम्बुराशिरशनायां काश्यपीमनुशासतं परमार्हतं कुमारपालधरापालम् ? ।

अयमपि स्थविरावलिचरित्राख्यो यथार्थमभिधानमादधानो ग्रन्थस्तेनैव जगद्विश्रुताभिधेन भगवता, जलनिधिमिव जलानामाश्रयं शब्दार्थवैचित्र्यस्य, आकरभूमिमिव धातूनामास्पदं प्रसादादिगुणानां, निधानस्थलमिव सदर्थानां पात्रमलङ्काराणां, गगनमिव परिमाणस्यावधिं रसानां, भाण्डागारमिव सारवस्तुनो निलयमार्हतस्येतिवृत्तस्य, दशपर्व्यात्मकं त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्राह्वयं महाग्रन्थं विरचय्य, शिखरारोप इव महीयसि प्रासादे तस्मिन् परिशिष्टपर्वरूपो विनिरमायि ।

अधिकृतं चात्र, प्रत्यक्षमुपलक्ष्य क्षणिकामिव क्षणिकतामाश्रयन्तीं प्रभूतविभूतिं, निपुणं विभाव्य ध्वजाञ्चलमिव चञ्चलतामाकलयन्तीं युवत्वसंपत्तिं, सम्यगवधार्य प्रेक्षणक्षणमिव क्षणभङ्गुरतामास्थजन्तं स्वजनजनसंसर्गम्, अवितथं विचारगोचरतामानीय च बुद्बुदपटलमिव झटिति पतयालुतामश्नुवानं जीवितव्यं,सर्वथाऽपारसंसारावारपारनिःसारतामधिजग्मुषां;तिरस्कृतवैश्रमणवैभवं निजं महाविभवमाभवमपि तृणखण्डमिव परित्यज्य, परमार्थप्रतिबन्धैकबन्धकं च विषयलाम्पट्यं सुदूरमुत्सार्य शाश्वतिकामन्दानन्दसंदोहैकनिदानं चारित्रश्रियमधितस्थुषां; निरुपमशमशस्त्रेण पावकपटेकमिव धाराधरधारया क्रोधयोधं विध्वस्य, महामार्दवमन्त्रेण कालकूटकणमिव पीयूषयूषेण मानव्यालं वशीकृत्य, अस्खलिताजवबलमदोन्मत्तकुञ्जरमिव केसरिकिशोरकेण दम्भारम्भं संहृत्य, संतोषपोषमहिम्ना वारांनिधिमिव वडवानलेन लोभप्रसरं संशोष्य, सम्यग्ज्ञानोद्द्योतेन तिमिरनिकरमिव सहस्रकिरणेन मोहावेशं प्रतिषिध्य, विर-

छन्नागमजायेव क्षितिरुहव्यूहमिव हव्यहविषा कन्दर्पदर्पमुत्क्षिप्य च साम्यसाम्राज्यमाजेजुषां श्रामण्य-
शरीरमनुगहृतवानसंकरो श्रीजम्बूस्वामिनः प्रारभ्य श्रीवज्रस्वामिपर्यन्तानां महामुनीनां यथाजात-
मितिवृत्तम् ।

कविकुलतिलकायमानेन चानेन भगवता परिपुष्य सुश्लिष्टमुखादिसन्धिमाधुर्यम्, परिपूर्य मनोमु-
दाधाननिबन्धनमधिरसबन्धबन्धुर्यम्, निरस्य रसजाघनैरन्तर्येण प्रबन्धवैरस्यम्, निर्वर्ण्य च नगनगरा-
र्णवादिवर्णनीयनिकुरम्बम्, सुसूत्रसंविधानकत्वेन सदलङ्कारवाक्यविन्यासेन, सर्वथा रसस्वरूपानुरूप-
संदर्भता चाङ्कितोऽयं ग्रन्थः कृत्स्नैरपि महाकाव्यलक्षणैर्विभूषित इत्यत्र कथंकथिकता कथमपि न शक्नोति
प्रवेशावकाशमासादयितुम् ।

यत्तु 'स्वयं निरवद्यचातुर्यधुर्यप्रणेतुरस्य ग्रन्थकर्तुर्वचनरचनायां साधारणजनेनापि कर्तुमनर्हाणि स्खल-
नानि कथमवकाशमासादयेरन् ?' 'स्वतन्त्रव्याकरणादिकर्तृत्वस्योभयत्र समानत्वेन हेमचन्द्रस्याप्यन्य-
वैयाकरणादेरिव वा मतभिन्नत्वं कथं न भवेत् ?' 'कथं वा मतभेदेऽपि च तस्य प्रमाणतयाऽवश्योपाद-
यत्वेन मद्गुणादरमुच्यमानं शोभामाबिभ्रीत ?' इत्यादीननेकशः सूक्ष्ममनीषागम्यान् बलीयसोऽपि बाध-
कान् विमर्शपिशोध्य पण्डितयाकोबिना (H Jacobi) स्वसंशोधितस्य कलिकातायां एसियाटिकसमित्या च
प्रकाशितस्यास्यैव परिशिष्टपर्वणः प्रस्तावनायां ग्रन्थकर्तुर्दूषणजातमुपन्यस्तम्, तस्य सर्वस्याप्येकैकशः
प्रतिविधानं यद्यप्यन्यत्र पूर्वमेव व्यद्धाम्, तथापि तस्यैतद्ग्रन्थविषयकत्वेन 'एतत्साहाय्यापेक्षा धीमन्तां
निष्पक्षाः सुधियः तानि विवादमार्गमध्यासीनानि स्थलानि, अकलुषं परीक्षन्तां च प्रेक्षावन्तस्तत्सत्यासत्य-

॥ ३ ॥

त्वरुत्तन्' इति हेतुना महोपयोगितामवधार्य दूषणोल्लेखसहितं तमेव संपूर्णमपि निबन्धमत्रोल्लेखितुमुचि-तमुत्पश्यामि ।

तत्र पायमाक्षेपविभागः—

"To the fact that Hemachandra has used Prâkrit originals, must be ascribed his occasional use of Prâkriticisms,e. g; अंतर, XII, 320 used in the sense of इंतर, and I, 67, 136, XIII, 104 बत्तु, for बत्तु, just as in Prâkrit ओयरइ and उत्तरइ are interchangeable. The word पदानुसारिन् in XII, 137 is probably a wrong translation of Prâkrit पयाणुसारी which means पदानुसारिन्, compare जाईसर= जातिस्मर. The name पीतमती in II, 82 is a Prâkriticism for पीरवती. Unusual, if not against grammar, are the forms मातापितरम्वत् in III, 130, the adjectives चिकीर्षु in VII, 9 and प्रतिचिकीर्षु in VIII 453 instead of चिकीर्षु and प्रतिचिकीर्षु, the use of the simplex स्मरति instead of the causative. Another proof of Hemachandra's careless and hasty composition is his rather too frequent use of meaningless words to fill up an otherwise too short verse. His verses frequently bear the marks of rapid versification like those of the Latin poet who

In Hora Saepe Ducentos,

Ut Magnum, versus Dictabat Stans Pede In Uno.

Some verses contain metrical faults: in श्रेणिकसमदत्तस्य, I, 264, किं बहुमार्धपरासुं II, 339, तौ मल्ला मीलयित्रु VI, 49, सम्पगुपलक्ष्येदं, XI, 38, कान्दविकानयाचितान्, XI, 110, मालवकैशिकीमुख्य॰, XIII, 59 the

१ कनुखर । २ विना ।

वना.

॥ ३ ॥

second and third syllables of the *pāda* are short, though this is expressly forbidden by writers on metrics. In I, 288, II, 251, 484, III, 9, VIII, 370, XIII, 73 an enclitical monosyllabic word stands after the caesura against the rule. The third *pāda* in III, 214 [illegible] consists of nine syllables, such *pādas* of nine syllables are not unfrequent in epical poetry, but classical poets avoid them. There are some nicer rules on the Vipulâ form of the sloka which though not laid down in native works on metrics are always observed by Mahâkavis. Hemachadnra's verses set these rules aside nearly as often as they conform to them, e. g., in III, 145 the first *pāda* is correct, but the third is bad."

इदं चात्र प्रतिविधानम्—

"यद्यप्ययं क्लेशः सर्वथा प्रमाणाऽस्पर्शित्वेन विद्वत्सदस्सु कथञ्चिदप्यादरं नैवार्हति इत्युपेक्षार्हत्वमेव प्रेक्षावताम्, तथाऽप्यभ्युपगमवादेनापि तस्याऽसत्यता सप्रमाणं प्रदर्श्यमाना संदिग्धानां विदग्धानां संदेहापोहकत्वेनाऽवश्यमुपकर्त्री, इति प्रतिपाद्यते—

पूर्वं तावदत्र ग्रन्थे प्रयुक्तानां केषाञ्चिच्छब्दानां प्राकृतप्रयोगमात्रदर्शनेन प्राकृतमूलत्वसंस्थापनमेव विचारासहम्, अतिप्रसङ्गात्। अतिप्रसङ्गश्च संस्कृतप्राकृतभाषयोः कार्यकारणभावेन बहुषु स्थलेष्वेकतया तत्सादृश्यवतां शब्दानां कुत्रापि संस्कृतग्रन्थेऽनिवार्यत्वेन सर्वेष्वपि संस्कृतपुस्तकेषु प्राकृतमूलत्वापत्तेः। कः खलु मंख्यावान् प्राकृतेऽपि देश्यादिशब्दानां समानत्वेन संस्कृते तत्प्रयोगं निषेधति ?, तत्प्रयोक्तारं च प्राकृतशब्दव्यवहारित्वेन दूषयति ?, दूषयन् वा कथमुपहास्यतां न याति ?।

यना.

[illegible] पर्यायतया वा प्रयुज्यते, पट्टाभिषेकस्य संस्कृतमिति मत्वानुमतसिद्धान्तेन प्राकृतस्याऽपि [illegible] संस्कृत इति व्याख्यानम्, तथा चाऽन्यानि प्रतिकलादि (विशेषनियमो) संस्कृतानुसारिण्येव प्राकृतेऽपि [illegible], अनुपूर्वस्य अवपूर्वस्य च कृपातोर्विशेषनियमं विनापि प्राकृते एकार्थतामङ्गीकुर्वन्, तत्समानार्थकतया संस्कृतेऽपि तत्पूर्वस्य कृपातोरन्योन्यसमानायां समानार्थतायां प्रयोगं कुर्वन्तं [illegible] च दूषयन् प्रमाणकः किञ्चित् पौर्वापर्यमपि न पर्यालोचयतीति चित्रम् । किञ्च, हेमचन्द्राचार्य-[illegible] व्याकरणप्रणेतृत्वेन, अनेकाननिघण्टुकर्तृत्वेन च सर्वैरप्यङ्गीकृतप्रामाण्यतया तत्प्रयु-[illegible] स्वतःसिद्धैव प्रमाणता, इति नावाऽन्यानि प्रमाणान्यपेक्ष्यन्ते; तथापि 'तुष्यतु दुर्जनः' इति [illegible] सुविश्रुतकविवरैर्हेमचन्द्राचार्यैरेव बहुशः प्रयुक्तयोरेतयोर्विवादास्पदीभूतयोः प्रयोगयोः [illegible] उदाहरणानि प्रदर्श्यन्ते—

"धनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहं कलेव तत्सिद्धयनार्गेदकृपये" नेम—१—३५.
"स्वर्गीर्वा इव नाकिविमाना—दुत्ततार भुवि हीरकुमारः" हीरसौ—५—७.
"विमानैर्व्योमतरत्नैर्मुक्तानां वाणीकृताः" पासु—१—६५३.
"सिता इवोत्तरत्नी प्रसिध्यमायन्क्षायमस्पन्दनया नभस्तात्" विजय—१०—२०.

यदपि 'प्राकृतस्य पदानुसारीति शब्दस्य पदानुसारीति यत् कर्त्राऽनूदितम्, तदसत्यमेव, किन्तु पदा-नुसारी इत्येव स्यात्, यथा 'अदंसर आविलर' इति प्रोक्तम्; तदपि एतस्य प्राकृतानुवादरूपत्वेनाऽस्वी-कारादेव निरस्तम् । तदङ्गीकारेऽपि वा नैतत् कथमपि कर्तुंदूषणप्रायानुमतम्, संस्कृतस्य पदानुसारित्व-

त्स्याऽपि प्राकृते पयाणुसारीतिरूपनिष्पादनात्; अर्थतोऽपि पायानुसारीति रूपं प्रयुक्तमेताऽत्र भंग-
त्वात्; अन्यत्राऽपि—

"मीसेहर जस नागनुसारिविगयकज्जुज्जला ।"

"गूढोयरतामरसाणुसारिणी भमरमाला ।"

इत्यादिषु बहुशः कविवरैः प्रयुक्तेभ्यश्चान्यमानस्य अनुसारिशब्दस्य संस्कृते प्रस्तुतानुसारमनुसारिरू-
पेणैवाऽनुवादस्य दर्शनाच्च । यथा 'अणुसरेइ अनुसरति, अहिसारण अभिसारण' इत्यादीनि । न हि
संस्कृतस्याऽनुसरतिरूपस्यैव, अभिसारणशब्दस्यैव च प्राकृते 'अणुसरेइ, अहिसारणे'ति रूपे भवितुमर्हति,
किन्तु सत्वायकालजिमतं अनुसरति, अभिसारलेशादपि । तथा च प्राकृतकाव्यमहाकाले—

"किंमा विस्मा जिस्मा सो गुणहेण अणुसरेड ।" ४—१४.

गौडवधेऽपि—

"अहिसारणम्मि तं रिउसिरीए तिमिरियामियम्मियासिनिम्मो ।" ११२.

१ "नो णः" (हेम-प्रा–११२२८) इति नस्य णत्वे "अनादौ" (११११७७) इति दस्य लुकि "सर्वत्र" (१११८०) इत्यनेनाकारस्य यत्वे वररुचेः प्राकृतप्रकाशस्य वा "नो णः सर्वत्र" (२१४२) "कगचजतदपयवां०" इत्यादिना कार्यजाते सति । २ गौडवधे १०६४, "निष्पन्न इव कल्या इव यस्य नागनुसारिनिर्गतगजदन्तेन" इति तट्टीका । ३ गौडवधे १८, "गूढोदरतामरसानुसारिणी भ्रमरमालेव" इति टीकायाम् । ४ "स कं सा तां गुणैरनुसरति....पृष्ठानु-यायी भवतीति भाव." इति टीका । ५ "अभिसारणेऽभिसरणकाले रिपुश्रियाः निशिततिमिरितासिनिर्मितः" इति तट्टीकायाम् ।

न चात्र कथमपि अनुस्वारं चेति प्रमादकानुमतं पटामाटीकते, प्रस्तुतासङ्गतत्वात्, तद्वीकाकारान्यामपि अनादृतत्वेन निरस्तत्वाच्च । एतेनात्र प्रस्तावकप्रयुक्तं जाईमरेत्येकदेशीयमुदाहरणमपि चिन्त्यत्वेन सुतरां प्रत्युक्तम् । इत्यनुमतीव सुज्ञानं विषयमजानन्, निर्दोषेऽपि दूषणं प्रदर्शयन् प्रस्तावकः कियत् मादृशं प्रकटयतीति विदुषामेव विचारगोचरः ।

यदपि 'वीरयतीति प्रयोग्ये प्राकृतानुसारेण वीरमतीत्यनुरूपं कर्त्रा प्रयुक्तम्' इत्युक्तम्, तदपि भ्रान्तिमूलमेव, ऊर्म्यादिपाठेन वीरशब्दस्य मतोर्मकारस्य वत्वनिषेधेन तस्य (वीरमतीत्यस्य) सूपपद्यमानत्वात्, "तत्रानद् मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया" (हे० त्रि० प०७, स० ३, श्लो० ११९) "रं तु वीरमती नाम तस्याभूद्दयिता किल" (देव० पा० स० ६, श्लो० ६२३) इत्यादौ तस्यैवमेव स्पष्टमुपलम्भात्, गणपाठस्य चेष्टविषयत्वेन संज्ञायामेव तेन वत्वनिषेधात् "ह्रिणीयते वीरवती न भूमिः" इत्यादौ वत्वस्याऽपि निष्प्रत्यूहत्वाच्च बाधाभावाच्च ।

यदपि निजमेव व्याकरणसूत्रम्, न ते महाकविभिरप्रयोज्यतां कदाप्यर्हन्ति, यथाऽमावास्यादि, निजमेव चैतत्सिद्ध्यर्थं "मातरपितरं वा" (३।२।४७) इति सिद्धहेमव्याकरणस्य "मातरपितरमुदीचाम्" (६।३।३२) इति पाणिनीयस्य च सूत्रम्; इति मातरपितरस्य काव्यप्रयोगयोग्यत्वे निर्दोषं निष्पन्नेऽपि,

"पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च"

१ भट्टिकाव्ये द्वितीये सर्गे–३८ । २ अभिधानचिन्तामणौ मर्त्यकाण्डे २२१ ।

"मातापितरौ पितरौ मातरपितराविति प्रसूतातौ"[1]

"मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ"[2]

इत्यादिषु च बहुषु कोशेष्वपि तत्प्रामाण्यं संवदत्सु मातरपितरशब्दस्य कर्त्रा प्रयुक्तस्य प्रयोगानर्हतां प्रजल्पन् प्रस्तावकः कथमिव प्रमाणतामङ्गीकुर्यात् ?, कथं च तस्याऽप्यभिमतानां बहुशो दृश्यमानानां धवलार्जुनादिशब्दानामपि प्रयोगानर्हतां वदतो वदावदस्य पक्षं पक्षीकुर्यात् ? । एतेन चिकीर्षति प्रतिचिकीर्षतीति कर्त्रर्थे क्विपि सुषु निष्पद्यमानयोः, "हास्यास्पदं काव्यचिकीः कवीनाम्"[3] इत्यादिषु पौनरुक्त्यमानयोश्चिकीर्-प्रतिचिकीर्शब्दयोरप्यप्रयोज्यतादूषणं नितरां निराकारि ।

'व्यतिपूर्वकस्य इधातोः प्रयोक्तृरूपे व्यवहर्तव्ये निर्वर्जितमेव तत् कर्त्रा व्यापारि, वध्यमानेऽत्र च वचनरचनायां कर्तव्यायां गुर्वी साऽकारि' इति निर्जयमुद्दिपंस्तत्स्थलमपि चाऽनिवेदयन् प्रस्तावकः साहसिक इव विरूपमेवाऽऽचरन् कथं प्रतिवचनीयः ? । न हि तत्स्थलप्रमाणस्याऽप्यनिर्णीतौ निर्मूलमेव वाचनवचनं वा दूषणाभिधानं वा भूषणाय भवति । यदि चेदानीमपि प्रस्तावकस्तत्स्थाननिर्देशपूर्वकं स्वमतमामहीप्यते, पक्षस्पृहेयमस्मद्वेखिनी सयुक्तिकोक्तिक्रमेण सुतरामेव योग्योत्तराय प्रयतिष्यते, इत्यास्तां तावत् ।

छन्दःशास्त्रसंबन्धे वदता प्रस्तावकेन कर्त्रा प्रयुक्तानि यानि छन्दांसि दुष्टत्वेनाऽभिहितानि, तानि निःशेषाण्यप्यत्र श्रीमतो हेमचन्द्राचार्यस्याऽपि स्वयं छन्दोऽनुशासनविनिर्मातुरन्यस्येव स्वतन्त्रप्रमाणत्वेनाऽवश्यादरणीयतया दूषणान्येव न भवन्ति, किमङ्ग ! तद्विवेकप्रयत्नेन ? । तथापि "येन केन प्रकारेण

१ वैजयन्त्यां पृ० १७६ पं० ९४ । २ अमरकोशे मनुष्यवर्ग--३७ । ३ सम्यक्त्वसंभवमहाकाव्ये १--१४ ।

गतोपं जनयेत् सुधीः" इत्युक्तिं समाश्रित्य प्रस्तावकर्तोपपोपायाऽन्यैरपि छन्दःशास्त्रैस्तत्सत्यता प्रकटीक्रियते—पूर्वं तावद् "श्रेष्ठिश्रुजदत्तस्य" इत्यादिपद्यके द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेन "न प्रथमात् स्नौ" (पि० सू० ५।१०) इति नियममालम्ब्य यद् दूषणमुपन्यस्तम्, तच्छन्दःशास्त्रानवगाहफलमेव, यतोऽयं नियमोऽनुष्टुब्भेदविशेषे वक्त्रनामन्येव समस्ति, न त्वन्यत्र, "पादस्यानुष्टुब् वक्त्रम्" (पि० सू० ५।९) इत्येतदुत्तरमस्य नियमस्य प्रतिपादनेन तस्यैव तत्रानुवृत्तेः । तथा च वृत्तिकाकारः "न प्रथमात् स्नौ" (पि० सू० ५।१०) इत्यस्यैव वृत्तौ—"अत्र वक्त्रजातौ पादस्य प्रथमाद् वर्णादूर्ध्वं सगणनगणौ न कर्तव्यौ" इति । न च कर्त्रा सर्वत्र वक्त्रच्छन्दांस्येव व्यवहृतानि, किन्तु तन्नियमरहितान्यन्यान्यपि, महाकाव्यत्वेनाऽपरापरच्छन्दसामुपनिबन्धस्य समुचितत्वात्; इति क नाम दूषणदुःस्थता ? । न चानुष्टुबिति पदस्येव वक्त्रमिति पदस्यापि "म्रौ न्तौ च" (पि० सू० ५।१९) इति सूत्रं यावदनुवृत्तेः, तदनन्तरं पादाक्षरजातेरनायेन पश्चाष्टाक्षरजातेः पर्यवसिततया श्रीहेमचन्द्रव्यवहृतानामप्यष्टाक्षरवृत्तानां नितरां वक्त्रत्वापत्तिः; तथा च सिद्धमेव तद्दूषणसिद्धिरूपं समीहितमिति वक्तुं शक्यम्, तदुत्तरत्र तदभावेऽपि तत्पूर्वत्र "ग्लिति समानी" (पि० सू० ५।६) इत्यादिसूत्रविनिर्दिष्टानामष्टाक्षरवृत्तानां भूयसां सद्भावात् "वितानमन्यत्" (पि० सू० ५।८ इति सूत्रोक्ते छन्दसि सुतरां तत्समावेशेनोक्तदूषणस्य दूरोत्सारितत्वात् । अत एव तत्र (पिङ्गलनाम्ने) "वितानमन्यत्" इति सूत्रवृत्तौ प्रदर्शितम्—

"अन्यदतो हि वितानं श्वेतपटेन यदुक्तम् । चित्रपदापि च भौ गौ तेन गतार्थमिवैतत्" ॥ १ ॥

इत्युदाहरणमपि संगच्छते, अन्यथाऽत्रापि द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेनाऽनिवार्यो दूषणप्रसङ्गः, अनिष्टं

चैतत् प्रस्तावकस्यापि, नियामकाभावेन संपूर्णेऽपि शास्त्रे दुष्टत्वस्य प्रसक्तेः। न चैतेन यत्रैव वृत्ते लघुद्वयं गुरुद्वयं च क्रमेणोपलभ्यते, तत्रैव तद्दूषणाभावः, न त्वन्यत्र, इत्यपि वचनं चारुतामञ्चति। "वितानमन्यत्" (पि० सू० ५।७ इत्यत्र अन्यदिति व्यापकनिर्देशेन समानीप्रमाण्यौ व्यतिरिच्य सर्वस्याऽप्यष्टाक्षरच्छन्दसो ग्रहणात्, इतरथा "वितानं भौ गौ" इत्येव सूत्रं कुर्यात्। न चेदमस्माकमेवाऽऽम्नातम्, तट्टीकाकारेणाऽप्येवमेव प्रतिपादनात्, तथाहि—"किं च 'वितानमन्यत्' इति ब्रुवन् सूत्रकारो वितानस्यानेकप्रकारतां दर्शयति, अन्यथा 'वितानं भौ गौ' इत्येव विदध्यात्" इति। नन्वेवमप्येकस्मिन्नेव सर्गे क्वचन वक्त्रवृत्तम्, कुत्रचिद् विपुलाछन्दः क्वचिच्च वितानमिति भिन्नभिन्नवृत्तास्वीकारेऽस्य महाकाव्यत्वक्षतिः "वृत्तं प्रायः-"[1] इति महाकाव्यलक्षणे सर्गान्त्यवृत्तसादृश्यप्रतिषेधेन तदतिरिक्तानां सर्गान्तःपातिनां वृत्तानां समानतायाः सामर्थ्याल्लाभात्, विशेषनिषेधस्य शेषाभ्यनुज्ञानान्तरीयकत्वात्, इति चेन्न। नैवम्, वक्त्रविपुलयोरिव वितानस्याऽप्यनुष्टुबन्तर्भावेन तेषां सर्वेषामप्यनुष्टुप्तया समानत्वेन महाकाव्यलक्षणसंसिद्धेः; अन्येष्वपि सर्वेषु महाकाव्येष्वनुष्टुप्सर्गे व्यवहृतवक्त्राद्यनेकभेदे एवमेव लक्षणसमन्वयात्। अनुष्टुप्त्वं च वितानस्य "पादस्यानुष्टुब् वक्त्रम्" (पि० सू० ५।९) इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्यायेनाऽनुष्टुबधिकारात्, इतरथा "ग्लिति समानी" (पि० सू० ५।६) इत्यस्मिन्नतोऽपि पूर्वसूत्रेऽष्टाक्षरनियमाभावेन व्यवस्थाहानिप्रसङ्गात्, तट्टीकायामप्यस्याशयस्योपलभ्यमानत्वाच्च।

---

१ श्रीहेमचन्द्रप्रणीतकाव्यानुशासनेऽष्टमाध्याये पृ० ३३०। २ तथाहि—" 'पादस्यानुष्टुब् वक्त्रम्' (पि० सू० ५।९) इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्यायेनाऽनुष्टुब्ग्रहणमनुवर्तते। तेनाऽष्टाक्षरः पादो यावद्भिः" इत्यादि।

यच्च ततोऽनन्तरं काव्यपट्टके चादेः पादादित्वं क्वचन पादान्त्यत्वं च दूषणमभ्यधित प्रस्तावकः, तदप्ययुक्तम्, पादादौ चाद्यप्रयोगनियमस्य प्रायिकत्वात्। प्रायिकत्वं च तस्य "पादादौ न च वक्तव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः" इत्यादितन्नियमप्रतिपादक एव सूत्रे प्रायशःशब्दस्य साक्षाल्लक्ष्यमाणत्वात्। तथापि तन्नियमस्य सार्वत्रिकत्वाङ्गीकारे

"रे राक्षसाः! कथयत क्व स रावणो यो रत्नं रवीन्दुकुलयोरपहृत्य नष्टः"
"आः सर्वतः कैरवमापिबन्ति ज्योत्स्नां कषायमधुरां मधुना चकोराः"
"मुक्ताऽपि तैः कापुरुषसंश्रयेव मा चापलायेति गणान् व्यनैषीत्"
"क्रियासु युक्तैर्नृपचारचक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः"
"नै क्षोणीजङ्गजीरुः कलयति च शिरःकम्पनं तत्र विप्रः"
"शरणगतसखीवचोऽनुरोधात् किल कथमप्यनुकूलतां चकार"

इत्यादावपि दूषणप्रसङ्गात्, तत्प्रसङ्गसङ्गमस्य च प्रस्तावकस्याऽप्यनिष्टत्वात्। किञ्च, "चादयः प्रायशो बुधैः" इति पादादावेव चादिनिर्देशं कुर्वन्नालङ्कारिकशिरोमणिः स्वयं ज्ञापयति–चतुर्थपादादौ स्वरादिपदसंहिताश्चादयो नैव दोषायेति सहृदयहृदयसंवेद्यमर्थम्, इतरथाऽत्रापि पादादावेव चादिनिर्देशेन दूषणापत्तेः।

---

१ वाग्भटालङ्कारे १–१७। २ वाग्भटालङ्कारे तस्यैव श्लोकस्य सिंहदेवगणिरचितायां टीकायां प्रायशःशब्दस्यैव चारितार्थ्ये निदर्शनम्। ३ कु० सं० ३–४१। ४ कि० १–४। ५ नैष० १२–३९। ६ शिशु० ७–११।

गनमप्रनम्य नियागयितुमशक्यतया "भावनाद्यो बुधैः" इत्येव वक्तव्यस्योचिततत्वात्। इति सूत्रेद्वि-कस्यापि पुलम्त्र दूषणावकाशः॥। पादान्ते प्रयुक्तस्य तु चादेर्दूषणत्वं पूर्वोक्तनियमादौ नैवोपलभ्यत उत्पत्तीकागर्देव विरुद्धत्वम्। तदुदाहरणेऽपि वा

"स्वयं तदङ्गेषु गतेषु चाप्तां परस्परेणैव विनिर्मितेषु च"

"देहिनामुत्तमशिवाभिधानवित् स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुङ्क्त च"

"देवमेव हव्यं होता च जोग्यं जोक्ता च शाश्वतः"

"मैनमः शिवरात्रां च सदृशी ते नमुक्तिः"

इत्यादौ प्रायः सर्वत्रापि महाकविसूक्तेषु तद्दूषणमनर्केः केनाऽप्यपह्नवयितुमशक्यत्वात्, इत्युत्तय-तोऽपि पादान्तः प्रमादकत्व।

वस्तुतः "यस्त्रिनाह्नवत् नवा चाऽस्मि" इत्यत्रैकस्मिन्नेव पादे नवाक्षरत्वेन तच्छन्दसो दुष्टत्वमनिर्दि-ष्टम्, तदनवलम्बनम्, एवंजातीयस्यापि छन्दसः महाकविनानस्य नियमलक्षणाभावतत्वात्। स्याद्धं चैतद् गण-व्यवस्थार्था। तथा च तत्रोक्तम्:—"अयमयमपि वृत्तभेदो यत्रैकः पादो नवाक्षरोऽन्येऽष्टाक्षराः" इति। अनेकस्थलेषु कवयो व्यवहृतवन्ति यथा—

"दधिपक्वमृदु महायशाद् नैवद्विजाश्रमान्"

"प्रयाने पर्यवस्थितं ज्ञातीनामुचितं कर्म्यतान्। अनधाने कुशादीनां हन्ते कर्तुंश्च कर्मणः" ॥ ३ ॥

१ रेत० ११ ७८। २ शिशु० ११-३८। ३ कु० २-१५। ४ कु० ६-६६।

न चैतच्छन्दोविशेषस्य बहुप्रसिद्धत्वाभावेन व्यवहृतिर्दोषाय इति वक्तुं योग्यम्, महाकाव्यत्वेन शिष्टशब्दप्रयोगस्येव विशिष्टच्छन्दोग्रहणस्याऽपि दोषास्पदत्वाभावात्, प्रत्युत शोभावहत्वेन गुणरूपत्वात्।

यदपि "मा साहसमिति मुहुः" इत्यत्र नविपुलायां चतुर्थाक्षरस्य लघुत्वेन स्खलितविन्नसिन्नमिति व्याहृतम्, तदप्यविचारितरमणीयम्, विपुलायां चतुर्थाक्षरेण गुरुणैव भवितव्यमिति निश्चयस्य कुत्रचन छन्दःशास्त्रेऽनुपलम्भात्। आम्नायस्य तु तादृशस्य छन्दोविद्भिरपि प्रायिकत्वेनैव कक्षीकारात्। तथा च पिङ्गलस्यैव टीकाकारः—"सर्वासां विपुलानां चतुर्थो वर्णः प्रायेण गुरुर्भवतीत्याम्नायः" इति। अत एव

"शूरः शौरिरशिशिरैराशाशैराशु राशिशः" (माघ० १९-१०८)

इत्यादयो महाकविव्यवहाराः सङ्गच्छन्ते। अन्यथाऽत्रापि सत्यपि चित्रगुणे छन्दसस्तु दुष्टत्वप्रसङ्गः कथं सङ्गतिं नेयात्?। स्पष्टरूपेणैव निष्टङ्कितं चैतत् पिङ्गलस्यैव "भ्रौ न्तौ" (५।११) इति विपुलाप्रतिपादके सूत्रे नविपुलाप्रसङ्गे तट्टीकाकारेण—

"वन्दे देवं सोमेश्वरं जटामुकुटमंडितम्। खट्वाङ्गधरं चन्द्रमःशिखामणिविजृम्भितम्"।

इत्येतच्चतुर्थाक्षरलघुरूपं निदर्शनमुपन्यस्यता हलायुधेन। इत्यलमतिपल्लवितेन।"

तदेवं भगवत्प्रयुक्तस्य सर्वस्यापि प्रयोगजातस्य छन्दोजालस्य चानल्पैः स्वपराजिमतप्रमाणैः संसिद्धिपद्धत्यारूढत्वेन सर्वथा निर्दोषतामश्नुवानस्य ग्रन्थस्याऽस्य समूलचूलमालोकनेन पवित्रीकुर्वतां स्वविलोचनानि निपुणाः, निपीयन्तां भगवद्वचः सुधारसं सहृदयाः, अनुसरतां वर्णितमहामुनिचरितान्यनुकर्तुं साधुजनाः नयन्तां चैवं साफल्यमस्याः सततं यतमानायाः प्रकटयित्र्याः सभायाः परिश्रमं विवेकिनः।

अन्ते, पुनरभ्यर्थ्यते प्रस्तावनायां मतिमान्द्यप्रभवाणि स्खलनानि क्षन्तुं सज्जनान् सानुनयमभ्यर्थ्य, प्रत्युपक्रीडितग्रन्थरत्नानि प्रकटीकुर्वत्या जैनोन्नतिबद्धपरिकरायाः श्रीजैनधर्मप्रसारकसभायाः, यया समर्पितो मे प्रस्तावनाविनिर्मितिसमयं सुप्रावसरः, कृतज्ञतामुररीकृत्य, जगत्यनन्यविलोकनेन प्रादुर्भवतामान्तरोल्लासानामिह हृदयैकक्रोडीकरणेऽपि प्रकाशनं, न शक्यतेऽवस्थानमाधातुम्, यदुत;—

तावद् गौरवमादधातु नवतां चित्तेऽपरे शाब्दिकाः, माहित्यामृतवर्षिणोऽपि दधतां तावत् प्रकर्षं परे ।
तर्कग्रन्थविधायिनस्त्वितरे तावच्चमत्कुर्वतां, तासां यावदुपैति यः परिचयं श्रीहेमसूरेर्गिरः ॥

श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालाकार्यालयम् ।
वाराणसी ।
आश्विनकृष्णा तृतीया ।

इति निवेदयति—
हरगोविन्दः ।

परिशिष्टपर्व ।

प्रथमः सर्गः

श्रीमते वीरनाथाय सनाथायाद्भुतश्रिया । महानन्दसरोराजमरालायार्हते नमः ॥ १ ॥
सर्वेषां वेधसामाद्यमादिमं परमेष्ठिनाम् । देवाधिदेवं सर्वज्ञं श्रीवीरं प्रणिदध्महे ॥ २ ॥
कल्याणपादपारामं श्रुतगङ्गाहिमाचलम् । विश्वाम्भोजरविं देवं वन्दे श्रीज्ञातनन्दनम् ॥ ३ ॥
पान्तु वः श्रीमहावीरस्वामिनो देशनागिरः । भव्यानामान्तरमलप्रक्षालनजलोपमाः ॥ ४ ॥
त्रिषष्टिशलाकापुंसां दशपर्वी विनिर्मिता । इदानीं तु परिशिष्टपर्वास्माभिः प्रतन्यते ॥ ५ ॥
अत्र च जम्बूस्वाम्यादिस्थविराणां कथोच्यते । विश्वस्य कण्ठालङ्कारकृते हारावली शुभा ॥ ६ ॥
अस्त्येव जम्बूद्वीपस्य भरतार्धेऽत्र दक्षिणे । देशोऽस्ति मगधाभिख्यो वसुधामुखमण्डनम् ॥ ७ ॥
तस्मिन्ग्रामोत्तमा गोष्ठा ग्रामाश्च पुरसंनिभाः । पुराणि खेचरपुरप्रायाण्यद्भुतया श्रिया ॥ ८ ॥
[illegible]मूलानि लूनान्यपि हि कर्षकैः । तत्र धान्यानि दूर्वावत्प्ररोहन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥
निगमस्था निरातङ्काः सन्तुष्टाः परमायुषः । वसन्ति तत्र सुषमाकालजाता इव प्रजाः ॥ १० ॥
[illegible] सुजनाः । अहर्निशं कामदोह्या गावः कामगवीनिभाः ॥ ११ ॥
[illegible] वहन्ति सरितः । धर्मकर्मरतो लोकस्तत्र धर्मैकसद्मनि ॥ १२ ॥

१ सर्वेषाम् । २ गोस्थानानि, व्रजाः ।

विदधानस्य वसुधामेकछत्रां महौजसः । तस्याज्ञा वज्रिणो वज्रमिव नास्खलि केनचित् ॥ २८ ॥

एकदा तत्पुराभ्यर्णे चैत्ये गुणशिलाह्वये । सुरासुरपरीवारः श्रीवीरः समवासरत् ॥ २९ ॥
रूप्यस्वर्णमणिमयैः प्राकारैर्वलयितं त्रिभिः । चक्रुः समवसरणं तत्प्रदेशे तदामराः ॥ ३० ॥
अशोकवृक्षस्तस्यान्तर्विचक्रे व्यन्तरामरैः । पल्लवैः पवनोद्धूतैर्भव्यजन्तूनिवाह्वयन् ॥ ३१ ॥
सुमेरुरिव तुङ्गो जात्यजाम्बूनदद्युतिः । तस्मिन्समवसरणे पूर्वद्वाराविशद्विभुः ॥ ३२ ॥
अशोकाधःस्थिते देवच्छन्दे स्वामी यथाविधि । सिंहासनमलञ्चक्रे राजहंस इवाम्बुजम् ॥ ३३ ॥
निषसाद यथास्थानं सङ्घस्तत्र चतुर्विधः । स्वाम्यप्यमृतवृष्ट्याभां प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ ३४ ॥
तद्देशनायासिनस्तूष्णीं शृण्वाना मृगा इव । स्वामिनं समवसृतमेत्य राज्ञे व्यजिज्ञपन् ॥ ३५ ॥
राज्ञः पीतवतो नाथागमोदन्तामृतं तदा । वपुः पनसफलवत्कण्टकमभून्मुदा ॥ ३६ ॥
सिंहासनं पादुके च विहाय मगधाधिपः । स्वामिनं मनसिकृत्यानमद्भून्यस्तमस्तकः ॥ ३७ ॥
स्वाम्यागमनशंसिभ्यो नृपालः पारितोषिके । हिरण्यमनृणीकारकारणं प्रचुरं ददौ ॥ ३८ ॥
अर्हच्चन्दनयात्रार्हे सदनो श्वेतवाससी । क्षीरोदलहरीस्पृष्टे इव राजाथ पर्यधात् ॥ ३९ ॥
तदा च रत्नाभरणैराभुक्तैर्मुकुटादिभिः । अनल्पैः कल्पशालीव रेजे राजगृहेश्वरः ॥ ४० ॥
हस्त्यश्वादीनि यानानि राजद्वारे तदाज्ञया । सज्जीकृतान्यढौकन्त प्राग् ज्ञातेय इव श्रिया ॥ ४१ ॥
कल्याणकारणं जन्यकुञ्जरं नृपकुञ्जरः । अथारुरोह तेजस्वी पूर्वाचलमिवार्यमा ॥ ४२ ॥

१ बंधवः ।

कुम्भिभिर्नवसिन्दूरारुणकुम्भैरनेकशः । सन्ध्याभ्रविभ्रमकरैः परिवव्रे नृपद्विपः ॥ ४३ ॥
गजघण्टाटणत्कारैः पूरयन्परितोऽम्बरम् । प्राचालीदचलानाथस्तीर्थनाथमनूत्सुकः ॥ ४४ ॥
गजेन्द्रगर्जितैरश्वहेषितैरथ चीत्कृतैः । मिलद्भिरम्बरतले शब्दोऽम्बरगुणोऽभवत् ॥ ४५ ॥
राज्ञोऽग्र्यसैनिकौ च द्वावेकमेकाग्रमानसम् । एकांह्रिणा तस्थिवांसमेकमूलमिवांह्रिपम् ॥ ४६ ॥
सिद्धिक्षेत्रमिवाक्रष्टुमुदश्चितभुजद्वयम् । आदर्श इव सूर्येऽपि निष्कम्पन्यस्तलोचनम् ॥ ४७ ॥
उज्झितस्फोटकमिवार्कतापात्स्वेदबिन्दुभिः । शान्तरसं मूर्तमिव शान्तं ददृशतुर्मुनिम् ॥ ४८ ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ।
तयोरेकतरोऽवादीदहो मुनिमतल्लजः । वन्दनीयो महात्मायं य एवं तप्यते तपः ॥ ४९ ॥
कस्तिष्ठेदेकपादेन स्म पश्येदर्कमक्षणम् । मुहूर्तमप्येवमहो अहो दुष्करकारिता ॥ ५० ॥
स्वर्गो वा यदि वा मोक्षो नास्य दूरे महात्मनः । भूयसा तपसा किं किं नासाध्यमपि साध्यते ॥ ५१ ॥
व्याजहार द्वितीयोऽपि न जानासि वयस्य किम् । राजा प्रसन्नचन्द्रोऽयं न धर्मोऽस्य मुधा तपः ॥ ५२ ॥
अयं हि बालं तनयं न्यधाद्राज्ये स मन्त्रिभिः । प्रच्यावयिष्यते राज्यादामं फलमिव द्रुमात् ॥ ५३ ॥
अनेन हि निजं राज्यं रक्षणाय समर्पितम् । मार्जाराणामिव क्षीरं तेषामेव दुरात्मनाम् ॥ ५४ ॥
तस्मिन्नुच्छेदिते बाले वंशो नास्त्यस्य सर्वथा । स्वपूर्वजन्मनां नामनाशनादेष पातकी ॥ ५५ ॥
प्रचिप्रजिषुणानेन याश्च तत्यजिरे प्रियाः । न जाने का गतिस्तासामनाथानां भविष्यति ॥ ५६ ॥

---

१ अपर्कं ।

तद्घोषात्तया कर्णकोटरेण प्रविष्टया । प्रसन्नचन्द्रराजर्षेः समाधिर्दुरजन्यत ॥ ५७ ॥
दध्यौ चैवं स राजर्षिरहो तेषां कुमन्त्रिणाम् । सन्मानो यो मयाकारि स भस्मनि हुतं ध्रुवम् ॥ ५८ ॥
मत्सूनोः क्षीरकण्ठस्य तैः शठैः पापकर्मभिः । राज्यमाच्छेत्तुमारेभे धिक् तान्विश्वस्तघातकान् ॥ ५९ ॥
तथाद्यमत्रविष्यं चेत्तदा तेषां दुरात्मनाम् । अकरिष्यं नवनवैर्निग्रहैरनुशासनम् ॥ ६० ॥
जीवितेनामुना किं मे तपसा श्रुतेनापि किम् । श्रुतिगोचरमायासीत्स्वसूनोर्यत्पराजयः ॥ ६१ ॥
एवं राजर्षिरारोहद्दुर्ध्यानमधिकाधिकम् । आविष्टः क्रोधभूतेन श्रामण्यं व्यस्मरन्निजम् ॥ ६२ ॥
गिरावज्रोकलम्बायेनाक्रीडः शस्त्रतेजसा । मत्यक्षानिव सोऽद्राक्षीत्तानमात्यान्सुतद्विषः ॥ ६३ ॥
पूर्वसागरकैरपरधारोऽभिधारया । मनसा खण्डशश्चक्रे तान् रणे सुरद्विषानिव ॥ ६४ ॥
छेदनं भेदनं चान्यदपि दुःकर्म दारुणम् । क्रोधान्धो मनसाकार्षीद्राजर्षिः किं न मन्त्रिणाम् ॥ ६५ ॥
तत्र प्रदेशे च तदा राजा राजगृहेश्वरः । आजगाम जिनोपान्तधर्मद्रुमविहंगमः ॥ ६६ ॥
उत्ततार मुनिं दृष्ट्वा कुञ्जराग्राजकुञ्जरः । भक्तं विश्वकरम्भूमिरेणुना प्रणनाम च ॥ ६७ ॥
चक्षुष्युमेकमाद्यं तं दृष्ट्वा ध्यानपरायणम् । अमोदिष्टान्यमोदिष्ट चात्यर्थं पार्थिवाग्रणीः ॥ ६८ ॥
प्रसन्नचन्द्रराजर्षेर्ध्यानसामर्थ्यमद्भुतम् । चिन्तयन्नथ राजागाज्जगद्गुरुजिनान्तिके ॥ ६९ ॥
पदौ भगवतः पञ्चाङ्गस्पृष्टभूर्भुजां वरः । निषसाद यथास्थाने पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥ ७० ॥
पप्रच्छेत्य जगन्नाथं महीनाथशिरोमणिः । नत्वाम्बुजमुकुलाकाररचितप्रग्रहाञ्जलिः ॥ ७१ ॥
ध्यानस्थः समये यत्र प्रसन्नर्षिर्मयैक्ष्यत । तत्रैव चेद्विपद्येत तत्कामासादयेद्गतिम् ॥ ७२ ॥

स्वाम्याख्यात्तत्र समये कृतकालो प्रजेन्नृपः। प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः सप्तमीं नरकावनिम् ॥ ६३ ॥
श्रमणोपासको राजा ऋजुधीरित्यचिन्तयत्। अप्युग्रतपसोऽमुष्य गतिः केयं महामुनेः ॥ ६४ ॥
नृपो भूयोऽपि पप्रच्छ समयेऽस्मिन्महामुनिः। स कालं यदि कुर्वीत का लभेत ततो गतिम् ॥ ६५ ॥
प्रभुः प्रोवाच हे राजन्स राजर्षिर्महातपाः। सर्वार्थसिद्धिगमनयोग्यः सम्प्रति वर्तते ॥ ६६ ॥
राजा जगाद भगवन्किमियं व्याकृतिर्द्विधा। समाख्याहि ममाज्ञस्य सार्वज्ञो वाक्कुतोऽन्यथा ॥ ६७ ॥
स्वाम्याचख्यौ यदा राजन्राजर्षिर्वन्दितस्त्वया। रौद्रध्यानी तदा सोऽभूच्छुक्लध्यानी तु सम्प्रति ॥ ६८ ॥
स तदा नरकार्होऽभूद्रौद्रध्यानपरायणः। सर्वार्थसिद्धियोग्यस्तु शुक्लध्यानपरोऽधुना ॥ ६९ ॥
ज्ञानालोकार्कमर्हन्तं पप्रच्छ श्रेणिकः पुनः। रौद्रध्यानी कथमभूच्छुक्लध्यानी कथं च सः ॥ ७० ॥
स्वाम्यप्युवाच राजंस्त्वदग्रसैनिकवार्त्तया। शुश्रावाभिभवं सूनोर्मन्त्रिभ्यः स्वेभ्य एव सः ॥ ७१ ॥
स्पृष्टः सुतममत्वेन प्रसन्नो विस्मृतव्रतः। मनसा योद्धुमारेभे तैः समं क्रूरमन्त्रिभिः ॥ ७२ ॥
प्रत्यर्थि[illegible] तैः सार्धं युध्यमानोऽधिकाधिकम्। निष्ठितास्त्रः प्रसन्नोऽभूदप्रसन्नमनाः क्रुधा ॥ ७३ ॥
स सन्नद्धं स्वमज्ञासीदिति चाचिन्तयत्क्रुधा। शिरस्त्रेणापि हन्म्येतान्सर्वं शस्त्रं हि दोष्मताम्[1] ॥ ७४ ॥
ततश्च शिरसि न्यास्थच्छिरस्कादित्सया करम्। तं लुञ्चितं स्पृशन्नात्तव्रतमात्मानमस्मरत् ॥ ७५ ॥
अचिन्तयच्च धिग्धिग्मां रौद्रध्यानानुबन्धिनम्। किं तेन सूनुना किं तैर्मन्त्रिभिर्निर्ममस्य मे ॥ ७६ ॥
इति चिन्तयतस्तस्य विलीने मोहदुर्दिने। विवेकभास्करः प्रादुरभूद्भूयोऽपि भास्वरः ॥ ७७ ॥

१ पराक्रमिणाम्।

ततया तथैव वन्दित्वा सोऽस्मानग्रे स्थितानिव । आलोच्याथ प्रतिक्रम्य प्रशस्तं ध्यानमास्थितः ॥८८॥
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः शुभध्यानकृशानुना । कर्मकक्षमुवोष द्राक्शुक्लध्यानारण्यसंज्ञकम् ॥ ८९ ॥
श्रेणिकस्तस्य राजर्षेश्चरितेन सुगन्धिना । वासितः श्रीमहावीरं धर्मवीरो व्यजिज्ञपत् ॥ ९० ॥
अपि यावत् सुतं राज्ये विनिवेश्य विशांपतिः । प्रसन्नचंद्रो भगवन्प्रव्रज्यामाददे कथम् ॥ ९१ ॥
अथाख्यद्भगवान्राजन्नगरे पोतनाभिधे । अभूत्सौम्यतया चंद्रः सोमचन्द्रो महीपतिः ॥ ९२ ॥
सधर्मचारिणी तस्य धारिणी धर्मधारिणी । बभूव शीलालङ्कारा विवेकजलदीर्घिका ॥ ९३ ॥
सा गवाक्षेऽन्यदा पत्युरासीनस्य कचोच्चयम् । स्वयं करसरोजाभ्यां विवरीतुं प्रचक्रमे ॥ ९४ ॥
ददर्श च तदा राज्ञः पलितं मूर्ध्नि धारिणी । स्थानं स्वीकृत्य निःशानं जरयेव निवेशितम् ॥ ९५ ॥
व्याजहार च राजानं स्वामिन्दूतोऽयमागतः । दिशोऽवलोक्य राजापि प्रोचे किं नेह दृश्यते ॥ ९६ ॥
राज्यथादर्शयद्राज्ञः पलितं मूर्ध्न्युवाच च । प्राणेश केशराजोऽयं प्रशस्यो धर्मदौत्यकृत् ॥ ९७ ॥
तृतीयवयसः शस्त्रमिव यौवनघातकम् । तन्मूर्ध्नि पलितं दृष्ट्वा राजा दुरमनायत ॥ ९८ ॥
अभ्यधाद्धारिणी देव किं वृद्धत्वेन लज्जसे । अप्येकं पलितं दृष्ट्वा यद्येवं दुर्मनायसे ॥ ९९ ॥
पटहोद्घोषणां कृत्वा लोकः सर्वो निषेत्स्यते । न यथा वृद्धभावं ते वार्तयापि प्रकाशयेत् ॥ १०० ॥
राजा प्रोवाच जिह्रेमि नाहं पलितदर्शनात् । दौर्मनस्ये पुनरिदं कारणं जीवितेश्वरि ॥ १०१ ॥
…पितरसत्पूर्वजाराददे व्रतम् । अहं तु विषयासक्तः प्रिये पलितवानपि ॥ १०२ ॥
…ऽपि हि । किं तु दुग्धमुखे सूनौ राज्यमारोप्यते कथम् ॥ १०३ ॥

वत्स मे सततादित्सोः किं राज्येन सुखेन किम् । धीमति त्वमादास्वे त्वं स्वे संवर्धयात्मजम् ॥ १०४ ॥
धारिण्यभिदधे नाहं त्वां विना स्थातुमीश्वरी । सत्यः पत्यनुयायिन्यः समये यत्र तत्र वा ॥ १०५ ॥
तद्राज्येऽपि सुखे राज्ये निष्पीडा अहं पुनः । शुश्रूषिष्ये वनेऽपि त्वां देहच्छायेव पार्श्वगा ॥ १०६ ॥
अपत्यजननादिव सुतः स्वैरेव कर्मभिः । प्रसन्नचन्द्रो जातोऽपि वर्धतां तेन किं मम ॥ १०७ ॥
सोमचन्द्रस्ततो राज्यमारोप्य तनुजन्मनि । दिक्प्रोक्षिततापसोऽभूत्पत्न्या धात्र्या च संयुतः ॥ १०८ ॥
स आश्रमपदं किंचिच्चिरशून्यमशिश्रयत् । उटजं च तपस्तेपे शुष्कपत्रादिभोजनः ॥ १०९ ॥
पलाशपत्राण्यादाय स आश्रमकुटीं व्यधात् । मृगाणामध्वगानां च शीतच्छायामृतप्रपाम् ॥ ११० ॥
पुष्पाण्युदकानि वनस्पतिफलानि च । सोमेन्दुरानयत्तस्यै स्यूतैस्तत्प्रेमतन्तुभिः ॥ १११ ॥
तथापि धारिणी सा तु पत्यावत्यन्तभक्तिभाक् । तल्पं प्रकल्पयामास तदर्थं कोमलैस्तृणैः ॥ ११२ ॥
सच्छिद्राणि फलानि पेयं पेयं च धारिणी । स्नेहं जग्राह दिवसे चक्रे च निशि दीपकान् ॥ ११३ ॥
आरण्यगोमयैरार्द्रैः सा लिलेपाश्रमाङ्गणम् । पत्युः सुखासिकाहेतोर्मार्जयामास चासकृत् ॥ ११४ ॥
तथाश्रमे दम्पती तौ लालयन्तौ मृगार्भकान् । तपःकष्टमजानन्तौ कञ्चित्कालं व्यतीयतुः ॥ ११५ ॥
अन्योन्यसुखभाविन्याः धारिण्याः पूर्वसम्भवः । तत्र क्रमेण ववृधे गर्भोऽनुत्पादितव्यथः ॥ ११६ ॥
धारिण्या सूनुरद्भुतलक्षणः सुषुवेऽन्यदा । कान्त्या दीप इवातिवपुरोऽन्तःसूतिकागृहम् ॥ ११७ ॥
आश्रमे वल्कलान्यवं त्ववेष्टयत स वल्कलैः । पित्रा वल्कलचीरीति तत्तस्य नाम कल्पितम् ॥ ११८ ॥

१ मोहः । २ स्निह स्निह ।

विपेदे धारिणी सूतिरोगेण तनयः पुनः । अदृष्टमातृकः सोऽभूत्पुमानिव निरहरः ॥ ११९ ॥
अरण्यमहिषीक्षीरं पाययित्वा मुहुर्मुहुः । सोमेन्दुरार्पयद्धात्र्या धारणाय तमर्भकम् ॥ १२० ॥
अथाप सापि पञ्चत्वं कालेन कियतापि हि । धात्री दैववशेनानुयियासुरिव धारिणीम् ॥ १२१ ॥
अपीप्यन्महिषीक्षीरं सोमेन्दुस्तं शिशुं स्वयम् । योऽग्निपणः शयानो वा स्वयमङ्के दधार च ॥ १२२ ॥
स क्रमाद्वर्धमानोऽभूत्पादचंक्रमणक्षमः । चक्रे च प्रत्यहं पांसुक्रीडां वनमृगार्भकैः ॥ १२३ ॥
एधोभिः स्वयमानीतैर्नीवारैः स्वयमाहृतैः । स्वयं रसवतीं कृत्वा सोमेन्दुस्तमभोजयत् ॥ १२४ ॥
फलधान्यैर्वनफलैः पोषं पोषं तमर्भकम् । सोमचन्द्रो व्यधादात्मसखं तपसि दुस्तपे ॥ १२५ ॥
यौवनाभिमुखश्चाथ कुर्मीणः सर्वकर्मसु । पितृचर्याप्रवीणोऽभूदथ वल्कलचीर्यपि ॥ १२६ ॥
फलाद्यानयनैर्नित्यमङ्गसंवाहनेन च । शुश्रूषां स पितुश्चक्रे सा हि सर्वव्रतोत्तमा ॥ १२७ ॥
आजन्मब्रह्मचार्येव व्रती वल्कलचीर्यभूत् । स्त्रीणां नामापि नाज्ञासीदस्त्रीके निवसन्वने ॥ १२८ ॥
प्रसन्नचन्द्रः शुश्राव वनस्थस्यान्यदा पितुः । धारिणीकुक्षिसंभूतं सुतं सोदरमात्मनः ॥ १२९ ॥
कीदृशोऽस्ति स मे भ्राता मिलिष्यति कथं पुनः । इत्यभूद्रणरणको राज्ञो मनसि दुर्धरः ॥ १३० ॥
अथादिशच्चित्रकरांस्तत्र यात तपोवने । यच्छ्रीमत्तातपादानां पादपद्मैरलङ्कृतम् ॥ १३१ ॥
पितृपादाब्जहंसस्य मदीयस्यानुजन्मनः । वने निवसतो रूपमालिख्यानयत द्रुतम् ॥ १३२ ॥ युग्मम् ॥
प्रमाणमादेश इति प्रोच्य चित्रकरा अपि । ययुस्तत्र वने पुण्यीकृते वल्कलचीरिणा ॥ १३३ ॥

१ अपाययत् । २ गच्छन् । ३ काष्ठैः । ४ तृणधान्यविशेषैः ।

ते शिल्पकर्मणो मूर्त्यन्तराणीवातिकौशलात् । तमालिखन्यथावस्थमादर्शप्रतिबिम्बवत् ॥ १३४ ॥
आनीय दर्शयामासु रूपं वल्कलचीरिणः । ते चित्रकारिणो राज्ञः सुधावर्तिनिभं दृशोः ॥ १३५ ॥
दध्यौ नृपतिराकृत्या मत्पितुर्नैष हीयते । आत्मा वै जायते पुत्रः श्रुतिरेषा हि नान्यथा ॥ १३६ ॥
दिष्ट्या सोदर दृष्टोऽसीत्यभिधायासकृन्नृपः । तं सस्वजे मूर्ध्नि जघ्रौ न चाङ्कादुदतारयत् ॥ १३७ ॥
वल्कलाच्छादनधरं दृष्ट्वा वल्कलचीरिणम् । उदश्रुर्गाङ्गजन्नाजा सनिर्झर इवाचलः ॥ १३८ ॥
ऊचे च प्रययौस्तातो युक्तमाचरतु व्रतम् । मद्भ्रातुस्त्वस्य बालस्य वनवासोऽपि नार्हति ॥ १३९ ॥
अहं राज्यसुखह्रदे मग्नः क्रीडामि हंसवत् । पुलिन्द इव मे भ्राता वनवृत्त्यानुजीवति ॥ १४० ॥
अरण्यजो जीव इव दुरानेयः स पत्तने । कष्टं तु मम राज्येऽपि तस्मिन्नराज्याविभागिनि ॥ १४१ ॥
वनकेष्टमिति भ्रातुरनुशोचन्महीपतिः । एवमाज्ञापयामास वेश्याश्चातुर्यशालिनीः ॥ १४२ ॥
मुनिवेषेण गत्वाङ्गस्पर्शैर्नयनवोक्तिभिः । प्रलोभ्य स्वादुभिश्च फलैरिहानयत मेऽनुजम् ॥ १४३ ॥
इति राजाज्ञया वेश्या मुनिवेषभृतो द्रुतम् । तदाश्रमपदं जग्मुः सोमचन्द्रेण सेवितम् ॥ १४४ ॥
फलान्यादाय बिल्वादीन्यायान्तमृषिपुत्रकम् । वल्कलाच्छादनं तत्र ददृशुस्तं मृगीदृशः ॥ १४५ ॥
मुनिवेषभृतां तासां सोऽकार्षीदभिवादनम् । ऋजुधीरित्यपृच्छच्च के यूयं को च आश्रमः ॥ १४६ ॥
ताः प्रोचुर्वयमृषयः पोतनाश्रमवासिनः । तवागताः स्मोऽतिथयः किमातिथ्यं करिष्यसि ॥ १४७ ॥
उवाच स फलान्येतान्याहृतानि मया वनात् । यूयमश्नीत पक्वानि मधुराणि महर्षयः ॥ १४८ ॥

१ धृदः । २ वनवासकष्टं ।

नाथोऽनुगच्छन्[illegible]दीर्घं नेदृशान्वहो । पक्वानि कश्चिद्भाति नीरसान्यतिनीरसः ॥ १४९ ॥
अम्ल[illegible]नीरस्य फलवर्तिकान् । इत्युक्त्वा ता निरुद्धमूले तं च न्यषादयन् ॥ १५० ॥
तात्र ते [illegible]कल्पान्यविकल्पागताः । सोऽपि मधुरसाल्यादविद्याद्भुंगजागनल् ॥ १५१ ॥
पुष्पमाल्यमिमं तस्मै [illegible]चीकरन् । तत्करं च न्यधुः पीनकुचकुम्भे निजोरसि ॥ १५२ ॥
स ऊचे कौतुकमिदं किमत्रं यो महत्त्वः । किमुखने स्वर्गे एते यौष्माकीणं च वक्षसि ॥ १५३ ॥
ताः प्रोचुर्न [illegible] कौतुकः पतिरुच्यते । अम्लनरसास्वादे हीदृक् स्वादनमादवम् ॥१५४॥
काम्यादिर्नं[illegible]दृष्टकामैः । अन्यन्नीरसास्वादेन जायते हृदि च स्वर्गे ॥ १५५ ॥
रतिमुखाद्यर्थ[illegible]णि फलानि च । अन्यत्राम्ललागन्य रसनस्वलादसो जव ॥ १५६ ॥
अथ [illegible]मुखो [illegible]चीर्यति । मधुनामहीन्दुरम्भादिः सह प्रियाम्यया ॥ १५७ ॥
संस्थाप्य [illegible]चीर्यति । यथोदितं च मधुनस्थानं ताभिरधिष्ठितम् ॥ १५८ ॥
मया च दत्तं [illegible]द्धपूर्वैः । आगत्यान्योन्यमन्तरितरूपत च योषिताम् ॥१५९ ॥
सा [illegible] इति [illegible] दृग्दृशन् । नेत्रानृत्य अ[illegible]मित्रन्तः परस्परम् ॥ १६० ॥
स्नात्वा गत्वा च [illegible] [illegible]नाः । नटन्त्यः [illegible]नेतुरकैम्मामिते वने ॥ १६१ ॥
दत्तं [illegible] च [illegible]ने । तन पुरं [illegible]नोऽरसनानाभिराद्ये ॥ १६२ ॥
स्यात्[illegible] तं [illegible] मोऽभवत् । [illegible]रं महर्षौ पीननाभिपम् ॥ १६३ ॥

रण्ययादीदहमपि यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्वगात्तमग्रेगूमिव वल्कलचीर्यपि ॥ १६४ ॥
स तापसकुमारोऽपि पथि यान्रथिकप्रियान् । रथाधिरूढां तातेति जापते स्म मुहुर्मुहुः ॥ १६५ ॥
रथिनं तत्प्रियापोचत्कैयमस्योपचारगीः । यत्तापसकुमारोऽयं मयि तातेति जल्पति ॥ १६६ ॥
रथिकः स्माह मुग्धोऽयमस्त्रीकेऽस्मिन्वने वसन् । स्त्रीपुंसयोरभेदज्ञो नरं त्वामपि मन्यते ॥ १६७ ॥
प्रयीयमानान्दृष्ट्वाश्वानूचे वल्कलचीर्यदः । वाह्यन्ते किममी तात मृगा नार्हन्त्यदो मुनेः ॥ १६८ ॥
व्याजहाराथ रथिकः स्मित्वा वल्कलचीरिणम् । हंहो कर्मेदमेवैषां मृगाणां नात्र दुष्यति ॥ १६९ ॥
रथिको मोदकान्स्वादून्ददौ वल्कलचीरिणे । सोऽखादच्च तदास्वादसुखमग्नो जगाद च ॥ १७० ॥
ईदृशानि वनफलान्यहमग्रेऽप्यखादिषम् । महर्षिभिः प्रदत्तानि पोतनाश्रमवासिभिः ॥ १७१ ॥
अभूच्च मोदकास्वादात्पोतनं गन्तुमुत्सुकः । कषायरूक्षैर्भुवि स विल्वामलकादिभिः ॥ १७२ ॥
रथिनश्चाजवद्युद्धं चौरेणैकेन दोष्मता । रथी गाढप्रहारेण तं चौरं निजघान च ॥ १७३ ॥
चौरोऽप्युवाच घातो हि वैरिणोऽपि प्रशस्यते । मामजैषीः प्रहारेण तेन तुष्टोऽस्मि मानय ॥ १७४ ॥
विपुलं धनमत्रास्ति मदीयं तद्गृहाण भोः । त्रयोऽप्यारोपयामासुरथ तद्द्रविणं रथे ॥ १७५ ॥
क्रमेण पोतनं प्राप्तो रथी वल्कलचीरिणम् । प्रोवाच प्रेप्सितो वत्स पोतनाश्रम एष सः ॥ १७६ ॥
किंचिच्च द्रविणं तस्मै रथी तापससूनवे । प्रददौ मार्गसुहृदे स्मयमानो जगाद च ॥ १७७ ॥
अमुष्मिन्नाश्रमपदे न विना द्रव्यमाश्रयः । तदाश्रमार्थी कस्मैचिद्दद्याद्द्रव्यमवक्रये ॥ १७८ ॥

१ वल्गादि ।

किमत्र यामि याम्यत्र किं वेति सकले पुरे । छलेनेरमाणो हर्म्याणि चचाम मुनिपुङ्गवः ॥ ९९ ॥
नराणामथ नारीणामृषिबुद्ध्या स मुग्धधीः । अभिवादनचातुर्यादुपाहास्यत नागरैः ॥ १०० ॥
पुरे भ्रमन्नथैकस्या वेश्यायाः स निकेतने । विवेश त्वरितं चापमुक्तः शर इवाश्रमान् ॥ १०१ ॥
स तदेवाश्रमं मेने वेश्यां मुनिममन्यत । इति तामप्युवाचैवं तात त्वामभिवादये ॥ १०२ ॥
इति च प्रार्थयाञ्चक्रे ममार्पय ममोटजम् । अमुष्यावक्रये द्रव्यं मदीयं गृह्यतामिदम् ॥ १०३ ॥
त्वदीय वटको ह्येष गृह्यतामित्युदीर्य सा । तदङ्गसंस्कारकृते दिव्यांकीर्तिमजूहवत् ॥ १०४ ॥
अनिच्छतोऽपि तस्यैनांपितो गणिकाशया । चूर्णोपमान्पादनशनान्युच्चैरुदतारयत् ॥ १०५ ॥
कृत्वा वल्कलचीरापनयनं सा पणाङ्गना । तं कुमारं स्नपयितुं वराशिं पर्यधापयत् ॥ १०६ ॥
आजन्म मुनिवेषं मे मापनैषीर्महामुने । स वल्कलापनयनादिति वाच इवारटत् ॥ १०७ ॥
वेश्यावोचन्महर्षीणामतिथीनामिहाश्रमे । उपचारपदं ह्येतत्त्वमतीच्छसि किं न हि ॥ १०८ ॥
त्वमस्मदाश्रमाचारानीदृशांश्चेत्प्रतीच्छसि । तदा हि दास्यसे वस्तुमुटजं मुनिपुत्रक ॥ १०९ ॥
ततस्तद्वाक्यतोऽनेन स तापसकुमारकः । नाङ्गमप्यधुनोन्मन्त्रवशीकृत इवोरगः ॥ ११० ॥
उन्मैदाशरो जटिलं तैलेनाभ्यज्य सा स्वयम् ॥ ऊर्णापिण्डमिव शनैर्विवभ्रे वरवर्णिनी ॥ १११ ॥
अभ्यङ्ग मृज्यमानाङ्गस्तया सोऽभून्मुदाभृत् । कण्डूयमान इव गौः मुदानिमीलितलोचनः ॥ ११२ ॥
गणिका स्नपयित्वाथ कर्पूरैर्गन्धवारिभिः । तमामोचयदभ्यांसि वस्त्राण्याभरणानि च ॥ ११३ ॥

१ आश्रम् । २ वेष्टानि ।

तयैकस्या दारिकायाः पाणिग्रहमकारि सः । साक्षात्तस्य करगता गार्हस्थ्यश्रीरिवाङ्गिनी ॥ १९४ ॥
वधूवरं च गायन्त्यः सर्वास्तस्थुः पणाङ्गनाः । दध्यावृषिकुमारस्तु ऋषयोऽमी पठन्ति किम् ॥ १९५ ॥
अवीवदच्च मङ्गल्यान्यातोद्यानि पणाङ्गना । किमेतदिति सम्भ्रान्तः व्यधात्कर्णौ च सोमभूः ॥ १९६ ॥
मुनिवेषजुषो वेश्याः कुमारानयने गताः । यथा गतास्तथैवैत्य तदोर्वीशं व्यजिज्ञपन् ॥ १९७ ॥
तैस्तैः प्रकारैः प्रालोभि स कुमारो वनेचरः । इहागन्तुं च सङ्केतमस्माभिः सममग्रहीत् ॥ १९८ ॥
अप्यायान्तं तदा दूरे दृष्ट्वा तत्पितरं वयम् । तस्य शापभयान्नष्टाः कातराः स्त्रीस्वभावतः ॥ १९९ ॥
सोऽस्मान् गवेषयन्नस्मत्प्रलोभनवशंवदः । भ्रमन्वनाद्वनं गामी न गामी पितुराश्रमम् ॥ २०० ॥
अनुशिश्ये[1] विशामीशः किमकार्षमहं जडः । वियोजितौ पितापुत्रौ मया प्रापश्च नानुजः ॥ २०१ ॥
पितृपार्श्वात्परिभ्रष्टो जीविष्यति कथं नु सः । कियच्चिरं जीवति हि मीनो नीराद्बहिष्कृतः ॥ २०२ ॥
एवं दुःखादरतिभागभूद्भूमिक्षापतिः । उद्भ्रम्शयनेऽप्यस्थान्मीनः स्तोक इवाम्भसि ॥ २०३ ॥
वेश्यायाः सदने तस्यास्तदा च मुरजध्वनिः । कर्णयोरवनीभर्तुरप्रियातिथितां ययौ ॥ २०४ ॥
ऊचे च राजा नगरं सर्वं मद्दुःखदुःखितम् । लोकोत्तरसुखी कोऽयं यस्याग्रे मुरजध्वनिः ॥ २०५ ॥
स्वार्थनिष्ठोऽथवा सर्वो मृदङ्गध्वनिरेष हि । मुदे कस्यापि मम तु मुद्गराघातसन्निभः ॥ २०६ ॥
सा राज्ञो वाग्जनश्रुत्या पानीयमिव कुल्यया । कर्णालवालं वेश्यायास्तस्यास्तूर्णमपूरयत् ॥ २०७ ॥
प्रसन्नचन्द्रं राजानं साथ गत्वा कृताञ्जलिः । वेश्या विज्ञपयामास धाष्टर्योत्कृष्टप्रगल्भवाक् ॥ २०८ ॥

१ पश्चात्तापमकरोत् ।

पुरा मे देव दैवज्ञोऽकथयच्चलयौवने । इविवेगो युवान्येति दयास्तस्य निजां सुताम् ॥ २०९ ॥
अदिंगरो युवा कोऽपि गोरेश व्यवहारवित् । अन्यागान्मद्गृहे सोऽद्योद्वादितः सुतया त्वया ॥ २१० ॥
तद्विवाहोत्सवं देव गीतवाद्यादि मद्गृहे । दुःखितं त्वां न जानामि यथांगो मे सदस्व तत् ॥ २११ ॥
अथादिदेशराड्राजा कुमारं हृष्टभूमिपः । उपलक्षयितुं तेऽपि गत्वोपायक्षयंश्च तम् ॥ २१२ ॥
अथैत्य ते नरेन्द्राय तं तथैव व्यजिज्ञपन् । राजापि हृष्टसुस्तम इवात्यर्थममोदत ॥ २१३ ॥
तया समन्वितं वध्वा करेणुमधिरुह्य च । आनिनाय निजं वेश्म राजा वटकवचीरिणम् ॥ २१४ ॥
अनिवद्धस्वरश्चाग्नौ राजाकारि क्रमेण सः । पशवोऽपि हि शिक्ष्यन्ते निगुणैः किं पुनः पुमान् ॥ २१५ ॥
तस्मै राज्यविनाशं च दत्त्वा राजा कृतार्थ्यभूत् । राजकन्याश्च तेनोदवाह्यपरस्पर्धभूपमाः ॥ २१६ ॥
धन्विनः महितः नाविकापिन्नमभीहितः । रेमे वटकवचीगुँथैः सुवाविधजवकुञ्जरः ॥ २१७ ॥
सोऽन्यदा गणिको मार्गसुहृद्वटकवचीरिणः । तयोरदर्श स्वर्णादि विक्रीणानोऽत्रमत्पुरे ॥ २१८ ॥
पयास्य शस्य पांगिताररहनं स स तद्धनम् । उपलक्ष्यारक्षकाणामूर्ध्वबाहुरचीकथत् ॥ २१९ ॥
संयम्य च ३ आरक्षै राजद्वारमनीयत । तं च राजानुजोऽज्ञासीद्दृष्ट्वा जीवानुकम्पया ॥ २२० ॥
समुपाजग्मयंकटकवचीरी मार्गोपकारिणम् । अमोचयच्च सन्तो हि नोपकारस्य घस्मराः ॥ २२१ ॥
सोमचन्द्रोऽपि पुत्रं स्वमरण्यमपश्यन् । शुचाशुचं नेत्रजलैः सिञ्चन्निव निरन्तरम् ॥ २२२ ॥
प्रणष्टचन्द्रवद्भिनैरवटकवचीरिणः । प्रवृत्तो वल्लिनाचां च सोऽनुकूलानुयोजनः ॥ २२३ ॥

---

१ हस्तम् । २ आरक्षः । ३ मनुजेन्द्रः ।

परं सुतवियोगेन तेन तस्यातिरोदनात् । अक्ष्णोऽपि रात्रीकरणमन्धत्वमुदपद्यत ॥ २२४ ॥
स जरत्तापसोऽन्यैश्च तपःसब्रह्मचारिभिः । तापसैस्तपसः प्रान्ते फलादिभिरपार्यत ॥ २२५ ॥
पूर्णेषु द्वादशस्वब्देष्वन्यदैवमचिन्तयत् । प्रसन्नचन्द्रावरजो रजन्यर्धे प्रबोधभाक् ॥ २२६ ॥
धिगेदं मन्दभाग्यस्य जातमात्रस्य मे प्रभुः । कुमारभृत्यामकरोत्तातोऽरण्ये वसन्नपि ॥ २२७ ॥
अहर्निशं कटिस्थेन मया दूरं दुरात्मना । तपःकष्टादप्यधिकं कष्टमुत्पादितं पितुः ॥ २२८ ॥
यायत्प्रत्युपकाराय क्षमीभूतोऽस्मि यौवने । दैवादिहागमं तावत्पापोऽहमजितेन्द्रियः ॥ २२९ ॥
पितुरानृण्यभाग्नाहं भवाम्येकेन जन्मना । येनाहं सोढकष्टेन पूतरैः कुञ्जरीकृतः ॥ २३० ॥
स एवं चिन्तयन्नेव गत्वा राजानमब्रवीत् । देवाहं तातपादानां भृशमुत्कोऽस्मि दर्शने ॥ २३१ ॥
राजा प्रोवाच हे भ्रातः पिता हि सम आवयोः । तत्पाददर्शनौत्सुक्यं तवेवास्ति ममापि तत् ॥ २३२ ॥
राजा च युवराजश्च ततस्तौ सपरिच्छदौ । तदाश्रमपदं तातपादालङ्कृतमीयतुः ॥ २३३ ॥
धावत्युत्तेरतुर्यानादूचे वल्कलचीरिंदः । दृष्ट्वा तपोवनमिदं राज्यश्रीस्तृणवन्मम ॥ २३४ ॥
सरोवराणि तान्येतान्यक्रीडं यत्र हंसवत् । तेऽमी द्रुमाः कपिरिवाखादिषं यत्फलान्यहम् ॥ २३५ ॥
तेऽमी मे भ्रातर इव पांशुक्रीडासखा मृगाः । महिष्यस्ता इमा मातृनिभा यासामपां पयः ॥ २३६ ॥
स्वामिन्यने सुखान्यस्मिन्कियन्ति कथयाम्यहम् । अप्येकं पितृशुश्रूषासुखं राज्ये कुतो मम ॥ २३७ ॥
तत्राश्रमे विविशतुर्भ्रातरौ तावुभावपि । तातं चाग्रे ददृशतुर्नयनाम्भोजभास्करम् ॥ २३८ ॥

---

१ तपोयुक्तैः । २ लघुर्जलजंतुः पूरो इति लोके ।

उपाथ सोमचन्द्रर्षिं प्रणमन्मेदिनीपतिः । प्रसन्नचन्द्रस्ते सूनुस्तात त्वां प्रणमत्यसौ ॥ २३९ ॥
प्रणमन्तं च राजानं सोमः पस्पर्श पाणिना । मार्जन्निव तदङ्गेषु सङ्क्रान्तवर्त्मनीरजः ॥ २४० ॥
पित्रा स्वपाणिपद्मेन स्पृश्यमानोऽवनीपतिः । उत्कोरककदम्बाभो बभूव पुलकाङ्कुरैः ॥ २४१ ॥
राजानुज्ञोऽपि सोमर्षिं प्रणमन्निदमब्रवीत् । प्राप्तो वल्कलचीर्येष त्वत्पादाम्भोजभृङ्गताम् ॥ २४२ ॥
मौलिमाघ्राय तस्याङ्गमिव सोमः प्रमोदभाक् । तमालिलिङ्ग सर्वाङ्गं नगं नव इवाम्बुदः ॥ २४३ ॥
सोमर्षेस्तु तदा कोष्णो बाष्पः प्रादुरभूद्दृशोः । बभूव तत्क्षणादान्ध्यप्रध्वंसपरमौषधम् ॥ २४४ ॥
दृग्भ्यां तत्कालमालोकयतीन्यां तावुभौ मुनिः । ददर्श पुनरावृत्तगार्हस्थ्यस्नेहबन्धनः ॥ २४५ ॥
पृच्छति स च द्वे वत्सौ सुखं कालोऽतिवाहितः । तावूचतुस्त्वत्प्रसादात्कल्याणद्रुमदोहदात् ॥ २४६ ॥
अप्रेक्ष्यमाणं तत्कीदृगभूत्तापसभाण्डकम् । इति वल्कलचीर्यन्तरुटजं प्राविशद्द्रुतम् ॥ २४७ ॥
तानि तापसभाण्डानि स्वोत्तरीयाञ्चलेन सः । प्रतिलेखितुमारेभे प्राग्ममत्वं परिस्पृशन् ॥ २४८ ॥
तस्य चैवमभूच्चिन्ता पात्राणि यतिनामहम् । किं पात्रकेसरिकया क्वापि प्रत्यलिखं पुरा ॥ २४९ ॥
इति चिन्तयतस्तस्य जातिस्मृतिरजायत । सस्मार च ह्यःकृतवद्देवमर्त्यभवान्निजान् ॥ २५० ॥
श्रामण्यं प्राग्भवकृतं स्मरन्वल्कलचीर्यथ । वैराग्यं परमं भेजे मित्रं निर्वाणसम्पदः ॥ २५१ ॥
धर्मध्यानं व्यतिक्रम्य शुक्लध्याने द्वितीयके । स्थितो वल्कलचीर्यापत्केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ २५२ ॥
तत्कालकेवलज्ञानी महात्मा सोमचन्द्रजः । पितुर्भ्रातुश्च विदधे सुधाभां धर्मदेशनाम् ॥ २५३ ॥

१ मार्गधूलिः । २ ईषत् उष्णः । ३ गतदिनकृतवत् ।

सोमचन्द्रः प्रसन्नश्च ततो वल्कलचीरिणम् । सुरार्पितयतिलिङ्गं प्राप्तबोधौ प्रणेमतुः ॥ २५४ ॥
वयं च समवासार्ष्म विहरन्तोऽन्यदा नृप । उद्याने पोतनप्रत्यासन्ने नाम्ना मनोरमे ॥ २५५ ॥
प्रत्येकबुद्धः पितरं निजं वल्कलचीर्यपि । अर्पयित्वा तदास्माकं गतोऽन्यत्र नराधिप ॥ २५६ ॥
राजा प्रसन्नचन्द्रोऽपि प्रययौ पोतनं पुरम् । तस्थौ च स्थिरवैराग्यो वाग्भिर्वल्कलचीरिणः ॥ २५७ ॥
तदा प्रसन्नचन्द्रः स्वे राज्येऽर्भमपि नन्दनम् । स्वयं न्यस्य विरक्तात्मा प्राव्राजीदस्मदन्तिके ॥ २५८ ॥
एवमाख्याय विरते श्रीवीरे परमेश्वरे । ददर्श देवसम्पातमाकाशे मगधेश्वरः ॥ २५९ ॥
पप्रच्छ श्रेणिको भूयः प्रणम्य जगदीश्वरम् । किमेष देवसम्पातो दृश्यते द्योतिताम्बरः ॥ २६० ॥
स्वाम्यप्याख्यत्प्रसन्नर्षेरुत्पन्नमिह केवलम् । कर्तुं च तन्महिमानममराः सम्पतन्त्यमी ॥ २६१ ॥
पुनर्विज्ञपयामास जिनेन्द्रं मगधाधिपः । भगवन्केवलज्ञानं कस्मिन्व्युच्छेदमेष्यति ॥ २६२ ॥
नाथोऽप्यकथयत्पश्य विद्युन्माली सुरो ह्यसौ । सामानिको ब्रह्मेन्द्रस्य चतुर्देवीसमावृतः ॥ २६३ ॥
अह्नोऽमुष्मात्सप्तमेऽह्नि च्युत्वा भावी पुरे तव । श्रेष्ठिऋषभदत्तस्य जम्बूः पुत्रोऽन्त्यकेवली ॥ २६४ ॥
राजापृच्छदसौ यद्यासन्नप्रच्यवनोऽमरः । तेजोऽस्य तत्किमक्षीणमथाचख्यौ जगद्गुरुः ॥ २६५ ॥
राजन्नेकावताराणामन्तकालेऽपि नाकिनाम् । तेजःक्षयादिच्यवनलिङ्गान्याविर्भवन्ति न ॥ २६६ ॥
तदा मुदानादृताख्यो जम्बूद्वीपपतिः सुरः । शब्देन महतावादिदहो मे कुलमुत्तमम् ॥ २६७ ॥
तदा च श्रेणिकोऽपृच्छद्भगवन्तं कृताञ्जलिः । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुते कुतः ॥ २६८ ॥
सर्वज्ञः कथयामास राजन्नत्रैव पत्तने । इभ्यो गुप्तमतिर्नाम बभूव भुवि विश्रुतः ॥ २६९ ॥

तस्य द्वौ तनुजन्मानावभूतां क्रमयोगतः । ज्यायानृषभदत्ताख्यो जिनदासाभिधो लघुः ॥ २७० ॥
ज्यायानतिसदाचारो द्यूतादिव्यसनी लघुः । तौ छायातपयुग्मयोः प्रत्यक्षे इव धर्म्मिणौ ॥ २७१ ॥
ततश्चर्षभदत्तेन जिनदासः सुमेधसा । त्यक्तो दुराचार इति सर्वस्वजनसाक्षिकम् ॥ २७२ ॥
अद्यप्रभृत्यपुत्रोऽसीति ज्येष्ठः स श्रेष्ठिसूर्वदन् । कनिष्ठस्य शुन इव प्रवेशं न गृहेऽप्यदात् ॥ २७३ ॥
जिनदासोऽन्यदा दीव्यन्नन्येन द्यूतकारिणा । संजातद्यूतकलहे सद्योऽस्त्रेण न्यहन्यत ॥ २७४ ॥
फलं द्यूतविषतरोरायुधाघातवेदनम् । जिनदासोऽन्वभूद्वृक्ष इव भूमितले लुठन् ॥ २७५ ॥
स्वजनाश्चर्षभदत्तमूचुर्भो परमार्हत । प्राणिमात्रसाधारण्या दयया जीवयानुजम् ॥ २७६ ॥
पात्रं कीर्त्तेर्विशुद्धायाः स बन्धुः स च नायकः । यो बन्धुं सेवकं चाभ्युद्धरते व्यसनावटात् ॥ २७७ ॥
ऋषभोऽप्यभ्यधादेत्यावरजं स्वजनैरितः । समाश्वसिहि हे वत्स त्रास्ये त्वामौषधादिभिः ॥ २७८ ॥
जगाद जिनदासोऽपि क्षमस्व मम दुर्नयान् । कार्यमामुष्मिकं कुर्यां जीवितव्यास्पृहस्य मे ॥ २७९ ॥
प्रयच्छ परलोकाध्वप्रस्थितस्य ममाधुना । धर्मोपदेशपाथेयमार्यानशनपूर्वकम् ॥ २८० ॥
ऋषभोऽप्यन्वशादेवमनुजं निर्ममो भव । जप स्वस्थमनाः पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ २८१ ॥
एवमाद्यनुशिष्यानुजन्मानमृषभः स्वयम् । आराधनां मानवानां कारयामास शुद्धधीः ॥ २८२ ॥
विपद्य जिनदासोऽपि तेन पण्डितमृत्युना । जम्बूद्वीपाधिपो जज्ञे देवोऽयं परमर्द्धिकः ॥ २८३ ॥
अयं धास्मच्चोऽधीभीधराजगृहपत्तने । केवली चरमो भावी जम्बूर्ऋषभदत्तजः ॥ २८४ ॥

---

१ शपरे, द्विरननम् । २ अंधकूपात् गर्त्तात् ।

गुरवः केवलिनो नापि स्वे कुले जन्म पावनम् । देवोऽप्येवं स्वकुलप्रशंसां कुरुतेतमाम् ॥ २८५ ॥
स आपृच्छ्य मुनीन्विद्वान्माऽस्येष जगद्गुरुः । किं गुरुष्वतितेजस्वी ग्रहेष्विव दिवाकरः ॥ २८६ ॥
श्रावकयौ मनुष्येयं जम्बूद्वीपस्य भारते । मगधाख्ये जनपदे ग्रामे सुग्रामनामनि ॥ २८७ ॥
आर्जवाख्यो राष्ट्रकूटोऽभूत्तस्य पत्नी तु रेवती । जयदत्तो जयदेवश्चाभूतां तनयौ तयोः ॥ २८८ ॥ युग्मम् ।
जयदत्तो भवाम्भोधेरुत्तारणतरीं दृढाम् । यौवनेऽप्याददे दीक्षां सुस्थिताचार्यसन्निधौ ॥ २८९ ॥
स व्रतं पालयन्नङ्गधारोऽभूत् श्रुतपारगः । व्यहरद्गुरुणा सार्धं द्वितीयकीव तत्तनुः ॥ २९० ॥
तस्मिन्गच्छे साधुरेकोऽन्यदाचार्यान्व्यजिज्ञपत् ॥ अनुजानीत मां यामि यत्र बन्धुजनोऽस्ति मे ॥ २९१ ॥
तत्रास्ति मे लघुभ्राता स नूनं स्नेहवान्मयि । प्रव्रजिष्यति मां दृष्ट्वा प्रकृत्याग्रेऽपि भद्रकः ॥ २९२ ॥
ततस्तं श्रुतसम्पन्नमेतं गुरुरादिशत् । परनिस्तारणपरे गुरुः शिष्ये हि मोदते ॥ २९३ ॥
स जगाम पितुर्धाम गतमात्रो ददर्श च । भ्रातुरुद्वाहमारब्धं मन्मथद्रुमदोहदम् ॥ २९४ ॥
विवाहकौतुकव्यग्रः स भ्राता कन्यसो मुनेः । विस्मृतान्यकरणीयो मुधातुष्टस्तदाभवत् ॥ २९५ ॥
विवाहसमये श्रमणजनमिव सोऽग्रजम् । नाकार्षीत्स्वागतमपि प्रतादानकथापि का ॥ २९६ ॥
विरक्तः स मुनिर्भूयोऽप्यागमत्सन्निधौ गुरोः । आलोच्याकथयत्सर्वामनुजस्य कथां तथा ॥ २९७ ॥
जयदत्तोऽवददहो काठिन्यमनुजन्मनः । ज्यायांसं यद्याज्ञासीदपिमत्यागतं गृहे ॥ २९८ ॥
गुरुजनेरपि श्रेयः किं नामोद्वाहकौतुकम् । तत्परित्यज्य सानन्दः स ज्येष्ठं नान्वियाय यत् ॥ २९९ ॥

---

१ गामेती इति लोके। २ दृष्टः।

कश्चिदूचे तदा साधुर्जयदत्तासि पण्डितः । यदि त्वमनुजन्मानं निजं प्रव्राजयिष्यसि ॥ ३०० ॥
जयदत्तोऽवदीदेवं मगधाख्ये गुरुर्यदि । विहरिष्यति तददः कौतुकं दर्शयिष्यते ॥ ३०१ ॥
विहरन्तोऽन्यदा जग्मुर्मगधानेव सूरयः । समीरणवदेकत्र श्रमणानां स्थितिर्न हि ॥ ३०२ ॥
आचार्यपादान्वन्दित्वा जयदत्तो व्यजिज्ञपत् । स्वजनानिव आसन्नान्दिदृक्षे युष्मदाज्ञया ॥ ३०३ ॥
जयदत्तं ततश्चैकमपि तत्रादिशद्गुरुः । एकाकिनोऽप्यर्हति हि विहारो यतिनो मुनेः ॥ ३०४ ॥
जयदत्तो जगामाथ स्वैरं संसारिणो गृहे । प्रव्रज्याग्रहणेनानुमदीनुमनुजं निजम् ॥ ३०५ ॥
नागदत्तस्य तनयां वासुकीकुक्षिसम्भवाम् । उपयेमे जयदेवो जयदत्तानुजस्तदा ॥ ३०६ ॥
कृतोद्वाहोत्सवाः सर्वे बान्धवास्ते मुदाभ्ययुः । मन्यमाना उभयोपर्युत्सवं तत्समागमम् ॥ ३०७ ॥
सद्यः पाथेन तत्पादौ प्रक्षाल्य प्रासुकेन ते । पादोदकमवन्दन्त मत्वा तीर्थोदकाधिकम् ॥ ३०८ ॥
नराब्धिमज्जनत्राणयानपात्रमिवेश्वरः । लगित्वा पादयोः सर्वे बान्धवास्तं ववन्दिरे ॥ ३०९ ॥
मुनिरप्यभ्यधाद्धन्यपुण्यवाढ्याप्युग्राः स्थ भोः । यामो विहर्तुमन्यत्र धर्मलाभोऽस्तु वोऽनघाः ॥ ३१० ॥
तमृषिं बान्धवाः सर्वे जलपानादिभिर्मुदा । एषणीयकल्पनीयप्रासुकैः प्रत्यलाभयन् ॥ ३११ ॥
तदानीं जयदेवोऽपि कुलाचारं प्रपालयन् । सेव्यमानां वयस्याभिर्नवोढां मण्डयन्नभूत् ॥ ३१२ ॥
धर्मज्ञरागो प्रेयस्या श्रीचन्दनरसेन सः । चन्द्रातपरसेनेवाकृष्टेन शशिमण्डलात् ॥ ३१३ ॥
तस्या मूर्ध्नि च धम्मिल्लं सुमनोदामगर्भितम् । बबन्ध ग्रस्तशशिनः स्वर्भाणोः श्रीमद्विभ्रमुच्चम् ॥ ३१४ ॥
तत्कपोलफलकयोः कस्तूर्या पत्रवल्लरीम् । मीनकेतोरिव जयप्रशस्तिमलिखत्स्वयम् ॥ ३१५ ॥

कुमारोऽर्पणनं यावत्सयोढः स प्रचक्रमे । तावदागममत्रौषीज्जयदत्तमहामुनेः ॥ ३१६ ॥
स प्रागुद्दर्शनोत्कंठः कितवो जयवानिव । आगुदस्थाद्विहायार्धमण्डितामपि वल्लभाम् ॥ ३१७ ॥
स्थित्वार्धमण्डितां कान्तां न गन्तुमुचितं तव । तस्याः सखीनामित्युक्तिं स एड इव नाशृणोत् ॥ ३१८ ॥
तामहं वारयन्तीनां तासां चेत्युत्तरं ददौ । कृत्वा गुरुप्रणिपातं पुनरेष्यामि बालिकाः ॥ ३१९ ॥
जयदेवस्ततः स्थानात्त्वरमाणः समचलत् । अभ्येत्य जयदत्तापि तत्र स्थितमवन्दत ॥ ३२० ॥
वन्दित्वोचितमात्रस्यानुजस्य घृतभाजनम् । मुनिः श्रामण्यदानाय सत्यंकारमिवार्पयत् ॥ ३२१ ॥
जयदत्तस्ततोऽगारादनगारशिरोमणिः । निर्जगाम धियां धाम मनाग्भ्रातरि दत्तदृक् ॥ ३२२ ॥
जयदेवोऽपि तत्सर्पिर्भाजनं धारयन्करे । अन्वगाज्जयदत्तापि तत्पदाम्भोजषट्पदः ॥ ३२३ ॥
अन्येऽपि पद्यो नार्यो नराश्च जयदेववत् । अन्वयुर्जयदत्तर्षिमुद्र्मिप्रमदहृदाः ॥ ३२४ ॥
मुनिर्न कश्चिद्व्यसृजन्मुनीनामुचितं ह्यदः । अविसृष्टाश्च मुनिना न व्यावृवृतिरे जनाः ॥ ३२५ ॥
दूरं गत्वा च निर्विण्णाले वन्दित्वा महामुनिम् । स्वयमेव व्याजुघुटुरादौ नार्यो नरास्ततः ॥ ३२६ ॥
जयदेवस्तु मन्दात्मा चिन्तयामासिवानिदम् । अप्यविसृष्टा व्याघुटन्त्येते नैते हि सोदराः ॥ ३२७ ॥
अहं तु सोदरोऽमुष्य चावयोः स्नेहतो मिथः । तदनेनाविसृष्टस्य न्याय्यं व्याघुटनं न मे ॥ ३२८ ॥
नरुपानादिकारणाक्रान्तोऽयं नूनमग्रजः । ततो ममार्पयद्वोढुं प्रसीदन्घृतभाजनम् ॥ ३२९ ॥
चिरादभ्यागतं श्रान्तं ज्यायांसं भ्रातरं मुनिम् । अपुक्त्वा तदमुं स्थाने न निवर्तितुमुत्सहे ॥ ३३० ॥

१ उत्सुकः । २ घृतकारः । ३ बधिरः ।

मामी यच्छेदिति मनोव्याक्षेपार्थं कनीयसः । गार्हस्थ्यवार्तां प्रावंस्त जयदत्तो महामुनिः ॥ ३३१ ॥
एते ते ग्रामपर्यन्तपादपाः पान्थमण्डपाः । भ्रातरावां वानरवधेषु स्वैरमरंस्वहि ॥ ३३२ ॥
सरोवराणि तान्येतान्यावाभ्यां यत्र शैशवे । अकारि नलिनीनालैर्हारश्रीः कण्ठयोर्मिथः ॥ ३३३ ॥
एताश्च ग्रामपर्यन्तभूमयो भूरिवालुकाः । यत्रावां वालुकाचैत्यक्रीडां प्राकृप्यकृप्वहि ॥ ३३४ ॥
जयदत्तोऽनुजन्मानमेवमध्वनि वार्तयन् । जगाम ग्राममाचार्यपादपद्मैः पवित्रितम् ॥ ३३५ ॥
सानुजं जयदत्तर्षिं वमतिद्वारमागतम् । निरीक्ष्य कुब्धकाः प्रोचुः कृतवक्रोष्ठिका मिथः ॥ ३३६ ॥
दिव्यवेषधरो नूनमनुजो मुनिनामुना । प्रव्राजयितुमानीतः स्वं सत्यापयितुं वचः ॥ ३३७ ॥
सूरिरूचे जयदत्त तरुणः कोऽयमागतः । सोऽवदज्जगवन्दीक्षां जिघृक्षुर्मेऽनुजो ह्यसौ ॥ ३३८ ॥
सूरिणा जयदेवोऽपि पप्रच्छे किं प्रताम्यसि । मा ज्ञाता मृगयादीत्येवमित्यवदत्स तु ॥ ३३९ ॥
जयदेवस्तदैवाथ पर्यव्राज्यत सूरिभिः । साधुभ्यां सहितोऽन्यत्र विहर्तुं च न्ययोज्यत ॥ ३४० ॥
जयदेवः किमद्यापि नायात इति चिन्तया । स्वजनाः पृष्ठतोऽभ्येत्य जयदत्तं बभाषिरे ॥ ३४१ ॥
जयदेवोऽभ्यगाद्युष्मानियां हित्वार्धमण्डिताम् । तन्मुदे किं त्वनायाते तस्मिञ्जीवन्मृता वयम् ॥ ३४२ ॥
शिथिलं चक्रवाकीव सा युक्तिविधवा वधूः । विश्राम्यति न तस्याश्च नयनाम्बु सिराम्बुवत् ॥ ३४३ ॥
एकाक्यस्माननापृच्छ्य जयदेवः कचिद्व्रजेत् । इति स्वप्नेऽप्यसम्भाव्यं गतश्च क्वापि किं ह्यदः ॥ ३४४ ॥
नष्टस्वानिव प्रहिणान्जयदेवमपश्यतः । अस्माननुगृहाणार्यं कथय क स तेऽनुजः ॥ ३४५ ॥

१ अरेऽरयाविधवा ।

पर्योदर्केषुरनुजस्योचे मिथ्याप्ययो मुनिः । यात आयातमात्रोऽपि न विघ्नः [redacted] ययौ क्वचित् ॥ ३४६ ॥
गतोऽन्येनाप्यना किं स इति जल्पन्त आशु ते । प्रत्यावर्तन्त दीनास्या दस्युभिर्मुषिता इव ॥ ३४७ ॥
तां नवोढां हृदि ध्यायन्भ्रातृजत्स्यैव केवलम् । प्रव्रज्यां जयदेवोऽपि सत्राट्यां पर्यपालयत् ॥ ३४८ ॥
महर्षिर्जयदत्तोऽपि कालेन बहुनेयुषा । विपेदेऽनशनं कृत्वा सौधर्मे च सुरोऽभवत् ॥ ३४९ ॥
जयदेवोऽप्यदो दध्यौ नागिला प्रेयसी मम । प्रेयांस्तस्या अहमपि विरहो ही द्वयोरभूत् ॥ ३५० ॥
भ्रातुरेवोपरोधेन व्रतं चिरमपालयम् । तस्मिंस्तु स्वर्गते किं मे व्रतेनायासहेतुना ॥ ३५१ ॥
न तथा व्रतकष्टेन दुष्करेणास्मि पीडितः । यथा तद्विरहेणोच्चैर्भविष्यति कथं नु सा ॥ ३५२ ॥
गजीव वारीपतिता पद्मिनीव हिमार्दिता । मराळीव मरुगता वल्लीव ग्रीष्मतापभाक् ॥ ३५३ ॥
यूथभ्रष्टेव हरिणी पाशबद्धेव शारिका । सा मन्ये दैन्यभाक्शोकानुकम्प्यैव भविष्यति ॥३५४॥ युग्मम् ॥
यदि प्राप्स्यामि जीवन्तीं तां प्रियामायतेक्षणाम् । तदद्यापि हि गार्हस्थ्यतृप्तो रंस्ये तया सह ॥ ३५५ ॥
चिन्तातन्तुभिरेवं स्वं नियच्छन्नूर्णनाभवत् । स्थविरैर्विननापृच्छ्य जयदेवो विनिर्ययौ ॥ ३५६ ॥
तूर्णं जगाम च ग्रामं सुग्रामं राष्ट्रकूटभूः । तस्थौ च संवृतद्वारबाह्यायतनसन्निधौ ॥ ३५७ ॥
गन्धमाल्यधरा नारी ब्राह्मण्या सममेकया । तत्राभ्यागान्मुनिरसावित्यवन्दत तं च सा ॥ ३५८ ॥
पप्रच्छ जयदेवस्तां राष्ट्रकूटः स आर्यवान् । पत्नी च रेवती तस्य भद्रे जीवति वा न वा ॥ ३५९ ॥
कथयामास साप्येवमार्यवाग्रेवती च सा । व्यपद्येतां तयोश्चागाद्भूयान्कालो विपन्नयोः ॥ ३६० ॥

१ गडुला । २ वारी गजबंधनस्थानम् ।

भूयोऽप्यपृच्छत्स मुनिरार्यवत्तनुना गिरा । भवदेवेन या त्यक्ता नवोढा सास्ति वा न वा ॥ ३६१ ॥
सा दध्यौ भवदेवोऽयं नूनमात्तव्रतोऽव्रजत् । यदि वा वार्तयाम्येनमनेनेसमिहागतम् ॥ ३६२ ॥
उवाच चिन्तयित्वैवमार्यं रेवतीसुतः । त्वमेव भवदेवोऽसि किमिहागास्तपोधन ॥ ३६३ ॥
भवदेवोऽवदत्साधु त्वयाहमुपलक्षितः । स एव भवदेवोऽस्मि नागिलाजीवितेश्वरः ॥ ३६४ ॥
तदाग्रजोपरोधेन तां विमुच्य निरीयुषा[2] । अनिच्छतापि हि मया व्रतमादायि दुष्करम् ॥ ३६५ ॥
विपन्ने[3] साम्प्रतं भ्रातर्यहमङ्कुशवर्जितः । नागिला सा कथमभूदित्यागां तद्दिदृक्षया ॥ ३६६ ॥
नागिला चिन्तयामास चिराकृष्टां हि मामसौ । न हि प्रत्यभिजानाति परावृत्तवयोगुणाम् ॥ ३६७ ॥
आत्मानं ज्ञापयाम्येनमिति प्रोवाच नागिला । नागिला सास्म्यहं हन्त नवोढात्याजि या त्वया ॥३६८॥
एतावता च कालेन यौवनेऽपि व्यतीयुषि । किं नाम मयि लावण्यं पुण्यानाथ विमृश्यताम् ॥ ३६९ ॥
मुक्त्वा रत्नत्रयं स्वर्गापवर्गफलदायकम् । वराटिकामात्रनिभां मा ग्रहीर्मां महाशय ॥ ३७० ॥
अत्यन्तघोरनरकपातप्रतिभुवो महो । विषयाणां सराक्षाणां मा गास्त्वं भेदनीयताम् ॥ ३७१ ॥
ग्राहितोऽसि व्रतं भ्रात्रा जन्मनापि हितैषिणा । तमप्यनाप्ते मा मंस्था मयि पापरसनी रतः ॥ ३७२ ॥
तदद्यापि निवर्तस्व गुरुपादाननुव्रज । मयि रागकृतं पापमालोचय तदन्तिके ॥ ३७३ ॥
यावदेवं भवदेवं नागिला भृशमन्वशात् । ब्राह्मण्या दारकस्तावत्तत्रागाद्भुक्तपायसः ॥ ३७४ ॥
ऊचे च पायसं भुक्तं यन्मयाद्य सुधोपमम् । तद्वमिष्याम्यहं मातर्धारय भाजनम् ॥ ३७५ ॥

---

१ पापरहितम् । २ निर्गतेन । ३ मृते । ४ साक्षिणाम् ।

निमन्त्रितोऽहमन्यत्र लप्स्ये तत्र च दक्षिणाम् । अथान्तपायसो मातर्भोक्तुं शक्ष्यामि नो पुनः ॥ २७६ ॥
आदाय दक्षिणामथागतो भूयोऽपि पायसम् । स्वयं वान्तं स्वयं भोक्ष्ये का ह्रीः स्वोच्छिष्टभोजने ॥२७७॥
ब्राह्मण्युवाच वान्ताशी जुगुप्स्यस्त्वं भविष्यसि । अलं जुगुप्सनीयेन कर्मणानेन दारक ॥ २७८ ॥
तच्छ्रुत्वा भवदेवोऽपि निजगादेति हे वटो । त्वं भविष्यसि वान्ताशी निकृष्टः कुक्कुरादपि ॥ २७९ ॥
नागिलोवाच तत्पूर्वं यद्येवं वेत्सि वक्षि च । तन्मामुज्झ्य किमिति भूयोऽप्युपबुभुक्षसे ॥ २८० ॥
मांसासृगस्थिविण्मूत्रपूर्णाहमधमाधमा । वान्तादपि जुगुप्स्यास्मि मामिच्छन् किं न लज्जसे ॥ २८१ ॥
परस्वर्क्षी ज्वलद्दर्शि न पुनः पादयोरधः । यत्परं शिक्षयस्येवं न स्वं शिक्षयसि स्वयम् ॥ २८२ ॥
का हि पुंगणना तेषां येऽन्यशिक्षाविचक्षणाः । ये स्वं शिक्षयितुं दक्षास्तेषां पुंगणना नृणाम् ॥ २८३ ॥
भवदेवोऽवदत्साधु शिक्षितोऽस्मि त्वयानघे । आनीतः पथि जात्यन्ध इव यानेहमुत्पथे ॥ २८४ ॥
तदद्य स्वजनान्दृष्ट्वा यास्यामि गुरुसन्निधौ । व्रतातीचारमालोच्य तप्स्येऽहं दुस्तपं तपः ॥ २८५ ॥
नागिलाप्यवदत् किं ते स्वजनैः स्वार्थजागरैः । मूर्तिमन्तो हि ते विघ्ना बाधिनो गुरुदर्शने ॥ २८६ ॥
तदत्र गुरुपादान्ते दान्तात्मा व्रतमाचर । प्रव्रजिष्याम्यहमपि प्रवर्तिनीजनसन्निधौ ॥ २८७ ॥
भवदेवोऽथ वन्दित्वार्हद्बिम्बानि समाहितः । गत्वा गुर्वन्तिकेऽकार्षीत्कृत्यमालोचनादिकम् ॥ २८८ ॥
श्रामण्यं निरतीचारं भवदेवः प्रपालयन् । कालं कृत्वादिकल्पेऽभूच्छक्रसामानिकः सुरः ॥ २८९ ॥
इतश्च भवदत्तस्य जीवः स्वर्गात्परिच्युतः । विजये पुष्कलावत्यां विदेहोर्वीशिरोमणौ ॥ २९० ॥

१ नष्टान्नं पात्रं येन सः । २ वान्तभोजी । ३ गच्छन् । ४ सावधानः ।

नगर्यां पुण्डरीकिण्यां वज्रदत्तस्य चक्रिणः । यशोधराभिधानाया राज्ञ्याः कुक्षावथावतत् ॥३९१॥ युग्मम् ।
तस्मिन्नुपागते कुक्षिसरोवरमरालताम् । अथ यशोधरादेव्या दोहदोऽम्भोधिमज्जने ॥ ३९२ ॥
ततश्चाम्भोधिसध्रीच्यां सीतानद्यां महीपतिः । क्रीडयित्वा महादेवीं तद्दोहदमपूरयत् ॥ ३९३ ॥
सम्पूर्णदोहदा साथ महादेवी यशोधरा । पद्मीव कलयामास लावण्यमधिकाधिकम् ॥ ३९४ ॥
पूर्णे च समयेऽसूत महिषी चक्रवर्तिनः । उत्तमं तनुजन्मानं गङ्गेव कनकाम्बुजम् ॥ ३९५ ॥
यशोधराया जलधिदोहदानुगतो नृपः । सागरदत्त इत्याख्यां तस्याकृत शुभेऽहनि ॥ ३९६ ॥
धात्रीभिर्लाल्यमानश्च पयःपानादिकर्मभिः । शालीवासादयद्वृद्धिं राजपुत्रः क्रमेण सः ॥ ३९७ ॥
वक्तुं प्रवीणतां प्राप्तः स कुमारोऽप्यजीगपत् । उपान्त्य काननेलवामुत्सुके शुकसारिकाः ॥ ३९८ ॥
प्रौढीभवन्सुहृद्भिश्च स रेमे रत्नकन्दुकैः । पीनांसनृमिकारङ्गनृत्यन्माणिक्यकुण्डलः ॥ ३९९ ॥
समये स नरेन्द्रेण नियुक्तो गुरुसन्निधौ । गुरोः कलाः परिपपौ कूपादप इवाध्वगः ॥ ४०० ॥
विश्वस्यापि भृशं नेत्रकैरवाणि प्रमोदयन् । शशीव सम्पूर्णकलः प्रतिपेदे स यौवनम् ॥ ४०१ ॥
स्वयंवरागताः कन्याः पितृभ्यां पर्यणायि सः । एता हि पात्रमायान्ति रत्नाकरमिवापगाः ॥ ४०२ ॥
अनड्वाहीभिरुक्षेव करेणुभिरिव द्विपः । ताराभिरिव शीतांशुस्ताभिः सममरंस्त सः ॥ ४०३ ॥
नारीभिरन्यदा क्रीडन्प्रासादे मदनोपमः । मेरुप्रतिममाकाशे स ददर्शाभ्रमण्डलम् ॥ ४०४ ॥
अचिन्तयच्च यादृग्हि श्रूयते मेरुरागमे । तादृगभ्रमयः सोऽयं काप्यहो रमणीयता ॥ ४०५ ॥

१ वृष इव । २ सुवर्णदंडं । ३ गोभिर्वृषभइव ।

एवं गेहजिनगेहमण्डपे तस्य पश्यतः । नाभूद्याङ्गुली दृष्टिर्विभ्रमेण तदन्तरे ॥ ४०६ ॥
कुमारोऽपश्यदुत्पन्नो यावत्तन्मेघमण्डलम् । तावित्सुद्दयावत्तद्विलीय ययौ क्वचित् ॥ ४०७ ॥
कुमारोऽचिन्तयच्चैवं क्षणिकोऽयं यथाम्बुदः । तथा शरीरमप्येतत्का कथा सम्पदां पुनः ॥ ४०८ ॥
यत्प्रातस्तन्न मध्याह्ने यन्मध्याह्ने न तन्निशि । निरीक्ष्यते भवेऽस्मिन्हो पदार्थानामनित्यता ॥ ४०९ ॥
विवेकजलसिक्तस्य मर्त्यजन्ममहीरुहः । सकामनिर्जरासारं तद्गृह्णामि व्रतं फलम् ॥ ४१० ॥
सुधीः सागरदत्तोऽथ परं वैराग्यमुद्वहन् । व्रतादानाय पितरावापप्रच्छ कृताञ्जलिः ॥ ४११ ॥
पितरावूचतुर्वत्स यौवनेऽपि व्रताग्रहः । वीणायां वाद्यमानायां शास्त्रपाठ इवैष ते ॥ ४१२ ॥
इदानीं युवराजस्त्वं राजापि त्वं भविष्यसि । राज्यं चिरं पालयित्वा गृह्णीयाः समये व्रतम् ॥ ४१३ ॥
सागरो व्याहरत्पूज्याः प्रत्याख्याता मया श्रियः । परिग्रहामुपादातुं तदादिशथ किं न माम् ॥ ४१४ ॥
इत्याग्रहं कुमारेण प्रेमपात्रं तयोः सुधीः । चिरेणाथान्वमन्येतां तौ व्रतग्रहणाय तम् ॥ ४१५ ॥
अनेकराजतनयपरिवारोऽथ सागरः । आददे व्रतममृतं सागराचार्यसन्निधौ ॥ ४१६ ॥
विविधाभिग्रहधरो गुरुसेवापरायणः । क्रमात्सागरदत्तोऽभूच्छ्रुतसागरपारगः ॥ ४१७ ॥
न दूरे तपसः किञ्चिदिति प्रत्ययकारकम् । अवधिज्ञानमुत्पेदे सागरस्य तपस्यतः ॥ ४१८ ॥
नरदेवस्य जीवोऽपि पूर्णे काले दिवश्च्युतः । तत्रैव विजये वीतशोकायां पूःशिरोमणौ ॥ ४१९ ॥
पद्मरथाभिधानस्य महर्द्धेरवनीपतेः । महिष्यां वनमालायां शिवो नाम सुतोऽभवत् ॥ ४२० ॥ युग्मम् ॥
स पाल्यमानो यत्नेन कल्पद्रुम इवोद्गतः । क्रमेण कलयन्वृद्धिं कलाकलापपरोऽभवत् ॥ ४२१ ॥

साक्षिमात्रीकृतगुरौ तस्मिन्प्राज्ञशिरोमणौ । मिथो गृहीतसङ्केता इव सद्यस्रवुः फलाः ॥ ४२२ ॥
यौवने पर्यणैषीत्स राजकन्याः कुलोद्भवाः । सम्पृक्तश्चानुरक्ताभिर्व्रततिभिरिव पादपः ॥ ४२३ ॥
सकलत्रस्य चान्येद्युः प्रासादे तस्य तस्थुषः । सागरर्षिः पुरीबाह्योपवने समवासरत् ॥ ४२४ ॥
तत्र कामसमृद्धाख्यः सार्थवाहो महामुनिम् । तं प्रत्यलाभयद्भक्त्या मासक्षपणपारणे ॥ ४२५ ॥
गृहे कामसमृद्धस्य पात्रदानप्रभावतः । वसुधारापतत्सोऽत्रः पात्रे दानाद्धि किं न हि ॥ ४२६ ॥
शिवस्तदद्भुतं श्रुत्वा गत्वावन्दत तं मुनिम् । निषसाद च तत्पादपद्मान्ते राजहंसवत् ॥ ४२७ ॥
चतुर्दशानां पूर्वाणामाकरः सागरोऽपि हि । शिवस्य सपरीवारस्याचख्यौ धर्ममार्हतम् ॥ ४२८ ॥
विशेषतश्च संसारासारतां तस्य धीमतः । गमयामास स मुनिर्मनसि स्फटिकामले ॥ ४२९ ॥
शिवोऽपृच्छच्च तमृषिं किं प्राग्जन्मभवः प्रभो । स्नेहो मे पश्यतो यस्यां दृशोऽयमधिकाधिकः ॥ ४३० ॥
ज्ञात्वा चावधिनाचख्यौ मुनिस्त्वं पूर्वजन्मनि । कनिष्ठोऽभूर्मम भ्राता प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभः ॥ ४३१ ॥
मया प्रव्रजितेन त्वमनिच्छन्नपि हि व्रतम् । उपायेन ग्राहितोऽसि परलोकहितैषिणा ॥ ४३२ ॥
अभूव च सुराणां सौधर्मे परमर्द्धिकौ । कुमुदेन्द्वोरिव प्रीतिस्तत्राप्यभवदावयोः ॥ ४३३ ॥
भवेऽस्मिन्वीतरागोऽहं स्वे परे वा समानदृक् । त्वं त्वद्यापि सरागत्वात्प्राग्भवस्नेहभाग्मयि ॥ ४३४ ॥
शिवोऽवदद्व्रतादानाद्देवोऽभूवं पुराप्यहम् । तदिहापि भवे पूर्वभववद्देहि मे व्रतम् ॥ ४३५ ॥
आपृच्छ्य पितरौ यावदायामि व्रतहेतवे । पूज्यास्तावदिहैवास्ध्वं यूयं मयि कृपालवः ॥ ४३६ ॥

---

१ उपविशत ।

गत्वा शिवकुमारोऽपि पितृपादान्व्यजिज्ञपत् । अद्य सागरदत्तर्षेः शुश्रुवे देशना मया ॥ ४३७ ॥
तत्प्रसादादधिगता जवस्यासारता मया । ततस्तस्माद्विरक्तोऽस्मि वीवंधादिव चारिकः ॥ ४३८ ॥
तत्सर्वथानुजानीथ प्रव्रज्याग्रहणाय माम् । प्रत्यूषो मोहतमसः शरणं सागरोऽद्य मे ॥ ४३९ ॥
पितरावूचतुर्वत्स व्रतं माद‍त्स्व यौवने । नाद्यापि पूर्यतेऽस्माकं त्वत्क्रीडालोकजं सुखम् ॥ ४४० ॥
अत्यन्तं निर्ममोऽजूस्त्वं कथमेकपदेऽपि हि । असंस्तुतानिवायुष्मन्यदस्मान्विजिहासिसि ॥ ४४१ ॥
यदि नक्तोऽसि यद्यस्मानापृच्छ्य च गमिष्यसि । तदकारकवातूला जविन्नी रसनावयोः ॥ ४४२ ॥
इत्यनादिशतोः पित्रोः शिवो गन्तुमनीश्वरः । तत्रैव सर्वसावद्यनियमाज्ञावयत्यनूत् ॥ ४४३ ॥
मुनेः सागरदत्तस्य शिष्योऽहमिति निश्चयी । तस्थौ स मौनमालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ४४४ ॥
यत्नादप्यासितो जोक्तुं न किञ्चिद्बुभुजे च सः । मह्यं न रोचते किञ्चिदित्येकमवदन्मुहुः ॥ ४४५ ॥
एवमुद्वेजितो राजा शिवेन शिवकाङ्क्षिणा । इभ्यपुत्रं दृढधर्मं समाहूय समादिशत् ॥ ४४६ ॥
प्रतार्यमविघ्नेन शिवेन तनयेन मे । मौनमालम्बितं वत्स भावनिष्ठुरचेतसा ॥ ४४७ ॥
मोघफाल इव द्वीपी फरीव प्रजवन्मदः । जोजनायापि यतते न स चाटुशतैरपि ॥ ४४८ ॥
यथा वेत्सि तथा वत्स वत्सं जोजय मे शिवम् । त्वया चैवं कृतवता किं किं नोपकृतं मम ॥ ४४९ ॥
भज्जीयपक्षिणं कायकुलायाज्जन्तुमुत्सुकम् । प्रत्याशापाशबन्धेन नियन्त्रय महाशय ॥ ४५० ॥
दृढधर्मोऽपि तामाज्ञामुररीकृत्य जूपतेः । ययौ शिवकुमारस्यान्यर्णे बुद्धिजलार्णवः ॥ ४५१ ॥

---

१ लतासमूहात् । २ अपरिचितान् । ३ विशेषेण हातुमिच्छसि । ४ निष्फलफालः । ५ व्याघ्रः ।

कृत्वा नैषेधिकीं तस्य सदनान्तः प्रविश्य च । क्रमज्ञः प्रतिचक्राम स ऐर्यापथिकीं सुधीः ॥ ४५२ ॥
वन्दनं द्वादशावर्तं दत्त्वा भूमिं प्रमार्ज्य च । निषसाद वदन्नुच्चैरनुजानीहि मामिति ॥ ४५३ ॥
शिवोऽवददहो इभ्य साधूनामुपसागरम् । विनयोऽयं मया दृष्टः कथं मयि युज्यते ॥ ४५४ ॥
इभ्यपुत्रोऽभ्यधात्सम्यग्दृष्टीनां यत्र कुत्रचित् । समभावो हि योग्यः स्यात्सर्वस्य विनयस्य भोः ॥ ४५५ ॥
यस्य कस्यापि हि स्वान्तं समभावाधिवासितम् । स वन्दनार्हो भवति दोषशंकापि नेह भोः ॥ ४५६ ॥
कुमार किं तु पृच्छामि प्रभुमेवाहमागमम् । रसत्यागातुरेणेव किं त्वयात्याजि भोजनम् ॥ ४५७ ॥
शिवोऽवदद्व्रजतो व्रताय पितरौ न माम् । ततो भावयतीभूय स्थितोऽस्मि विरतो गृहात् ॥ ४५८ ॥
यथा मुञ्च्य पितरौ विहाय ममतां मयि । व्रतार्थमादिशतो मामतः कुर्वे न भोजनम् ॥ ४५९ ॥
इभ्योऽभ्यधत्त यद्येवं तद्भुञ्जीथा महाशय । धर्मो ह्यधीनो देहस्य देहश्चाहारसंश्रयः ॥ ४६० ॥
आहारं निरवद्यं हि गृह्णन्त्यपि महर्षयः । शरीरे तु निराहारे दुष्करा कर्मनिर्जरा ॥ ४६१ ॥
कुमारोऽप्यभ्यधादिभ्यसूनो सम्पद्यते मम । नाहारोऽप्यनवद्योऽत्र तस्माद्वरमभोजनम् ॥ ४६२ ॥
इभ्योऽवादीद्गुरुस्त्वं मे शिष्यस्तेऽहमतः परम् । सर्वं सम्पादयिष्यामि निरवद्यं यदिच्छसि ॥ ४६३ ॥
व्याजहार कुमारोऽपि सखे तर्हि निरन्तरम् । षष्ठं कृत्वा करिष्येऽहमाचामाम्लेन पारणम् ॥ ४६४ ॥
शिवस्य भावयतिनस्तदाद्यपि महेभ्यसूः । विनयं कर्तुमारेभे सामाचारीविचक्षणः ॥ ४६५ ॥
तपस्यतः शिवस्यापि ययौ द्वादशवत्सरी । मोहात्पितृभ्यां न पुनर्व्यसर्जि गुरुसन्निधौ ॥ ४६६ ॥
मृत्वा शिवकुमारोऽभूद्ब्रह्मलोके महाद्युतिः । विद्युन्माल्यभिधानोऽयमिन्द्रसामानिकः सुरः ॥ ४६७ ॥

स्वर्गात्प्रच्यवमानस्यास्य पुण्यात्मन इयं द्युतिः । पुराजप्रकाशोकेन्द्रसमानद्युतिरेव हि ॥ ४६८ ॥
च्युत्वायमत्र पुरे गामेऽह्न्यतो दिनात् । ऋषभेन्यस्य तनयो जम्बूर्भाव्यन्त्यकेवली ॥ ४६९ ॥
तदा चोपशमनर्षि विद्युन्मालिनि जग्मुषि । चतस्रस्तत्प्रिया एवं पप्रच्छुस्तं महामुनिम् ॥ ४७० ॥
इतोऽस्माकं वियुक्तानां विद्युन्मालिवियोगतः । समागमः पुनः क्वापि भविष्यत्यथवा न वा ॥ ४७१ ॥
ऋषिराख्यच्च सन्तीभ्याश्चत्वारोऽत्रैव पत्तने । समुद्रः प्रियसमुद्रः कुबेरः सागरोऽपि च ॥ ४७२ ॥
तेषां चतुर्णां चतस्रः पुत्र्यो यूयं भविष्यथ । मर्त्यत्वमीयुषा भावी तत्र वोऽनेन सङ्गमः ॥ ४७३ ॥

सुरासुरैः सेवितपादपद्मः श्रीवर्धमानोऽपि कृपासमुद्रः ।
भव्याब्जसूर्योऽतिशयर्द्धिपात्रं विहर्तुमन्यत्र ततो जगाम ॥ ४७४ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये जम्बूस्वामिपूर्वभववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

१ मनुष्यत्वं प्राप्तेन ।

द्वितीयः सर्गः

इतश्च नगरे राजगृहे राजशिरोमणिः। श्रेणिकोऽपालयद्राज्यं प्राज्यश्रीर्मघवानिव ॥ १ ॥

तत्पर्यङ्कगणं श्रेष्ठी श्रेष्ठो धर्म्येण कर्मणा। नाम्ना ऋषभदत्तोऽभूत्सर्वसंघधुरन्धरः ॥ २ ॥

अर्हन्देवो गुरुः साधुरित्येव स दिवानिशम्। जजाप सर्वाजितमभिच्छिन्नमन्त्राक्षरोपमम् ॥ ३ ॥

गुरुव्याकतकक्षोदर्मसकमजयत्सदा। प्रशान्तशुद्धध्यानमलं तन्मनोवारि निर्मलम् ॥ ४ ॥

सरोवरस्येव जलं फलं मार्गतरोरिव। तस्यैश्वर्यमभूत्केषां केषां नैवोपकारकम् ॥ ५ ॥

धर्मानुसारिणी सत्या गत्या हंस्यनुसारिणी। सधर्मचारिणी तस्य धारिणीत्याख्ययाभवत् ॥ ६ ॥

तस्या गुणेषु रूपःसु गाम्भीर्यादिषु सत्स्वपि। प्रयत्नः सुष्ठु शीलेऽभूच्छीलाङ्गा हि कुलस्त्रियः ॥ ७ ॥

सती संगीतसर्वाङ्गा नीरङ्गीशोभिनी च सा। सञ्चचार करस्पर्शासह्य तरणेरपि ॥ ८ ॥

गुणैरत्यन्तविमलैः सा शीलविनयादिभिः। पत्युर्न्यखीयत हृदि मध्येवार्धीव जाह्नवी ॥ ९ ॥

नरमांसयदन्योन्यं तयोर्नित्यावियुक्तयोः। अभूदखण्डितं प्रेम द्विशरीरैकचेतसोः ॥ १० ॥

धारिणी चिन्तयामास निरपत्या परेद्यवि। धत्ते जन्म समापुत्रं नैष्फल्यमवकेशिवत् ॥ ११ ॥

दौत्यमुत्पादयत्यङ्के सुधारस इवोच्चकैः। रमते तनुजन्माङ्के धन्यानामेव योषिताम् ॥ १२ ॥

गृहवासो हि पाशाय तत्रापि सुतवर्जितः। तदेतत्खलखलवणकुञ्जोजननिर्जं मम ॥ १३ ॥

---

१ गुणसर्वाङ्गा। २ मुखाच्छादनवस्त्रम्। ३ वन्ध्यवृक्षवत्।

पथापद्यादवायर्तयन्दनेन त्रयोऽपि ते । सुधर्मस्वामिनं जक्त्या वन्दित्वा न्यषदन्पुरः ॥ ४४ ॥
सुधर्मस्वामिनो धर्मोपदेशपरमामृतम् । ते बद्धाञ्जलयः कर्णाञ्जलिजिर्जृशमापपुः ॥ ४५ ॥
सिद्धपुत्रश्च समये पप्रच्छ गणजृद्वरम् । सा जम्बूः कीदृशी जम्बूद्वीपः ख्यातो यदाख्यया ॥ ४६ ॥
तामाख्यद्गणजृज्जम्बूं जात्यरत्नमयाकृतिम् । तन्मानं तत्प्रजावं च तत्स्वरूपमथापरम् ॥ ४७ ॥
तदा च लब्धावसरा धारिणी गणजृद्वरम् । पप्रच्छ किमहं पुत्रं जनयिष्यामि वा न वा ॥ ४८ ॥
सिद्धपुत्रोऽवदत्त्वं सावद्यं प्रष्टुमर्हसि । जानन्तोऽपि हि सावद्यं न व्याख्यान्ति महर्षयः ॥ ४९ ॥
जिनपादोपदेशेन निमित्तज्ञानपण्डितः । तथाहमेव कल्याणि कथयिष्याम्यदः शृणु ॥ ५० ॥
धीरस्वजावो मनसा कायेन च पराक्रमी । निषेदिवाञ्शिलोत्सङ्गे सुधर्मा गणजृत्त्वया ॥ ५१ ॥
सुतजन्म यदप्रच्छि तत्स्वप्ने सिंहमङ्कगम् । जद्रे द्रक्ष्यस्यथो कुक्षौ सुतसिंहं धरिष्यसि ॥ ५२ ॥ युग्मम् ॥
व्याख्यातजम्बूतरुवत्पुण्यरत्नमयश्च ते । जम्बूनामा सुतो जावी देवताकृतसन्निधिः ॥ ५३ ॥
धारिण्यजिदधे जम्बूदेवतोद्देशपूर्वकम् । करिष्येऽष्टोत्तरं तस्याचामाम्लानां शतं कृतिन् ॥ ५४ ॥
सुधर्मस्वामिनः पादान्वन्दित्वा ते त्रयोऽपि हि । उत्तीर्य वैजारगिरेः पुनः प्रविविशुः पुरम् ॥ ५५ ॥
ततश्चपंजधारिण्यौ पालयन्तौ गृहस्थताम् । सिद्धपुत्रवचःप्रत्याशया कालं व्यतीयतुः ॥ ५६ ॥
अन्यदा धारिणी स्वप्ने श्वेतसिंहं न्यजालयत् । प्रत्युश्चाकथयत्प्राज्यप्रमोदजलदीर्घिका ॥ ५७ ॥
ऋषजोऽजिदधे सुज्ञ सिद्धपुत्रवचोऽखिलम् । तत्सत्यमेव मन्यस्व स्वप्नेन प्रत्ययो ननु ॥ ५८ ॥

१ हे पंडित ।

जम्बूनामा महाभागे पवित्रचरितस्तव । सर्वलक्षणसम्पूर्णः पुत्रो नूनं भविष्यति ॥ ५९ ॥
ब्रह्मलोकात्परिच्युत्य विद्युन्मालिसुरस्तदा । अवतेरे धारिणीकुक्षिशुक्तौ मौक्तिकरत्नवत् ॥ ६० ॥
तस्याथाऽर्हत्पूजागुरुपूजासु दोहदः । दोहदाः खलु नारीणां गर्भभावानुसारतः ॥ ६१ ॥
वित्तेन भूयसा श्रेष्ठी तद्दोहदमपूरयत् । उत्पन्नदोहद इव सोऽपि धर्मे धनव्यये ॥ ६२ ॥
क्रमेण पुष्पकलशं च मध्यभारातिमन्थरम् । गर्भं शनैरागमजिता गाधयालेव धारिणी ॥ ६३ ॥
तस्याः कपोलफलकौ पाण्डुरिम्णातिशायिना । अजातां प्रातरेणाङ्कबिम्बगमलक्ष्मधारिणौ ॥ ६४ ॥
ततश्च नवभिर्मासैः सार्धसप्तदिनाधिकैः । धारिणी सुषुवे सूनुं न्यूनीकृतरविं रुचा ॥ ६५ ॥
मुक्तापूर्णैश्च घटितैरनल्पैरतिनिर्मलैः । पूर्णानि स्वर्णपात्राणि प्राविशन्प्रगजीकनि ॥ ६६ ॥
अधिश्रेष्ठि कुलवधूर्हिसन्दूर्वाङ्कुरैर्युतैः । तदागमनमभीपोर्व्या दूर्वावर्णमिवानयत् ॥ ६७ ॥
गर्भं कल्याणधुर्याणि तूर्याण्यनेकशः । नेदुः श्रेष्ठिगृहद्वारे श्रियो हास्यनिबन्धनम् ॥ ६८ ॥
संपुटीकृतसीमन्ताः कुङ्कुमस्रक्चन्दनैः । ननृतुश्च गृहद्वारे गायन्त्यः कुलबालिकाः ॥ ६९ ॥
श्रेष्ठी विदधे देवगुरुपूजां विशेषतः । ददौ च दानमर्थिभ्योऽर्थ्यमानोऽत्यर्थमुन्मनन् ॥ ७० ॥
एतो जम्बूतरोर्नाम्ना जम्बूरित्यभिधां व्यधात् । शुभेऽह्नि कृतज्ञः श्रेष्ठी मंचसिंततमना मुदा ॥ ७१ ॥
उल्लापयन्तावव्यक्तं पितरौ तं दिवानिशम् । अजातां हर्षेणालुप्तां विस्मृतान्यप्रयोजनौ ॥ ७२ ॥
पित्रोर्जम्बूकुमारोऽपि नवचन्द्रमङ्गलक्षणम् । क्रमेणापादयद्वृद्धिं तयोरिव मनोरथः ॥ ७३ ॥

---

१ शशाङ्कः चन्द्रः २ नृत्यकारणम् ३ आच्छादितसीमंताः

यतोऽत्र प्रतिपेदे च पयो गमयमार्गजिः । अस्मूलनिमिदाद्यं च पितरावाप्ततातकः ॥ ७४ ॥

इतश्च तत्रैव पुरेऽभूत्समुद्रप्रियशिरोमणेः । समुद्रप्रियसंज्ञस्य नाम्ना पद्मावती प्रिया ॥ ७५ ॥

तथा समुद्रदत्तस्य समुद्रस्येव सम्पदा । नाम्ना कनकमालेति पश्यनज्ञणमालिनी ॥ ७६ ॥

तथा सागरदत्तस्य गरिष्ठस्याद्भुतश्रिया । विनयश्रीरभूद्भार्या सदा विनयशालिनी ॥ ७७ ॥

तथा कुबेरदत्तस्य कुबेरस्येव ऋद्धिभिः । धनश्रीरिति नाम्नाभूत्सती धीशमदाधना ॥ ७८ ॥

दम्पतीनाममीषां तु विद्युन्मालिप्रियाश्च्युताः । क्रमाद्दुहितरोऽजायन्तनिधानेन ता यथा ॥ ७९ ॥

समुद्रश्रीश्च पद्मश्रीः पद्मसेना तथैव च । तथा कनकसेनेति रूपात्काञ्चनिका इव ॥ ८० ॥

तथा कुबेरसेनस्य प्रिया कनकवत्यभूत् । अनङ्गसेनदत्तस्य श्रीषेणेति तु गेहिनी ॥ ८१ ॥

वसुषेणाभिधानस्य जयश्रीरमती प्रिया । वसुपालितस्य पुनर्जयसेनेति वल्लभा ॥ ८२ ॥

नभःसेना कनकश्रीलक्ष्मी कनकवत्यपि । जयश्रीश्चेति चाष्टाभ्यो दुहितरः क्रमात् ॥ ८३ ॥

कन्यानामपि तासां तु कन्यानां पितरोऽन्यदा । प्रार्थयाञ्चक्रिरे जम्बूपितरं विनयोद्यताः ॥ ८४ ॥

अष्टौ नः कन्यकाः सन्ति रूपलावण्यबन्धुराः । कलाब्धिपारदृश्वर्यो गुणैश्वर्योऽप्सरःसमाः ॥ ८५ ॥

तासां विवाहकालस्तु(?) च यौवनम् । वरं तदनुरूपं च पश्याम तव नन्दनम् ॥ ८६ ॥

कुमारीऽप्रवरोरुपादरो वरगुणा हि ये । जम्बूकुमारे ते सन्ति प्राप्यः पुण्यैरयं वरः ॥ ८७ ॥

ततस्तासां कुमारीणां जगदु स्वजनादनः । वरो जम्बूकुमारोऽयं दक्षजानामिवोडुपः ॥ ८८ ॥

१ [illegible]

श्रीमानसि कुलीनोऽसि प्रार्थना त्वयि नो ह्रिये । कृत्वा विवाहसम्बन्धं सर्वथानुगृहाण नः ॥ ८९ ॥
हर्षादृषभदत्तोऽपि तद्वचः प्रत्यपद्यत । स्वयमप्युत्सुकः पुत्रविवाहे प्रार्थितश्च तैः ॥ ९० ॥
जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मो वरायातिवरीयसे । इति ज्ञात्वा च ताः कन्या धन्यंमन्या मुदं दधुः ॥ ९१ ॥
अत्रान्तरे च विहरन्भव्यसत्त्वानि बोधयन् । तत्रैवागत्य भगवान्सुधर्मा समवासरत् ॥ ९२ ॥
सुधर्मागमनोदन्तसुधासिक्तोऽथ कन्दवत् । सद्यो जम्बूकुमारोऽभूत्प्ररूढपुलकाङ्कुरः ॥ ९३ ॥
जम्बूनामा नमस्कर्तुमागतं गणभृद्वरम् । जगाम धाम धर्मर्द्धे रथेनानिलरंहसा ॥ ९४ ॥
स प्रणम्य सुधर्माणं शुश्राव श्रावकाग्रणीः । सुधानिस्यन्ददेशीयां देशनां तन्मुखाम्बुजात् ॥ ९५ ॥
देशना च मनसि सा परिणाममुपेयुषी । तस्याद्रात्ययवैराग्यमत्यागैरतिदुर्द्धरम् ॥ ९६ ॥
सुधर्मस्वामिनं नत्वा जम्बूरेवं व्यजिज्ञपत् । आदास्येऽहं परिव्रज्यां भवभ्रमणकर्त्तरीम् ॥ ९७ ॥
आपृच्छ्य पितरौ यावदायामि परमेश्वर । तावत्त्वं कलयात्रैवोद्याने धर्मद्रुमश्रियम् ॥ ९८ ॥
तथेति प्रतिपन्ने च सुधर्मस्वामिनापि हि । अधिरुह्य रथं जम्बूर्नगरद्वारमाययौ ॥ ९९ ॥
तदारूढ पुरद्वारं तथेभाश्वरथाकुलम् । पतितस्य तिवस्यापि जग्मासिर्नाजयधया ॥ १०० ॥
इति चाचिन्तयज्जम्बूः पुरद्वारान्ययं चेत् । प्रवेशाय प्रतीक्षिष्ये तत्कालातिक्रमो भवेत् ॥ १०१ ॥
सुधर्मस्वामिनं तत्रागमस्य सदनं प्रति । गन्तुं पश्चीकृतोमें न स्थातुमिह युज्यते ॥ १०२ ॥
तद्द्वाराम्यपरेणैव द्वारेण त्वरयन्रथम् । उत्सुकस्य परं श्रेयान्नन्योऽध्वा न प्रतीक्षणम् ॥ १०३ ॥

१ श्रीमतिमिच्छोः

इति यावद्ययौ द्वारान्तरं त्वरितमार्षभिः । ददर्श तावत्तत्रापि वप्रं सज्जितयन्त्रकम् ॥ १०४ ॥
यन्त्रोपरिष्टाद्यन्त्रेषु सम्भृताश्च महाशिलाः । ददर्श गगनभ्रश्यद्ग्रहगोलकसन्निभाः ॥ १०५ ॥
दध्यौ चैवं परचक्रजयादीदृगुपक्रमः । तदेतेनापि हि द्वारेणानर्थबहुलेन किम् ॥ १०६ ॥
गच्छतो मेऽध्वनानेन शिलोपरि पतेद्यदि । तदस्मि नाहं न रथो न रथ्या न च सारथिः ॥ १०७ ॥
एवं च मृत्युमासाद्याविरतो दुर्गतिं व्रजे । प्राणिनां हि कुमृत्यूनां सुगतिर्व्योमपुष्पवत् ॥ १०८ ॥
मा भूवं स्वार्थतो भ्रष्टो व्याघुट्य पुनरप्यहम् । व्रजामि श्रीसुधर्मांह्रिपद्मसेवामधुव्रतः ॥ १०९ ॥
इत्यार्षभिर्वालयित्वा रथं वक्र इव ग्रहः । प्रदेशं गणभृत्पादसनाथं तं पुनर्ययौ ॥ ११० ॥
सुधर्मस्वामिनं जम्बूरिति नत्वा व्यजिज्ञपत् । यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं प्रतिपन्नोऽस्म्यहं त्रिधा ॥ १११ ॥
अनुज्ञातो भगवता नियमं प्रतिपद्य तम् । हर्षवानार्षभिर्धाम जगामाकामविक्रियः ॥ ११२ ॥
पित्रोश्च कथयामास यदहं गणभृन्मुखात् । सर्वज्ञोपज्ञमश्रौषं धर्मं कर्मक्षयौषधम् ॥ ११३ ॥
अनुजानीत मां पूज्याः परिव्रज्यार्थमुत्सुकम् । जन्तूनामेष संसारः कारागारनिभः खलु ॥ ११४ ॥
रुदन्तौ तौ च पितरावूचतुर्गद्गदस्वरौ । मा भूरकाण्डेऽस्मदाशालतोन्मूलनमारुतः ॥ ११५ ॥
चिन्तयामो वयमिदं सवधूको भविष्यसि । द्रक्ष्यामः पौत्रवदनं हृत्कैरवनिशाकरम् ॥ ११६ ॥
प्रव्रज्याया न समयो विषयार्हेऽत्र यौवने । एतस्योचितमाचारं किं नेच्छसि मनागपि ॥ ११७ ॥
यदि वात्याग्रहो वत्स प्रव्रज्याविषये तव । तथापि किञ्चिन्मन्यस्व वयं हि गुरवः खलु ॥ ११८ ॥
यास्ताष्टौ कन्यकास्तुभ्यमस्माभिः सन्ति या वृताः । कृत्वा पाणिगृहीतास्ताः पूरयोद्वाहकौतुकम् ॥११९॥

एवं कृत्वा कुमार त्वं निःप्रत्यूहं परिव्रजेः । त्वामनु प्रव्रजिष्यामः कृतार्था वयमप्यथ ॥ १२० ॥
कुमारोऽप्यवदद्युष्मदादेशेऽस्मिन्ननुष्ठिते । प्रव्रज्यायां न वार्योऽहं युष्माभिर्जननादिव ॥ १२१ ॥
ओमित्युक्त्वा च पितरौ कथयामासतुर्द्रुतम् । कन्यापितॄणामन्यानामष्टानां कमलावरौ ॥ १२२ ॥
कन्यासु व्यूढमात्रासु पुत्रो नः प्रव्रजिष्यति । विवाहमप्यसावस्मदुपरोधात्करिष्यति ॥ १२३ ॥
पश्चादपि हि चेत्पश्चात्तापपापं करिष्यथ । मा स्म कुरुत तद्युष्माकं दोषः कथयतां न नः ॥ १२४ ॥
अद्यापि महेभ्यास्ते सकलत्राः सबान्धवाः । किं कार्यमिति निर्णेतुं मन्त्रयन्ति स्म दुःखिताः ॥ १२५ ॥
श्रुत्वा च तेषां संलापं कन्यास्ता एवमूचिरे । पर्यालोचेन पर्याप्तमाताः शृणुत निश्चयम् ॥ १२६ ॥
जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मोऽस्माकं भर्ता स एव हि । दैवान्न वयमन्यस्मै लोकेऽप्येतद्धि गीयते ॥ १२७ ॥
सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १२८ ॥
पितृपादैः प्रदत्ताः स्मस्तस्मा इभ्यसूनवे । स एव गतिरस्माकं वयं तदनुजीविताः ॥ १२९ ॥
प्रव्रज्यामितरच्चापि यद्यसौ वः करिष्यति । तदेव पतिभक्तानामस्माकमपि युज्यते ॥ १३० ॥
ते कन्यापितरो जम्बूपितुराख्यापयन्निति । [illegible] प्रमाणं प्रथमं वचः ॥ १३१ ॥
ततो नैमित्तिकमुखात्तैर्निर्णीय लग्नेन च । विवाहलग्नं निर्णिन्ये तद्दिनात्सप्तमे दिने ॥ १३२ ॥
महेभ्या भ्रातर इव तेऽष्टाप्येकचेतसः । सम्भूय कारयामासुः स्फारमुद्वाहमण्डपम् ॥ १३३ ॥
विचित्रवर्णैर्वंशोच्चैरुल्लोचैस्तत्र चाजयत् । गन्धाग्रस्तपदैराकृष्टैरन्तरिक्षतलादिव ॥ १३४ ॥
...कृतान्याजान्मुक्तादामानि सर्वतः । स्वकीयमंशुमयस्थं न्यासीकृतमिवेन्दुना ॥ १३५ ॥

दध्यादिमङ्गलद्रव्यैर्ददावर्घं सुवासिनी । तत्र जम्बूकुमारस्य मारस्येव वपुष्मतः ॥ १५१ ॥
शरावसम्पुटं द्वारि यष्टिगर्जितमंह्रिणा । भङ्क्त्वा सोऽगात्मातृगृहं गृहं कल्याणसम्पदः ॥ १५२ ॥
ततस्ताभिः कुमारीभिस्तत्रासित्वा सहाष्टभिः । जम्बूकुमारः प्रत्यैक्षत्कौतुकोद्वाहमङ्गलम् ॥ १५३ ॥
ततश्च सप्तरात्रायां गत्वा चतुरिकान्तरे । आर्यैभिः पर्यणैषीत्ताः पित्रोरनुनिनीषया ॥ १५४ ॥
तारामेलककेके दृष्टा कौतुकेषु ससम्भ्रमा । सन्तुष्टा मङ्गलावर्त्ते मधुपर्के स्मिताननाः ॥ १५५ ॥
यौतके सावधाना च कृतिन्यञ्चलमोक्षणे । वाष्पायित्ता ग्रामेऽङ्कारोपणेऽत्यन्तनिर्वृता ॥ १५६ ॥
अपत्योद्वाहकल्याणसुखमित्याप धारिणी । स्युः पुरन्ध्यो हि नीरन्ध्रमुदोऽपत्ये विवाहिते ॥ १५७ ॥
त्रिभिर्विशेषकं ॥
विवाहानन्तरं तासां वधूनां च वरस्य च । यौतकं तदनूद्येन सौवर्णः क्षिपतेऽपरः ॥ १५८ ॥
ततो मङ्गलदीपेन समाजसहचारिणा । गायन्तीभिः कुलस्त्रीभिः चैत्यं धवलमङ्गलम् ॥ १५९ ॥
पुरो मङ्गलतूर्यैश्च वाद्यमानैः कलस्वरम् । सङ्गीतकेन भवता तूर्यत्रयमनोरमम् ॥ १६० ॥
हृष्टैर्ज्येष्ठैः कनिष्ठैश्च बन्धुभिः पार्श्वधाविभिः । जम्बूर्जगाम स्वं धाम वाजिरूढोऽभिरावृतः ॥ १६१ ॥
त्रिभिर्विशेषकं ॥
आदितो वन्दितवतां सर्वज्ञं कुलदेवताम् । वधूवराणामजयद्य कङ्कणमोक्षणम् ॥ १६२ ॥
धारिण्यृषभदत्ताभ्यां हृष्टाभ्यां तदनन्तरम् । अकारि पूजा देवस्य जम्बूद्वीपपतेः स्वयम् ॥ १६३ ॥

१ कामदेवस्य २ पदेशमणी इतिलोके ३ सांद्रहर्षा ४ मधुरम् ५ गीतं नृत्यं वाजित्रं चेति ६ परिणीताभिः

तोरणैर्नितरां तारैर्यातान्दोलितपल्लवैः । मण्डपोऽङ्गाद्वराह्वानसञ्ज्ञामिव विपञ्चयन् ॥ १३६ ॥
शुशुभे मण्डपो विन्यस्तस्वस्तिकन्यस्तमौक्तिकैः । उप्तबीजावलिरिवोद्भूत्यै मङ्गलशाखिनाम् ॥ १३७ ॥
स्थलेऽपि पर्यङ्के जम्बूर्मुहूर्ते दोषवर्जिते । कौसुम्भवसनाः सोऽङ्गाद्बालातप इवार्यमा ॥ १३८ ॥
धान्यका अपि ताः क्षिप्ता पर्यङ्के नाचरन्बहिः । राजपत्न्य इवासूर्यपश्यतायां नियोजिताः ॥ १३९ ॥
कुमारश्च कुमार्यश्च स्वस्वस्थानस्थिता अथ । विधिवन्मङ्गलस्नानमकार्यन्त शुभे क्षणे ॥ १४० ॥
स्नातस्य जम्बूसूनोश्च च्याव्यमानाः पयो ययुः । आसन्नोत्पाटनीत्याशु मुञ्चन्त इव कुन्तलाः ॥ १४१ ॥
केशाञ्जम्बूकुमारस्य गन्धकार्योऽध्यवासयन् । कर्पूरागरुधूमेनोत्तंसलीलां वितन्वता ॥ १४२ ॥
गन्धकारिकया तस्य सुमनोदामगर्भितः । जात्याश्वकन्धराबन्धो धम्मिल्लो मूर्ध्न्यबध्यत ॥ १४३ ॥
पर्यधाद्धारिणीसूनुस्तारे मौक्तिककुण्डले । मुखाब्जप्रान्तविश्रान्तमरालमिथुनश्रिणी ॥ १४४ ॥
मुक्ताहारं परिदधे जम्बूरानाभिलम्बितम् । लावण्यसरितः फेनबुद्बुदावलिसन्निभम् ॥ १४५ ॥
स चन्दनविलिप्ताङ्गः सर्वाङ्गामुक्तमौक्तिकः । राकाशशाङ्कवत्तारामालाभिः शुशुभे भृशम् ॥ १४६ ॥
देवदूष्ये इवादूष्ये सदशे श्वेतवाससी । विवाहमङ्गलकृते पर्यधादृषभात्मजः ॥ १४७ ॥
अथ जात्याश्वमारूढो मायूरातपवारणः । आत्मतुल्यवयोवेषानुचरैः परिवारितः ॥ १४८ ॥
नीरङ्गीरुद्धवदनो गीयमानोरुमङ्गलः । उत्तार्यमाणलवणो वधूटीभ्यां च पार्श्वयोः ॥ १४९ ॥
निनदन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । विवाहमण्डपद्वारमार्षभिस्त्वरितं ययौ ॥ १५० ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

१ उदयकालीनातपः २ कर्णाभरणचेष्टा

रम्यादिमङ्गलद्रव्यं ददाराय सुवासिनी । तत्र जम्बूकुमारस्य मारस्येव वपुष्मतः ॥ १५१ ॥
नागरमथुरं द्वारि पश्चिमनिर्गतमङ्घ्रिणा । जइत्वा सोऽगान्मातृगृहं गृहं कल्याणसम्पदः ॥ १५२ ॥
ततस्नानैः कुमारीभिस्त्वामिला महार्घ्यैः । जम्बूकुमारः प्रतीच्छत्कौतुकोद्वाहमङ्गलम् ॥ १५३ ॥
ततश्च उपवेश्यायां गत्वा चतुरिकान्तरं । आर्याभिः पर्यणैषीत्ताः पित्रोरनुनिनीषया ॥ १५४ ॥
नागमङ्गलकं दृष्टा कौतुकेषु ममस्त्रना । सन्तुष्टा मङ्गलावर्त्ते मधुपर्के स्मितानना ॥ १५५ ॥
यौतकं मारधाला च कृतिन्यङ्गमोहूपं । वाष्पायिता प्रणामेऽङ्कारोपणेऽत्यन्तनिर्वृता ॥ १५६ ॥
आरब्धोद्वाहकल्याणसुतमित्याय धारिणी । स्युः पुरन्ध्यो हि नीरन्ध्रमुदोऽपत्ये विवाहिते ॥ १५७ ॥
त्रिभिर्विशेषकं ॥

विवाहानन्दे नाना वधूनां च वरस्य च । यौतकं तदनूढेन सौवर्णैः क्रियतेऽधवः ॥ १५८ ॥
ततो महत्तरीभिन समागमद्धारिणा । गायन्तीभिः कुलस्त्रीभिः केवलं धवलमङ्गलम् ॥ १५९ ॥
पुरो मङ्गलतूर्यैश्च वाद्यमानैः स्वस्वरम् । मङ्गीनकेन जवता तूर्यत्रयमनोरमम् ॥ १६० ॥
छत्रैश्चमरैश्च बन्धुभिः पार्श्ववर्तिभिः । जम्बूर्जगाम स्वं धाम वाजिरूढोऽतिराजतः ॥ १६१ ॥
त्रिभिर्विशेषकं ॥

ताडितो चन्दिनयना गवेष्टं कुलदेवतानाम् । वधूवराणामजनयत्र कङ्कणमोक्षणम् ॥ १६२ ॥
धात्रीगृहजनान्यां दृष्टान्यां नन्दनन्दनम् । अकारि पूजा देवस्य जम्बूद्वीपपतेः स्वयम् ॥ १६३ ॥

... २ ... ३ मोदकी ४ मधुरम् ५ गीतं नृत्यं वादित्रं चेति ६ परिणीताभिः

ततो जम्बूकुमारोऽपि पर्यस्तशृङ्गाररञ्जितः । वासागारमुपेत्याथ पत्नीभिस्ताभिरावृतः ॥ १६४ ॥
सत्रपोऽपि मन्मथास्थाशंसिभिर्वाक्पर्यन्तून् । विकारहेतौ पार्श्वस्थेऽप्यविकारा महाशयाः ॥ १६५ ॥
इतश्चात्रैव भरतेऽस्त्युपविन्ध्याद्रिपत्तनम् । नाम्ना जयपुरं तत्र विन्ध्यो नामाजयन्नृपः ॥ १६६ ॥
धनापनूतौ तनयौ प्रथितौ तस्य भूपतेः । आख्यया प्रभवो ज्यायान्प्रभुनामा तु कन्यसः ॥ १६७ ॥
राज्यं जयपुराधीशोऽन्यदा केनापि हेतुना । प्रभवे सत्यपि ज्येष्ठे प्रभवेऽदात्कनीयसे ॥ १६८ ॥
प्रभवोऽप्यभिमानेन निर्गत्य नगरात्ततः । संनिवेशं विधायास्थाद्विन्ध्याद्रेर्विषमावनौ ॥ १६९ ॥
स खात्रखननैर्बन्दिग्रहणैर्वर्त्मपातनैः । चौरैः प्रकारैरन्यैश्च जिजीव सपरिच्छदः ॥ १७० ॥
एत्य विज्ञपयामासुश्चरास्तस्य परेद्यवि । ऋद्धिं जम्बूकुमारस्य श्रीदस्याप्युपहासिनीम् ॥ १७१ ॥
विवाहमहतं चास्य महेभ्यान्निचितान्बहून् । कथयामासुरत्यर्थमर्थचिन्तामणीनिव ॥ १७२ ॥
अवस्वापनिकातालोद्घाटिनीभ्यां समन्वितः । विद्याभ्यां स तदैवागाद्धारिणीतनयौकसि ॥ १७३ ॥
अवस्वापनिकया विद्यया विन्ध्यराजभूः । आमतं सकलं लोकं जम्बूवर्जमसूषुपत् ॥ १७४ ॥
सा विद्या प्रभवत्तस्मै स्वापयितुं न हि । प्रायः पुण्याधिकानां हि न शक्रोऽप्यपमापदे ॥ १७५ ॥
ततो निद्रायमाणानां सर्वेषामपि दस्युभिः । अलङ्कारादिसर्वस्वमाक्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १७६ ॥
मुष्णत्स्वपि लुण्टत्सु स च जम्बूर्महामनाः । न चुकोप न चुक्षोभ लीलया चेदमभ्यधात् ॥ १७७ ॥
शयानमिह विश्वस्तं निमन्त्रितमिमं जनम् । भो भोः स्पृशत मा सैषां जाग्रदेषोऽस्मि यामिकः ॥ १७८ ॥

१ वशाद् दस्युर

महापुण्यमजानस्य तस्याथ वचसेदृशा । ते चौराः स्तब्धवपुषोऽभूवन् लेप्यमया इव ॥ ९९ ॥
ददर्श धारिणीसूनुं प्रभवोऽपि विभावयन् । पत्नीभिरन्वितं ताभिः करेणुभिरिव द्विपम् ॥ १०० ॥
कथयामास चात्मानं विन्ध्यराजसुतोऽस्म्यहम् । महात्मन्प्रभवो नाम सख्येनानुगृहाण माम् ॥ १०१ ॥
वयस्य देहि मे विद्यां स्तम्भनीं मोक्षणीमपि । अवस्वापनिकातालोद्घाटिन्यौ ते ददाम्यहम् ॥ १०२ ॥
जम्बूरूचे प्रभातेऽहं प्रभवाद्यापि प्रियाः । नवोढा अपि हि त्यक्त्वा प्रव्रजिष्यामि निर्ममः ॥ १०३ ॥
इदानीमप्यहं भावयतीभूतोऽस्मि तेन भोः । प्रभव प्राभवन्नेयमवस्वापनिका मयि ॥ १०४ ॥
त्यक्ष्यामि लक्ष्मीं तृणवत्प्रातस्त्रातरिमामहम् । तत् किं मे विद्यया कार्यं निरीहस्य वपुष्यपि ॥ १०५ ॥
तामवस्वापिनीं विद्यां संवृत्य प्रभवोऽपि हि । प्रणम्य धारिणीपुत्रमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ १०६ ॥
सखे सुखं वैषयिकं भुङ्क्ष्वाभिनवयौवनः । अनुकम्पस्व चैमासु नवोढासु विवेक्यसि ॥ १०७ ॥
इमाभिः सह सुभ्रूभिर्भुक्तभोगफलो भव । शोभिष्यते परिव्रज्याप्युपात्ता तदनन्तरम् ॥ १०८ ॥
ऊचे जम्बूकुमारोऽपि सुखं विषयभोगजम् । अपायबहुलं स्वल्पं तेन किं दुःखहेतुना ॥ १०९ ॥
सुखं विषयसेवायामल्पदभ्रं सर्षपादपि । दुःखं तु देहिनः प्राप्यं मधुबिन्द्वादिपुंसवत् ॥ ११० ॥
तथा हि पुरुषः कोऽपि देशाद्देशं परिभ्रमन् । सार्थेनाविशदटवीं चौरयादोमहानदीम् ॥ १११ ॥
तं सार्थं लुण्टितुं तत्र चौरव्याघ्रा दधाविरे । मृगवच्च पलायन्त सर्वे सार्थनिवासिनः ॥ ११२ ॥
सार्थाद्धीनः स तु पुमान्प्रविवेश महाटवीम् । आकण्ठमागतैः प्राणैरन्धुधरकूपमचारिचत् ॥ ११३ ॥

॥ २२ ॥

धूमरो गिरिरिव प्रस्रवन्मदनिर्झरः । उद्दण्डहस्तोऽभ्रमपीव प्रभ्रंशयितुमभ्यगात् ॥ १९४ ॥
स्थैर्यमन्दगार्भद्विपातैरन्तःसुषिरिणीमिव । आध्मातताम्रघ्राणास्यो गर्जमूर्जितमव्ययत् ॥ १९५ ॥
कालायम इव क्रोधात्क्रुद्धो वनसिन्धुरः । वराकं कान्दिशीकं तं पुरुषं प्रत्यधावत ॥ १९६ ॥ त्रिजिविंशोपकं
मारयिष्याम्यहं याहि याहीति प्रेरयन्निव । जघान तं मुहुः पृष्ठे वारणः करशीकरैः ॥ १९७ ॥
स पुमान् कन्दुक इव निपतन्नुत्पतन्भिया । प्राप्तप्रायो द्विपेनापि तृणच्छन्नमथावटम् ॥ १९८ ॥
गजोऽयमस्यं जीवितहृत् कूपे जीवामि जातुचित् । इति सोऽदात्तत्र झम्पां जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥ १९९ ॥
वटोऽवटतटे चाभूत्तत्पादश्चैक आयतः । लम्बमानोऽवटकूपमध्ये भुजगभोगवत् ॥ २०० ॥
स पुमान्निपतन्कूपे प्राप तत्पादमन्तरा । आलम्ब्य लम्बमानोऽस्थाद्रज्जुबद्धघटीनिभः ॥ २०१ ॥
करं प्रक्षिप्य कूपान्तः करी पस्पर्श तच्छिरः । नाशकत्तु तमादातुं मन्दभाग्य इवौषधीम् ॥ २०२
दत्तदृष्टिरधोभागे भागधेयविवर्जितः । कूपस्यान्तरजगरं गरीयसं ददर्श सः ॥ २०३ ॥
पतत्कवलबुद्ध्या तं निरीक्ष्याजगरोऽपि सः । कूपान्तरपरं कूपमिव वक्त्रं व्यकाशयत् ॥ २०४ ॥
चतुर्ष्वपि हि पक्षेषु चतुरोऽहीन्ददर्श सः । कालिन्दीसोदरस्येव घ्राणान्घ्राणापहारिणः ॥ २०५ ॥
उत्फालाः फणिनस्ते तु तं दष्टुं दुष्टचेतसः । फूत्कारपवनासारैरमुचन्धमनीनिभैः ॥ २०६ ॥
वटप्ररोहं तं छेत्तुं मूषकौ द्वौ सितासितौ । घटघटेति चक्राते दन्तक्रकचगोचरम् ॥ २०७ ॥
अनानुरन्तुमांसं तं सोऽपि नष्टो मतङ्गजः । जघान वटशाखां तां वटमुत्पाटयन्निव ॥ २०८ ॥

१ ऊर्ध्वीकृतशुण्डादण्डः २ नश्यन् ३ दलम्वेव

॥ २३ ॥

वटस्यान्दोल्यमानेन पादेन स पुमान्दृढम् । पाणंधिवन्धं तन्वानो निर्गुन्धमिव निर्ममे ॥ २०९ ॥
गजेन हन्यमानायाः शाखाया मधुमक्षिकाः । मधुमण्डकसुरङ्गेभ्यो दुद्रुविरे तोमराननाः ॥ २१० ॥
मक्षिकास्ता ददंशुस्तं लोहसन्दंशसन्निभैः । तुण्डैः कीकसविश्रान्तैर्जीवाकृष्टिपरैरिव ॥ २११ ॥
खरपक्षमक्षिकारुद्धसर्वाङ्गः स पुमांस्तदा । कृतपक्ष इवाखद्दि कूपान्निर्गन्तुमुत्सुकः ॥ २१२ ॥
वटस्थमधुकोशाच्च मधुबिन्दुर्मुहुर्मुहुः । ललाटे न्यपतत्तस्य वार्षान्या वारिबिन्दुवत् ॥ २१३ ॥
मधुबिन्दुस्तस्य भालात्स्खलित्वा प्राविशन्मुखे । स तदास्वादमास्वाद्य सुखं महदमन्यत ॥ २१४ ॥
श्रूयतां प्रभवामुष्य दृष्टान्तस्य च भावना । यः पुमान्स हि संसारी याटवी सा तु संसृतिः ॥२१५॥
यो गजो स पुनर्मृत्युर्यः कूपो मर्त्यजन्म तत् । योऽजगरः स नरको येऽहयस्ते कुधादयः ॥ २१६ ॥
वटपादो यस्तदायुर्मूषकौ यौ सितासितौ । तौ शुक्लकृष्णौ द्वौ पक्षावायुश्छेदपरायणौ ॥ २१७ ॥
या मक्षिका व्याधयस्ते मधुबिन्दुस्तु यः सरे । तद्वै सुखं वैषयिकं तत्र रज्येत कः सुधीः ॥ २१८ ॥
चतुर्भिः कलापकं ॥
देवो विद्याधरो वापि यदि कूपात्समुद्धरेत् । तत् किमिच्छेदथ न वा स पुमान्विपद्दूषितः ॥ २१९ ॥
प्रभवः स्माह को नाम निमज्जन्विपदर्णवे । नेच्छेत्तरण्डसदृशमुपकारपरं नरम् ॥ २२० ॥
जम्बूरुवाच तदहमपारे भवसागरे । किं निमज्जामि गणभृद्देवे सत्यपि तारके ॥ २२१ ॥
प्रभवोऽभिदधे भ्रातः स्नेहलौ पितरौ निजौ । अनुरक्ताश्च गृहिणीः कथं त्यजसि निष्ठुरः ॥ २२२ ॥

---

१ बाहुयुद्धम् २ जटधार्याः

जम्बूरूचे च को बन्धुर्निर्बन्धोऽयं बन्धुरूपयको । कुबेरदत्तवद्यस्मात् कर्मणा पापु बध्यते ॥ २२३ ॥
तथा हि मथुरापुर्यामेकानङ्गपणिकोत्तमा । नाम्ना कुबेरसेनेति सेनातुङ्गा मनोभुवः ॥ २२४ ॥
सा च प्रथमगर्भेण नितान्तं खेदिता सती । वैद्यस्य दर्शिता मात्रा क्लेशे हि शरणं भिषक् ॥ २२५ ॥
धातुस्पन्दादिना वैद्यस्तां विज्ञाय निरामयाम् । उवाच नास्या रोगोऽस्ति किं त्वेतत् क्लेशकारणम् २२६
अस्या हि युग्ममुत्पन्नमुदरेऽस्ति सुदुर्वहम् । खेदस्तद्धेतुको जातो स पुनः प्रसवावधिः ॥ २२७ ॥
मातावोचत तां वत्से गर्भं ते पातयाम्यहम् । प्राणापायप्रतिभुवा रक्षितेनापि तेन किम् ॥ २२८ ॥
वेश्योचे स्वस्ति गर्भाय सहिष्ये क्लेशमप्यहम् । सूकरी ह्यसकृद्बह्वपत्यसूः सापि जीवति ॥ २२९ ॥
गर्भक्लेशं सहित्वा च समये गणिकाऽपि सा । दारकं दारिकां चापि भ्रातृजायके व्यजीजनत् ॥ २३० ॥
माता प्रोवाच गणिकामपत्ये वैरिणी तव । यकाभ्यामुदरस्थाभ्यां मृत्युद्वारेऽसि धारिता ॥ २३१ ॥
युग्मं स्तनन्धयमिदं चापि यौवनहृत्तव । वेश्याश्च यौवनाजीवा जीवयत्नस्य यौवनम् ॥ २३२ ॥
उदरात्पतितं युग्ममिदं वत्से पुरीषवत् । अहितत्याज्य मा मोहं कार्षीरेष क्रमो हि नः ॥ २३३ ॥
वेश्योचे यद्यपि होरं तथाप्यत्र विलम्ब्यताम् । दशाहं यावदेतौ च दारकौ पोषयाम्यहम् ॥ २३४ ॥
कथंचिदभ्यनुज्ञाता सा मात्रा पण्यसुन्दरी । स्तन्यदानेन तौ बालावहर्निशमपोषयत् ॥ २३५ ॥
एवं च बालकौ तस्याः पालयन्त्या दिवानिशम् । कालरात्रिप्रतीकाशमेकादशमभूद्दिनम् ॥ २३६ ॥
कुबेरदत्तकुबेरदत्तानामाङ्किते तने । मुद्रिके कारयित्वा च तदङ्गुल्योर्न्यधत्त सा ॥ २३७ ॥

१ पुंश्चलः २ अतुल्यः ३ कालरात्रिसदृशं

ततश्चाकारयद्दारुपेटां बुद्ध्या पटीयसी । रत्नैश्च पूरयित्वा तां तत्र तौ बालकौ न्यधात् ॥ २३८ ॥
पेटां प्रावाहयत्तां च प्रवाहे यामुने स्वयम् । जगाम निरपायं च सा तरन्ती मरालवत् ॥ २३९ ॥
कुबेरसेनापि ततो व्याघुट्य स्वगृहं ययौ । अपत्ययोर्ददानेव नयनाञ्जलिनिर्झरम् ॥ २४० ॥
मञ्जूषा शौर्यनगरद्वारे प्राप्ता दिवामुखे । श्रेष्ठिभ्यामिभ्यपुत्राभ्यां ददृशे जगृहे च सा ॥ २४१ ॥
अपश्यतां च तन्मध्ये तं बालं बालिकां च ताम् । एको बालमुपादत्त बालिकामपरः पुनः ॥ २४२ ॥
तौ चिदाञ्चक्रतुः पाणिमुद्रिकाक्षरदर्शनात् । कुबेरदत्तकुबेरदत्ताख्यौ तावित्यमाविति ॥ २४३ ॥
तावुभावप्यवर्धेतामिभ्ययोः सद्मने तयोः । रक्ष्यमाणौ प्रयत्नेन स्वाम्यर्पितनिधानवत् ॥ २४४ ॥
कलाविदौ क्रमेणाभूतां तौ द्वावपि बभूवतुः । प्रपेदाते चाजिनयं यौवनं रूपपावनम् ॥ २४५ ॥
अनुरूपाविमावेवेतीभ्याभ्यां परया मुदा । तयोरेव मिथोऽकारि पाणिग्रहमहोत्सवः ॥ २४६ ॥
वैदग्ध्यशिक्षागुरुणा यौवनेनोपक्षिप्तयोः । तयोरङ्काधिरूढोऽभूत्पुंनारीवाहनः स्मरः ॥ २४७ ॥
वधूवराभ्यामन्येद्युर्द्यूतक्रीडा प्रचक्रमे । ताभ्यां परस्परोन्मीलत्प्रेमवारितरङ्गिणी ॥ २४८ ॥
कुबेरदत्तस्य करात्प्रस्तावे कापि मुद्रिका । सख्या कुबेरदत्तायाः करोत्सङ्गे न्यधीयत ॥ २४९ ॥
करस्थितामूर्मिकां तां परीक्ष्यमिव नाणकम् । कुबेरदत्ता प्रैक्षिष्ट पर्यस्यन्ती मुहुर्मुहुः ॥ २५० ॥
कुबेरदत्ता दध्यौ च प्रयत्नादियमूर्मिका । विदेशघटिता भाति चोर्मिकान्तरदर्शनात् ॥ २५१ ॥
ततस्तामूर्मिकां स्वां च सा पश्यन्ती मुहुर्मुहुः । चिन्तावेशात्स्फुरत्काया निश्चिकायेति चेतसि ॥ २५२ ॥

१ निर्विघ्नम् । २ परित उत्क्षिपंती ।

[illegible] गोदरे इव ॥ २५३ ॥
[illegible] प्रादुर्भाव्ये न संशयः ॥ २५४ ॥
[illegible] स्याद्वा कुल्यमीदृशम् ॥ २५५ ॥
[illegible] कारितं मया ॥ २५६ ॥
[illegible] निरन्तरम् । नालिङ्गं [illegible] मध्यजायत ॥ २५७ ॥
[illegible] । करे कुबेरदत्तस्य [illegible] सोर्मिकाद्वयम् ॥ २५८ ॥
[illegible] । [illegible] मदाशयः ॥ २५९ ॥
[illegible] । [illegible] मातरम् ॥ २६० ॥
[illegible] । धन्या वा तव पुत्रोऽस्मि पुत्रा हि बहुधा [illegible] ॥ २६१ ॥
[illegible] । [illegible] कथयामास ता कथाम् ॥ २६२ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ २६३ ॥
[illegible] । [illegible] नदीरये ॥ २६४ ॥
[illegible] । [illegible] श्रेयो न जीवितम् [illegible] ॥ २६५ ॥
[illegible] । [illegible] मोदिताः [illegible] ॥ २६६ ॥
[illegible] । [illegible] न हि ॥ २६७ ॥

पाणिग्रहणमेकैकमद्यापि युवयोरभूत् । न पुनः पापकर्मान्यपुंस्त्रीसम्बन्धसम्भवम् ॥ २६८ ॥
अद्यापि हि कुमारस्त्वं कुमार्यद्यापि सा तथा । इत्युक्ते तस्यै भ्रातृजायाकथामाख्याय मुच ताम् ॥२६९॥
व्यवहाराय दिव्यार्थं चिकीर्षन्नसि सुन्दर । क्षेमेण कृत्वा तां शीघ्रमागच्छेरस्मदाशिषा ॥ २७० ॥
समागतस्य क्षेमेण करिष्ये तव दारक । महोत्सवेन वीवाहमन्यया सह कन्यया ॥ २७१ ॥
ततः कुबेरदत्तोऽपि यदस्तोमिति धर्मधीः । गत्वा कुबेरदत्तायै तमाख्याति स निर्णयम् ॥ २७२ ॥
अन्ये च पित्रोः सदनं याहि जडे जगिन्यसि । विवेकिन्यसि दक्षासि तद्योचितमाचरेः ॥ २७३ ॥
पितृभ्यां यन्निरादेयमायां किं कुर्वहे स्वमः । तयोर्न दोषोऽयमियमावयोर्भवितव्यता ॥ २७४ ॥
पितरो हि यथापत्यं विक्रीणन्ति त्यजन्ति वा । आज्ञापयन्त्यकृत्येऽपि तथा तद्दुष्कर्मणे ॥ २७५ ॥
कुबेरदत्तामेवमभिधाय विहाय च । पण्यभाण्डमुपादाय जगाम मथुरापुरीम् ॥ २७६ ॥
तत्र च व्यवहारेण सोऽर्थमत्यर्थमार्जयत् । उवास च चिरं स्वैरं विलसन्यौवनोचितम् ॥ २७७ ॥
अन्येद्युर्वीथ्यां दृष्ट्वा रूपलावण्यशालिनीम् । कुबेरसेनां गणिकां तां कलत्रीचकार सः ॥ २७८ ॥
कुबेरसेनया सार्धं नरस्य वैषयिकं सुखम् । भुञ्जानस्य सुतो जज्ञे दैवनाटकमीदृशम् ॥ २७९ ॥
तदा कुबेरदत्तापि गत्वा पश्यन्मातरम् । मातापि हि तत्रैवाख्यन्मनुजसमाश्रितः कथाम् ॥ २८० ॥
गतो निर्वेदमासाद्य स्वकीयकथया तथा । कुबेरदत्ता प्राव्राजीच्चक्रन्दे च दुःखतम् ॥ २८१ ॥
साध्वीभिर्वा तु सहोप्य प्रयतन्ती मुमोच सा । व्यादायीव प्रवर्तिन्या सद्भाला परीषहान् ॥ २८२ ॥

---

१ तत्कर्मणामेव दोषः ।

तस्याश्चात्तप्रतपसः प्रवर्तिन्युपदेशतः । पुण्यं तपोविटपिनोऽवधिज्ञानमजायत ॥ २०३ ॥
कुबेरदत्तोऽस्ति कथमिति चिन्तयति स्म सा । कुबेरसेनासङ्क्रान्त्या सपुत्रं तं ददर्श च ॥ २०४ ॥
अनया सा कुलोर्ध्वमहो मम सहोदरः । अकृत्यपङ्कनिर्मग्नो वराह इव तिष्ठति ॥ २०५ ॥
इति तत्प्रतिबोधार्थमियाय मथुरापुरीम् । समेता संयतीभिः सा करुणारससारणिः ॥ २०६ ॥
आर्या कुबेरदत्तापि धर्मलाभपुरःसरम् । पार्श्वे कुबेरसेनायाः प्रतिश्रयमयाचत ॥ २०७ ॥
प्रणम्य सेनाप्यवददार्येऽहं पण्यसुन्दरी । सम्प्रत्येकपतित्वेन पुनः कुलवधूरिव ॥ २०८ ॥
कुलीनपतिसंसर्गात्कुलस्त्रीवेष एष मे । कुलीनाचरितेनापि प्रसादार्हास्मि वः खलु ॥ २०९ ॥
तदितो मद्गृहान्यर्ये प्रतिगृह्य प्रतिश्रयम् । संनिधिस्था भवत मे सदेहा इव देवताः ॥ २१० ॥
ततश्च सपरीवारा तस्याः कल्याणकामधुक् । कुबेरदत्ता तद्दत्तवसतावयसत्सुखम् ॥ २११ ॥
कुबेरसेनाप्यर्भं स्वं तत्रागत्य दिवानिशम् । आर्यायाः पादपद्माग्रे लुठन्तममुचत्सुधि ॥ २१२ ॥
बुध्येत यो यथा जन्तुस्तं तथा बोधयेदिति । आर्या तत्प्रतिबोधार्थं तं बालमुदलापयत् ॥ २१३ ॥
भ्रातासि तनुजन्मासि परस्यावरजोऽसि च । भ्रातृव्योऽसि पितृव्योऽसि पुत्रपुत्रोऽसि बालक ॥२१४॥
यश्च ते बालक पिता स मे भवति सोदरः । पिता पितामहो भर्ता तनयः श्वशुरोऽपि च ॥ २१५ ॥
या च बालक ते माता सा मे माता पितामही । भ्रातृजाया वधूः श्वश्रूः सपत्नी च भवत्यहो ॥२१६॥
कुबेरदत्तः तच्छ्रुत्वा जगादार्ये किमीदृशम् । परस्परविरुद्धार्थं जल्पसे विस्मितोऽस्म्यहम् ॥ २१७ ॥
आर्योचे मम भ्राताऽयं भ्रातैका जननी यतः । वदामि तनुजन्मानममुं मत्पतिसूरिति ॥ २१८ ॥

भर्तुः सोदर इति देवरोऽपि जयत्यसौ । भ्रातुस्तनय इति च भ्रातृव्यं कीर्तयाम्यमुम् ॥ २९९ ॥
पितृव्यश्चैष जयति भ्राता मातृपतेरिति । पुत्रः सपत्नीपुत्रस्येत्यसौ पौत्रो मयोदितः ॥ ३०० ॥
योऽस्य भर्ता स मे भ्राता माता ह्येका यदावयोः। यस्य तातश्च मे तातो भर्ता मातुरभूदिति ॥ ३०१ ॥
पितृव्यस्य पितेत्येनमुद्घोषामि पितामहम् । परिणीताहममुना ह्यसीति पतिरेष मे ॥ ३०२ ॥
ममैष तनुजन्मा च सपत्नीकुक्षिजन्मरिति । देवरस्य पितेत्येष जयति श्वशुरोऽपि हि ॥ ३०३ ॥
यास्याम्बा सा ममाप्यम्बा तया जातास्म्यहं यतः । पितृव्यकस्य मातेति मम सापि पितामही ॥३०४॥
भ्रातृजायापि जयति मद्भ्रातुर्गृहिणीत्यसौ । सपत्नीतनयस्यैषा गृहिणीति वधूरपि ॥ ३०५ ॥
माता भर्तुर्मदीयस्येत्यसौ श्वश्रूरसंशयम् । भर्तुर्जाया द्वितीयेयमिति जाता सपत्न्यपि ॥ ३०६ ॥
इत्युक्त्वा सार्पयामास स्वां कुबेराय मुद्रिकाम् । तां दृष्ट्वा सोऽपि तं सर्वं जज्ञे सम्बन्धषट्कम् ॥३०७॥
कुबेरदत्तः संवेगमासाद्य प्राव्रजत्तदा । तपस्तप्त्वा च मृत्वा च स्वर्वधूनामतिथ्यभूत् ॥ ३०८ ॥
कुबेरसेनापि तदा श्राविकात्वमशिश्रियत् । आर्या प्रवर्तिनीपार्श्वे पुनरेव जगाम सा ॥ ३०९ ॥
एवं च सा स्वयमपि कर्मणा हन्त बध्यते । शुक्ताविव रजतधीर्मूढानां तत्र बन्धुधीः ॥ ३१० ॥
यः स्वयं बन्धुरहितोऽन्येषां यो बन्धुमोचकः । स क्षमाश्रमणो बन्धुरन्ये नाम्नैव बन्धवः ॥ ३११ ॥
भूयोऽपि प्रभवः प्रोचे भो कुमार निजान्वयन् । दुर्गतौ पततस्त्रातुं पुत्रमुत्पादयात्मनः ॥ ३१२ ॥
पितरो यान्ति नरकेऽवश्यं संतानवर्जिताः । तदसञ्जातपुत्रस्त्वं पितृणान्मुच्यसे न हि ॥ ३१३ ॥

१ पिता.

जम्बूर्जगाद मोहोऽयं यत्पुत्रात्पितृतारणम् । जो महेश्वरदत्तोऽत्र सार्थवाहो निदर्शनम् ॥ ३१४ ॥
तथा हि तामलिप्त्याख्यपुर्यां सार्थपतिः पुरा । श्रीमानजायत महेश्वरदत्तोऽभिधानतः ॥ ३१५ ॥
तस्य चाभूज्जनयिता समुद्रो नाम विश्रुतः । अजाततृप्तिर्वित्तेषु समुद्र इव वारिषु ॥ ३१६ ॥
मायाप्रपञ्चपञ्जूषा बहुला नाम तस्य च । अर्थमात्रेव माताभूद्जातविपुलाशया ॥ ३१७ ॥
लोभावकरगर्तोऽर्थसंचयव्यसनी स तु । पिता तस्य विपद्याभूद्देशे तत्रैव सैरिभः ॥ ३१८ ॥
बहुला मरणादार्त्तध्यानानलपतङ्गताम् । जग्मुषी तस्य मातापि मृत्वा तत्रैव शुन्यभूत् ॥ ३१९ ॥
महेश्वरस्य गृहिणी नामधेयेन गाङ्गिला । महेश्वरस्य गौरीवाभवत्सौभाग्यभाजनम् ॥ ३२० ॥
श्वश्रूश्वशुरहीना च वसत्येकाकिनी गृहे । स्वच्छन्दचारिण्यभवदरण्ये हरिणीव सा ॥ ३२१ ॥
पतिं वञ्चयमाना च रेमे पुंसा परेण सा । एकाकिनीनां नारीणां सतीत्वं हि कियच्चिरम् ॥ ३२२ ॥
एकाकिनीं रहस्याश्च दृष्ट्वा मकरकेतनः । योषितो हि प्रहरति निर्भीक इव निर्भरम् ॥ ३२३ ॥
तस्यां च रममाणायां परपुंसा निरङ्कुशम् । अकस्मादन्यदा द्वारादेशमन्यागान्महेश्वरः ॥ ३२४ ॥
पुंश्चल्युपपती दृष्ट्वा तौ च विस्रस्तकुन्तलौ । रतायासजयौ कम्प्रजङ्घाबुद्भ्रान्तलोचनौ ॥ ३२५ ॥
परावर्त्तितसंव्यानावगृहीतोत्तरीयकौ । नग्नप्रायौ स्खलत्पादौ कान्दिशीकौ बभूवतुः ॥३२६॥ युग्मम् ॥
जारं केशेषु दध्रेऽथ जाङ्कैमिव लुब्धकः । जघान च चपेटाभिर्भूतार्त्तमिव मान्त्रिकः ॥ ३२७ ॥
ममर्द पादपातैश्च मृत्पिण्डमिव कुम्भकृत् । यष्ट्या घाताडयद्वेश्मप्रविष्टमिव कुक्कुरम् ॥ ३२८ ॥

१ ह्यांवः । २ महिषः । ३ रींछ इति लोके ।

किं बहुनार्धपरासुमिव चक्रे महेश्वरः । चौरेऽपि न तथा कोपो यथा जारे मनस्विनाम् ॥ ३२९ ॥
महेश्वरेण रुष्टेन कृतान्तस्येव बन्धुना । सोऽथार्धमारितो जारः प्रणश्य कथमप्यगात् ॥ ३३० ॥
स्तोकं च गत्वा पतितो गाङ्गिलोपपतिः स तु । कण्ठोपकण्ठरूढेषु प्राणेष्विदमचिन्तयत् ॥ ३३१ ॥
धिग्धिग्मुमूर्षुरेवाहमकार्षं कर्म गर्हितम् । तत्कामदं तीर्थमिव शुक्रं मृत्यै ममाजयत् ॥ ३३२ ॥
एवं च चिन्तयञ्जारो मृत्वा वीर्ये स्व एव हि । स्वाग्भुक्तगाङ्गिलाकुक्षौ पुत्रत्वमियाय सः ॥ ३३३ ॥
समये सुषुवे सूनुं गाङ्गिलाथ महेश्वरः । कुपर्कमप्यात्मजनितं मन्वानस्तमलालयत् ॥ ३३४ ॥
तस्याः प्रसूतपुत्राया गाङ्गिलाया महेश्वरः । पुत्रप्रेम्णा व्यस्मरत्तं पुंश्चलीदोषमागतम् ॥ ३३५ ॥
तस्योपपतिजीवस्य पुत्रमूर्तेर्महेश्वरः । धात्रीकर्माणि कुर्वाणो न जिह्राय प्रमोदभाक् ॥ ३३६ ॥
वर्धमानं च तं कूर्चकचाकर्षकमर्भकम् । हृदयाग्रे स्थितं दध्रे सदार्थमिव तद्धनः ॥ ३३७ ॥
महेश्वरोऽन्यदा प्राप्ते पितुर्मरणवासरे । महिषं पितृजीवं तमक्रीणात्तत्पलेच्छया ॥ ३३८ ॥
पितृवासरपर्वार्थं महिषं तममारयत् । स्वयं सार्मुञ्जिरुन्मुद्गममोदपुलकाङ्कुरः ॥ ३३९ ॥
ततश्च माहिषं मांसं ग्रासीकुर्वन्महेश्वरः । अङ्कस्थायार्भकायापि ददौ तस्मै प्रमोदभाक् ॥ ३४० ॥
तन्माता च शुनी मांसलुब्धा तत्राभ्युपासरत् । समांसान्यस्थिखण्डानि सोऽपि चिक्षेप तत्कृते ॥३४१॥
स्वकीयपतिजीवस्य कीकसानि जघास सा । पुच्छेन नृत्यता वाताहृतधूमशिखाग्रवत् ॥ ३४२ ॥
समुद्रसूनोरेवं च खादतः पितृजाङ्गलम् । मासक्षपणजिद्धार्थी तत्रैकोऽभ्याययौ मुनिः ॥ ३४३ ॥

१ जारजातम्. २ समुद्रश्रेष्ठिपुत्रः.

ज्ञानातिशयसम्पन्नः सर्वं विज्ञमितं मुनिः । विदाञ्चकार च महेश्वरदत्तस्य तादृशम् ॥ ३४४ ॥
अचिन्तयच्च धिगहो अस्याज्ञानं तपस्विनः । यदश्नाति पितुर्मांसमङ्के च वहति द्विषम् ॥ ३४५ ॥
कीकसानि समांसानि पत्युरनन्तहर्षजाक् । अश्नाति सारमेयीयमहो संसार ईदृशः ॥ ३४६ ॥
सम्यगेवं परिज्ञाय निर्ययौ तद्गृहान्मुनिः । महेश्वरोऽपि धावित्वा वंदित्वा च तमब्रवीत् ॥ ३४७ ॥
अनात्तभिक्षो भगवन्किं निवृत्तोऽसि मद्गृहात् । न ह्यभक्तोऽहं नावज्ञामकार्षं दुर्गतोऽस्मि च ॥३४८॥
मुनिरूचे विहरेऽहं न मांसादस्य सद्मनि । ततो नाग्रहिषं भिक्षां संवेगोऽभूच्च मे महान् ॥ ३४९ ॥
किं कारणमिति पृष्टः सार्थेशेन मुनिः स तु । कथयामास महिषशुन्यादीनां कथां तथा ॥ ३५० ॥
को नाम प्रत्यय इति पृच्छन्तं च महेश्वरम् । मुनिरूचे पृच्छ शुनीं[1] प्राग्निखातं किमप्यहो ॥ ३५१ ॥
यथा पृष्टा शुनी तेन निधानस्थानमंहिणा । चखान शय्यार्थमिव क्षितिं जातिस्मृत्यायतः ॥ ३५२ ॥
उत्पन्नप्रत्ययः सोऽथ प्रबोधितो महेश्वरः । परिव्रज्यामुपादत्त दत्त्वा पात्रेषु सम्पदम् ॥ ३५३ ॥
तस्मात्प्रभव को नाम निश्चयो वदतां वर । तार्यन्ते दुर्गतिहृदायन्मातापितरः सुतैः ॥ ३५४ ॥
अथान्तरे समुद्रश्रीर्जम्बूनामानमब्रवीत् । पश्चात्तापं मा स्म गास्त्वं स यथा नाथ कर्षकः ॥ ३५५ ॥
तथा हि पृथ्वीप्रथिते ग्रामे नाम्ना सुसीमनि । कर्षको धनधान्यादिसमृद्धो बक इत्यभूत् ॥ ॥३५६ ॥
प्राप्ते च वर्षासमये स कङ्गूः कोद्रवानपि । वपति स्म महारम्भः क्षेत्रे कृष्टमतीकृते ॥ ३५७ ॥
छन्नैः स्यामदलैस्तैर्धान्यैः क्षेत्रमभूत् । अजिरोऽञ्जितकाचेव जातकेशोच्चयेव च ॥ ३५८ ॥

१ शुनी.

तत्कङ्गुकोद्रवयनं वर्धमानमुदीक्ष्य सः। मुदितः क्वाप्यगाद्ग्रामे दविष्ठे[1] स्वजनातिथिः ॥ ३५९ ॥
स्वजनैर्भोजने तस्य प्रदत्ता गुरुमण्डकाः। अपूर्वेण तदाहारेणात्यन्तं च स पिप्रिये ॥ ३६० ॥
ज्ञातीन्प्रीतश्च सोऽपृच्छदहो वः साधु जीवितम्। मनोहरोऽयमाहारो येषां सुष्ठु सुधोपमः ॥ ३६१ ॥
स्वप्नेऽप्याहारमीदृक्षमज्ञासं न कदापि यत्। कङ्गुकोद्रवदग्धान्नास्निग्धमसान्नृपसूनमून् ॥ ३६२ ॥
पप्रच्छ च ततो ज्ञातीनज्ञातगुडमण्डकः। इमान्याहारवस्तूनि कानि वा क जवन्ति च ॥ ३६३ ॥
ते तस्मै कथयामासुररघट्टजलेन नोः। क्षेत्रेषु सिक्तेषूप्यन्ते गोधूमा अन्यधान्यवत् ॥ ३६४ ॥
तेषां पाकिमचूर्णानां पिष्टानां च घरट्टकैः। पच्यन्ते वह्नितप्तायामयस्पात्र्यां हि मण्डकाः ॥ ३६५ ॥
इक्षवोऽपि तथोप्यन्ते तेषां वृद्धिमुपेयुषाम्। निपीडनाद्भुपाकेन रसेनोत्पद्यते गुडः ॥ ३६६ ॥
गुडमण्डकनिष्पत्तिं विज्ञायैवं कृषीवलः। स उपात्तेक्षुगोधूमबीजो ग्रामं निजं ययौ ॥ ३६७ ॥
ततश्च गत्वा स क्षेत्रे फलितं कङ्गुकोद्रवम्। चको लवितुमारेभे रजसान्मातृशासितः ॥ ३६८ ॥
ऊचे च पुत्रैः किं तातार्धनिष्पन्नामिमां कृषिम्। स्वकुटुम्बकजीवातुं लुनीषे रणमात्रयत् ॥ ३६९ ॥
चकः प्रोवाच हे पुत्राः किमेभिः कोद्रवादिभिः। वप्स्याम्यथेक्षुगोधूमान्स्वाद्या हि गुरुमण्डकाः॥३७०॥
पुत्राः प्रोचुर्दिनैः स्वल्पैर्निष्पत्स्यन्ते कणा अमी। तानादायेक्षुगोधूमान्वपेस्तात यथारुचि ॥ ३७१ ॥
निष्पन्नेयं कृषिर्याति गोधूमेक्षुषु संशयः। करिस्थे गच्छति शिशौ का प्रत्याशोदरस्थिते ॥ ३७२ ॥
एवं निवार्यमाणोऽपि चकस्तैस्तनुजन्मभिः। लुलाव कोद्रवकङ्गुवनं तत्र प्रभुर्हि सः ॥ ३७३ ॥

१ अतिदूरस्थे.

मद्य तानि शस्यानि स देवानां प्रियो वकः । चकार गोक्षिकाक्रीडोचितां तां क्षेत्रमेदिनीम् ॥ ३७४ ॥
ततश्च खानयामास स कूपं पार्श्वगः स्वयम् । तस्मात्तु निरगान्नाम्भः स्तन्यं वन्ध्यास्तनादिव ॥ ३७५ ॥
खानं खानमनिर्विण्णं पातालविवरोपमम् । अकारयद्वकः कूपं न तु पङ्कोऽपि निर्ययौ ॥ ३७६ ॥
ततस्तस्याजयन्नैव कङ्ग्वो न च कोद्रवाः । नेक्षवो न च गोधूमाः पश्चात्तापं व्यधाय सः ॥ ३७७ ॥
ऐहिकं स्त्रीधनसुखं त्यजन्नामुष्मिकं पुनः । संशयास्पदमाकाङ्क्षंस्त्वन्मा जूरूयोज्झितः ॥ ३७८ ॥
जगाद जम्बूनामापि स्मयमानो महामनाः । निर्बुद्धिर्हे समुद्रश्रीर्नाहमप्यस्मि काकवत् ॥ ३७९ ॥
तथा हि नर्मदाकूले विन्ध्याटव्यां महागजः । एको यूथपतिरजुद्विन्ध्याद्रेर्युवराडिव ॥ ३८० ॥
स्वच्छन्दं विहरन्विन्ध्ये व्यतीयाय स यौवनम् । आयुर्नदीपारनिजमाससाद च वार्धकम् ॥ ३८१ ॥
अशक्नुवन्दन्तपातान्कर्तुं क्षीणपलस्तरौ । मदोज्झितो गिरिरिव ग्रीष्मर्तौ शुष्कनिर्झरः ॥ ३८२ ॥
शल्लकीकर्णिकारादिवनजङ्गपराङ्मुखः । उच्चान्निम्ने निम्नाच्चोच्चेऽवतारोत्तारकातरः ॥ ३८३ ॥
दन्तपातादल्पजोष्का क्षामकुक्षिर्बुभुक्षया । अस्थिचर्मावशेषकायो वार्धके सोऽजनिद्विपः ॥ ३८४ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
कुञ्जरः सोऽन्यदा शुष्कगिरिनद्यां समुत्तरन् । पर्यस्तपादो न्यपतत्कूटमेकं गिरेरिव ॥ ३८५ ॥
स जरत्कुञ्जरस्तत्र नाशक्नुत्थातुमीश्वरः । तथैवास्थात्पादपोपगमनं पालयन्निव ॥ ३८६ ॥
स विपेदे तयास्थोऽपि विपेदानस्य तस्य तु । अपानपलवं जक्षुः श्वफेरुनकुलादयः ॥ ३८७ ॥
मजए तन्मदन्तापानरन्ध्रकलेवरम् । सकन्दरगिरिप्रायं श्वापदरास्पदीकृतम् ॥ ३८८ ॥

अगानमरुशाखायां विकोशस्यां द्विजा इव । विविशुश्च निरीयुश्चानेकशो भोजनार्थिनः ॥ ३८९ ॥
एकश्च वायसोऽत्यन्तमतृप्तो मांसभोजनात् । अपानमध्य एवास्याप्रुत्पन्न इव विट्कृमिः ॥ ३९० ॥
करिकायस्य तस्यान्तः सारमासादयन्स तु । काष्ठस्येव घुणो मध्ये प्रविवेशाधिकाधिकम् ॥ ३९१ ॥
सशरीरः परंपुरं प्रवेशं नाटयन्नृणाम् । अपूर्वो योगविद्भूरनायासः स वायसः ॥ ३९२ ॥
तूर्णं करिकायस्य सोऽश्नन्त्यप्रमामिषम् । पूर्वापरविनाशाङ्गो यत्नात्यन्तमभ्यगः ॥ ३९३ ॥
दिवाकरकराक्रान्तं करिकायस्य तस्य तु । संकुचोचापानरन्ध्रं मुखविष्टं पुरा यथा ॥ ३९४ ॥
काकोऽन्त संवृतापानरन्ध्रे करिकलेवरे । पञ्जरे करणेऽहिरिव तस्थौ तथैव सः ॥ ३९५ ॥
करिकायः स संघर्षो सरिता वारिपूर्णया । तरङ्गहस्तैराकृष्य नर्मदायामनीयत ॥ ३९६ ॥
तरत्तद्गामिव तत्कुञ्जरकलेवरम् । स्वयानापि अवशो तत्रकाक्षामिनोपदा ॥ ३९७ ॥
तस्मात्कलेवरात्रियमाणात्विनिर्गतः । वारिदेन कृतद्वारान्निर्जगाम स वायसः ॥ ३९८ ॥
तत्पात्तरीक्ष्यात्परीपक्षिविग्रहः । निरस्य वायसश्चक्रे त्रिदग्दिग्वलोकनम् ॥ ३९९ ॥
ऋमनः पारयोः पश्चात्पीरात्रैः ददर्श सः । दृष्ट्वा सोड्डीय वास्यामि तीरं नीरनिधेरहम् ॥ ४०० ॥
उड्डीयोड्डीय स प्राप न प्रान्तं वारिधेरिमः । भूयो भूयोऽपि तत्रैव निपपात कलेवरे ॥ ४०१ ॥
आक्रम्यमाणमनिलमन्नीनमकरादिभिः । ममो निमज्जति स्माब्धौ जाराकान्तेव मज्जिनी ॥ ४०२ ॥
निमग्नश्च विकां सोऽपि पयोराशौ निराश्रयः । प्राणैश्च मुमुचे मग्नो जवात्त्यानवारि ॥ ४०३ ॥

१ घाता. । २ कन्दरे । ३ नौः ।

ततो विपस्त्र

ष्माग

स्माय: पुरुषो वायसोपमः ॥ ४०४ ॥
श्यामुष्मिन्मंक्ष्यामि जवसागरे ॥ ४०५ ॥
जन् । त्वं वानर इवात्यन्तमनुतापमवाप्स्यसि ॥ ४०६ ॥
गे । नरी चास्तां सदा विरहवर्जितौ ॥ ४०७ ॥
त्नु । हतुः स्पर्धमानाविव द्रुत ॥ ४०८ ॥
मर्यमेरुचिन्ताविवानिशम् ॥ ४०९ ॥ युग्मम् ॥
धानोऽपतद्भुवि ॥ ४१० ॥
गमनादिव ॥ ४११ ॥
ना ॥ ४१२ ॥
त्यां ॥ ४१३ ॥
मानि ॥ ४१४ ॥
नितौ यथा पुरा ॥ ४१५ ॥
१६ ॥
१७ ॥

तत्र तिर्यङ्मर्त्यीभूतो देवीभूतश्च मानवः । तीर्थप्रभावात्तादृक्षौ स्यातां चेत्पततः पुनः ॥
इति तत्रैव हि तीर्थे स झम्पां दत्तवानपि । प्राग्जन्मवानरत्वेन वानरः पुनरप्यभूत् ॥ ४२० ॥
राकानिशाकरमुखीं कम्बुकण्ठीमुरुस्तनीम् । तनूदरीं वरारोहां पद्मोपमकरक्रमाम् ॥ ४२१ ॥
गङ्गामृत्कृततिलकां लतासंयतकुन्तलाम् । अरण्यकेतकोत्तंसां ताम्रिकादलकुण्डलाम् ॥ ४२२ ॥
कण्ठस्थनलिनीनालहारां हरिणचक्षुषीम् ॥ तामीक्षाञ्चक्रिरेऽन्येद्युर्भ्रमन्तो राजपूरुषाः ॥ ४२३ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
राज्ञे समर्पयामासुस्तामुपादाय ते नराः । यद्यदस्वामिकं तत्तत्सर्वं स्यति राजसात् ॥ ४२४ ॥
राज्ञा दिव्याकृतिश्चक्रे सान्तःपुरशिरोमणिः । अरम्यो लक्षणवत्या ह्याकृतेरतिथयः खलु ॥ ४२५ ॥
वानरः सोऽपि जगृहे कैश्चित्तत्रागतैर्नरैः । नाट्यं विविधभङ्गीकं पुत्रवच्छिक्षितश्च तैः ॥ ४२६ ॥
ते नटाश्चान्यदा जग्मू राज्ञस्तस्यैव सन्निधौ । वानरं नर्तयन्तस्तं चक्रुश्च प्रेक्षणीयकम् ॥ ४२७ ॥
अरोदीद्वानरो राज्ञोऽर्धासने प्रेक्ष्य तां प्रियाम् । अश्रुपातैः सात्त्विकाच्चिनयं प्रकटयन्निव ॥ ४२८ ॥
राज्यूचे यो यथा कालः कपे सेवस्व तं तथा । मा वंशुलपरिभ्रष्टः साम्प्रतं पतनं स्मर ॥ ४२९ ॥
तस्मात्त्वमपि सम्प्राप्तमुज्झन्नैपयिकं सुखम् । पश्चात्तापपरः पश्चान्मा भूः स इव वानरः ॥ ४३० ॥
जम्बूनामा जगादेवं पद्मश्रीरपि न ह्यहम् । विपत्स्येऽवसि तृषितो यथा ह्यङ्गारकारकः ॥ ४३१ ॥
तथा हि कश्चिदङ्गारकारकोऽगान्महाटवीम् । अङ्गारान्कर्तुमुष्णर्तौ पातुमात्तबहूदकः ॥ ४३२ ॥

...शीरा । २ वृक्षात्परिभ्रष्टः ।

गाङ्गारिकोऽङ्गारान्सोऽग्नितापेन भूयसा । तथा तपनतापेन तसोऽश्रान्ततृषोऽभवत् ॥ ४३३ ॥

चराको चर्मसेकेन पा... दुर्मुङ्‌ ... रि सर्वे न्यतिष्ठिपत् ॥ ४३४ ॥

जलेन निखिलेनापि ... प्रशशाम मनागपि ॥ ४३५ ॥

निपाने ज... मार्गेऽपि निपपात सः ॥ ४३६ ॥

स... गाजच्छायायां शैत्यमातरि ॥ ४३७ ॥

... मनाग्निद्रां सुखवारितरङ्गिणीम् ॥ ४३८ ॥

॥ ४३९ ॥

सगान मान्दरा नवां [illegible]नन्दने । दोलयन्ती मनो यूनां कटाक्षैर्मन्मथोपमैः ॥ ४४९ ॥
मर्यादैवानतगा [illegible] यामिनिस्[illegible] । नदीतीरस्थवके मा मूर्तेवाम्बुदेवता ॥ ४५० ॥
[illegible] मान्धेर [illegible]न्ती मनस्यत् । [illegible]नाम मा कनककुम्भस्तनी ॥ ४५१ ॥
[illegible] च [illegible] मनस्यं नु । [illegible] निरयानाम संव्यानार्धेन सा कुचौ ॥ ४५२ ॥
[illegible] सन्दं सन्दं मरालीव तीरात्तीरं चिरेण सा ॥ ४५३ ॥
[illegible] । [illegible] मर्यादं चिरादृष्टां मलीमिव ॥ ४५४ ॥
[illegible] । [illegible] पाणिभ्यां चार्यदारयत् ॥ ४५५ ॥
[illegible] । [illegible] पाणी नूतदन्तोजविभ्रमो ॥ ४५६ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ४५७ ॥
[illegible] । [illegible] कोऽपि पदंदन् ॥ ४५८ ॥
[illegible] । [illegible] मः ॥ ४५९ ॥
[illegible] । [illegible]नि ॥ ४६० ॥
[illegible] । [illegible] मनोहिताम् ॥ ४६१ ॥
[illegible] । [illegible] मः ॥ ४६२ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ४६३ ॥
[illegible] । [illegible]
[illegible]

तत्कथामिहृष्टान्पप्रच्छ सोऽर्भकान् । नद्यां मज्जनकृत्केयं नारी कास्या निकेतनम् ॥ ४६४ ॥
तेऽर्भकाः कथयामासुर्देवदत्ताजिधस्य गोः । स्नुषा स्वर्णकृत इयमितश्चास्या निकेतनम् ॥ ४६५ ॥
कुरंगिकापि युवानं तं ध्यायन्त्येकेन चेतसा । विहाय मज्जनक्रीडां सद्यः स्वसदनं ययौ ॥ ४६६ ॥
कस्यां रात्रौ दिने कस्मिन्क प्रदेशे क वा क्षणे । आवां मिलिष्याव इति तौ दध्यतुरहर्निशम् ॥ ४६७ ॥
वियोगार्त्तौ युवानौ तौ मिथःसङ्गमकाङ्क्षिणौ । चक्रवाकाविव चिरमनुरक्तावतिष्ठताम् ॥ ४६८ ॥
स युवा तापसीमेकां पुंश्चलीकुलदेवताम् । भोजनादिभिराराध्यार्थयाञ्चक्रे परेद्यवि ॥ ४६९ ॥
देवदत्तस्नुषायाश्च मम चान्योन्यरक्तयोः । साक्षान्नियतिदेवीव शीघ्रं घटय सङ्गमम् ॥ ४७० ॥
स्वयं दूतीभूय पुरा सा सुभ्रूर्जापिता मया । सङ्गमं मे प्रपन्नास्ति सुकरं तव सम्प्रति ॥ ४७१ ॥
प्रतिपद्य करोमीति सद्यः सा तापसी ययौ । सदनं देवदत्तस्य भिक्षाद्दम्भेन धीमती ॥ ४७२ ॥
स्थालीतलकदानेन व्यापृतां स्वर्णकृद्वधूम् । सा परिव्राजिकाद्राक्षीन्मङ्क्षु तामित्युवाच च ॥ ४७३ ॥
मन्मुखेन रिरंसुस्त्वां युवैको मूर्तमन्मथः । प्रार्थयत्यस्ति विशालाक्षि मा निराशीकृथाः स माम् ॥ ४७४ ॥
रूपेण वयसा बुद्ध्या वैदग्ध्यान्यगुणैरपि । आत्मानुरूपमासाद्य तं कृतार्थय यौवनम् ॥ ४७५ ॥
नद्यां स्नान्तीं यदा मुग्धेऽद्राक्षीत्त्वां स तदाद्यपि । त्वद्गुणोज्ञानवान्सोऽन्यस्त्रीनामापि वेत्ति न ॥ ४७६ ॥
गोप्तुं हृदयभावं स्वं कुरंगिकापि हि धीमती । तां परिव्राजिकामेवं कद्रूक्षरमतर्जयत् ॥ ४७७ ॥
किं मुण्डे[1] पीतशुण्डासि यदेवमभिजापसे । कुलीनेष्वकुलीनार्हे किमनर्हेऽसि कुट्टिनी ॥ ४७८ ॥
यास्त्यजास्मद्दृशोरग्रं जय लुब्धदर्शना । दर्शनेनापि ते पापं जापणेन तु का कथा ॥ ४७९ ॥

१ शुण्डा सुरा । २ लुप् लोपः तद्वद्दर्शना ।

निर्जरिंसितया गच्छन्त्यास्तस्याः पृष्ठे तु कुट्टिनी । सौधजित्ताविव ददौ मषीमलिनहस्तकम् ॥ ४८० ॥
तदाशयमजानाना विलक्षा सा तपस्विनी । गत्वा तमूचे दुःशीलपुरुषं परुषाक्षरैः ॥ ४८१ ॥
आस्यमेवं मृगयादीर्यन्मय्येषानुरागिणी । सा ह्यखर्वसतीगर्वा शुनीमिव ततर्ज माम् ॥ ४८२ ॥
मम दूत्यं मुधा मुग्ध तत्राभूत्कुलयोषिति । भित्तौ हि चित्ररचना चतुरस्यापि जृम्भते ॥ ४८३ ॥
मषीमलिनहस्तेन गृहकर्मविहस्तया । तया कुपितया पृष्ठे चाहतास्मि चपेटया ॥ ४८४ ॥
इत्युक्त्वा कुट्टिनीदत्तकज्जलश्यामकाङ्कितम् । धूर्तमण्डाय पृष्ठं स्वं दर्शयामास तापसी ॥ ४८५ ॥
न दृष्टो कृष्णपक्षान्यां मा सङ्केतमदाद् ध्रुवम् । पञ्चाङ्गुलिर्मषीहस्तः पृष्ठेऽस्या यददीयत ॥ ४८६ ॥
वैदग्धी काप्यहो तस्या या मे सङ्केतवासरम् । आख्याति स्मानया भङ्ग्या समाश्वसिहि हे मनः ॥ ४८७ ॥
सङ्केतस्थानमाचख्यौ न सा केनापि हेतुना । अहो तत्सङ्गमसुखान्तरायोऽद्यापि विद्यते ॥ ४८८ ॥
पुनश्च तापसीमूचे न जानासि तदाशयम् । अनुरक्तैव मयि सा भूयोऽपि प्रार्थयस्व ताम् ॥ ४८९ ॥
गर्वस्था मा कृथा मातर्निर्वेदं मत्प्रयोजने । भूयोऽपि गच्छ निर्वेदः श्रीवृक्षमूलमादिमम् ॥ ४९० ॥
गाम्भूचे तव नामापि कुलीना सहते न सा । स्वप्ने जलारोपणवद्दुष्करं ते समीहितम् ॥ ४९१ ॥
यदर्थगिर्ज्ञा सन्देहो निःसन्देहं तु जल्पनम् । अविश्रम्भेन यास्यामि मुक्त्वानाशां तथापि हि ॥ ४९२ ॥
इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा तापसी स्वर्णकृद्वधूम् । भूयोऽप्युवाच वचनैरमृतद्रवमोदरैः ॥ ४९३ ॥
आत्मानुरूपं रूपेण तं युवानं रमस्व हे । गृहाण यौवनफलं यौवनस्योचितं ह्यदः ॥ ४९४ ॥

भर्त्सनापूर्वं गले धृत्वा रुषेव ताम् । अशोकवनिकाप्रत्यग्द्वारेण निरसारयत् ॥ ४९५ ॥
सुप्तापि ह्रीवशाकृष्टनीरङ्गी गोपितानना । द्रुतं गत्वा तस्य पुंसः कथयामास खेदभाक् ॥ ४९६ ॥
भर्त्सितास्मि तया श्वश्र्वा ग्रीवायां विधृता ततः । पश्चाद्द्वाराशोकवनान्तरान्निस्सारितास्मि च ॥ ४९७ ॥
दध्यौ च धीमान्स पुमानशोकवनिकान्तरे । आगच्छेरिति सङ्केतो नूनं दत्तस्तया मम ॥ ४९८ ॥
ऊचे च तां जगति न्यक्कारोऽयं तया कृतः । सोढव्यो मे सा हि दुष्टा वाच्या नातः परं त्वया ॥४९९॥
ततश्च स युवा कृष्णपञ्चम्यां रजनीमुखे । जगाम पश्चिमद्वारेणाशोकवनिकान्तरे ॥ ५०० ॥
सोऽद्राक्षीत्तत्र पश्यन्तीं तां दूरादपि सापि तम् । तयोरस्खलितस्ताराभेदकोऽभूद्दिवास्तवत् ॥५०१॥
प्रसारयन्ती नयने इव बाहू परस्परम् । रोमाञ्चोत्फुल्लसर्वाङ्गावुभौ तावन्वधावताम् ॥ ५०२ ॥
तावप्येकमनसौ तदा त्वेकीजयत्तनू । सस्वजाते दृढतरं समुद्धरिताविव ॥ ५०३ ॥
पार्वाग्निः प्रेमगर्जाग्नी रतैर्नवनवैरपि । सम्भोगहृदमग्नौ तौ त्रियामीमतिनिन्यतुः ॥ ५०४ ॥
ततो रतायासवतोर्भुजगण्डोपधानयोः । सञ्चक्राम तयोर्निद्रा नेत्राम्भोजविलासवरी ॥ ५०५ ॥
इतश्च देवदत्तोऽपि कायचिन्तार्थमुत्थितः । जगामाशोकवनिकां तौ शयानौ ददर्श च ॥ ५०६ ॥
अचिन्तयच्च धिगियं स्नुषा पापीयसी मम । परपुंसा सह रतश्रान्ता स्वपिति निर्भरम् ॥ ५०७ ॥
जार एवायमिति च निश्चेतुं स्थविरः स तु । गृहे गत्वा सुतं सुप्तं दृष्ट्वा गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ५०८ ॥
आकर्षाम्यहमेतस्याः शनकैः पादनूपुरम् । यथा प्रत्येति मे सूनुः कथितामसतीमिमाम् ॥ ५०९ ॥
इति दध्युरिवाकृष्य सद्यस्तत्पादनूपुरम् । देवदत्तोऽविशद्वेश्म पुनस्तेनैव वर्त्मना ॥ ५१० ॥

नूपुराकर्षणेनाशु प्राबुद्ध स्वर्णकृद्वधूः । प्रायः सजयगुप्तानां निद्राप्यल्पा जयाद्रिव ॥ ५११ ॥
ज्ञात्वा च सापि श्वशुरेणाकृष्टं पादनूपुरम् । उत्थाप्य जारपुरुषं जगादे धीविगर्भगुप्ता ॥ ५१२ ॥
प्रयाहि शीघ्रं दृष्टौ स्वः श्वशुरेण दुरात्मना । साहाय्याय यतेथास्त्वं ममानर्थे समागते ॥ ५१३ ॥
अपगेहमुपस्याधंसंवीतसंव्यानः स जवाद्ययौ । पुंश्चल्यपि द्रुतं गत्वा पार्श्वे पत्युरशेत सा ॥ ५१४ ॥
धूर्तत्वं नाटयन्ती सा धीमतीनां धुरन्धरा । पतिं प्रबोधयामास गाढालिङ्गनपूर्वकम् ॥ ५१५ ॥
उवाच चार्यपुत्रेह घर्मो माममतिबाधते । तदेह्यशोकवनिकामनिलाढ्योऽपघ्नयाम् ॥ ५१६ ॥
उत्थाय देवदिन्नोऽपि स्त्रीप्रधानः स आर्जवात् । जगामाशोकवनिकां तया प्रीत्याचितभ्रमया ॥ ५१७ ॥
तत्रैव गत्वा साशेत पतिमालिङ्ग्य निर्भरम् । सजारा यत्र शयिता श्वशुरेण निरीक्षिता ॥ ५१८ ॥
तथापि तत्पतिर्निद्रां प्रपेदे सरलाशयः । निद्रा ह्यृजुमनसां प्रायेण सुखजैव हि ॥ ५१९ ॥
नटीव गोपिताकारा सा धूर्ताथावदत्पतिम् । त्वत्कुले कोऽयमाचारो यो वक्तुमपि नेष्यते ॥ ५२० ॥
त्वामालिङ्ग्य प्रसुप्ताया निरावरणवक्षसः । जग्राह तातो मे पादादस्मादाकृष्य नूपुरम् ॥ ५२१ ॥
न युज्यते वधूः स्प्रष्टुं पूज्यानामन्यदापि हि । किं पुनः पतिसहिताः शयिता रतवेश्मनि ॥ ५२२ ॥
जगाद देवदिन्नोऽपि प्रातः पितरमीदृशम् । सोपालम्भं जल्पिष्यामि पश्यन्त्यास्ते मनस्विनि ॥ ५२३ ॥
सोचेऽधुनैव तातं त्वं संवादयितुमर्हसि । प्रातर्मामन्यपुंसा हि शयितां कथयिष्यति ॥ ५२४ ॥
सोऽप्योचन्मम सुखस्वापार्थी नूपुरमित्यदः । तातमाक्षिप्य वक्ष्यामि तव पक्षेऽस्मि निश्चितम् ॥ ५२५ ॥
... प्रत्यं पश्चीदानीं यथा प्रिय । इति तं कारयामास सा धूर्ता शपथान्बहून् ॥ ५२६ ॥

कुपिता भर्त्सनापूर्वं गले धृत्वा रुषेव ताम् । अशोकवनिकाप्रत्यग्द्वारेण निरसारयत् ॥ ४९५ ॥
मुग्धापि ह्रीवशाकृष्टनीरङ्गी गोपितानना । द्रुतं गत्वा तस्य पुंसः कथयामास खेदवाक् ॥ ४९६ ॥
भर्त्सितास्मि तया श्वश्र्वा ग्रीवायां विधृता ततः । पश्चाद्द्वाराशोकवनान्तरान्निस्सारितास्मि च ॥ ४९७ ॥
दध्यौ च धीमान्स पुमानशोकवनिकान्तरे । आगच्छेरिति सङ्केतो नूनं दत्तस्तया मम ॥ ४९८ ॥
कथे च तां जगवति न्यक्कारोऽयं तया कृतः । सोढव्यो मे सा हि दुष्टा वाच्या नातः परं त्वया ॥४९९॥
ततश्च स युवा कृष्णपञ्चम्यां रजनीमुखे । जगाम पश्चिमद्वारेणाशोकवनिकान्तरे ॥ ५०० ॥
सोऽद्राक्षीद्वर्त्मे पश्यन्तीं तां दूरादपि सापि तम् । तयोरस्खलितस्तारामेलकोऽजनि विवाहवत् ॥५०१॥
प्रसारयन्तौ नयने इव बाहू परस्परम् । रोमाञ्चोत्फुल्लसर्वाङ्गावुभौ तावभ्यधावताम् ॥ ५०२ ॥
तावप्येकमनसौ तदा त्वेकीभवत्तनू । सस्वजाते दृढतरं समुद्गसरिताविव ॥ ५०३ ॥
वार्ताभिः प्रेमगर्भाभी रतैर्नवनवैरपि । सम्भोगह्रदमग्नौ तौ त्रियामीमतिनिन्यतुः ॥ ५०४ ॥
ततो रतायासवतोर्भुजगण्डोपधानयोः । सञ्चक्राम तयोर्निद्रा नेत्राम्भोजविभावरी ॥ ५०५ ॥
इतश्च देवदत्तोऽपि कायचिन्तार्थमुत्थितः । जगामाशोकवनिकां तौ शयानौ ददर्श च ॥ ५०६ ॥
अचिन्तयच्च धिगियं स्नुषा पापीयसी मम । परपुंसा सह रतश्रान्ता स्वपिति निर्भरम् ॥ ५०७ ॥
जार एवायमिति च निश्चेतुं स्थविरः स तु । गृहे गत्वा सुतं सुप्तं दृष्ट्वा गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ५०८ ॥
आकर्षाम्यहमेतस्याः शनकैः पादनूपुरम् । यथा प्रत्येति मे सूनुः कथितामसतीमिमाम् ॥ ५०९ ॥
इति दस्युरिवाकृष्य सद्यस्तत्पादनूपुरम् । देवदत्तोऽविशद्वेश्म पुनस्तेनैव वर्त्मना ॥ ५१० ॥

नूपुराकर्षणेनाशु प्राबुद्ध स्वर्णकृद्वधूः । प्रायः सत्वयसुप्तानां निद्राप्यल्पा जयादिव ॥ ५११ ॥
ज्ञात्वा च सापि श्वशुरेणाकृष्टं पादनूपुरम् । उत्थाप्य जारपुरुषं जगादे जीविसंस्थुला ॥ ५१२ ॥
प्रयाहि शीघ्रं दृष्टौ स्वः श्वशुरेण दुरात्मना । साहाय्याय यतेथास्त्वं ममानर्थे समागते ॥ ५१३ ॥
आमेत्युक्त्वार्धसंवीतसंव्यानः स जयाययौ । पुंश्चल्यपि द्रुतं गत्वा पार्श्वे पत्युरशेत सा ॥ ५१४ ॥
धृष्टत्वं नाटयन्ती सा धीमतीनां धुरन्धरा । पतिं प्रबोधयामास गाढालिङ्गनपूर्वकम् ॥ ५१५ ॥
उवाच चार्यपुत्रेह घर्मो मामतिबाधते । तदशोकवनिकामनिलालोलपल्लवाम् ॥ ५१६ ॥
उत्थाय देवदिन्नोऽपि स्त्रीप्रधानः स आर्जवात् । जगामाशोकवनिकां तया ग्रीवाविलग्नया ॥ ५१७ ॥
तत्रैव गत्वा साशेत पतिमालिङ्ग्य निर्भरम् । सजारा यत्र शयिता श्वशुरेण निरीक्षिता ॥ ५१८ ॥
तत्रापि तत्पतिर्निद्रां प्रपेदे सरलाशयः । निद्रा ह्यकुडमनसां प्रायेण सुलभैव हि ॥ ५१९ ॥
नटीव गोपिताकारा सा धूर्ताथावदत्पतिम् । त्वत्कुले कोऽयमाचारो यो वक्तुमपि नेष्यते ॥ ५२० ॥
त्वामालिङ्ग्य प्रसुप्ताया निरावरणवक्षसः । जग्राह तातो मे पादादस्मादाकृष्य नूपुरम् ॥ ५२१ ॥
न युज्यते वधूः स्प्रष्टुं पूज्यानामन्यदापि हि । किं पुनः पतिसहिताः शयिता रतवेश्मनि ॥ ५२२ ॥
जगाद देवदिन्नोऽपि प्रातः पितरमीदृशम् । सोपालम्भं भणिष्यामि पश्यन्त्यास्ते मनस्विनि ॥ ५२३ ॥
सोचेऽधुनैव तातं त्वं संवादयितुमर्हसि । प्रातर्मामन्यपुंसा हि शयितां कथयिष्यति ॥ ५२४ ॥
सोऽप्योचन्मम सुप्तस्याहार्षीन्नूपुरमित्यहम् । तातमाक्षिप्य वक्ष्यामि तव पक्षेऽस्मि निश्चितम् ॥ ५२५ ॥
प्रजातेऽपि तथा वाच्यं यद्दीदानीं यथा प्रिय । इति तं कारयामास सा धूर्ता शपथान्बहून् ॥ ५२६ ॥

प्रजाते देवदिन्नोऽपि कुपितः पितरं निजम्। जगाद किमकार्षीस्त्वं वध्वा नूपुरकर्षणम् ॥ ५२७ ॥
स्थविरो व्याहरद्वत्स दुःशीला हि वधूरियम्। दृष्टान्यपुंसा शयिता मयाशोकवने निशि ॥ ५२८ ॥
दुःशीलेयमिति दृढप्रत्ययोत्पादनाय ते। वध्वाः पादात्समाकृष्य गृहीतं नूपुरं मया ॥ ५२९ ॥
पुत्रोऽप्यवददहं सुप्तस्तदाभून्नापरः पुमान्। निर्लज्जेन त्वया तात लज्जितोऽस्मि किमीदृशम् ॥ ५३० ॥
अर्प्यतां नूपुरं वध्वा मा तातस्त्वं विगोपय। मयि सुप्ते तदाकृष्टं प्रकृष्टा खल्वियं सती ॥ ५३१ ॥
स्थविरोऽप्योपदाकृष्टं यदास्या नूपुरं मया। उपेत्य वीक्षितोऽसि त्वं तदा हि शयितो गृहे ॥ ५३२ ॥
दुर्गिलाप्याथ न सहे दोषारोपणमात्मनः। तातं प्रत्याययिष्यामि कृत्वा दैवीमपि क्रियाम् ॥ ५३३ ॥
कुलीनायाः कलङ्को मे यात्मात्रमपि हीदृशम्। न शोभते मषीबिन्दुरपि धौतसितांशुके ॥ ५३४ ॥
इह शोभनयक्षस्य जङ्घान्तर्निस्सराम्यहम्। तज्जङ्घयोर्हि मध्येन नाशुचिर्यातुमीश्वरः ॥ ५३५ ॥
पित्राथ सविकल्पेन निर्विकल्पेन सूनुना। प्रतिज्ञा प्रतिपेदे सा तस्या धाष्टर्यमहानिधेः ॥ ५३६ ॥
स्नात्वा धौतांशुकधरा धूपपुष्पोपहारभृत्। सा सर्वबन्धुप्रत्यक्षं यक्षं पूजयितुं ययौ ॥ ५३७ ॥
तस्या यक्षं पूजयन्त्या जारः सङ्केतितः स तु। अवलगद्ग्रहिलीभूय कण्ठदेशे कचग्रहवत् ॥ ५३८ ॥
अपास्यत गले धृत्वा जनैर्ग्रहिल इत्यसौ। पुनः स्नात्वा च सा यक्षमर्चित्वैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ५३९ ॥
कदापि हि मयास्पर्शि पुमान्नान्यः पतिं विना। ग्रहिलोऽयं तु मत्कण्ठे लग्नः प्रत्यक्षमेव च ॥ ५४० ॥
पत्युर्ग्रहिलकाच्चान्यो लग्नश्चेन्मत्तनौ पुमान्। तदा मे शुद्धिदो भूयाः सत्याः सत्यप्रियोऽसि हि ॥ ५४१ ॥
यक्षोऽपि यावदाविष्टः किं करोमीति चिन्तया। तावत्तज्जङ्घयोरन्तस्त्वरितं निर्जगाम सा ॥ ५४२ ॥

शुद्धा शुद्धेति तत्कालं जने मुमुखकारिणि । पुष्पदाम गले तस्या राजाध्यक्षा निचिक्षिपुः ॥ ५४३ ॥
वाद्यमानेन तूर्येण हर्षैर्बन्धुजनैर्वृता । स्वीकृता देवदिन्नेन सा ययौ श्वशुरौकसि ॥ ५४४ ॥
नूपुराकर्षणोद्भूतं कलङ्कमुदतारयत् । इति सा तत्र प्रोचे जनैर्नूपुरपण्डिता ॥ ५४५ ॥
श्रुत्वा शुद्धां पराभूतो देवदत्तस्तदाद्यपि । चिन्तया नष्टनिद्रोऽभूद्यामिक इव क्षितेः ॥ ५४६ ॥
तं योगिनमिवानिद्रं ज्ञात्वा च पृथिवीपतिः । वृत्तिं यथार्थितां दत्त्वा चक्रे शुद्धान्तरक्षकम् ॥ ५४७ ॥
एका राज्ञी क्षपारात्रौ तमन्तःपुररक्षकम् । शेते नो वेति जिज्ञासुं निरैक्षिष्ट पुनः पुनः ॥ ५४८ ॥
सोऽचिन्तयच्च किमपि कारणं ज्ञायते न हि । उत्थाय भूयो भूयोऽपि मामेषा यन्निरीक्षते ॥ ५४९ ॥
सुप्ते त्वयि किं कुर्यादिति ज्ञातुं स यामिकः । अलीकनिद्रया शिश्ये सा तु भूयोऽपि निर्ययौ ॥५५०॥
सापि निद्रासुखं तं ज्ञात्वा हृष्टिमुपेयुषी । गवाक्षाभिमुखं गन्तुमारेभे चौरवच्छनैः ॥ ५५१ ॥
गवाक्षस्य हि तस्याधो यद्धोऽभूद्राजवल्लभः । कुञ्जरो निर्जरगजानुजन्मेव मदाम्बुदः ॥ ५५२ ॥
सा तस्य हस्तिनो मेण्ठे नित्यरक्ता गवाक्षतः । सञ्चारिदारुफलकमपसार्य बहिर्ययौ ॥ ५५३ ॥
तामादाय करेणेभो नित्याभ्यासात्सुशिक्षितः । मुमोच भूमौ तां दृष्ट्वाधोरणः स चुकोप च ॥ ५५४ ॥
अतिकाले किमायासीरित्युक्त्वा दारुणेक्षणः । हस्तिशृङ्खलया राज्ञीं दासीमिव जघान ताम् ॥ ५५५ ॥
सोवाच मा ताडय मामद्यान्तःपुररक्षकः । राज्ञा मुक्तो नवः कोऽपि जागरूकोऽरक्षत माम् ॥५५६॥
निद्रारन्ध्रं कथमपि प्राप्य तस्य चिरादहम् । आगतास्मीति विज्ञाय मा कोपीर्मयि सुन्दर ॥ ५५७ ॥

---

१ हस्तिपके । २ हस्तिपकः ।

इत्थं च बोधितो हस्तिपकः कोपं विहाय सः । रमते स्म निराशङ्कस्तया सह यथारुचि ॥ ५५८ ॥
रात्रेस्तु पश्चिमे भागे सा साहसमहानिधिः । हस्तिना हस्तमारोप्योदञ्चिता स्वाश्रयं ययौ ॥ ५५९ ॥
दध्यौ च स्वर्णकारोऽपि चरितं योषितामहो । अश्वानां कुहकारावमिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ ५६० ॥
अहो असूर्यम्पश्यानामपि राजयोषिताम् । शीलभङ्गो भवत्येवमन्यनारीषु का कथा ॥ ५६१ ॥
पानीयाहरणाद्यर्थं सामान्यगृहयोषिताम् । नगरे सञ्चरन्तीनां शीलत्राणं कियच्चिरम् ॥ ५६२ ॥
इति स्नुषाया दौःशील्यामर्षचिन्तां विहाय सः । सुष्वाप दत्तर्णे[1] इवाधमर्णस्तत्र निर्भरम् ॥ ५६३ ॥
प्रभातेऽपि जजागार स्थविरः स्वर्णकृन्न सः । चेटाश्च कथयामासुस्तं तथास्थं महीभुजे ॥ ५६४ ॥
राजापि व्याजहारैवं भाव्यं केनापि हेतुना । स यदा प्रतिबुध्येत तदा नेयोऽस्मदन्तिके ॥ ५६५ ॥
इत्यादिष्टा ययुश्चेटाः स्वर्णकारोऽपि निर्भरम् । निद्रासुखं सप्तरात्रं चिरादनुबभूव सः ॥ ५६६ ॥
सप्तरात्रावसाने च स प्रबोधमुपागतः । चेटैर्निन्ये पुरो राज्ञो राज्ञा चैवमपृच्छ्यत ॥ ५६७ ॥
निद्रा कदापि ते नागाद्दुर्भगस्येव कामिनी । तत्किं सुप्तः सप्तरात्रं को हेतुर्भूद्धन्नीस्तव ॥ ५६८ ॥
सोऽपि तं रात्रिवृत्तान्तं राज्या हस्तिपकस्य च । हस्तिनश्च यथादृष्टं कथयामास भूभुजे ॥ ५६९ ॥
राज्ञा प्रसादं दत्त्वा स विसृष्टः स्वगृहं ययौ । जीर्णदुःखः सुखं चास्थास्वैर्यं ह्येति जनो जलात् ॥ ५७० ॥
तां च दुश्चारिणीं राज्ञीं परिज्ञातुमिलापतिः । कारयित्वा किलिञ्चेभं[2] राज्ञीः सर्वाः समादिशत् ॥ ५७१ ॥
स्वप्नो दृष्टो मया यत्तत्कैलिञ्चोऽयं मतङ्गजः । आरोढव्यो विवस्त्राभिर्भवतीभिः पुरो मम ॥ ५७२ ॥

---

१ दत्तं ऋणं येन सः । २ काष्ठगजं ।

चक्रिरे च तथा राज्ञ्यो राज्ञः पश्यत एव ताः । राज्ञी सैका तदोऽत्रासीद्द्विनेभ्यस्तान्मतङ्गजात् ॥ ५७३ ॥
तां वीक्ष्योत्पलनालेन सामर्षः सादरं नृपः । मूर्छनादितरं कृत्वा न्यपतत्सापि भूतले ॥ ५७४ ॥
नृपोऽपि बुद्ध्वा निश्चिक्ये सैवेयं कुब्जगामिनी । पापीयसी दुराचारा कल्पिता स्थविरेण या ॥ ५७५ ॥
निरूपयंश्च तत्पृष्ठे शृङ्खलाघातदर्शनात् । नखाच्छोटनिकापूर्वं कृत्वा स्मितमदोऽवदत् ॥ ५७६ ॥
कीदृशीनेन मत्तेन किलिञ्जेनाद्बिभेषि च । मोदसे शृङ्खलाघातान्मूर्छस्युत्पलघाततः ॥ ५७७ ॥
प्रदीप्तकोपप्राग्भारो गत्वा वैभारपर्वते । राजापि तं हस्तिपकं हस्त्यारूढमजूहवत् ॥ ५७८ ॥
तद्द्वितीयां च तां राज्ञीमारोपयद्द्विजासने । आधोरणाधमं घोषशासनं समादिशत् ॥ ५७९ ॥
विषमाद्रिप्रदेशाधिरूढं कृत्वा मतङ्गजम् । पातयेः पतता तेन युवयोरस्तु निग्रहः ॥ ५८० ॥
आधोरणस्तं करिणमधिरोप्याद्रिमूर्धनि । त्रिपद्या धारयामासोत्क्षिप्तैकचरणं स्थिरम् ॥ ५८१ ॥
हाहाकुर्वञ्जनोऽप्यूचे यशोराज्ञाविधायिनः । मारणं करिरत्नस्य राजरत्न न युज्यते ॥ ५८२ ॥
अनाकर्णितकं कृत्वा पातयेत्येव वादिनि । नृपे द्विपं हस्तिपकः पद्भ्यां द्वाभ्यामधारयत् ॥ ५८३ ॥
इहा न वध्यो हस्तीति पुनर्लोके प्रजल्पति । तूष्णीकोऽभून्नृपो मेण्ठोऽप्येकांह्रिस्थं गजं दधौ ॥५८४॥
मारणं हस्तिरत्नस्य लोको ज्ञातुमनीश्वरः । हाहाकुर्वन्महीनाथं जगादोदश्रितैर्भुजैः ॥ ५८५ ॥
औपवाह्यो ह्यसावन्यगजासह्यः सुशिक्षितः । क्षितिवज्र दुष्प्रापो दक्षिणावर्तशङ्खवत् ॥ ५८६ ॥
प्रभुस्त्वमपराधीनो यदिच्छसि करोषि तत् । निरङ्कुशं स्यादयशस्त्वविवेकजं तव ॥ ५८७ ॥

१ वाहनीयः.

कार्याकार्ये विचार्ये हि हे स्वामिन्स्वामिना स्वयम् । स्वयं विचार्य तद्दत्त हस्तिरत्नं प्रसीद नः ॥५८८॥
नृपोऽप्यवोचदस्त्वेवं यूयं सर्वेऽपि मन्त्रिणः । इमं हस्तिपकं हस्तिरक्षणाय नयन्तु नोः ॥ ५८९ ॥
लोकाः प्रोचुः किंनियतीं भूमिकां प्रापितं द्विपम् । आधोरणधुरीण त्वं निवर्तयितुमीशिषे ॥ ५९० ॥
स उवाच द्विपममुं क्षेमेणोत्तारयाम्यहम् । ददात्यदो यद्यभयमावयोर्मेदिनीपतिः ॥ ५९१ ॥
राजापि लोकैर्विज्ञप्तः प्रददावभयं तयोः । शनैश्च हस्तिनं हस्तिपकस्समुदतारयत् ॥ ५९२ ॥
उत्तीर्णौ वारणस्कन्धाद्राज्ञीहस्तिपकौ तु तौ । पलायिषातां राज्ञोक्तौ मद्देशस्त्यज्यतामिति ॥ ५९३ ॥
नश्यन्तौ प्रापतुस्तौ तु ग्राममेकं दिनात्यये । एकस्मिंश्च देवकुले शून्ये सुषुपतुर्युतौ ॥ ५९४ ॥
अर्धरात्रसमये च ग्रामादेको मलिम्लुचः । नंष्ट्वा तदारक्षकेभ्यस्तत्र देवकुलेऽविशत् ॥ ५९५ ॥
तत्तु देवकुलं ग्रामारक्षकैः पर्यवेष्ट्यत । प्रातश्चौरं ग्रहीष्याम इति निर्णयवादिभिः ॥ ५९६ ॥
कराभ्यां शोधयन्देवकुलं चौरोऽपि सोऽन्धवत् । शनैस्तत्र ययौ यत्र शयानौ तौ बभूवतुः ॥ ५९७ ॥
निषादी न जजागार स्पृश्यमानोऽपि दस्युना । श्रान्तसुप्तस्य निद्रा हि सज्यते वज्रलेपवत् ॥ ५९८ ॥
अपीपत्तस्करस्पृष्टा राजपत्नी त्वजागरीत् । स्पर्शादप्यनुरक्ताभूत्तत्र कोऽसीत्युवाच च ॥ ५९९ ॥
शनैरुक्तस्तया सोऽपि शनैरूचेऽस्मि तस्करः । धावत्स्वारक्षकेष्वत्र प्राणत्राणाय चाविशम् ॥ ६०० ॥
सानुरागा च सा चौरमब्रवीदसतीध्रुवा । रक्षामि त्वां न सन्देहो यदि मां भजसेऽस्मि ॥ ६०१ ॥
चौरोऽपि स्माह कनकं मया प्राप्तं सुगन्धि च । मम पत्नी भवसि यज्जीवितव्यं च रक्षसि ॥ ६०२ ॥
परं पृच्छामि को नाम प्रकारो वरवर्णिनि । येन मां रक्षसि ब्रूहि मामाश्वासय धीमति ॥ ६०३ ॥

... सोऽवादीदिदमादरात् ॥

मा भैषीस्त्वं पुनर्ग्रामपुरुषेष्वागतेष्वहम् । त्वां चतौरं जल्पिष्यामि कथौर इति भूतजगजीवर्णः ॥ ६०५ ॥
प्रातश्च ग्रामपुरुषैः प्रविष्टैः नाखपाणिभिः । पृष्टास्त्वयोऽपि कथौर इति भूतजगजीवर्णः ॥ ६०६ ॥
तान्ग्रामपुरुषान्भूत्वा मूर्तमायेव सावदत् । उद्दिश्य चौरपुरुषं मम प्रेयानसाविति ॥ ६०७ ॥
कृताञ्जलिः पुनश्चोचे भ्रातरोऽस्मिन्पुराश्रये । आवां ग्रामान्तरे यान्तावावात्स्व दिवसात्यये ॥ ६०८ ॥
ग्रामीणास्तेऽपि सम्भूय पर्यालोच्येदमूचिरे । सम्भाव्यते न चौरस्य गृहे स्त्रीपात्रमीदृशम् ॥ ६०९ ॥
ग्रामणी वणिजी राजपुत्री कापीतरास्तु वा । इयं पवित्रा मूर्त्यापि चौरो नास्याः पतिर्भवेत् ॥ ६१० ॥
विचित्रवस्त्राभरणा लक्ष्मीरिव वपुष्मती । इयं हि गृहिणी यस्य स किं चौर्येण जीवति ॥ ६११ ॥
पारिलोप्यादयं चौर इति हस्तिपकस्य ते । दोषमारोप्य विदधुः सद्यः शूलाधिरोपणम् ॥ ६१२ ॥
शूलाधिरोपितो मार्गे यं यं यान्तं ददर्श सः । तं तं प्रोवाच दीनं मां वारि पायय पायय ॥ ६१३ ॥
तं च राजभयात्कोऽपि न पानीयमपाययत् । सर्वो ऽपि कुरुते धर्मं मारमरक्षापुरःसरम् ॥ ६१४ ॥
श्रावको जिनदासाख्यस्तेन तेनाध्वना व्रजन् । दृष्टश्च याचितश्चाम्भः सो ऽपि चैवमुवाच तम् ॥ ६१५ ॥
उदन्यां ते हरिष्यामि कुर्वेकं तु मद्वचः । धोरेनमोऽर्हद्भ्य इति यावद्वार्यानयाम्यहम् ॥ ६१६ ॥
सेऽन्यो ऽपि नक्तोयपितुं प्रारेभे ऽन्तःपिपासया । श्रावको ऽप्यानयन्नीरं राजपुंसामनुज्ञया ॥ ६१७ ॥
आनीयमानं दृष्ट्वाम्बु समागत्य निशाधिपे । नमो ऽर्हद्भ्य इति व्यक्तं पठन्प्राणैरमुच्यत ॥ ६१८ ॥
स नमस्कारमाहात्म्याज्जीवितापि कामनिर्जरः । नमस्कारप्रभावेण बभूव व्यन्तरामरः ॥ ६१९ ॥
प्रगच्छे पुंश्चली सापि चौरेण सह धर्मिणी । आससाद नदीमेकां वारिपूरेण दुस्तराम् ॥ ६२० ॥

चौरो ऽपि पुंश्चलीमूचे प्रिये त्वामेकवेलया । नोत्तारयितुमीशोऽस्मि वस्त्राभरणधारिणीम् ॥ ६२० ॥
वस्त्राभरणसम्भारं त्वं ममार्पय वर्णिनि । तमादौ परतो नेष्ये ततस्त्वामपि लीलया ॥ ६२१ ॥
यावदायाम्यहं तावच्छरस्तम्बे तिरोभव । एकाकिन्यपि मा भैषी रेष्यामि न चिरेण हि ॥ ६२२ ॥
आरोप्य पृष्ठदेशे त्वां तरन्पोत इवाम्भसि । तटे परस्मिन्नेष्यामि मा भैषीः कुरु मद्वचः ॥ ६२३ ॥
पुंश्चल्यपि तथा चक्रे शरस्तम्बे प्रविश्य च । वस्त्राभरणभृत्सो ऽपि पारं गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६२४ ॥
भर्तारं मारयामास येयं मय्यनुरागिणी । क्षणरागा हरिद्रेव विपदे स्यान्ममाप्यसौ ॥ ६२५ ॥
इत्युपादाय तद्वस्त्राभरणानि स तस्करः । तां वलत्कन्धरः पश्यन्नश्यति स्म कुरङ्गवत् ॥ ६२६ ॥
करिणीवोद्धृतकरा यथा जातेव नग्निका ॥ ऊचे तं भ्रान्तमालोक्य मां विहाय प्रयासि किम्॥ ६२७ ॥
चौरो ऽब्रवीद्विवसनामेकां शरवणस्थिताम् । राक्षसीमिव दृष्ट्वा त्वां बिभेम्येव कृतं त्वया ॥ ६२८ ॥
एवं वदन्खग इवोड्डीनः सो ऽगाददर्शनम् । तत्रैव तस्थौ त्वासित्वा धैर्येणी पतिधर्षिणी ॥ ६२९ ॥
स हस्तिपकजीवो ऽपि देवभूयमुपेयिवान् । प्रयुक्तावधिरद्राक्षीत्तां तथास्थां तपस्विनीम् ॥ ६३० ॥
सम्बुबोधयिषुस्तां तु प्राग्जन्मगृहमेधिनीम् । मुखात्तमांसपेशीकं शृगालं विचकार सः ॥ ६३१ ॥
इतश्च सरितस्तस्यास्तीरे नीराद्बहिःस्थितम् । मीनं भोक्तुमधाविष्ट मांसपेशीं विहाय सः ॥ ६३२ ॥
तदा मीनः पुनरपि प्रविवेश नदीजलम् । उपाददे तद्विकृतशकुन्या मांसपेश्यपि ॥ ६३३ ॥
नदीतीरे शरवणनिषण्णा सा तु नग्निका । जगाद दुःखदीनापि जम्बुकं दृष्टकौतुका ॥ ६३४ ॥

---

१ तृणगुच्छे । २ व्यभिचारिणी । ३ नष्टपतिका ।

मांसपेशीं परित्यज्य मीनमिच्छसि दुर्मते । भ्रष्टो मीनाच्च मांसाच्च किं जम्बुक निरीक्षसे ॥ ६३५ ॥
फेरुः स्माहोदजर्तारं हित्वोपपतिमिच्छसि । भ्रष्टा पत्युश्च जाराच्च नग्निके किं निरीक्षसे ॥ ६३६ ॥
तच्छ्रुत्वा सुष्ठु चिन्त्यन्त्यास्तस्याः स व्यन्तरामरः । महर्द्धिकं निजं रूपं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ६३७ ॥
पापमेवाकृथाः पापे यद्यपि त्वं तथापि हि । जिनधर्मं प्रपद्येथाः पापपङ्कजलाञ्जलिम् ॥ ६३८ ॥
मुग्धे हस्तिपकः सोऽहं यस्त्वया मृत्युमापितः । जिनधर्मप्रभावाच्च देवीभूतोऽस्मि पश्य माम् ॥ ६३९ ॥
जिनधर्मं प्रपत्स्ये ऽहमपीति कृतनिश्चयाम् । तां साध्वीसन्निधौ नीत्वा स प्रव्रज्यामजिग्रहत् ॥ ६४० ॥
तदस्मादृग्जनानर्हान्प्रवर्तकनिवर्तकान् । दृष्टान्तांस्त्वमनादृत्य भुंक्ष्व वैषयिकं सुखम् ॥ ६४१ ॥
जगाद जम्बूनामापि विद्युन्मालीव खेचरः । न ह्यस्मि रागग्रहिलश्चरितं तस्य तच्छृणु ॥ ६४२ ॥
अस्तीह भरतक्षेत्रे वैताढ्यो नाम पर्वतः । सम्पृक्तो भरतार्धाभ्यां पक्षाभ्यामिव नीडजः ॥ ६४३ ॥
तत्र चास्ति पुरवरमुत्तरश्रेणिभूषणम् । गगनवल्लभमिति सुसदामतिवल्लभम् ॥ ६४४ ॥
द्वौ विद्याधरतरुणौ प्रीतिमन्तौ सहोदरौ । तत्राभूतां मेघरथो विद्युन्माली च नामतः ॥ ६४५ ॥
मन्त्रयामासतुस्तौ च विद्यासाधनहेतवे । यामो भूगोचरान्यत्र विद्या तत्रैव सेत्स्यति ॥ ६४६ ॥
विद्यासिद्धौ विधिश्चायमतिनीचकुलोद्भवाम् । कन्यां परिणयेद्वर्षावधि ब्रह्म च पालयेत् ॥ ६४७ ॥
ततो गुरूननुज्ञाप्य भरतार्धेऽत्र दक्षिणे । आजग्मतुर्द्वावपि तौ वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६४८ ॥
ततश्चण्डालवेषेण गत्वा चण्डालपाटकम् । प्रचक्रमाते चण्डालाराधनं धीमदाधनौ ॥ ६४९ ॥
आराधितास्तु मातङ्गाः प्रोचुरायातमत्र किम् । आख्यातं चिरकालो ऽभूद्युवयोरिह तिष्ठतोः ॥६५०॥

सद्भावगोपनं कृत्वा कथयामासतुश्च तौ । क्षितिप्रतिष्ठान्नगरादागमावेह हे हिताः ॥ ६५१ ॥
मातापितृभ्यां हि कुटुम्बस्य बहिष्कृतौ । इति रोषेण निर्यान्तौ भ्रमन्तौ चागताविह ॥ ६५२ ॥
मातङ्गाः प्रोचिरे चास्मानाश्रित्यातिष्ठतं युवाम् । युवाभ्यां तदयच्छामः स्वे द्वे कन्ये यदीच्छथः ॥ ६५३ ॥
किं त्वस्मत्कन्यके पाणिगृहीत्यौ चेत्करिष्यथः । असज्जात्युचितं सर्वं तदनुष्ठास्यथो युवाम् ॥ ६५४ ॥
...रामेति मातङ्गैरपि कन्यके । तयोः प्रदत्ते उद्वाहपूर्वकं काणदन्तुरे ॥ ६५५ ॥
...तु मातङ्गकन्यायामतिरागवान् । अभूदपि कुरूपायां न विद्यासाधनं व्यधात् ॥ ६५६ ॥
...न्मालिनो गर्जयत्यभूत् । पूर्णे च वत्सरे सिद्धविद्यो मेघरथो ऽभवत् ॥ ६५७ ॥
...नीत् । हे भ्रातः सिद्धविद्याः स्मश्चण्डालकुलमुज्झताम् ॥ ६५८ ॥
...मातङ्गीं त्यज भाविन्यः खेचर्यो नौ स्वयंवराः ॥ ६५९ ॥
...र । याहि विद्याढ्य वैताढ्यं कृतकृत्यो ऽसि सुव्रत ॥ ६६० ॥
...ः । ततश्च मे तत्प्रभवं विद्यासिद्धिफलं कुतः ॥ ६६१ ॥
...त्वया सविधेनाविद्यो गच्छञ्जिह्रेमि चानघ ॥ ६६२ ॥
...असिद्धविद्यो बन्धूनां दर्शयामि कथं मुखम् ॥ ६६३ ॥
...नीं साधयिष्यामि विद्यामुद्योगवानहम् ॥ ६६४ ॥
साधितविद्यो ऽहं यथा यामि त्वया सह ॥ ६६५ ॥
...क्रमः । एकाक्यपि ययौ मेघरथो वैताढ्यपर्वतम् ॥ ६६६ ॥

आगतो ऽपि किमकारी क्व ते भ्रातेति बन्धुभिः। पृष्टः स कथयामास विद्युन्मालिकयां तया ॥६६७॥
कृत्वा मन्त्रिया साथि मैत्री मुनमतीव्रनत्। विद्यासिद्धिमिव प्राप्य विद्युन्माद्यप्यमोदत ॥ ६६८ ॥
मैत्रेऽगमन्नमानन्वा तुम्बेला विनितः। दुःस्वप्नवदिमस्सार स तेमरसुतं कुधीः ॥ ६६९ ॥
सा विद्युन्मालिका सार्धं रममाणा यथासुखम्। भूयो ऽप्यधारयद्गर्भं सम्राज्ञी कापदन्तुरा ॥ ६७० ॥
अथ विद्याधरनगर सेवन्यो ऽन्वगात्। कस्मैके कथमपि स्वभ्रातृविरहातुरः ॥ ६७१ ॥
अहं हि स्वांगुष्ठजविभावबद्धनः। स कालदन्तुरस्मैत्रीगार्हस्थ्यनरकोचितः ॥ ६७२ ॥
ग्रामान्नगरं गतं उद्धं यथासुखानकन्तुं। स्वज्ञानकीकमालीनं स बबराजकुटीरके ॥ ६७३ ॥
अहं विविधविधैर्विमित्यस्यननमर्दहितः। श्रीकन्ठमंख्यानः कदम्बासानथ मः ॥ ६७४ ॥
विद्युन्मालिनि मंत्रायानुरूपमिति चिन्तयन्। आगत्य पुनर्वधयो गमन्तपुरसदनम् ॥ ६७५ ॥
बन्धुभिः कवाचके ॥ ६७६ ॥

ततः ■ ह्रास्तं ह्रामणा वैरायग्येते। विद्याधरगुरुर्भवी धर्यं किं नानुवर्तते ॥ ६७७ ॥
विदग्धलिने कृत्वा विद्युन्मालिन्यजो ऽजत। स्वीये काउबन्धा मे पुनर्गुरी न वर्तते ॥ ६७८ ॥
काननमारण्यं तथा मनुष्यां गुरुर्मनिवित्यात्। न द्वहं रत्नरत्नमन्तिमेतोहितगुरुग्दे ॥ ६७९ ॥
महानाग तथा मे दृष्टं समागमे। कानं समयन्वैरानिन्त्वाभि मम मा मानः ॥ ६८० ॥
सम्प्रति स्व मं ह्रास्तं सम्बन्धो। तुनज्ञान सुवांकि हिमो उत्तरिताहे नरे ॥ ६८१ ॥
स प्रयांत प्रयोनालिनिनो मेतनो ऽपि हि। तुनज्ञानं तत्पदुहुष्टं मगांदत्यधिके मुरा ॥ ६८१ ॥

यस्तज्जोज्यादिदौःस्थ्ये ऽपि दुःखं न हि विवेद सः। तौ म्लेच्छीकुक्षिजौ बालौ सलीलमुदलालयत् ॥६०२॥
ताभ्यामङ्काधिरूढाभ्यां प्रस्रवद्भ्यां मुहुर्मुहुः । गन्धोदकस्नाननिभं मूत्रस्नानममन्यत ॥ ६०३ ॥
ततर्ज भुजगंमन्या तं म्लेच्छ्यपि पदे पदे । चण्डालकुलदासो ऽभूत्तदासचकस्तथापि सः ॥ ६०४ ॥
भ्रातृस्नेहानुबन्धेनागत्य मेघरथः पुनः । विद्युन्मालिनमालिङ्ग्यागदद्गद्गदया गिरा ॥ ६०५ ॥
कुलीन चण्डालकुले मा स्थाः कास्था तवेह जोः । किं हंसो मानसोत्पन्नो गृहस्रोतसि खेलति॥६०६॥
यत्रोत्पन्नो ऽसि तन्मा स्म स्वकुलं मलिनीकुरु । धूमेनेव गृहं वह्निस्त्वमनेन कुकर्मणा ॥ ६०७ ॥
एवं प्रबोध्यमानो ऽपि न ह्यागन्तुमियेष सः । न जूयो ऽप्यहमेष्यामीत्युक्त्वा मेघरथस्त्वगात् ॥ ६०८ ॥
अपालयच्चिरं राज्यं पित्र्यं मेघरथो ऽप्यथ । समये चार्पयत्सूनोर्न्यासे धृतमिवाखिलम् ॥ ६०९ ॥
सुस्थितस्यानगारस्य सन्निधाने स धीधनः । परिव्रज्यामुपादाय तपस्तप्त्वा च देव्यभूत् ॥ ६१० ॥
एवं मेघरथः प्राप धीमान्सुखपरम्पराम् । विद्युन्माली तु जडधीर्बभ्राम भवसागरे ॥ ६११ ॥
विद्युन्मालीव रागान्धो न भविष्याम्यहं ततः । उत्तरोत्तरसौख्यानां पद्मसेने ऽतिलम्पटः ॥६१२॥
ततः कनकसेनोचे मनाङ्मानय मामपि । मा शङ्खधमक इव स्वामिन्नतिशयं कृथाः ॥ ६१३ ॥
तथा हि शालिग्रामे ऽभूत्कश्चिदेकः कृषीवलः । नित्यं ररक्ष [illegible] क्षेत्रमाविजातं दिनात्ययात् ॥६१४॥
स क्षेत्रसागरे सत्त्वान्दूरादप्युपसर्पतः । शङ्खमापूरयन्मञ्चपोतारूढः पलाययत् ॥ ६१५ ॥
अन्यदा गोधनं हृत्वा चौरास्तत्क्षेत्रसन्निधौ । आगुस्तच्छङ्खनादं च ते श्रुत्वैवमचिन्तयन् ॥ ६१६ ॥
अहो ग्रामपुमांसो ऽमी विचालयिषवो धनम् । आगुरग्रे ऽपि यदयं नेदीयाञ्शङ्खनिःस्वनः ॥ ६१७ ॥

॥ ३९ ॥

इति ते गोधनं हृत्वा पलायिषत दस्यवः । दिशो दिशं च प्रययुः प्रातर्भूतोत्थपद्दिवत् ॥ ६९८ ॥
क्षुधितं गोधनं तच्च शनकैः शनकैश्चरत् । अरुणोदयवेलायां तत्क्षेत्रान्त्यर्णमाययौ ॥ ६९९ ॥
गोधनाभिमुखं यावद्धावे स कृषीवलः । तावन्निर्मानुषं सर्वं तद्दृष्ट्वैवमचिन्तयत् ॥ ७[illegible] ॥
श्रुत्वा मच्छङ्खनिःस्वानं गोधनं तस्करा जहुः । तत्राभिशङ्कया नूनं पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ७०१ ॥
नीत्वा तद्गोधनं ग्रामे ग्रामायादादशङ्कितः । यदस्मै देवतादत्तमिदं भो गृह्यतामिति ॥ ७०२ ॥
ग्रामो गोभी कृतस्तेन तं मान्यद्ग्राममयत्नवत् । भक्तिपात्रीचकारोच्चैर्यो हि दत्ते स देवता ॥ ७०३ ॥
तथैव धनलम्पटः स द्वितीयेऽपि वत्सरे । क्षेत्रे गत्वा प्रतिनिशं प्रारेभे शङ्खवादनम् ॥ ७०४ ॥
चौरास्त एव धन्यंमन्यास्तस्माद्दीयसि । आययुर्गोधनं हृत्वान्यस्माद्ग्रामान्महानिशि ॥ ७०५ ॥
तस्य शङ्खधमस्योच्चैः श्रुत्वा शङ्खनिःस्वनम् । सुष्ठु साध्वसमाकर्ण्य जल्पन्ति स्म परस्परम् ॥ ७०६ ॥
अत्र प्रदेशे पूर्वेऽत्र पुरा शङ्खध्वनिः श्रुतः । श्रूयते चाधुनाप्येष ते दशोऽस्ते च भेषण्डकाः ॥ ७०७ ॥
नरेन्द्रः क्षेत्ररक्षार्थं कोऽप्यत्र क्षेत्ररक्षकः । नूनं वादयति शङ्खं धिग्वयं वञ्चिताः पुरा ॥ ७०८ ॥
पर्यन्त इति ते हस्तांस्तूत्पातिकरा इव । पीडयन्तो रदैरोष्ठान्गोस्तनानिव तर्णकाः ॥ ७०९ ॥
धराटयन्तो मकुटान्मुण्डादण्डानिव द्विपाः । आन्दोलयन्तः शस्यानि क्षेत्रान्तर्गोसृपा इव ॥ ७१० ॥
शङ्खशब्दानुसारेण धावन्ते धीरकुञ्जराः । मञ्चाधिरूढं ददृशुस्तं नरं शङ्खवादकम् ॥ ७११ ॥

त्रिभिर्विशेषकम् ॥

---

१ गोधान् हृत्वा । २ पुरा । ३ आवामाः ।

आन्दोल्य मञ्चदारुणि ते मञ्चं तुल्यपातयन् । पपात सोऽप्यनाधारं नाधेयमवतिष्ठते ॥३१२॥
फलनूदकपर्यौरा लकुटैस्तमताडयन् । भुञ्जान इव सोऽक्षैप्सीन्मुखे पञ्चाप्यथाङ्गुलीः ॥ ३१३ ॥
अस्थिनिर्मंप्रपन्नं तं धृत्वा चायोज्य तत्करौ । बद्धाञ्जलिरिवाबद्धि सोऽथ चौरानतीव्रया ॥ ३१४ ॥
धनं यदादि यत्तान्तं जगृहुस्तस्य दस्यवः । क्षेत्रपालः क्षेत्रपालस्तदा नग्नीकृतोऽभवत् ॥ ३१५ ॥
तत्रैव शाल्मलकं मुक्त्वा ते दस्यवो ययुः । गोपाः प्रातः प्रपश्युस्तं कथयामास सोऽप्यदः ॥ ३१६ ॥
धनेऽक्रमेणातिधमेदतिध्मातं न शोभते । ध्मातेनोपार्जितं यत्तदतिध्मातेन हारितम् ॥ ३१७ ॥
नाथ नातिदायः कर्तुं तत्तथापि हि युज्यते । अस्मानप्यश्मकठिन न ह्यवज्ञातुमर्हसि ॥ ३१८ ॥
निजगाद ततो जम्बूर्मधुरीतरया गिरा । न बन्धनानभिज्ञोऽहं यथा शैलेयवानरः ॥ ३१९ ॥
तथा हि विन्ध्यो नामाद्रिरस्त्यवन्ध्यो वनश्रिया । तत्रैको वानरश्चाभून्महावानरयूथराट् ॥ ३२० ॥
कुमार इव विन्ध्याद्रेर्विन्ध्याद्रिवनगह्वरे । क्रीडन्सोऽपास्यदखिलान्वानरान्यूथसम्भवान् ॥ ३२१ ॥
वानरीभिः समं रेमे स एवैको महाबलः । प्राज्यस्त्रीराज्यसाम्राज्यसुखलीलां प्रपञ्चयन् ॥ ३२२ ॥
अन्यदा वानरयुवा कश्चिदेको मदोद्धवः । वृषस्यन्वानरीरागात्तमवज्ञाय वानरम् ॥ ३२३ ॥
कस्याश्चिच्चक्रमाताघं पवहरदनाङ्कुरम् । चुचुम्ब पाकाद्दलितस्फुटदाडिमसन्निभम् ॥ ३२४ ॥
उत्पानाम कस्याश्चित्केतकीरजसा मुखम् । गुञ्जाहारं स्वयं कृत्वा कण्ठे कस्याश्चिदादधौ ॥ ३२५ ॥
कृत्वा कृत्वा दिव्यपत्रैः कस्याश्चिट्टीटिकां ददौ । प्रागल्भ्यदोषामध्यास्त कामप्याश्लिष्य निर्भरम् ॥३२६॥

१ निराकरोत् । २ आच्छादयामास ।

एवं वानरनारीभिरुपशक्रमरंस्त स । अथैतनं यूथपतिमविदन्निव दोर्मदात् ॥ ३२७ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

कण्डूयमानलाङ्गूलः कयापि हि नखाङ्कुरैः । प्रमृज्यमानसर्वाङ्गरोमराजिः कयापि हि ॥ ३२८ ॥
कदलीतालवृन्तेन वीज्यमानः कयाचन । कयापि नलिनीनालैः क्रियमाणावतंसकः ॥ ३२९ ॥
उच्चैःशृङ्गस्थितो दूरात्स जरन्यूथनायकः । कपिवानरयुवानं तं दृष्ट्वा कोपादधावत ॥ ३३० ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

गोलाङ्गूलयुवानं तं लाङ्गूलं नर्तयन्रुषा । जघान ग्रावगोलेन स गोलाङ्गूलयूथपः ॥ ३३१ ॥
लोष्टाहतः सिंह इव कपिसिंहयुवापि सः । क्रुद्धो घुरुघुरारावघोरस्तं प्रत्यधावत ॥ ३३२ ॥
तौ क्रोडीकृतसर्वाङ्गौ मिथो धूतावुभावपि । उद्दंष्ट्रावपि सुचिरान्मिलितौ सुहृदाविव ३३३ ॥
चटचटेति दन्ताग्रैश्चटचटेति पाणिजैः । व्यापप्रतुर्युधि तौ युध्यमानौ परस्परम् ॥ ३३४ ॥
परस्परं दन्तनखक्षतक्षतजचर्चितौ । तदा परिहिताताम्रचोलकाविव रेजतुः ॥ ३३५ ॥
क्षणाद्बन्धं क्षणान्मोक्षं प्रयुञ्जाते स्म तावुभौ । युध्यमानौ निपुणेन क्रीडन्तावाहितुण्डिकाविव ॥ ३३६ ॥
नखास्थिमुष्टिघातेन कपियूना जरत्कपिः । शीघ्रं शीघ्रमपाघातैर्मन्दं मन्दं स्थलीकृतः ॥ ३३७ ॥
तं पृष्ठ्यवानरं चापसर्पन्तं युववानरः । जघान लोष्टघातेन तेन चास्फोटि तच्छिरः ॥ ३३८ ॥
प्रहारवेदनाक्रान्तः स जरन्यूथनायकः । नंष्ट्वा दूरं ययौ दूरापातिमुक्तपतत्त्रिवत् ॥ ३३९ ॥

---

१ वानरयुवानं । २ क्षतजं रुधिरम् । ३ धूतकारौ ।

पद्मावेदनादीनामुपायांश्च परिभ्रमन् । एकस्मिन्गह्वरप्रान्ते शिलाजतु ददर्श सः ॥ ७४० ॥
सोऽम्बुबुद्ध्या न्यधाद्वक्त्रं शिलाजतुनि वानरः । विलग्य तत्तु तत्रैव तस्थौ चक्षेरियोत्थितम् ॥ ७४१ ॥
व्याकर्षाणि मुखमिति पाणू तेनाल्पमेधसा । शिलाजतुनि निक्षिप्तौ लगित्वैव हि तस्थतुः ॥ ७४२ ॥
तेन क्षिप्तौ विलग्नौ च पादावप्यावहलयत् । सोऽथ कीलितपत्राङ्ग इव मृत्युमवाप च ॥ ७४३ ॥
स वानरः पाणिपादाऽवक्त्रा कर्षेन्मुखं यदि । तदा मुच्येत शैलेयसलिलान्नात्र संशयः ॥ ७४४ ॥

एवं च जिह्वेन्द्रियमात्रलुब्धो नारीषु शैलेयनिभासु मुग्धः ।
मज्जन्स्वकीयैरपि पञ्चसङ्घैर्देही विनश्येन्न तथास्म्यहं तु ॥ ७४५ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महा-
काव्ये जम्बूस्वामिविवादप्रभवचौरागममधुबिन्दुपुरुषकथाकुबेरदत्तकथा-
महेश्वरदत्तकथाकर्षककथाकाककथावानरवानरीकथाऽङ्गारकारककथानू-
पुरपण्डितागृगालकथाविद्युन्मालिकथाशङ्खधमककथाशिलाजतुवानरक-
थावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

१ निजास्यतुल्यासु ।

तृतीयः सर्गः

अथोवाच नभःसेना रचिताञ्जलिरार्यजिम् । मा स्म ब्रूः स्थविरेव त्वं स्थविरायाः कथा यथा ॥ १ ॥

अभूतां ग्राम एकस्मिन्बुद्धिः सिद्धिश्च नामतः । स्थविरे द्वे मिथःसख्यौ नित्यमत्यन्तदुःस्थिते ॥२॥

तस्य ग्रामस्य च बहिः साधिष्ठानोऽस्ति सर्वदा । प्रसिद्धो जोखको नाम यक्षः काङ्क्षितवित्तदः ॥ ३ ॥

स्थविरा बुद्धिनाम्नी च दारिद्र्यद्रुमवाटिका । सम्यगाराधयामास तं यक्षं प्रतिवासरम् ॥ ४ ॥

त्रिसन्ध्यमपि तद्देवकुलं मार्जयति स्म सा । पूजापूर्वं च नैवेद्यं तस्मै नित्यमढौकयत् ॥ ५ ॥

ददामि किं तुभ्यमिति यक्षस्तुष्टोऽन्यदावदत् । आराध्यमानो नितरां कपोतोऽपि हि तुष्यति ॥ ६ ॥

जगाद साथ स्थविरा यदि तुष्टोऽसि देव मे । तद्देहि येन जीवामि सुखसन्तोषभागहम् ॥ ७ ॥

यक्षः प्रोवाच हे बुद्धिस्थविरे सुस्थिता भव । मत्पादमूले दीनारं लप्स्यसे त्वं दिने दिने ॥ ८ ॥

दिने दिने च दीनारं लभमाना तदादि सा । स्वजनाज्जनपदाच्चाधिकर्द्धिः स्थविराभवत् ॥ ९ ॥

दिव्यनेपथ्यसञ्चारं स्वप्नेऽपि न ददर्श या । क्षणे क्षणे पर्यधात्तं सा राज्ञीव नवं नवम् ॥ १० ॥

यस्याश्च काञ्जिकश्रद्धाप्यपूर्यत कदापि न । कुण्डोध्न्यो धेनवस्तस्या गृहेऽभवन्सहस्रशः ॥ ११ ॥

आजन्मापि हि या तस्थौ जीर्णे तार्णे[1] कुटीरके । सौधं साकारयद्दीमत्तवारणबन्धुरम् ॥ १२ ॥

जिजीव या परगृहगोमयत्यागकर्मणा । पाश्चात्य इव तां दास्यः स्तम्बरमाः सिषेविरे ॥ १३ ॥

१ तृणमये।

स्वप्राग्विभया दीना गर्वदापि यनत्र या । सा दीनोद्धारमारेजे सम्पदा यद्दत्तया ॥ १४ ॥
तां बुद्धिमपदं दृष्ट्वा सिद्धिः सञ्जातमत्सरा । अचिन्तयत्कुतोऽमुष्याः सम्पन्ना सम्पदीदृशी ॥ १५ ॥
ममावस्याः सखीत्वेन सदा विश्वासभाजनम् । प्रक्ष्यामि तदिमामेव कृत्वा चाटुशतान्यपि ॥ १६ ॥
इति बुद्धिमती सिद्धिः प्रययौ बुद्धिसंनिधौ । बुद्ध्या प्रियसखीत्युच्चैः सत्कृतैवमुवाच सा ॥ १७ ॥
विजयस्ते ललिन्येव सुत आगादचिन्तितः । चिन्तामणिरिव प्राप्तो वैजयेनानुमीयते ॥ १८ ॥
किं ते राजप्रसादोऽजनुष्ट वा कापि देवता । लब्धं किंचिन्निधानं वा रसो वा साधितस्त्वया ॥ १९ ॥
सम्पदस्ते यथायं महसम्पद्वती सखि । अद्य दारिद्र्यदुःखाय मया दत्तो जलाञ्जलिः ॥ २० ॥
अहं त्वं त्वमहं प्रीत्या भेदो देहेऽपि नावयोः । आवयोर्न मिथोऽकथ्यं कथयद्भिरियं कुतः ॥ २१ ॥
अथ पृच्छमाना तस्यार्थं बुद्धिरास्यद्यथातथम् । यथा ह्याराधितो यक्षो यथा च स ददौ श्रियम् ॥ २२ ॥
सिद्धिरूचे च तच्छ्रुत्वा साधु साधु ममापि हि । धनलोपार्जनोपायो निरपायो भविष्यति ॥ २३ ॥
सविशेषममुष्यापि यक्षमाराधयाम्यहम् । सविशेषा यथा सम्पद्वपि सम्पद्यते मम ॥ २४ ॥
अथार्थसिद्धये सिद्धिर्बुद्धिदर्शितया दिशा । आराधयितुमारेजे यक्षमेवमहर्निशम् ॥ २५ ॥
स्फटिकाधातुनिर्दिष्टकुट्टिमोपानच्छत्रिकाम् । यक्षस्य मण्डयामास भक्त्या विविधभक्तिभिः ॥ २६ ॥
नित्यं स्वलिकरस्त्राजिर्दशाङ्गमधूपयत् । नक्षिप्तकारान्कर्तव्यान्गणयन्तीव तज्जितान् ॥ २७ ॥
स्वयं पानीयमानीय स्नपयामास सा स्वयम् । यक्षं कन्दीकृतोपात्तनियमा प्रतिवासरम् ॥ २८ ॥

१ कन्दीकृतोपात्तनियमा.

बिल्वपत्रकरवीरतुलसीकुब्जकादिभिः । सा यक्षं पूजयामास त्रिसन्ध्यं स्वयमाहृतैः ॥ २९ ॥
एकभक्तोपवासादितत्परा यक्षवेश्मनि । उवासाहर्निशं यक्षाभियोग्यव्यन्तरीव सा ॥ ३० ॥
एवमाराधितोऽत्यन्तं स यक्षः सिद्धिमन्वधात् । तुष्टोऽस्मि ते महाभागे प्रार्थयस्व यदिच्छसि ॥ ३१ ॥
साथ विज्ञापयामास यक्षमक्षीणसम्पदम् । मत्सख्या यत्त्वया दत्तं देहि तद्द्विगुणं मम ॥ ३२ ॥
एवं भविष्यतीत्युक्त्वा भोगयक्षस्तिरोदधे । सिद्धिरप्यभवद्बुद्धेरधिकर्द्धिः क्रमेण तु ॥ ३३ ॥
बुद्धिर्दृष्ट्वाधिकर्द्धिं तां यक्षमाराधयत्पुनः । यक्षोऽपि प्रत्यहं तस्यै ददौ तद्द्विगुणं धनम् ॥ ३४ ॥
सिद्धिराराधयद्यक्षं तस्याश्च स्पर्धया पुनः । यक्षे तुष्टेऽतिदुष्टात्मा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३५ ॥
यत्किञ्चित्प्रार्थयिष्येऽहं द्रव्यं यक्षात्प्रसेदुषः । यक्षमाराध्य तद्बुद्धिर्द्विगुणं प्रार्थयिष्यते ॥ ३६ ॥
तस्मात्किमपि तद्याचे यत्तु द्विगुणमर्थितम् । अपकाराय जायेत बुद्धेर्बुद्धिस्तदा हि मे ॥ ३७ ॥
इत्ययाचत सा यक्षमक्ष्येकं मम काणय । एवमस्त्विति यक्षोक्ते सद्यः काणा बभूव च ॥ ३८ ॥
यक्षोऽधिकं किमप्यस्यै भूयोऽपि प्रददाविति । तमेवाराधयामास बुद्धिस्तद्द्विगुणार्थिनी ॥ ३९ ॥
प्रसन्नात्प्रार्थयाञ्चक्रे यक्षाद्बुद्धिरपीदृशम् । सिद्धेर्यद्भवता दत्तं देहि तद्द्विगुणं मम ॥ ४० ॥
एवमस्त्विति यक्षोऽपि भणित्वा तिरोदधे । सापि तत्कालमन्धाभून्मुधा दैवतं वचः ॥ ४१ ॥
एवं हि बुद्धिस्थविरा पूर्वस्यापि सम्पदा । अतृप्तातिलोभपरा स्वं स्वेनैव व्यनाशयत् ॥ ४२ ॥
मानुषश्रियमासाद्य त्वमपीच्छन्नतिश्रियम् । तस्या अन्धस्थवीरायाः प्रतिरूपो भविष्यसि ॥ ४३ ॥

१ कुब्जकः अपामार्गः

जम्बूनामाप्यविदधे नाहमुत्पथगाम्यहो । जात्याश्व इव देवानांप्रिये तस्य कथां शृणु ॥ ४४ ॥
जितशत्रुः प्रतापेन वसन्तपुरपत्तने । जितशत्रुरभूद्राजा राजमानोऽद्भुतश्रिया ॥ ४५ ॥
तस्य चोर्वीपतेः श्रेष्ठी श्रेष्ठो धीधनशालिनाम् । जिनदास इति ख्यातो ऽजवद्विश्वासभाजनम् ॥ ४६ ॥
अन्यदा लक्षणधरानेवन्तस्यात्मजानिव । राज्ञः प्रादर्शयन्नश्वकिशोरानश्वपालकाः ॥ ४७ ॥
तदाश्वलक्षणविदामादिदेश विशाम्पतिः । के केऽश्वा लक्षणैः कैः कैः सम्पूर्णा इति शंसत ॥ ४८ ॥
एकमश्वकिशोरं तें शास्त्रोक्तैरश्वलक्षणैः । लक्षितं क्षितिनाथाय कथयामासुरित्यथ ॥ ४९ ॥
असौ वृत्तखुरः स्तब्धसन्धिर्जङ्घाखुरान्तरे । निर्मांसजानुजङ्घास्यः कुञ्चितोन्नतकन्धरः ॥ ५० ॥
पङ्कजामोदिनिःश्वासः स्निग्धरोमा पिकस्वनः । मल्लिकाक्षो लघुस्तब्धश्रवणो लम्बकेसरः ॥ ५१ ॥
पश्चादुच्चो गूढवंशः पृथुः स्कन्धादिसप्तके । उरस्यादिध्रुवावर्तदशकेनोपशोभितः ॥ ५२ ॥
शुभावर्तादिभिर्दुष्टैरावर्तैः परिवर्जितः । स्निग्धदन्तः किशोरोऽयं पुष्णाति स्वामिनः श्रियम् ॥ ५३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

राजापि हि स्वयं विज्ञो विज्ञायाश्वं तथैव तम् । स्वयमानर्च सर्वाङ्गं घुसृणाविलवारिणा ॥ ५४ ॥
पुष्पपूजां वस्त्रपूजां कृत्वा तस्याथ वाजिनः । नृपतिः कारयामास लवणोत्तारणादिकाम् ॥ ५५ ॥
अचिन्तयच्च को ह्येनं तुरङ्गं रक्षितुं क्षमः । प्रायेणापायबहुलान्येव रत्नानि जगत्ते ॥ ५६ ॥
यद्वा ममानुरक्तोऽस्ति सदा विश्रम्भभाजनम् । श्रावको जिनदासाख्यः प्रख्यातः श्रावकव्रतः ॥ ५७ ॥

१ घुसृणं केसर- २ विश्वासपात्रम्.

बुद्धिमान्स्वामिभक्तश्च प्रमादपरिवर्जितः । स एवेदृग्नरत्नस्य न्यासपात्रत्वमर्हति ॥ ५८ ॥
जिनदासमथाहूय सप्रमादं समादिशत् । रक्षणीयो ममात्मेवाश्वकिशोरस्त्वया सदा ॥ ५९ ॥
प्रमाणमादेश इति जिनदासोऽभिधाय च । निन्ये तमश्वं स्वगृहे पदातिपरिवारितम् ॥ ६० ॥
स्थानमश्वकिशोरस्य क्लिप्तकोमलवालुकम् । सुखदं कारयामास स गङ्गापुलिनोपमम् ॥ ६१ ॥
यवशान्यरजस्कानि स्वादूनि हरितानि च । तृणानि चारयामास तमश्वं स्वयमेव सः ॥ ६२ ॥
भूप्रदेशे सिकतिले लोष्टकण्टकवर्जिते । मुखरज्जुं स्वयं धृत्वा चेष्टयामास तं हयम् ॥ ६३ ॥
सुगन्धिभिश्च स्नानीयैः पानीयैरेकतस्करैः । तं स्वयं स्नपयामास स्वयं मत्त्रा यदा तदा ॥ ६४ ॥
नीरुङ् न वेत्यनुदिनं तमश्वं स परीक्षितुम् । स्वयं पर्यस्य पर्यस्यापश्यत्तन्नेत्रपक्ष्मणी ॥ ६५ ॥
स्वयमारुह्य गमयन्सुखं प्रथमधारया । निन्ये पयः पाययितुं तं सरस्यनुवासरम् ॥ ६६ ॥
सरोगृहान्तरे चार्हज्जिनायतनमुच्चकैः । संसाराब्धेरन्तरीपमिवाक्रान्तं नतेन यत् ॥ ६७ ॥
मा भूदर्हदवज्ञेत्यश्वारूढोऽपि तत्सुधीः । त्रिः प्रदक्षिणयामास यानायानपि सोऽन्वहम् ॥ ६८ ॥
अश्वारूढोऽप्यवन्दिष्ट स देवं देवतत्त्ववित् । प्रमादो मा स्म भूदस्येत्युत्तीर्य प्राविशन्न तु ॥ ६९ ॥
एवं च जिनदासस्तं तथा हयमशिक्षयत् । यथा सरोगृहं चैत्यं विना नान्यत्र सोऽगमत् ॥ ७० ॥
यथा यथा स ववृधेऽश्वकिशोरः शनैः शनैः । तथा तथा ववृधिरे सम्पदो नृपवेश्मनि ॥ ७१ ॥
तस्य चाश्वकिशोरस्य प्रभावेण स भूपतिः । उत्कृष्टोऽभूदशेषाणां राज्ञामाज्ञाशतक्रतुः ॥ ७२ ॥

१ सिकतामये. २ गच्छन्नागच्छन्नपि.

ते त्वाज्ञाकरतोऽञ्चिता दध्युरेवं महीभुजः । क्वापि मायां ऽथवाश्वो ऽयं गत्मजायाच्यं जितः ॥ ७३ ॥
तस्याश्वस्य तदा कर्तुमशक्येषु नु राजसु । एकस्य मन्त्री सामन्तस्योचे धीगर्वपर्वतः ॥ ७४ ॥
स्वदे धेनाप्युपायेन तं हरिष्यामि वाजिनम् । दुष्करं किमुपायस्योपायशक्तोर्हि नो मितिः ॥ ७५ ॥
एवं ब्रुवंति सामन्तेनाप्यादिष्टः स धीनिधिः । मायया श्रावकीभूयागाद्भृगुकच्छपुरे पुरे ॥ ७६ ॥
तत्र चैत्यानि वन्दित्वा मुनीन्सुविहितानपि । जिनदासगृहे गत्वा गृहचैत्यमवन्दत ॥ ७७ ॥
श्रावकवन्दनेनाथ जिनदासमवन्दत । मयूरव्यंसकत्वेन श्रावकत्वं स दर्शयन् ॥ ७८ ॥
अभ्युत्थायाथ वन्दित्वा तं साधर्म्मिकवत्सलः । जिनदासः पर्यपृच्छत्कुतो ऽभ्यागान्महाशयः ॥ ७९ ॥
कपटश्रावको ऽप्यूचे संसारेऽहं विरक्तिमान् । न चिरात्प्रव्रजिष्यामि गार्हस्थ्येन कृतं मम ॥ ८० ॥
तीर्थयात्रां तु निर्माय निर्मायो धर्मबान्धवः । आदास्ये सुगुरोः पार्श्वे प्रव्रज्यावृंहितं व्रतम् ॥ ८१ ॥
जगाद जिनदासो ऽपि महाभाग स्वागतं तव । समानशीलयोः सन्तु धर्मगोष्ठीसुखानि नौ ॥ ८२ ॥
तथेति प्रतिपेदानं दानशौण्डः स धर्मिषु । तं नीत्वा स्थापयन्मायाश्रावकं निजबन्धुवत् ॥ ८३ ॥
स्नपि स्नानवस्त्रेण निर्मलीकृतकुन्तलान् । कस्तूरीपङ्कमलिनांस्तस्य मूर्धन्यकारयत् ॥ ८४ ॥
सामन्तमन्त्रिणस्तस्याखण्डितलसञ्जिनम् । सुमनोदामगर्भं च धम्मिल्लं मूर्ध्न्यबन्धयत् ॥ ८५ ॥
तदङ्गमङ्गरागेण ज्योत्स्नामधर्षकारिणा । अचर्चयत्सुरभिणा चान्दनेन तनीयसा ॥ ८६ ॥
निर्दग्धागुरुकर्पूरकस्तूरीवासितान्यथ । वस्त्राणि धर्मबन्धुं तं धर्मधीः पर्यधापयत् ॥ ८७ ॥

१ मनाक्. २ धूर्ततेन. ३ निष्कपटः ४ ज्योत्स्नामदहेन.

[illegible]धद्दधौ रसवतीमथ । जिनदासस्तन्निमित्तं क्षणेन निरपीपदत् ॥ ८८ ॥
आसितो जिनदासेन हंसरोमासने ऽथ सः । अभोजि विविधैर्भोज्यैस्त्रिशुद्धव्यञ्जनान्वितम् ॥ ८९ ॥
भोजनानन्तरं ब्रह्मश्रावकेण दुरात्मना । महात्मा जिनदासो ऽथ प्रारेभे धर्मसत्कथाम् ॥ ९० ॥
स्वजनो जिनदासस्य तदैको ऽभ्येत्य चावदत् । कथ्ये कल्याणकार्येणोपेहि बन्धो मदोकसि ॥ ९१ ॥
अहोरात्रं च सकलं स्थातव्यं तत्र हि त्वया । कल्याणकुशलोऽसि त्वं कल्याणं किं त्वया विना ॥९२॥
आमेत्युदित्वा स्वजनं जिनदासो विसृज्य तम् । तं मायाश्रावकमृजुर्व्याजहारातिहारगीः ॥ ९३ ॥
अवश्यमेव गन्तव्यं मया स्वजनवेश्मनि । मद्गृहं स्वगृहमिदं त्वया रक्ष्यं गते मयि ॥ ९४ ॥
आमेति प्रतिपेदे च स कूटश्रावको हसन् । जगाम जिनदासस्तु विश्वस्तस्तत्र दुर्मती ॥ ९५ ॥
तस्मिंश्च दिवसे कौमुद्युत्सवो ऽजृम्भ महान्पुरे । हल्लीसपूर्वकं पौरवधूरासकलासकः ॥ ९६ ॥
रजन्यां च जनपदे कौमुदीमहदुर्मदे । स मायाश्रावको ऽशङ्कं तमादायाश्वमभ्ययीत् ॥ ९७ ॥
अश्वो ऽपि सो ऽर्हच्चैत्यस्य विधाय त्रिःप्रदक्षिणाम् । जगाम वार्यमाणोऽपि तस्मिन्सरसि नान्यतः ॥९८॥
व्यावृत्तः सरसश्चागात्तदेवायतनं पुनः । ततो ऽपि च ययौ गेहे सो ऽश्वो नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ९९ ॥
स दुःसामन्तसचिवो ऽन्यत्राश्वं नेतुमीश्वरः । न यावदभवत्तावद्विजाति स्म विभावरी ॥ १०० ॥
पलायिष्ट स दुष्टात्मान्युदितश्च दिवाकरः । तदा च जिनदासो ऽपि न्यवर्तत गृहं प्रति ॥ १०१ ॥
आगच्छञ्जिनदासश्चाश्रौषीज्जनमुखादिदम् । वाहितः सकलां रात्रिं तवाश्वः कौमुदीमहे ॥ १०२ ॥
किमेतदिति सम्भ्रान्तो जिनदासो ऽप्यगाद्गृहम् । ददर्श चाश्वं तं श्रान्तं क्षामं स्वेदमलीमसम् ॥१०३॥

दिष्ट्याश्वो ऽस्त्येष हा धर्मच्छलेन छलितो ऽस्म्यहम् । इति हर्षविषादाभ्यां सद्यः स परिषस्वजे ॥१०४॥
ररक्ष जिनदासो ऽश्वं सविशेषं तदादि तम् । उत्पथं न जगामेति स हि प्रियतरोऽभवत् ॥ १०५ ॥
तमश्वमिव मां को ऽपि नोत्पथं नेतुमीश्वरः । तत्पन्थानं न हास्यामि परलोकसुखावहम् ॥ १०६ ॥
कनकश्रीरथोवाच महासं प्रेमबन्धुरम् । ग्रामकूटसुत इव मा त्वं स्वामिन् जडो भव ॥ १०७ ॥
तथा हि ग्राम एकस्मिन् ग्रामकूटसुतो ऽभवत् । एको विपन्नपितृको ऽत्यन्तदुःखितमातृकः ॥ १०८ ॥
तमूचे रुदती माता त्वं हि कापुरुषाग्रणीः । विना परकथां नान्यत्कर्म ते प्रतिवासरम् ॥ १०९ ॥
अजीवद्व्यवसायेन पिता ते व्यवसायवान् । आरब्धं च व्यवसायं सर्वदा निरवाहयत् ॥ ११० ॥
त्वं जातु नोपक्रमसे व्यवसायं युवापि हि । आरब्धव्यवसायस्य निर्वाहे तु कथैव का ॥ १११ ॥
समानवयसस्ते हि जीवन्ति स्वेन कर्मणा । पण्डवद इव ग्राम्यनिष्कर्मा त्वं न लज्जसे ॥ ११२ ॥
दारिद्र्येण मदीयेन बिभर्ष्युदरमप्यदः । उदरे च भृते कोशो भृत इत्येव मन्यसे ॥ ११३ ॥
पुत्रः प्रोवाच हे मातर्नातः परमनर्गलः । भविष्यामि करिष्यामि खल्वर्थोपार्जनोद्यमम् ॥ ११४ ॥
व्यवसायमुपक्रान्तमर्थोपार्जनहेतवे । निर्वाहयिष्ये हे मातर्निर्विघ्नः पिता यथा ॥ ११५ ॥
तस्यान्यदा ग्रामपर्षद्युपविष्टस्य पश्यतः । अनश्यद्भामहखरस्त्रोटयित्वांह्रिबन्धनम् ॥ ११६ ॥
खरमुल्लङ्घयन्तं तमन्वधावच्च भामहः । धारयितुमसमर्थश्चोर्ध्वबाहुरदो ऽवदत् ॥ ११७ ॥
भो भो ग्रामसभासीनाः सर्वे ऽपि ग्रामदारकाः । यः कोऽपि शक्तो वो मध्ये स मे धरतु रासभम् ॥११८॥

१ त्यक्ष्यामि २ भामहः कुम्भकारः

ग्रामकूटसुतो ऽथैष ध्यानं तस्मादिचिन्तयन् । धावित्वा तं खरं पुच्छे वृन्ते फलमिवाग्रहीत् ॥ ११९ ॥
लोकैः स वार्यमाणो ऽपि यावत्तं नामुचत्खरम् । तावत्तच्चरणाघातभग्नदन्तो ऽपतद्भुवि ॥ १२० ॥
तस्मान्नाथ त्वमप्येवमनङ्कदमनुगृह्णन् । न जायते किमपि यत्फलमासादयिष्यसि ॥ १२१ ॥
जगाद जम्बूनामाथ स्मितविच्छुरिताधरः । स्वकीयकार्यग्रहिलः मोडक इव नास्म्यहम् ॥ १२२ ॥
तथा हि क्षुत्पिपासार्तस्य कस्यापि वृद्धोटिकोत्तमा । स्वयं स पुत्रीमिव तामवालयदपालयत् ॥ १२३ ॥
अन्यदा गन्धवत्यां तु घृतनवानादिभिः । पुमांसं मोडकं नाम समादिश्याब्रवीदिदम् ॥ १२४ ॥
स्वादु स्वादु परं यत्तं भोग्यं स्याद्दोति मोडकः । किञ्चिदेव ददौ तस्यै शेषं तु बुभुजे स्वयम् ॥ १२५ ॥
मोडको ऽप्यजेयामास चिरं वञ्चनया तया । चक्रवाजीवविषयं कर्मोचैरातियोगिकम् ॥ १२६ ॥
प्राप्य कालधर्मं स तेन वञ्चनकर्मणा । मृतः पान्य इवारण्ये ऽभ्राम्यत्तिर्यग्गतो चिरम् ॥ १२७ ॥
क्षितिप्रतिष्ठे नगरे सोमदत्तद्विजन्मनः । सुतः मोडकजीवो ऽभूत्सोमश्रीकुक्षिजो ऽन्यदा ॥ १२८ ॥
शृङ्गारंती नरं भ्रान्त्वा तस्मिन्नेव पुरोत्तमे । पुत्री कामपताकाया गणिकाया अजायत ॥ १२९ ॥
मातरपितृभ्यां च पोष्यमाणः स मानवः । क्रमेण यौवनं प्रापत्तमसत्तः कणजिह्वया ॥ १३० ॥
धार्यमाणा हृदयाम्भे धात्रीनिःश्रेयिषदिव । गणिकादुहिता सापि क्रमेण प्राप यौवनम् ॥ १३१ ॥
वपुःसाम्यसंयोगस्या कार्याङ्गनयोस्तनुः । मुष्यनुरक्तावत्यन्तं तुष्टैव हि परस्परम् ॥ १३२ ॥
मित्रश्च प्रामनकाः स्पर्धमाना मदर्जचः । आमग्नन्न च्युतं तस्यां मालत्यामिव षट्पदाः ॥ १३३ ॥

१ अंगार. २ अग्रंथे.

तस्मात्पत्रमागत्य सो ऽपि ब्राह्मणदारकः । निवेशे श्रेष्ठ तद्द्वारे कामः सर्वङ्कुशः खलु ॥ १३४ ॥
राजामात्यश्रेष्ठिपुत्रादिभिः सह महर्द्धिभिः । क्रीडन्ती तमवज्ञासीत्तां दृष्ट्वैव जिजीव सः ॥ १३५ ॥
सा तु तस्तावगाम दरिद्रं न दृशापि तम् । गणिकानां स्वभावो ऽयं रागो धनिनि नाधने ॥ १३६ ॥
स ब्राह्मणकुमारो ऽपि मारमार्गणदारितः । तत्कर्मकरता भेजे तत्प्रार्थ्यं दातुमक्षमः ॥ १३७ ॥
स चक्रे कृषिकर्माणि सारथ्यं पार्श्वदर्शनम् । कल्पेषणमन्यच्च तस्याः कृत्यमनूनं हि ॥ १३८ ॥
स तु निःसार्यमाणो ऽपि निरयासीन्न तद्गृहात् । एवं कृतं न्यक्कारं संसेहे दारुणाद्यपि ॥ १३९ ॥
सद्गुरुगास्वर्गं मायास्वहं कर्मान्नियोगिकम् । नार्जयिष्यामि स इव कृतं यो युक्तिकल्पनैः ॥ १४० ॥
ततः कमण्डलापूर्णे हे नाथ कमलानन । मामाद्यसरावृनिदन्त्वा त्वं माहसिको जय ॥ १४१ ॥
तथा तिष्ठन्पुमान्देशान्तरे दुर्भिक्षपीडितः । पश्चात्त्र स्वजनं हित्वा सार्थेन महता सह ॥ १४२ ॥
एकस्तो च मरुदेशं गाधं व्यालमिति मति । आहर्तुं दलकाष्ठादि स एको ऽपि विनिर्ययौ ॥ १४३ ॥
तदा च गुहप्रायास्वाहस्येको वनगह्वरे । दन्तखण्डनिपतन्डान्यादायारोहदंह्रिपम् ॥ १४४ ॥
सा माहसिकमिति मुहुः स जल्पन्सर्वदारकः । शत्रुनिर्मलेन जगदे पुरुषेण सविस्मयम् ॥ १४५ ॥
तेऽपि मां माहसमिति व्यालाश्चान्ये मनन्ति च । मुग्धस्त्वं हरयसे वाचो ऽनुरूपं कुरुषे न च ॥ १४६ ॥
हित्वा माहसवसुतं नदहदुसुन्दुला । नर्याधिरूढीभुल्बनति मामाहसमवगोऽसमः ॥ १४७ ॥
तस्मान्निरन्तं लित्वा न सुखानि चरक्रिया । न हि भ्रस्याम्यहं त्वायां ज्ञानानन्तिसुदुस्कयाम् ॥ १४८ ॥

१ अडशरनम्.

क्षितिप्रतिष्ठे नगरे जितशत्रोर्महीपतेः । पुरोधाः सोमदत्तो ऽभूत्सर्वत्राप्यधिकारकृत् ॥ १४९ ॥
तस्य मित्रमभूदेकं सहमित्रो ऽभिधानतः । सर्वत्र मिलितः पानखादनादिभिरैक्यवान् ॥ १५० ॥
पर्वमित्रो ऽभिधानेन तस्याभूदपरः सुहृत् । आगतेषूत्सवेष्वेव सन्मान्यो नान्यदा पुनः ॥ १५१ ॥
प्रणाममित्रनामाभूत्सुहृत्तस्य तृतीयकः । यथादर्शनमालापमात्रोपकृतिभाजनम् ॥ १५२ ॥
पुरोधसो ऽन्यदा तस्य क्वाप्यागसि समागते । कुपितस्तं न्यजिघृक्षद्[1]भूपतिश्चण्डशासनः ॥ १५३ ॥
विज्ञाय तदभिप्रायं रात्रावेव पुरोहितः । मित्रस्य सहमित्रस्य सदनं दैन्यभाग्ययौ ॥ १५४ ॥
ममाद्य रुष्टो राजेति कथयित्वा पुरोहितः । तमूचे त्वद्गृहे मित्र गमयाम्यशुभां दशाम् ॥ १५५ ॥
हे मित्र ज्ञायते मित्रमापत्काले ह्युपस्थिते । स्वगृहे गोपयित्वा मां तन्मैत्रीं च कृतार्थय ॥ १५६ ॥
सहमित्रो जगादैवं मैत्री सम्प्रति नावयोः । तावदेवावयोर्मैत्री यावद्राजभयं न हि ॥ १५७ ॥
त्वं ममाप्यापदे राजदूषितो मद्गृहे वसन् । ऊर्णायुं ज्वलदग्नौ हि क्षिपेत्को ऽपि न वेश्मनि ॥ १५८ ॥
तदेकस्य कृते नाहमात्मानं सकुटुम्बकम् । अनर्थे पातयिष्यामि व्रजान्यत्रास्तु ते शिवम् ॥ १५९ ॥
एवं च सहमित्रेण सोमदत्तो ऽपमानितः । पर्वमित्रस्य मित्रस्य त्वरितं सदनं ययौ ॥ १६० ॥
राज्ञो ऽप्रसादवृत्तान्तं पर्वमित्रस्य स द्विजः । तथैव कथयामास तदाश्रयकृताशयः ॥ १६१ ॥
पर्वमित्रो ऽपि तत्पर्वमैत्र्या निष्क्रयकाम्यया । महत्या प्रतिपत्त्या तं ददर्शैवमुवाच च ॥ १६२ ॥
त्वया पर्वस्वनेकेषु तैस्तैः सम्भाषणादिभिः । स्नेहप्रकारैर्मत्प्राणा अपि क्रीताः सखे ध्रुवम् ॥ १६३ ॥

१ निगृहीतुमैच्छत्.

न जयामि तव भ्रातर्यदि व्यसनजागराक् । कौपीनं मे कुलीनस्य गदानीनुरनिशुने ॥ १६४ ॥
किं तु त्वत्प्रीतिविवशोऽनर्थमप्यात्मनः सहे । कुटुम्बमपि नेऽनर्थं गच्छेदिति नु दुःसहम् ॥ १६५ ॥
कुटुम्बमपि मे प्रेयः प्रेयांस्त्वमपि हे सखे । किं करोमि द्विधाचित्त इतो व्याघ्र इतस्तटी ॥ १६६ ॥
भिन्नरूपैरहं ग्रस्मि सकीटकपलाशवत् । तस्मात्तेऽन्योऽनुकम्पस्व स्थानं नेऽन्यत्र गम्यताम् ॥ १६७ ॥
सत्कृत्यापि हि तेनैवं पुरोधाः स निराकृतः । निर्ययौ तद्गृहाद्दैवे दुष्टे पुत्रोऽपि कुप्यते ॥ १६८ ॥
आचत्वरं चानुगम्य पर्वमित्रे गते सति । दध्यौ पुरोधा दुःशापरोधा व्यसनवारिधिः ॥ १६९ ॥
मया ययोरुपकृतं परिणामस्तयोरयम् । तद्यास्यधुना दीनः कस्याहं पारिवाश्रिकः ॥ १७० ॥
अथ प्रणाममित्रस्य यामि मित्रस्य सन्निधौ । तत्रापि नास्ति मत्याशा प्रीतिलाभेऽथ वाऽन्यदी ॥ १७१ ॥
यद्वा विकल्पैः पर्याप्तमाप्तः सोऽप्यस्ति मे मनाक् । प्रेक्षे तमपि कस्यापि कोऽपि स्यादुपकारकृत् ॥ १७२ ॥
इति प्रणाममित्रस्य मित्रस्य सदनं ययौ । सोऽथाभ्यागतमात्रं तमभ्युदस्थात्कृताञ्जलिः ॥ १७३ ॥
उवाच च स्वागतं वः किमवस्था च ईदृशी । प्रयोजनं मया किं वो ब्रूत यत्करवाण्यहम् ॥ १७४ ॥
पुरोधा राजवृत्तान्तमाख्याय तमदोऽवदत् । त्यक्ष्यामि सीमां राज्ञोऽस्य साहाय्यं कुरु मे सखे ॥ १७५ ॥
सोऽप्युवाच प्रियालापैरधमर्णोऽस्मि ते सखे । कृत्वा साहाय्यमधुना भविष्याम्यनृणस्तव ॥ १७६ ॥
मा भैषीरेष ते पृष्ठरक्षोऽहं मयि जीवति । न कश्चिदीश्वरः कर्तुं त्वत्कोऽन्योऽपि हि विप्रियम् ॥ १७७ ॥
पृष्ठोत्तंसिततूणीरोऽधिज्यीकृतशरासनः । प्रणाममित्रोऽग्रे चक्रे निःशङ्कस्तं पुरोहितम् ॥ १७८ ॥
ययौ पुरोहितस्तेन सह स्थानं समीहितम् । अन्वभूच्च निराशङ्कस्तत्र वैषयिकं सुखम् ॥ १७९ ॥

अत्र चोपनयो जीवः सोमदत्तस्य सन्निभः । सहमित्रस्य मित्रस्य तुल्यो भवति विग्रहः ॥ १०० ॥
विग्रहोऽयं कर्मराजकृतायां मरणापदि । मत्कृतोऽपि हि जीवेन सह नैति मनागपि ॥ १०१ ॥
पर्वमित्रसमानाश्च सर्वे स्वजनबान्धवाः । श्मशानचत्वरं गत्वा निवर्तन्ते हि तेऽखिलाः ॥ १०२ ॥
प्रणाममित्रसदृशो धर्मः शर्मनिबन्धनम् । यः परत्रापि जीवेन गच्छता सह गच्छति ॥ १०३ ॥
तदैहलौकिकसुखास्वादमूढो मनस्विनि । परलोकसुखं धर्मं नोपेक्षिष्ये मनागपि ॥ १०४ ॥
जयश्रीधान्यधामाय तुण्डताण्डवधीनिधे । नागश्रीत्वन्मोहयसि परं कूटकथानकैः ॥ १०५ ॥
तथा हि रमणीयाख्ये पुरे राजा कथाप्रियः । वारं वारेण पौरेभ्योऽचीकथत्प्रत्यहं कथाम् ॥ १०६ ॥
तत्र चासीत्पुरे विप्र एको दारिद्र्यविह्वलः । भ्रान्त्वा भ्रान्त्वाखिलदिनं सोऽजीवत्कणभिक्षया ॥ १०७ ॥
अन्यदा तस्य विप्रस्य निरक्षरशिरोमणेः । कथाकथनवारोऽगाच्चिन्तयामास चेतसि ॥ १०८ ॥
सन्निपातवती चेयं स्वनामकथनेऽपि हि । जिह्वा स्खलति मे नित्यं का कथाकथने कथा ॥ १०९ ॥
कथां कथयितुं नाहं जानामीति यदि ब्रुवे । तत्कारामन्दिरं नीये का गतिर्मे भविष्यति ॥ ११० ॥
कुमारी दुहिता तस्य तं चिन्ताम्लपिताननम् । दृष्ट्वा पप्रच्छ का चिन्ता तस्या हेतुं जगौ च सः ॥ १११ ॥
दुहितोवाच मा तात चिन्तासन्तानभाग्भव । त्वदीये वारके गत्वा कथयिष्याम्यहं कथाम् ॥ ११२ ॥
इति स्नात्वा परिहितश्वेतवस्त्रा नृपान्तिके । गत्वा जयाशिषं दत्त्वा नृपं सोचे कथां शृणु ॥ ११३ ॥
राजापि तस्यास्तादृङ्निःक्षोभत्वेन विस्मितः । उत्कर्णोऽभूत्कथां श्रोतुं गीतिं मृग इवोच्चकैः ॥ ११४ ॥
साप्यारेभे कथयितुमिहैव नगरे द्विजः । नागशर्माग्निहोत्र्यस्ति कणभिक्षैकजीविकः ॥ ११५ ॥

सोमश्रीरस्ति तद्भार्या तस्या उदरभूरहम् । नागश्रीर्नाम दुहिता क्रमेणाप्रासि यौवनम् ॥ १९६ ॥
पितृभ्यां च प्रदत्ताहं चट्टाय द्विजसूनवे । सम्पदामनुरूपो हि स्त्रीणां सम्पद्यते वरः ॥ १९७ ॥
प्रयोजनेन केनाप्यौद्वाहिकेनान्यदा मम । अयातां पितरौ ग्रामं मां मुक्त्वैकाकिनीं गृहे ॥ १९८ ॥
ग्रामान्तरं च पितरौ यस्मिन्नेव दिने गतौ । तस्मिन्नेव दिनेऽभ्यागाद्विप्रचट्टः स मद्गृहे ॥ १९९ ॥
स्वसम्पदनुसारेण विनापि पितरौ तदा । तस्याकार्षमहं स्नानभोजनादिभिरौचितीम् ॥ २०० ॥
सद्वाप्रस्तरणं चैकं गृहसर्वस्वमात्मनः । शयनायार्पयामि स्म तस्याहं दिवसात्यये ॥ २०१ ॥
ततो मया चिन्तितं च पर्यङ्कोऽस्य समर्पितः । गृहोर्वी च दुःखदर्वीकरा तस्यां शये कथम् ॥ २०२ ॥
तद्भिन्यतो गच्छायनाप्रयेऽस्य शयनीयके । निशि नीरन्ध्रतमसि न हि द्रक्ष्यति कोऽपि माम् ॥२०३॥
अस्वाप्समिति तत्रैव निर्विकारेण चेतसा । मदङ्गस्पर्शमासाद्य स त्वभून्मदनातुरः ॥ २०४ ॥
ह्रिया दोषेण विषयनिरोधेन च तस्य तु । सद्यः शूलं समुत्पन्नं विपन्नस्तद्रुजा च सः ॥ २०५ ॥
अचिन्तयं च भीताहं परासुमवलोक्य तम् । मम दोषेण पापायाः प्रापदेष मृतिं द्विजः ॥ २०६ ॥
कस्याद्य कथयाम्येवं क उपायः करोमि किम् । एकाकिनी कथं चामुं गृहान्निःसारयाम्यहम् ॥ २०७ ॥
इत्यहं खण्डशोऽकार्षं कूष्माण्डमिव तद्वपुः । गर्तं खनित्वा तत्रैव न्यधामथ निधानवत् ॥ २०८ ॥
पूरयित्वा च तं गर्तं सुषमीकृत्य चोपरि । समार्जयमलिम्पं च ज्ञायते न यथा हि तत् ॥ २०९ ॥
पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च स्थानं तद्वासितं मया । ग्रामान्तराच्च पितरावागतौ स्तो ममाधुना ॥ २१० ॥
राजाप्युवाच यदिदं कुमारि कथितं त्वया । तत्सर्वमपि किं सत्यं ततः सा पुनरब्रवीत् ॥ २११ ॥

१ प्रमर्पत्सर्पा ।

कथानकानि यानि त्वं शृणोष्यन्यानि पार्थिव । तानि मत्यानि चेदेतदपि सत्यं तदाखिलम् ॥ २१२ ॥
एवं नागश्रिया राजा यथा विस्मापितस्तथा । नाथ मतारयस्यस्मान्कि कल्पितकथानकैः ॥ २१३ ॥
जम्बूरूचे प्रियाः सर्वा नाहं विषयलोलुपः । त्वद्भिताङ्गस्तथा चास्ति श्रीवसन्तपुरं पुरम् ॥ २१४ ॥
तत्राभ्रङ्कर्विमलीनां वज्रायुध इवाज्ञया । राजा शतायुधो नाम रूपेण कुसुमायुधः ॥ २१५ ॥
तस्याजलसिता देवी देवीव ललिताकृतिः । कलानां सकलानामप्येकं विश्रामधाम या ॥ २१६ ॥
मत्तवारणमारुह्य स्वे विनोदयितुं दृशौ । सान्यदा कुसुमारंजे सञ्चरन्तमधो जनम् ॥ २१७ ॥
धम्मिल्लेन विमूर्धानमिव स्फारेण हारिणा । कस्तूरीपङ्किलश्मश्रुं सदानमिव दन्तिनम् ॥ २१८ ॥
वृषस्कन्धं पृथूरस्कं पद्मोपमकरक्रमम् । ग्रीवाकरक्रमामुक्तजात्यकाञ्चनभूषणम् ॥ २१९ ॥
कर्पूरपूर्णताम्बूलमभृत्कमुखसीरजम् । स्मरजैत्रपताकाजं तिलकालङ्कृतालिकम् ॥ २२० ॥
अङ्गरागस्रसान्मूर्तं लावण्यमिव विभ्रतम् । धूपायितांशुकामोदमेदुरीकृतवर्त्मकम् ॥ २२१ ॥
वपुःश्रिया श्रियो देव्या द्वितीयमिव नन्दनम् । पुमांसं सा ददर्शैकं युवानं यान्तमध्वनि ॥ २२२ ॥
॥ पंचभिः कुलकं ॥

तद्रूपालोकनोन्मत्तलोचना सा सुलोचना । लज्जाकृतमनाः शालजालीनिजाजयत् ॥ २२३ ॥
दध्यौ च सैवमन्योन्यदोर्लतावन्धवन्धुरम् । यद्येष परिरभ्येत स्त्रीजन्म सफलं तदा ॥ २२४ ॥
यद्वं मनोरममुं स्वयं दूतीलपूर्वकम् । उड्डीय गत्वाशु चजे जयामि यदि पक्षिणी ॥ २२५ ॥

१ अधिकं पुस्तकम्

तयश्च तत्पार्श्वस्थिता चतुरचेटिका । नूनं यून्यत्र रमते स्वामिन्या दृष्टिरुच्चकैः ॥ २२६ ॥
ऊचे च स्वामिनि तव यून्यस्मिन्रमते मनः । न चित्रमत्र कस्येन्दुर्नानन्दयति लोचने ॥ २२७ ॥
ललितोचे मनोज्ञासि साधु साधु मनीषिणि । जीवामि यद्यदि व्रजे मनोरममुं नरम् ॥ २२८ ॥
को ऽसाविति ज्ञापय मां ज्ञापयित्वा तथा कुरु । यथा हि सङ्गमय्यामुं निर्वापयसि मे वपुः ॥ २२९ ॥
गत्वा ज्ञात्वा च सा चेटी पुनरागत्य सत्वरम् । राज्ञ्यै व्यज्ञपयद्धैर्यनाटकैकमहानटी ॥ २३० ॥
वास्तव्यः पत्तने ऽत्रैव ललिताङ्गो ऽयमाख्यया । समुद्रप्रियसञ्ज्ञस्य सार्थवाहस्य नन्दनः ॥ २३१ ॥
सौभाग्यमन्मथश्चायं द्वासप्ततिकलानिधिः । कुलीनश्च युवा चेति स्थाने स्वामिनि ते मनः ॥ २३२ ॥
अस्याकृत्यनुसारेण गुणानपि हि निश्चिनु । यत्राकृतिस्तत्र गुणा इति लोकेऽपि गीयते ॥ २३३ ॥
नारीष्वेकासि गुणिनी त्वं यथैष तथा नृषु । तद्द्वयोर्गुणिनोर्योगं घटयामि समादिश ॥ २३४ ॥
एवं कुर्विति राज्ञ्यूचे तस्या हस्ते च तत्कृते । लेखं प्रेमाङ्कुराम्भोदपयःश्लोकाङ्कमार्पयत् ॥ २३५ ॥
सद्यो दास्यपि सा गत्वा दूतीकर्मैककोविदा । जगाद ललिताङ्गाय ललितोपज्ञवाचिकम् ॥ २३६ ॥
प्रवर्त्य तद्गिरंसायां ललिताङ्गं चटूक्तिभिः । अर्पयामास तं लेखं तस्य प्रीणयितुं मनः ॥ २३७ ॥
स सद्य उद्यत्पुलकः कदम्ब इव पुष्पितः । तं प्रेमव्यञ्जकं लेखं वाचयामास तद्यथा ॥ २३८ ॥
यथा दृष्टो ऽसि सुभग तदाद्यपि वराक्यहम् । पश्याभि त्वन्मयं सर्वं योगेनानुगृहाण माम् ॥ २३९ ॥
वाचयित्वेति तं लेखं सो ऽवादीदयि कोविदे । क च सान्तःपुरेवासा वणिग्मात्रः क चास्म्यहम् ॥२४०॥

१ मध्यस्थं करोषि

न छेतुं शक्यते धर्तुं हृदये ध्रियतेऽथवा। न वक्तुं शक्यते तर्हि यद्वंसे नृपयोषिता ॥ २४१ ॥
शक्यते यदि हि स्प्रष्टुं भूस्थेन शशिनः कला। तदान्यपुंसां सम्भोगविषयो राजपत्न्यपि ॥ २४२ ॥
दास्युवाचाग्रहस्यास्य समस्तमपि दुष्करम्। तत्र त्वहं सहायास्मि चिन्तां सुन्दर मा कृथाः ॥ २४३ ॥
अन्तरन्तःपुरमपि मद्बुद्ध्या त्वमवस्थितः। पुष्पमध्ये स्थित इव सञ्चरिष्यस्यलं श्रिया ॥ २४४ ॥
आह्वयेः समये मां सा तेनेत्युक्ता च चेटिका। सद्यो गत्वा तदाचख्यौ राज्यै हर्षोत्सुकस्रुवे ॥ २४५ ॥
तत्सङ्गमं चिन्तयन्त्या खण्डितायास्तदाद्यपि। अन्यदा पत्तने कौमुद्युत्सवोऽभून्मनोहरः ॥ २४६ ॥
शस्यप्रशस्तवेलायां कुम्भशुक्लत्रयोदशि। बहिर्नूपो ययौ राजा तदाखेटकक्रीडया ॥ २४७ ॥
तदा च विजनीभूते परितो राजवेश्मनि। तयैव चेट्या खण्डिता खण्डिताङ्गं समाह्वयत् ॥ २४८ ॥
देव्या विनोदमुद्दिश्य सा दास्यन्तःपुरे नरम्। नवीनयक्षप्रतिमाव्याजेन तमवीविशत् ॥ २४९ ॥
खण्डिता खण्डिताङ्गश्च तौ चिराज्जातसङ्गमौ। सस्वजाते मिथो गाढं चञ्चीवि(?)टपिनाविव ॥ २५० ॥
विविक्तुः मैनिदार्थैरनुमानादिकोविदाः। निश्चितं परपुरुषप्रवेशोऽन्तःपुरेऽजवत् ॥ २५१ ॥
मुदिताः स्मो वयमिति तेषां चिन्तयतामपि। समाप्याखेटकक्रीडामाययौ मेदिनीपतिः ॥ २५२ ॥
तं च राज्ञे व्यजिज्ञपन्नयं आदानपूर्वकम्। आदात्वास्माकमस्त्यन्तःपुरे परपुमानिति ॥ २५३ ॥
तस्मिन्नायमाने पर्यङ्के विहाय निभृतक्रमम्। प्रविवेश चिरं नाथः शुद्धान्ते परिमोचितुम्(?) ॥ २५४ ॥
सा चेटी चतुरा चारदत्तमेदिनीपतिम्। ददर्श दूरादायान्तं राज्ञ्यै ज्ञापयति स्म च ॥ २५५ ॥

१ अन्तःपुररक्षकाः २ अच्छलं निष्कपट ३ उपानहौ ४ चोरतन्

श्र धन्तयञ्च तत्पार्श्वस्थिता चतुरचेटिका । नूनं यून्यत्र रमते स्वामिन्या दृष्टिरुचकैः ॥ २२६ ॥
ऊचे च स्वामिनि तव यून्यस्मिन्रमते मनः । न चित्रमत्र कस्येन्दुर्नानन्दयति लोचने ॥ २२७ ॥
ललितोचे मनोज्ञासि साधु साधु मनीषिणि । जीवामि तद्यदि जजे मनोरममगुं नरम् ॥ २२८ ॥
को ऽसाविति ज्ञापय मां ज्ञापयित्वा तथा कुरु । यथा हि सङ्गमय्यामुं निर्वापयसि मे वपुः ॥ २२९ ॥
गत्वा ज्ञात्वा च सा चेटी पुनरागत्य सत्वरम् । राज्यै व्यज्ञपयद्वैर्यलाटकैकमहानदी ॥ २३० ॥
वास्तव्यः पत्तने ऽत्रैव ललिताङ्गो ऽयमाख्यया । समुद्रप्रियसञ्ज्ञस्य सार्थवाहस्य नन्दनः ॥ २३१ ॥
सौभाग्यमन्मथश्चायं द्वासप्ततिकलानिधिः । कुलीनश्च युवा चेति स्थाने स्वामिनि ते मनः ॥ २३२ ॥
अस्याकृत्यनुसारेण गुणानपि हि निश्चिनु । यत्राकृतिस्तत्र गुणा इति लोकेऽपि गीयते ॥ २३३ ॥
नारीष्वेकासि गुणिनी त्वं यथैव तथा नृषु । तद्द्वयोर्गुणिनोर्योगं घटयामि समादिश ॥ २३४ ॥
एवं कुर्विति राज्यूचे तस्या हस्ते च तत्कृते । लेखं प्रेमाङ्कुराम्भोदपयःश्लोकाङ्कमार्पयत् ॥ २३५ ॥
सद्यो दास्यपि सा गत्वा दूतीकर्मैककोविदा । जगाद ललिताङ्गाय ललितोपज्ञवाचिकम् ॥ २३६ ॥
प्रवर्त्य तद्विरंसायां ललिताङ्गं चटूक्तिभिः । अर्पयामास तं लेखं तस्य प्रीणयितुं मनः ॥ २३७ ॥
स सद्य उच्चरत्पुलकः कदम्ब इव पुष्पितः । तं प्रेमव्यञ्जकं लेखं वाचयामास तद्यथा ॥ २३८ ॥
यदा दृष्टो ऽसि सुभग तदाद्यपि वराक्यहम् । पश्यामि त्वन्मयं सर्वं योगेनानुगृहाण माम् ॥ २३९ ॥
वाचयित्वेति तं लेखं सो ऽवादीदयि कोविदे । क च सान्तःपुरेवासा वणिग्मात्रः क चास्म्यहम् ॥२४०॥

१ प्रशान्तं करोषि

॥ ४९ ॥

न ह्येतच्छक्यते धर्तुं हृदये ध्रियतेऽथवा । न वक्तुं शक्यते तर्हि यद्वंसे नृपयोषिता ॥ २४१ ॥
शक्यते यदि हि स्प्रष्टुं भूस्थेन शशिनः कला । तदान्यपुंसां सम्भोगविषयो राजपत्न्यपि ॥ २४२ ॥
दास्युपायसहायस्य समस्तमपि दुष्करम् । तव त्वहं सहायास्मि चिन्तां सुन्दर मा कृथाः ॥ २४३ ॥
अन्तरन्तःपुरमपि मद्बुद्ध्या त्वमलक्षितः । पुष्पमध्ये स्थित इव सञ्चरिष्यस्यलं जिया ॥ २४४ ॥
आह्वयेः समये मां सा तेनेत्युक्ता च चेटिका । सद्यो गत्वा तदाचख्यौ राज्ञ्यै हर्षाश्रुसङ्कुले ॥ २४५ ॥
तत्सङ्गमं चिन्तयन्त्या खण्डितायास्तदाद्यपि । अन्यदा वसन्ते कौमुद्युत्सवो ऽभून्मनोहरः ॥ २४६ ॥
शस्यमत्स्यदेशायां दुग्धमुग्धसरोऽम्भसि । बहिर्भूमौ ययौ राजा तदाखेटकक्रीडया ॥ २४७ ॥
तदा च विजनीभूते परितो राजवेश्मनि । तथैव चेट्या खण्डिता खण्डिताङ्गं समाहुयत् ॥ २४८ ॥
देव्या विनोदमुद्दिश्य सा दास्यन्तःपुरे नरम् । नवीनयक्षप्रतिमाव्याजेन तमवीविशत् ॥ २४९ ॥
खण्डिता खण्डिताङ्गश्च तौ चिराज्ञातसङ्गमौ । सस्वजाते मिथो गाढं वल्लीविटपिनाविव ॥ २५० ॥
विविक्तः सौविदाश्चैवमनुमानादिकोविदाः । निश्चितं परपुरुषप्रवेशोऽन्तःपुरेऽभवत् ॥ २५१ ॥
मुषिताः स्मो वयमिति तेषां चिन्तयतामपि । समाप्याखेटकक्रीडामाययौ मेदिनीपतिः ॥ २५२ ॥
ते च राज्ञे व्यज्ञपयन्संज्ञादानपूर्वकम् । आशङ्कास्माकमस्त्यन्तःपुरे परपुमानिति ॥ २५३ ॥
सन्धायमाने पर्यङ्के विहाय निभृतक्रमम् । प्रविवेश विशां नाथः शुद्धान्ते परिमोषिवत् ॥ २५४ ॥
सा चेटी चतुरा द्वारदत्तदृग्मेदिनीपतिम् । ददर्श दूरादायान्तं राज्ञ्यै ज्ञापयति स्म च ॥ २५५ ॥

---

१ अन्तःपुररक्षकाः २ अच्छलं निष्कपट ३ उपानहौ ४ चोरवत्

॥ ५० ॥

सर्गः

अपि तं नारमुत्पाट्योपरिवर्त्मना । वहिश्चिक्षिपतुस्तूर्णं गृहावकरराशिवत् ॥ २५६ ॥
तौकसः पश्चात्प्रदेशस्थे महावटे । निक्षीय चास्थात्तत्रैव गुहायामिव कौशिकः ॥ २५७ ॥
कूपे तत्राशुचिस्थाने दुर्गन्धानुभवप्रदे । स तस्थौ नरकावास इव पूर्वसुखं स्मरन् ॥ २५८ ॥
अचिन्तयच्च यद्यस्मात्कथञ्चिदवटादहम् । निर्यास्यामि तदीदृक्षोद्र्कभोगैरलं मम ॥ २५९ ॥
राज्ञी दासी च तस्यानुकम्पया तत्र चावटे । नित्यं चिक्षिपतुः फेलां तया श्वेव जिजीव सः ॥ २६० ॥
प्रावृष्युपस्थितायां च गृहप्रस्रवणाम्भसा । स कूपो विभराञ्चक्रे पातकेनेव दुष्टधीः ॥ २६१ ॥
शयवत्सोऽम्भसा तेन वाहयित्वातिरंहसा । वप्रद्वारिकया बाह्यपरिखायामपात्यत ॥ २६२ ॥
उन्नाह्य वारिपूरेणालांवुफलमिवोच्चकैः । सो ऽदेपि परिखातीरे नीरेणार्तो मुमूर्छ च ॥ २६३ ॥
दैवादागतया तत्र कुलदेवतयेव सः । धात्र्या दृष्टश्च नीतश्च सङ्गोप्य निजसद्मनि ॥ २६४ ॥
पाल्यमानः कुटुम्बेनाभ्यङ्गस्नानाशनादिभिः । छिन्नप्ररूढशाखीव स बभूव पुनर्नवः ॥ २६५ ॥
अत्र चायमुपनयो यथा हि ललिताङ्गकः । कामभोगेष्वनिर्विण्णस्तथा जीवः शरीरिणाम् ॥ २६६ ॥
यथा देवीपरिभोगस्तथा वैषयिकं सुखम् । आपातमात्रमधुरं परिणामे ऽतिदारुणम् ॥ २६७ ॥
कूपवासनिभो गर्भः फेलाहारसमं हि तत् । मात्रा जग्धान्नपानाद्यैर्यगर्भपरिपोषणम् ॥ २६८ ॥
यो ऽब्दाम्बुपूरितादिष्टाकूपात् खालेन निर्गमः । पुष्कलोपचिताभर्भाधोन्या निर्गमनं हि तत् ॥ २६९ ॥
पतनं परिखोत्सङ्गे यत्प्राकाराद्बहिःस्थिते । गर्भवासान्निपतनं सूतिकाभवने हि तत् ॥ २७० ॥

॥ ५० ॥

---

१ उच्छिष्टं २ अलाबुफलं तुंबिका

या मूर्छां सलिलापूर्णपरिखातीरतस्थुषः । जराव्यग्रभयात्कोशात्खड्गिः स्वस्य मूर्धनम् ॥ २७१ ॥
या धात्रिका यथा पाश्चाद्देहोपमर्दकारिणी । सा हि कर्मपरीणाममनन्तविजयतामपि ॥ २७२ ॥
भूयो राज्ञी ललिताङ्गं यदि तद्रूपमोहिता । चेव्या प्रवेशयेदन्तःपुरान्तः प्रविशेत्स किम् ॥ २७३ ॥
पत्न्यः प्रोचुः कथं नाम प्रविशेत्सो ऽल्पधीरपि । अनुभूतं स्मरन्दुःखं विष्ठागर्तनिपातजम् ॥ २७४ ॥
जम्बूरुवाच सो ऽज्ञानवशेन प्रविशेदपि । अहं तु नानुतिष्ठामि गर्भमङ्क्रान्तिकारणम् ॥ २७५ ॥
जम्बूनाम्नो ऽथ ताः पत्न्यो विज्ञातदृढनिश्चयाः । प्रतिबोधमुपेयुष्यः क्षमयित्वैवमूचिरे ॥ २७६ ॥
निस्तारयास्मानपि त्वं यथा निस्तरसि स्वयम् । नात्मकुक्षिम्भरित्वेन तुष्यन्ति महाशयाः ॥ २७७ ॥
जम्बूनाम्नो ऽथ पितरौ श्वशुरा बन्धवो ऽपि च । ऊचुः साधूकृतमसि प्रव्रज्या नो ऽप्यतः परम् ॥२७८॥
प्रभवो ऽप्यन्वधान्मित्र पितृनापृच्छ्य सत्वरम् । परिव्रज्यासहायस्ते भविष्यामि न संशयः ॥ २७९ ॥
अविघ्नमस्तु ते मा स्म प्रतिबन्धं कृथाः सखे । इति जम्बूकुमारो ऽपि प्रभवं प्रत्यजानत ॥ २८० ॥
विभातायां विभावर्यां जम्बूनामा महामनाः । स्वयं संवहति स्मोच्चैरभिनिष्क्रमणोत्सवम् ॥ २८१ ॥
स्नात्वा कृत्वाङ्गरागं च सर्वाङ्गीणं च पर्यधात् । अलङ्कारान्रत्नमयान्कल्पोऽयमिति कल्पवित् ॥२८२॥
जम्बूरनादृतेनाथ देवेन कृतसन्निधिः । उपाहृतां नृसहस्रेण शिबिकामारुरोह च ॥ २८३ ॥
(निनदन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । उत्तार्यमाणलवणः स्वकीयमानमङ्गलः ॥)[1]
दानं विश्वजनीनं स ददानः कल्पवृक्षवत् । प्रशस्यमानो लोकेन जम्बूः काश्यपगोत्रजः ॥ २८४ ॥

1 क्षेपकोऽयं प्रतिभाति.

...तृत्पादपद्मपवित्रितम् । जगाम तं वनोद्देशं धाम कल्याणसम्पदाम् ॥ २०५ ॥ युग्मं ॥
...लोद्यानद्वारदेशे स ईयिवान् । याप्ययानादुदतारीत्संसारादिव निर्ममः ॥ २०६ ॥
...मिनः पादानापदाम्भोधितारकान् । पञ्चाङ्गस्पृष्टभूपीठः स प्रणम्य व्यजिज्ञपत् ॥ २०७ ॥
... परमेश्वर । मम सस्वजनस्यापि देहि धेहि कृपां मयि ॥ २०८ ॥
...न्यर्थितस्तदा । तस्मै सपरिवाराय ददौ दीक्षां यथाविधि ॥ २०९ ॥
...वो ऽपि समागतः । जम्बूकुमारमनुयान्परिव्रज्यामुपाददे ॥ २१० ॥
...मराजः प्रभवो ऽभवत् । शिष्यभावेन तस्यैव दत्तः स गुरुणा यतः ॥ २११ ॥

...र्माणाज्जपदाम्बुजोपासनभ्रमरतां समुद्वहन् ।
...रीपदानार्पजिर्विहरति स्म मेदिनीम् ॥ २१२ ॥

...विरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
...ऋद्धिकथाजालाश्वकिशोरकथाग्रामकूटसुतकथासोक्ष-
...शकुनिकथात्रिसुहृत्कथाविप्रदुहितृनागश्रीकथालक्षिता-
...रजम्बूप्रव्रज्याप्रभवप्रव्रज्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

चतुर्थः सर्गः

अन्यदा श्रीगणधरः सुधर्मा विहरन्भुवि । जगाम चम्पां नगरीं जम्बूस्वाम्यादिशिष्ययुक् ॥ १ ॥
पुरीपरिसरोद्याने गत्वा स परमेश्वरः । समवासरदुद्भूतधर्मकल्पद्रुमोपमः ॥ २ ॥
सुधर्मस्वामिपादाब्जवन्दनाय पुरीजनः । गन्तुं प्रववृते भक्त्या हृष्टोत्कर्षोन्मनाः ॥ ३ ॥
नागर्यः पादचारेण क्वणत्कनकनूपुराः । काश्चिज्जग्मुः श्लथीभूतधम्मिल्लच्चंडिशर्जेकाः ॥ ४ ॥
काश्चिच्च रथमारुह्य नागर्यः पतिभिः सह । तैस्ततः प्राजयामासुस्त्वरितत्वरितं रथान् ॥ ५ ॥
काश्चिच्चम्पान्वकमार्गः श्राविका नियंयुर्गृहात् । कन्यारोपितशिशवः कपिमत्पादपोपमाः ॥ ६ ॥
समारूढा ययुः के ऽपि महेन्द्राश्वतुरङ्गमाः । श्वेतातपत्रैः कुर्वन्तो दिवमुत्पुण्डरीकिणीम् ॥ ७ ॥
श्रीमन्तो गच्छन्तो मूर्तं मिथःसङ्घर्षकाङ्क्षया । हारमुक्ताफलैर्येषां स्वर्णसङ्घुरा मार्गभूरभूत् ॥ ८ ॥
तदा चम्पा नगर्यां च कूणिकः पृथिवीपतिः । दृष्ट्वा यान्तं तथा लोकमिति पप्रच्छ वेत्रिणम् ॥ ९ ॥
किं यात्राय पुरीलोके दृश्याः कम्पाश्चित्रगता । कस्यापि हि महेन्द्रस्य किमुद्यापनिकोत्सवः ॥ १० ॥
किं महोत्सवपुरीसम्यो महो ऽयं कश्चिदागतः । पूजाविशेषो यदि वोद्यानचैत्ये प्रवर्तते ॥ ११ ॥
किं वा जैनमुनिः को ऽपि महात्मा समवासरत् । यदेवमभितो याति त्वरितं नगरीजनः ॥ १२ ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥
वेत्री सर्वं विज्ञाय नाम्नाय व्यजिज्ञपत् । ततो ऽस्ति समवसृतः सुधर्मा गणभृद्वरः ॥ १३ ॥

---

१ सर्वेषु वेत्रिपुस्तकेषु

सुधर्मस्वामिगणभृत्पादपद्मपवित्रितम् । जगाम तं वनोद्देशं धाम कल्याणसम्पदाम् ॥ २०५ ॥ युग्मं ॥
गणभृद्भूपितोद्यानद्वारदेशो स ईयिवान् । याप्ययानादुदतारीत्संसारादिव निर्ममः ॥ २०६ ॥
सुधर्मस्वामिनः पादानापदाम्भोधितारकान् । पञ्चाङ्गस्पृष्टभूपीठः स प्रणम्य व्यजिज्ञपत् ॥ २०७ ॥
संसारसागरतरीं प्रव्रज्यां परमेश्वर । मम सस्वजनस्यापि देहि धेहि कृपां मयि ॥ २०८ ॥
पञ्चमः श्रीगणधरो ऽप्येवमभ्यर्थितस्तदा । तस्मै सपरिवाराय ददौ दीक्षां यथाविधि ॥ २०९ ॥
पितनापृच्छ्य चान्येद्युः प्रभवो ऽपि समागतः । जम्बूकुमारमनुयान्परिव्रज्यामुपाददे ॥ २१० ॥
श्रीजम्बूस्वामिपादाब्जमरालः प्रभवो ऽभवत् । शिष्यभावेन तस्यैव दत्तः स गुरुणा यतः ॥ २११ ॥

श्रीसुधर्मगणभृत्पदाम्बुजोपासनभ्रमरतां समुद्वहन् ।
दुःसहानगणयन्परीषहानार्यजिर्विहरति स्म मेदिनीम् ॥ २१२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये सिद्धिबुद्धिकथाजात्याश्वकिशोरकथाग्रामकूटसुतकथासोल्लककथामासाहसशकुनिकथात्रिसुहृत्कथाविप्रदुहितृनागश्रीकथाललिताङ्गकथासपरिवारजम्बूप्रव्रज्याप्रभवप्रव्रज्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

१ शिबिकातः

॥ ५१ ॥

चतुर्थः सर्गः

अन्यदा श्रीगणधरः सुधर्मा विहरन्भुवि । जगाम चम्पां नगरीं जम्बूस्वाम्यादिशिष्ययुक् ॥ १ ॥
पुरीबहिश्चैत्योद्याने गणभृत्परमेश्वरः । समवासरदुन्मूलधर्मकल्पद्रुमोपमः ॥ २ ॥
सुधर्मस्वामिपादाब्जवन्दनाय पुरीजनः । गन्तुं प्रववृते त्वरया हर्षोत्कर्षजागमनाः ॥ ३ ॥
नागर्यः पादचारेण क्वणत्कान्तिनूपुराः । काश्चिज्जग्मुः स्वश्रीचूलधम्मिल्लव्रंशिर्गर्जिकाः ॥ ४ ॥
काश्चिच्च रथमारुह्य नागर्यः पतिभिः सह । तैस्ततः प्रेरयामासुस्त्वरितत्वरितं रथान् ॥ ५ ॥
काश्चित्पत्यन्विकमार्गाः श्राविका नियंसुर्गृहात् । कन्यारोपितशिशवः कपिमत्स्यादपोपमाः ॥ ६ ॥
अश्वारूढा ययुः के ऽपि महेभ्याश्चञ्चुलद्भटाः । श्वेतातपत्रैः कुर्वन्तो दिवमुत्पुण्डरीकिणीम् ॥ ७ ॥
श्रीमन्तो गजगतां गृहं मिथःसङ्घट्टनाम्बनाम् । हारमुक्ताफलैश्चत्रैर्दन्तुरा मार्गमूरचत् ॥ ८ ॥
तदा तस्यां नगर्यां कूणिकः पृथिवीपतिः । दृष्ट्वा यान्तं तथा लोकमिति पप्रच्छ वेत्रिणम् ॥ ९ ॥
किं पाताय पुरोद्याने दम्याः कम्याधिरुद्यता । कस्यापि हि महेभ्यस्य किमुद्यापनिकोत्सवः ॥ १० ॥
किं महान्कोमुदीप्रायो महो वा कश्चिदागतः । पूजाविशेषो यदि चोद्यानचैत्ये प्रवर्तते ॥ ११ ॥
किं वा जैनमुनिः को ऽपि महात्मा समवासरत् । यदेवमन्विको याति त्वरितं नगरीजनः ॥ १२ ॥
त्रिस्त्रिर्विशेषकम् ॥
वेत्री नत्वैवं विज्ञाय नरेन्द्राय व्यजिज्ञपत् । प्रभो अस्ति समवसृतः सुधर्मा गणभृद्वरः ॥ १३ ॥

१ गर्भकः चैरीयश्रुत्यादि

वन्दितुं गणभृत्पादान्सर्वो ऽयं याति पूर्जनः । एकातपत्राहंद्धर्मराज्यं विजयते तव ॥ १४ ॥
राजा प्रोवाच हे चेत्रिन्धन्यो ऽयं नगरीजनः । य एवं त्वरते हन्त सुधर्मस्वामिवन्दने ॥ १५ ॥
अहो प्रमादपङ्कस्थोऽपि सुषुप्तावस्थतामगाम् । यदद्य गणभृद्वमपि न ज्ञातवानहम् ॥ १६ ॥
तत्सत्वा गणभृत्पादान्वन्दे ऽहमपि सत्वरम् । तिष्ठन्ति ते हि नैकत्राप्रतिबद्धाः समीरवत् ॥ १७ ॥
इत्युत्थायासनाद्राजा स्मेरराजीवलोचनः । चन्द्रांशुभिरिव च्यूतं पर्यधाद्धौतवाससी ॥ १८ ॥
आमुञ्चत्कर्णयोरथ मौक्तिककुण्डले । सुधाकुण्डे इव स्वमुखांशुचयपूरिते ॥ १९ ॥
हृदि चारोपयामास हारं विमलमौक्तिकम् । लावण्यसरितः फेनरेखामिव तटस्थिताम् ॥ २० ॥
अन्यान्यपि हि सर्वाङ्गं रत्नाभरणानि सः । बभार शृङ्गारधरः कल्पद्रुम इवापरः ॥ २१ ॥
आकाशस्फटिकस्वच्छं पर्यधादथ चोलकम् । नृत्यन्तमिव तत्स्पर्शात्समीरतरलाञ्चलम् ॥ २२ ॥
सुगन्धिकुसुमोद्दामगर्भितं कज्जलप्रभम् । प्रसेन्दुभापूरभ्राजं धम्मिलं मूर्ध्न्यबन्धयत् ॥ २३ ॥
लक्षाणां कारणं गन्धवारणं सो ऽरिवारणः । आरोहदारोहकरात्तहस्त इव पर्वतम् ॥ २४ ॥
विद्युत्प्रभामिव व्योम्नि पाणिभ्यां नर्तयन्सृणिम् । पादाभ्यां प्रेरयामास करिणं जगिवासवः ॥ २५ ॥
निरन्तरः पादपातैर्मा [illegible] सः । मन्थरं मन्थरं गन्तुं कृपयेव प्रचक्रमे ॥ २६ ॥
गर्जन्नूर्जितं वर्षन्मदवारि निरन्तरम् । जनेनाशङ्कि स गजः पर्जन्य इव भूगतः ॥ २७ ॥
नृत्यन्त इव वल्गन्तो युवामस्पर्धिजानवः । श्रावकास्तदसौ ऽभ्यासं गजमारूढमादिनः ॥ २८ ॥

१ निर्मितं २ निवेष्टितः

पुरो विजयशंसीनि तूर्यवर्याण्यनेकशः । अवाद्यन्त तदागुप्तैर्मिथःसंवलितस्वनम् ॥ २९ ॥
शब्दायमानमभितस्तूर्याणां प्रतिशब्दितैः । अपौरुषेयमुद्दामं वाद्यान्तरमभून्नभः ॥ ३० ॥
सुधर्मस्वामिगणभृत्पादपद्मैरधिष्ठितम् । आससाद वनोद्देशं नृपो ऽथ सपरिच्छदः ॥ ३१ ॥
कुम्भोपरि सृणिदण्डाघातेन स्थापितादथ । कक्षां गृहीत्वावातारीत्कुञ्जराद्राजकुञ्जरः ॥ ३२ ॥
सन्त्यक्तपादुको दूरीकारितच्छत्रचामरः । क्षेत्रिबाहुमपि त्यक्त्वा महाबाहुर्महीपतिः ॥ ३३ ॥
ततथा स्वमपि मन्वानः सामान्यजनसन्निभम् । वन्दारुश्रावकाभ्यर्णपथप्रथमरोमाञ्चकञ्चुकः ॥ ३४ ॥
आबद्धाञ्जलिना कुर्वन्मुकुटं मुकुटोपरि । सुधर्मस्वामिनं दृष्ट्वा दूरादपि नमो ऽकरोत् ॥ ३५ ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥
नत्वा च निषसादाग्रे ऽग्रेसरो न्यायशालिनाम् । तद्वक्त्रदत्तदृग्राजा तच्छिष्यपरमाणुवत् ॥ ३६ ॥
ततश्च गणभृद्देवः सुधर्मा धर्मदेशनाम् । माणिक्यारुणिकश्चक्रे श्रोतृश्रोत्रसुधामपराम् ॥ ३७ ॥
देशनान्ते च गणभृच्छिष्यान्पश्यन्नरेश्वरः । जम्बूस्वामिनमुद्दिश्य पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ ३८ ॥
जगदप्यद्भुतं रूपमिदं सौभाग्यमद्भुतम् । तेजो ऽप्यद्भुतमेतस्य महर्षेः सर्वमद्भुतम् ॥ ३९ ॥
तथा हि यमुनावीचिकुटिलश्यामलाः कचाः । नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते नासानालाम्बुजे इव ॥ ४० ॥
श्रवसी नेत्रसरसीतीरस्थे इव शुक्तिके । कण्ठः कम्बुविडम्ब्येष वक्षो ऽररिसहोदरम् ॥ ४१ ॥
आयतौ सरलौ बाहू दण्डावाजानुलम्बिनौ । मुष्टिग्राह्यो मध्यदेशः सक्थ्नी चाखानसन्निभे ॥ ४२ ॥

१ कपाटसदृशम् २ जानुद्वयम्

पञ्चमः सर्गः

ततश्च प्रभवस्वामी कात्यायनकुलोद्भवः । तीर्थप्रभावनां कुर्वन्पृथ्वीतलमपावयत् ॥ १ ॥
अन्यदापररात्रान्तसुप्तायां शिष्यपर्षदि । निशीथे योगनिद्रास्थः प्रभवस्वाम्यचिन्तयत् ॥ २ ॥
भावी को मे गणधरोऽर्हद्धर्माम्भोजभास्करः । सङ्घस्य यः स्यात्संसारसागरे पोतसंनिभः ॥ ३ ॥
अनया चिन्तयासौ स्वे गणे सङ्घेऽपि च स्वके । उपयोगं चकारेष्टज्ञेयालोकप्रदीपकम् ॥ ४ ॥
स ज्ञानभानुनादित्यतेजसेव प्रसारिणा । नाद्राक्षीत्तादृशं कञ्चिदव्युच्छित्तिकरं नरम् ॥ ५ ॥
उपयोगं ततश्चादात्परेषामपि दर्शने । तादृगर्थी पङ्कादप्युपादेयं हि पङ्कजम् ॥ ६ ॥
ददर्श च पुरे राजगृहे शय्यम्भवं द्विजम् । यज्ञं यजन्तमासन्नभव्यं वत्सकुलोद्भवम् ॥ ७ ॥
अन्यथापि विहर्तव्यं श्रमणैरनवस्थितैः । इत्यगात्प्रभवस्वामी तत्रैव नगरोत्तमे ॥ ८ ॥
आदिशच्च द्वयोर्मुन्योर्गम्यतां यज्ञवाटके । तत्र भिक्षार्थिनौ ब्रूतं धर्मलाभाशिषं युवाम् ॥ ९ ॥
अदित्सापादिभिस्तत्र यज्ञवाटद्विजादिभिः । अपि प्रस्थाप्यमानाभ्यां युवाभ्यां वाच्यमीदृशम् ॥ १० ॥
अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि । अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि ॥ ११ ॥
अथ चन्दनमालाङ्कद्वारमुत्तम्भितध्वजम् । दार्भुकाचामनाहावं समिल्लावृतमाणवम् ॥ १२ ॥
पशोर्बद्धयुगतं वेदिमध्येद्धपावकम् । होमद्रव्यभृतानेकपात्रमृत्विग्भिराकुलम् ॥ १३ ॥
सामिधेन्यर्पणव्यग्राध्वर्युमध्वरवाटकम् । तौ मुनी जग्मतुर्भिक्षासमये गुर्वनुज्ञया ॥ १४ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

---

१ अदातुमिच्छाभ्याम् २ वयाठो पुरुषंनः ३ इद्धः प्रदीप्तः ४ सामिधेनी मंत्रः

निशम्य दिग्गुर्निर्वीर्यविगृह्य तां मुनी । गुर्वादिष्टमहो कष्टमित्याधूतचतुष्टकः ॥ १५ ॥
अथैवं श्रीजिनप्रतिमाख्यातो यत्नवतो द्विजः । यत्नाटकारदेशस्थितो ऽभाणीद्वचस्तयोः ॥ १६ ॥
अचिन्तयद्योगमयथानाः साधवो शमी । न मृषावादिन इति तत्त्वे सन्देग्धि मे मनः ॥ १७ ॥
इति सन्देहदोलाधिरूढेन मनसा स तु । किं तत्त्वमिति पप्रच्छोपाध्यायं सुधियां वरः ॥ १८ ॥
उपाध्यायो ऽवदत्तत्त्वं वेदाः स्वर्गापवर्गदाः । न वेदेभ्यो ऽपरं तत्त्वमिति तत्त्वविदो विदुः ॥ १९ ॥
तत्त्वततो ऽन्यथाकृत्वं प्रतारयसि मादृशान् । यज्ञादिविधिविनाशोनाद्वेदास्तत्त्वमिति ब्रुवन् ॥ २० ॥
वीतरागा वीतरागा निर्ममा निष्परिग्रहाः । शान्ता महर्षयो नैते वदन्ति वितथं क्वचित् ॥ २१ ॥
न गुरुर्मे त्वया ... वञ्चितम् । नितान्तं शिक्षणीयो ऽसि प्रत्युताद्य दुराशय ॥ २२ ॥
यथार्थं जिनमाख्याहि तत्त्वमेतं ... ब्रह्मणः । नो चेत्कृन्तामि ते मौलिं न हत्या दुष्टनिग्रहे ॥२३॥
इति श्रीगाधवर्णिमाहृष्टाणि ... सः । तत्त्वमुपाध्यायनाथकरः शास्त्रादिवाक्यकः ॥ २४ ॥
उपाध्यायो ऽवदद् दृष्टो मिमारयिषुरेष माम् । यथान्यतरतत्त्वं समयो ऽयमुपागतः ॥ २५ ॥
अर्हन् यज्ञान्तं यूपस्थापनयो ऽत्र नः सदा । कथं यथानयं तत्त्वं निरस्तं हि नान्यथा ॥ २६ ॥
तस्मात् ... तत्त्वमयी यत्नतः । यथा जीवामि जीवन्ति नरो तत्त्वानि पश्यति ॥ २७ ॥
उपाध्यायो ... । ... प्रतिमार्हतः ॥ २८ ॥
... निर्विघ्नमिदं दत्तादि कर्म नः ॥ २९ ॥
[illegible] इति प्रतिमामार्हती जिना ॥ ३० ॥

...यूपमुपाध्यायस्तमुत्पाट्य यथास्थिताम् । तामर्हत्प्रतिमां शान्तां दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ३१ ॥
इयं हि प्रतिमा यस्य देवस्य श्रीमदर्हतः । तत्त्वं तदुदितो धर्मो यज्ञादि तु विडम्बना ॥ ३२ ॥
श्रीमदर्हत्प्रणीतो हि धर्मो जीवदयात्मकः । पशुहिंसात्मके यज्ञे धर्मसम्भावनापि का ॥ ३३ ॥
जीवामो वयमेवं तु हन्त दम्भेन भूयसा । तत्त्वं जानीहि मां मुञ्च भव त्वं परमार्हतः ॥ ३४ ॥
चिरं प्रतारितो ऽसि त्वं मया स्वोदरपूर्तये । नातः परमुपाध्यायस्तवास्मि स्वस्ति ते ऽनघ ॥ ३५ ॥
शय्यम्भवो ऽपि तं नत्वा यज्ञोपाध्यायमब्रवीत् । त्वमुपाध्याय एवासि सत्यतत्त्वप्रकाशनात् ॥ ३६ ॥
इति शय्यम्भवस्तस्मै सर्वमत्यन्ततोषभाक् । सुवर्णताम्रपात्रादि यज्ञोपकरणं ददौ ॥ ३७ ॥
स्वयं तु निर्जगामाशु महर्षी तौ गवेषयन् । ययौ च तत्पदैरेव प्रभवस्वामिसन्निधौ ॥ ३८ ॥
ववन्दे प्रभवस्वामिपादान्सर्वान्मुनींश्च सः । धर्मलाभाशिषा तैश्चाभिनन्दित उपाविशत ॥ ३९ ॥
कृताञ्जलिश्च प्रभवाचार्यपादान्व्यजिज्ञपत् । भगवन्तो धर्मतत्त्वं ब्रूध्वं मे मोक्षकारणम् ॥ ४० ॥
प्रभवस्वाम्यथाचख्यावहिंसा धर्म आदिमः । चिन्तनीयः शुभोदर्को यथात्मनि तथापरे ॥ ४१ ॥
वाच्यं प्रियं मितं तथ्यं परस्याबाधकं च यत् । तत्तथ्यमपि नो वाच्यं परबाधा भवेद्यतः ॥ ४२ ॥
अदत्तं नाददीतार्थं नित्यं सन्तोषभाग्भवेत् । इहापि मोक्षसुखभागिव सन्तोषभाग् जनः ॥ ४३ ॥
ऊर्ध्वरेता भवेत्प्राज्ञः सर्वतो मैथुनं त्यजन् । मैथुनं खलु संसारविषपादपदोहदः ॥ ४४ ॥
मुक्त्वा परिग्रहं सर्वं स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः । आत्मारामो भवेद्विद्वान्यदीच्छेदपुनर्भवम् ॥ ४५ ॥
अहिंसासूनृतास्तेयब्रह्माकिञ्चन्यलक्षणैः । व्रतैः पञ्चभिरप्येवं भवादात्मानमुद्धरेत् ॥ ४६ ॥

॥ ५५ ॥

ज्ञात्वा शय्यम्भवस्तत्त्वं भवोद्विग्नः क्षणादभूत्। प्रभवस्वामिनः पादान्नत्वा चैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ४७ ॥
असद्गुरुगिरा मे ऽभूदतत्त्वे तत्त्वधीश्चिरम्। मृत्पिण्डमपि हेमैव पीतोन्मत्तो हि पश्यति ॥ ४८ ॥
तदद्य ज्ञाततत्त्वस्य प्रव्रज्या दीयतां मम। भवकूपे निपततो हस्तालम्बनसन्निभा ॥ ४९ ॥
ततश्च प्रभवस्वामी शय्यम्भवमदाद्द्विजम्। संसारवैरिणो भीतं परिव्राजयति स्म तम् ॥ ५० ॥
परीषहेभ्यो नाभैषीत्स तपस्यन्महाशयः। क्षिप्त्वा कर्म क्षिपामीति प्रत्युतोद्दुंगितो ऽभवत् ॥ ५१ ॥
तुर्यषष्ठाष्टमादीनि दुस्तपानि तपांसि सः। तेपेतरां तपनवत्तेजोभिरतिभासुरः ॥ ५२ ॥
कुर्वाणो गुरुशुश्रूषां गुरुपादप्रसादतः। महाप्राज्ञः क्रमेणाभूत्स चतुर्दशपूर्वभृत् ॥ ५३ ॥
श्रुतज्ञानादिना तुल्यं रूपान्तरमिवात्मनः। प्रभवस्तं पदे न्यस्य परलोकमसाधयत् ॥ ५४ ॥

शय्यम्भवो यदा पर्यव्राजील्लोकस्तदाखिलः। तद्भार्यां युवतिं दृष्ट्वानुशोचन्निदमभ्यधात् ॥ ५५ ॥
अहो शय्यम्भवो भट्टो निष्ठुरेभ्योऽपि निष्ठुरः। स्वां प्रियां यौवनवतीं सुशीलामपि यो ऽत्यजत् ॥ ५६ ॥
पुत्राशयैव जीवन्ति योषितो हि पतिं विना। पुत्रो ऽपि नाभूदेतस्याः कथमेषा भविष्यति ॥ ५७ ॥
पृच्छन्ति स्म च लोकास्तामयि शय्यम्भवप्रिये। गर्भसम्भावना कापि किं नामास्ति तवोदरे ॥ ५८ ॥
मनागित्यभिधातव्ये सापि प्राकृतभाषया। उवाच मणयमिति ह्रस्वगर्भा ह्यभूत्तदा ॥ ५९ ॥
तस्याश्च ववृधे गर्भः प्रत्याशेव शनैः शनैः। समये च सुतो जज्ञे तन्मनोऽम्भोधिचन्द्रमाः ॥ ६० ॥
माल्पया मणयमिति तदानीं कृतमुत्तरम्। इति तस्यापि बालस्याभिधा मणक इत्यभूत् ॥ ६१ ॥

---

१ उत्सादितः

अथ मात्रा स्वयं धात्र्या ब्राह्मण्या सो ऽर्भकस्तथा । पाल्यमानः क्रमेणाभूत्पादचङ्क्रमणक्षमः ॥ ६२ ॥
अतीते वाष्टमे वर्षे पप्रच्छेति स मातरम् । क्व नाम मे पिता मातर्वेषेणाविधवा ह्यसि ॥ ६३ ॥
मातापि वत्स याभाग्य प्रवव्राज पिता तव । तदा त्वमुदरस्थो ऽभूः पालितो ऽसि मयार्भक ॥ ६४ ॥
अदृष्टपूर्वी पितरं त्वमायुष्मन्यथा ह्यसि । त्वामप्यदृष्टपूर्व्वैवं तथा जनयिता तव ॥ ६५ ॥
तव शय्यम्भवो नाम पिता यज्वतो ऽभवत् । प्रलायं धूर्तश्रमणैः पर्यव्राज्यत कैरपि ॥ ६६ ॥
पितुः शय्यम्भवस्यैवं दर्शनायोत्सुकः सुतः । निरियाय गृहाद्बालो वञ्चयित्वा स्वमातरम् ॥ ६७ ॥
तदा शय्यम्भवाचार्यश्चम्पायां विहरन्नभूत् । बालो ऽपि तत्रैव ययावाकृष्टः पुण्यराशिना ॥ ६८ ॥
कायचिन्तादिना सूरिः पुरीपरिसरे व्रजन् । ददर्श दूरादायान्तं तं बालं कमलेक्षणम् ॥ ६९ ॥
शय्यम्भवस्य तं बालं पश्यतो ऽब्धेरिवोडुपम् । स्नेहातिरेकाडुल्लासस्तदाभूदधिकाधिकः ॥ ७० ॥
मुनिचन्द्रमसं दूरात्तं दृष्ट्वा बालको ऽपि हि । विकसद्वदनः सो ऽभूत्सद्यः कुमुदकोषवत् ॥ ७१ ॥
आचार्यो ऽपि हि तं बालं पप्रच्छातुच्छदर्शनात् । को ऽसि त्वं कुत आयासीः पुत्रः पौत्रो ऽसि कस्य वा ॥ ७२ ॥
सो ऽर्भको ऽभिदधे राजगृहादस्म्यहमागतः । सूनुः शय्यम्भवस्यास्मि वत्सगोत्रद्विजन्मनः ॥ ७३ ॥
मम गर्भस्थितस्यापि प्रव्रज्यामाददे पिता । तं गवेषयितुमहं चङ्क्रमीमि पुरात्पुरम् ॥ ७४ ॥
शय्यम्भवं मे पितरं जानते यदि तन्मम । पूज्यपादाः प्रसीदन्तु क्व सो ऽस्तीति वदन्तु च ॥ ७५ ॥
पितरं यदि पश्यामि तदा तत्पादसन्निधौ । परिव्रजाम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ ७६ ॥
सूरिः प्रोवाच तातं ते जानामि स सुहृन्मम । शरीरेणाप्यभिन्नश्चायुष्मंस्तमिव विद्धि माम् ॥ ७७ ॥

गत्वैव मत्समीपे त्वं परिव्रज्यां गृहाण च । प्रतिपन्नस्य को नाम भेदः पितृपितृव्ययोः ॥ ७८ ॥
सूरिर्बालमुपादाय जगामाथ प्रतिश्रयम् । अथ बालः सचित्तोऽभूदिति चालोचयत्स्वयम् ॥ ७९ ॥
सर्वसावद्यविरतिनियमोच्चारपूर्वकम् । तमनाद्यविधिं बालं सूरिर्व्रतमजिग्रहत् ॥ ८० ॥
उपयोगं ददौ सूरिः कियदस्यायुरित्यथ । षण्मासान्यावदस्तीति तच्च सद्यो विवेद सः ॥ ८१ ॥
एवं च चिन्तयामास शय्यम्भवमहामुनिः । अत्यल्पायुरयं बालो भावी श्रुतधरः कथम् ॥ ८२ ॥
अपश्चिमो दशपूर्वी श्रुतसारं समुद्धरेत् । चतुर्दशपूर्वधरः पुनः केनापि हेतुना ॥ ८३ ॥
मनकस्यायं हि कारणं समुपस्थिते । तदुद्धराम्यहमपि सिद्धान्तार्थसमुच्चयम् ॥ ८४ ॥
सिद्धान्तसारमुद्धृत्याचार्यः शय्यम्भवस्तदा । दशवैकालिकं नाम श्रुतस्कन्धमुदाहरत् ॥ ८५ ॥
कृतं विकालवेलायां दशाध्ययनगर्भितम् । दशवैकालिकमिति नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ ८६ ॥
अपाठयच्च मनकं तं ग्रन्थं निर्ग्रन्थपुङ्गवः । श्रीमच्छय्यम्भवाचार्यवर्यो धुर्यः कृपावताम् ॥ ८७ ॥
आराधनादिकं कृत्यं कारितः सूरिभिः स्वयम् । षण्मासान्ते तु मनकः कालं कृत्वा दिवं ययौ ॥ ८८ ॥
दिवंगते तु मनके श्रीशय्यम्भवसूरयः । अवर्तयन्नश्रुजलं शारदमेघवत् ॥ ८९ ॥
यशोभद्रादिभिः शिष्यैश्च दुःखितविस्मितैः । सूरिर्व्यज्ञप्यतेदं वः किमिदं हेतुरत्र कः ॥ ९० ॥
ततो मनकवृत्तान्तं सुतसम्बन्धबन्धुरम् । शिष्येभ्योऽकथयत्सूरिराजन्म मरणावधि ॥ ९१ ॥
उवाच चैव बालोऽपि स्वकार्यान्तसमाप्ति हि । पाक्षिकामस्माभिरियोऽनाराधिकाद्यं समाधिना ॥ ९२ ॥
... सम्यक्तात् । अस्माकमश्रुसम्पातः पुत्रस्नेहो हि दुस्त्यजः ॥ ९३ ॥

[illegible] स्वयमहाचार्यो ...

ऊचुः शिष्या नमस्कृत्य यशोभद्रादयस्ततः । पूज्यैरपत्यसम्बन्धः किमादौ ज्ञापितो न नः ॥ ९४ ॥
मणकः पुत्रको ऽस्माकमयं हि तनुजरिति । अज्ञापयिष्यन्यद्यस्मान्गुरुपादा मनागपि ॥ ९५ ॥
गुरुवद्गुरुपुत्रे ऽपि वर्ततेति वचो वयम् । अकरिष्याम हि तदा सत्यं तत्पर्युपासनात् ॥ ९६ ॥ युग्मम् ॥
सूरिर्भूरिमुदित्यूचे तस्याभूत्सुगतिप्रदम् । तपोवृद्धेषु युष्मासु वैयावृत्त्योत्तमं तपः ॥ ९७ ॥
ज्ञातास्मत्पुत्रसम्बन्धा यूयं हि मणकान्मुनेः । नाकारयिष्यतोपास्तिं स्वार्थं सो ऽथ व्यमोहयत ॥ ९८ ॥
अमुमल्पायुषं ज्ञात्वा कर्तुं श्रुतधरं मया । सिद्धान्तसारमुद्धृत्य दशवैकालिकं कृतम् ॥ ९९ ॥
मणकार्थं कृतो ग्रन्थस्तेन निस्तारितश्च सः । तदेनं संवृणोम्यद्य यथास्थाने निवेशनात् ॥ १०० ॥
यशोभद्रादिमुनयः सङ्घायाख्यन्निदं तदा । दशवैकालिकं ग्रन्थं संवरिष्यन्ति सूरयः ॥ १०१ ॥
सङ्घो ऽप्यन्वर्थयाचक्रे सूरिमानन्दपूरितः । मणकार्थो ऽप्ययं ग्रन्थो ऽनुगृह्णात्वखिलं जगत् ॥ १०२ ॥
अतः परं भविष्यन्ति प्राणिनो ह्यल्पमेधसः । कृतार्थास्ते मणकवद्भवन्तु त्वत्प्रसादतः ॥ १०३ ॥
श्रुताम्भोजस्य किंजल्कं दशवैकालिकं ह्यदः । आचम्याचम्य मोदन्तामनगारमधुव्रताः ॥ १०४ ॥
इति सङ्घोपरोधेन श्रीशय्यम्भवसूरिभिः । दशवैकालिकग्रन्थो न संवव्रे महात्मभिः ॥ १०५ ॥
श्रीमाञ्छय्यम्भवः सूरिर्यशोभद्रं महामुनिम् । श्रुतसागरपारीणं पदे स्वस्मिन्नतिष्ठिपत् ॥ १०६ ॥

कृत्वा मरणं समाधिनागा- दथ शय्यम्भवसूरिरूर्ध्वलोकम् ।
श्रुतकेवलिनो निजे ऽपि कार्ये किं मुह्यन्ति जगत्प्रदीपकल्पाः ॥ १०७ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
प्रभवदेवत्वशय्यम्भवचरितवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

१ परागः

षष्ठः सर्गः

अथ श्रीमान्यशोभद्रसूरिः पूरितदिग्यशाः । तुर्यादिभिः कृताहारो विजहार वसुन्धराम् ॥ १ ॥
धर्मेणार्हदुपज्ञेन स चतुर्दशपूर्वभृत् । विश्वमप्रीणयद्विश्वं जीमूत इव वारिणा ॥ २ ॥
मेधाविनौ भद्रबाहुसम्भूतविजयौ मुनी । चतुर्दशपूर्वधरौ तस्य शिष्यौ बभूवतुः ॥ ३ ॥
सूरिः श्रीमान्यशोभद्रः श्रुतनिध्योस्तयोर्द्वयोः । स्वमाचार्यत्वमारोप्य परलोकमसाधयत् ॥ ४ ॥
भद्रबाहुर्जगद्भद्रङ्करो ऽथ विहरन्भुवि । क्षमाश्रमणसङ्घेन राजन्राजगृहं ययौ ॥ ५ ॥
चत्वारो वणिजस्तस्मिन्पुरे सवयसो ऽभवन् । उद्यानद्रुमवद्वृद्धिं जग्मिवांसः सहैव हि ॥ ६ ॥
सन्निधौ भद्रबाहोस्ते धर्मं शुश्रुवुरार्हतम् । कषायाग्निजलासारं प्रतिबोधं च लेभिरे ॥ ७ ॥
श्रीभद्रबाहुपादान्ते दान्तात्मानः सहैव ते । प्रव्रज्यामाशु जगृहुर्गृहवासपराङ्मुखाः ॥ ८ ॥
तप्यमानास्तपस्तीव्रमुपार्जितबहुश्रुताः । युगमात्रदत्तदृशो विहरन्तो महीतले ॥ ९ ॥
प्रियां तथ्यां मितां वाचं वदन्तः कुक्षिशम्बलाः । निरीहा निर्ममाः साम्यवन्तः सन्तोषशालिनः ॥१०॥
धर्मोपदेशप्रवणाः करुणारससागराः । ते गुरोर्हृदये ऽविक्षन्सरसीव सितच्छदाः ॥ ११ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥
गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारप्रतिमाधराः । ते विहृत्य विहृत्यागुः पुना राजगृहं पुरम् ॥ १२ ॥
तदा दरिद्रम्लानानां दन्तवीणाप्रवादकः । पद्मिनीपद्मकोशेषु हिममग्निमिव क्षिपन् ॥ १३ ॥
[...]त्रपां यूनां प्रणयकोपहृत् । ज्वलदङ्गारशकटीनिकटीजनदीश्वरैः ॥ १४ ॥

[...]धनरहितम् ३ हंसाः ४ ईश्वरो धनाढ्यः

द्रुमाधिरूढदंशौघाक्रांतापः कपिजिरन्मुखैः। मर्तुकामीकृताध्वन्यो हिमर्तुरजवङ्कृशम् ॥१५॥ त्रिभिर्विशेषकं॥
निद्रां कृत्वा निशायां ते दिवा यामे तृतीयके । उपचक्रमिरे गन्तुमुपवैभारपर्वतम् ॥ १६ ॥
तेषां गिरिगुहाद्वारे पुरोद्याने तदन्तिके । पुरान्यर्णे च तुर्यो ऽभूद्व्रजतां प्रहरः क्रमात् ॥ १७ ॥
तृतीययामे कुर्वीत निद्रां गमनमेव वा । इति ते तुर्ययामे ऽस्थुस्तत्रैव प्रतिमाधराः ॥ १८ ॥
यो ऽभूद्गिरिगुहाद्वारे शीतं तस्याजवङ्कृशम् । किञ्चिन्मन्दमभूत्तस्य य उद्याने तु तस्थिवान् ॥ १९ ॥
य उद्यानसमीपे ऽस्थात्तस्य मन्दतरं त्वभूत् । यस्तु तस्थौ पुरान्यर्णे तस्याल्पं पुरोष्मणा ॥ २० ॥
चत्वारो ऽपि हि शीतेन विपद्य त्रिदिवं ययुः । आद्यद्वितीयतृतीयतुर्ययामेषु ते क्रमात् ॥ २१ ॥
इतश्च पुर्यां चम्पायां कूणिके श्रेणिकात्मजे । आलेख्यशेषे भूपो ऽभूदुदायी नाम तत्सुतः ॥ २२ ॥
पितृव्यसनशुचाक्रान्तो दुर्दिनेनेव चन्द्रमाः । निगूढतेजा राज्ये ऽपि प्रमदं न चचार सः ॥ २३ ॥
उवाच च कुलामात्यानमुष्मिन्नगरे ऽखिले । पश्यतो मे पितुः क्रीडास्थानानि व्यथते मनः ॥ २४ ॥
इयं हि सैव परिषदस्यां तातः क्षणे क्षणे । सिंहासनमसेविष्ट मामङ्कादपरित्यजन् ॥ २५ ॥
अत्रैक्षिष्टाक्रीडदिहाहार्षीदिहाशेत चेह यत् । पिता ममेति पश्यामि तं सर्वत्र जलेन्दुवत् ॥ २६ ॥
पश्यतस्तातपादाब्जे दृशोरग्रे स्थितानिव । राज्यखिन्नभूतः सातिचारं स्याद्विनयव्रतम् ॥ २७ ॥
पिता हृदि स्थितो नित्यमिहस्थस्येति मे सुखम् । सदा शल्यमिवालोकः शोको दुःखाकरोति च ॥२८॥
अमात्या अपि ते ऽत्यांशा बहुदृष्टा बहुश्रुताः । शोकशङ्कुच्छिदा प्रोचुर्वाचा वाचंयमा इव ॥ २९ ॥

१ मृते २ अतिदृतेच्छनः

कस्य नेष्टवियोगेन शोकः स्याज्जयता पुनः । तुष्काश्रवत्सजार्यो(नार्या)दि प्रजा स्यादन्यत्रा तत्र ॥३०॥
यद्वा स्याच्छोक एवेह नगरे वसतस्तव । तदन्यन्नगरं क्वापि निवेशाय विशाम्पते ॥ ३१ ॥
पुरा पुरं राजगृहं कूणिकोऽपि पिता तव । हित्वा पितृशुचाकार्षीदिमां चम्पाभिधां पुरीम् ॥ ३२ ॥
तदाप्यपि समाहूय नैमित्तिकवरानय । स्थानं पुरनिवेशार्हं गवेषयितुमादिशत् ॥ ३३ ॥
तेऽपि सर्वत्र पश्यन्तः प्रदेशानुत्तरोत्तरान् । ययुर्गङ्गातटे रम्ये दृशां विश्रामधामनि ॥ ३४ ॥
ते तत्र ददृशुः पुष्पपाटलं पाटलिद्रुमम् । पत्रलं चतुरच्छायमातपत्रमिवायनैः ॥ ३५ ॥
अहो उद्यानपाद्यो ऽपि सकाशापोऽयमंहिपः । इत्थं चमत्कृतास्तत्र ते ऽद्राक्षुश्चापपक्षिणम् ॥ ३६ ॥
शाखानिषण्णः स खगो व्याददौ वदनं मुहुः । कवलीनयितुं तत्र निपेतुः कीटिकाः स्वयम् ॥ ३७ ॥
ते ऽचिन्तयन्निहोद्देशे पक्षिणो ऽस्य यथा मुखे । कीटिकाः स्वयमागत्य निपतन्ति निरन्तरम् ॥ ३८ ॥
तथास्मिन्नुत्तमे स्थाने नगरे ऽपि निवेशिते । राज्ञः पुण्यात्मनोऽमुष्य स्वयमेष्यन्ति सम्पदः ॥ ३९ ॥
इति निर्णीय तत्स्थानं नगरार्हं महीपतेः । आख्यान्ति स्म विमृशन्तो निमित्तं चापपक्षिणम् ॥ ४० ॥
जरन्नैमित्तिकश्चैको जगाद वदतां वरः । पाटलेयं न सामान्या ज्ञानिना कथिता पुरा ॥ ४१ ॥
तथाहि स्तो नगर्यौ द्वे मथुरे दक्षिणोत्तरे । समानसौन्दर्यगुणे स्वसारौ युग्मजे इव ॥ ४२ ॥
उत्तरस्यां मथुरायां देवदत्तो वणिक्सुतः । दक्षिणस्यां मथुरायां दिग्यात्रार्थमियाय सः ॥ ४३ ॥
[illegible]जयदत्तस्य सौहृदम् । तावन्योन्यं प्रपेदाते रहस्यैकनिधानताम् ॥ ४४ ॥

स्वगा च सर्वाङ्गीणालिश्वा नाम मालिका । वक्ष स्तनैव स्वर्णमाला करागदा ॥ ४५ ॥
सर्वाङ्गे ऽन्यदा आलिङ्गलिकामादिदर्शितत्राम् । समित्रो ऽप्यद्य जेष्ये ऽहं दिव्यां रमयती कुरु ॥४६॥
सुमुखेन सर्वाङ्गेन देवदत्तो निमन्त्रितः । आगाद्य नष्टुं नोक्तुं नौ शायति निरन्तुः ॥ ४७ ॥
सहासदा तस्य वेदान्वसुमास्वादमुन्दरान् । दधोरप्यलिका मा नु मुनेता पर्यवेशयत् ॥ ४८ ॥
तौ भत्त्वा पीतविमुगतार्जुं च मस्तिकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रं कनकं दयंकारि गा ॥ ४९ ॥
तत्र द्वात्रुपश्चदो व्यजनान्दोलनेन ताम् । पश्यन्सिन्धुमुखी देवदत्तः कामवशो ऽभवत् ॥ ५० ॥
स दीक्षमाणां मात्रां शाश्वत्यक्रतरीर्षिताम् । तद्विरंमासरवशो भोग्यास्वादं विवेद न ॥ ५१ ॥
तस्य हृद्विदये तस्यानापादतत्रमस्तकम् । आरोहन्वरांहं च स्तनायामिव वानरी ॥ ५२ ॥
का सेवकं दीपदृष्टो दरस्त्वामिति बुद्धिमान् । स स्थिरो ऽपि स्थिरतरं चुचुम्बे गजगीरया ॥ ५३ ॥
देवदत्तो जिगीषे ऽहि सर्वाङ्गस्य मन्निधौ । विषमानाम चरन्नंतशिकायाचनाकृते ॥ ५४ ॥
तं गत्वा सोऽपुरन्दरस्य कर्णस्थिदत्पमं ननु । यदि दास्यसि तदस्मै देहि येनस्य यादृशः ॥ ५५ ॥
स हन्त पूर्वाणे ऽयं कृष्णो ऽयं सुधीश्वरः । सुखायं किं बहुक्तेन सर्वे चगुणा ऽह ॥ ५६ ॥
किं नु भणि सहस्रापि तस्मै यो महुदान् कश्चित् । न दास्यति स्थिरं पात्र तं द्रव्यास्यात्मनः समस्तं ॥ ५७ ॥
एव कस्यापटं दास्यसद यो सर्वं सुन्दरः । किं नाथीत्वर्चितास्य: शायेव हि गमिष्यति ॥ ५८ ॥
सततिदेव तन्मिनी स्व उत्थं चिरयति । नदितां न सहेष्यामि द्विजोद्गुणि वेतनति ॥ ५९ ॥

१ … २ … ३ … ४ …

अपत्यजन्मावधि यो यथेवं कर्तुमीश्वरः । तदुद्वहतु मे जामिं देवदत्तो ऽग्निकामिमाम् ॥ ६० ॥
देवदत्तानुज्ञया ते ऽप्योमिति प्रतिपेदिरे । देवदत्तो ऽपि तां कन्यां परिणिन्ये शुभे ऽहनि ॥ ६१ ॥
तत्र तस्याग्निकाप्रेमतन्तुबद्धस्य तिष्ठतः । प्रेष्युदग्मथुरास्थान्यां पितृभ्यां लेख ईदृशः ॥ ६२ ॥
आवां हि चक्षुर्विकलौ चतुरिन्द्रियतां गतौ । जराजर्जरसर्वाङ्गावासन्नयमशासनौ ॥ ६३ ॥
आयुष्मन्यदि जीवन्तौ कुलीनस्त्वं दिदृक्षसे । तदेत्युद्धापय दृशावावयो रुदतोः सतोः ॥ ६४ ॥ युग्मम् ॥
सो ऽवाचयच्च तं लेखं स्नेहाम्भोधिनिशाकरम् । निरन्तरक्षरन्नेत्रनीरगात्रीचकार च ॥ ६५ ॥
अचिन्तयच्च धिग्धिग्मां पितरौ विस्मृतौ हि मे । अहं विषयमग्नो ऽस्मि पित्रोः पुनरियं दशा ॥ ६६ ॥
किं करोमि कथं यामि पत्नी नापत्यदर्श्वरी । निजयाकृपाशबद्धस्य का गतिर्मे भविष्यति ॥ ६७ ॥
अग्निकापि हि तन्नेत्रमार्जनेन स्वमंशुकम् । क्लेदयन्ती जगादैवं सद्यस्तद्दुःखदुःखिता ॥ ६८ ॥
केनैष प्रहितो लेखो धत्ते चान्द्रमसीं कलाम् । स्रावयन्वारि कुर्वीरं त्वन्नेत्रचन्द्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
दिवेन्दुनिभमालोक्य निष्कलापं मुखं तव । निश्चिनोम्यश्रुपूरो ऽयं दुःखजो न तु हर्षजः ॥ ७० ॥
दुःखाख्यानप्रसादेन तत्सम्भावय मामपि । ममाप्यस्तु भवद्दुःखसंविभागधुरीणता ॥ ७१ ॥
नादात्प्रत्युत्तरं किञ्चिद्दुःखजागग्निकापतिः । तस्थौ तु क्षपयन्नेव तं लेखं नयनोदकैः ॥ ७२ ॥
अग्निकापि हि तं लेखमादायावाचयत्स्वयम् । तद्दुःखकारणं सद्यो विवेद च जगाद च ॥ ७३ ॥
र्वृथा मा कृथा दुःखमार्यपुत्राचिरादहम् । भ्रातरं बोधयिष्यामि कारयिष्ये त्वदीप्सितम् ॥ ७४ ॥
। चोचे भ्रातरं स्वं नितरां कुपितेव सा । इदं विवेकिन्हे भ्रातर्भवता किमनुष्ठितम् ॥ ७५ ॥

स्वसा च जयसिंहस्याम्बिका नाम कुमारिका । यजूव जगतेव स्वसौन्दना रूपसम्पदा ॥ ४५ ॥
जयसिंहो ऽन्यदा ऽम्बिकामादिदेशाग्रजाम् । समित्रो ऽप्यद्य जोक्ष्ये ऽहं दिव्यां रसवतीं कुरु ॥४६॥
तदनुज्ञया जयसिंहेन देवदत्तो निमन्त्रितः । आगाच्च तद्गृहे जोक्तुं तौ द्वावपि निषेदतुः ॥ ४७ ॥
अष्टादश जक्ष्यजेदान्रसास्वादसुन्दरान् । द्वयोरप्यम्बिका सा तु सुवेषा पर्यवेषयत् ॥ ४८ ॥
तौ मरुता प्रीणयितुमपाकर्तुं च मक्षिकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रे कर्मैकं द्व्यर्थकारि सा ॥ ४९ ॥
मद्याद्भुतयशो व्यजनान्दोलनेन ताम् । पश्यन्निन्दुमुखीं देवदत्तः कामवशो ऽजवत् ॥ ५० ॥
स वीक्ष्यमाणस्तां बालां लावण्यजलदीर्घिकाम् । तच्चित्तापरवशो जोज्यास्वादं विवेद न ॥ ५१ ॥
तस्य दृग्विदधे तस्यामापादतलमस्तकम् । आरोहमवरोहं च लतायामिव वानरी ॥ ५२ ॥
मा वेत्त्वमीमयूहो जूदस्यामिति बुद्धिमान् । स स्थिरो ऽपि स्थिरतरं बुजुजे गजलीलया ॥ ५३ ॥
देवदत्तो द्वितीये ऽह्नि जयसिंहस्य सन्निधौ । प्रेषयामास चरकानम्बिकायाचनाकृते ॥ ५४ ॥
ते गत्वा प्रोचुरन्यस्मै कस्मैचिदप्यमूं ननु । यदि दास्यसि तदस्मै देहि वेत्स्येव यादृशः ॥ ५५ ॥
स उवाच कुलीनो ऽयं कलाज्ञो ऽयं सुधीरयम् । युवायं किं बहूक्तेन सर्वे वरगुणा इह ॥ ५६ ॥
किं तु जानि प्रदास्यामि तस्मै यो मद्गृहात्क्वचित् । न यास्यति स्थितं चात्र तं द्रक्ष्याम्यात्मनः समम् ॥ ५७ ॥
एष सञ्जायते चान्यस्य श्वो वापि सुन्दरः । किं नार्थार्थविदेशस्थः प्रायेण हि गमिष्यति ॥ ५८ ॥
नाम्बिकेयं जगिनी मम त्वश्चीरियोकसि । तदिमां न प्रहेष्यामि वियोदुरपि वेश्मनि ॥ ५९ ॥

---

१ जगिनी २ मदकन् ३ तुम्बन् ४ परिवेषुः

तपोऽग्निनातिदीप्तेन दग्ध्वा कर्ममहामलम् । अग्निशौचांशुकमिव स आत्मानमशोधयत् ॥ ९१ ॥
स क्रमेण परिणतचरित्रज्ञानदर्शनः । आचार्यवर्यधुर्योऽभूत्स्वगच्छाम्भोजभास्करः ॥ ९२ ॥
मुनिः सपरीवारो पृथ्व्यां विहरन्ययौ । नगरं पुष्पभद्राख्यं गङ्गातटविभूषणम् ॥ ९३ ॥
तत्राभून्नृपतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु वल्लभा । मीनकेतोरिव रतिः पुष्पवत्यभिधानतः ॥ ९४ ॥
पुष्पवत्या अभूतां च पुत्रः पुत्री च युग्मजौ । पुष्पचूलः पुष्पचूला चेति नाम तयोरभूत् ॥ ९५ ॥
सहैव वर्धमानौ तौ रममाणौ सहैव च । परस्परं प्रीतिमन्तावुभावपि बभूवतुः ॥ ९६ ॥
दध्यौ च राजा यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः । वियुज्येते तदा नूनं मनागपि न जीवतः ॥ ९७ ॥
वियोगमनयोश्चाहमपि सोढुमनीश्वरः । मिथस्तदनयोरेव युक्तं वीवाहमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रच्छ भूपतिः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य क ईश्वरः ॥ ९९ ॥
ते प्रोचुर्देशमध्येऽपि रत्नमुत्पद्यते हि यत् । तस्येश्वरो नरपतिः कथान्तःपुरे पुनः ॥ १०० ॥
यद्यदुत्पद्यते रत्नं स्वदेशे तद्विशांपतिः । यथेच्छं विनियुञ्जीत को हि तस्यास्तु बाधकः ॥ १०१ ॥
तेषां मायानभिज्ञानामालम्ब्य वचनं नृपः । सम्बन्धं घटयामास निजदारकयोस्तयोः ॥ १०२ ॥
तस्य राज्ञी पुष्पवती श्राविकाभूत्तया नृपः । अवार्यत तथा कुर्वंश्च तु तामप्यजीगणत् ॥ १०३ ॥
ततश्च पुष्पचूलश्च पुष्पचूला च दम्पती । गृहिधर्मं सिषेवाते नितान्तमनुरागिणौ ॥ १०४ ॥
क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथाशेषत्वमीयुषि । पुष्पचूलोऽभवद्राजा राजमानोऽमलैर्गुणैः ॥ १०५ ॥
तदकृत्यं वारयन्ती तदा पत्यापमानिता । राज्ञी पुष्पवती जातनिर्वेदा व्रतमाददे ॥ १०६ ॥

त्वत्कुटुम्बवियोगेन ह्रियते तव जाबुकः । श्वश्रूश्वशुरपादानामहमुत्कण्ठितास्मि च ॥ ७६ ॥
अनुमन्यस्व मे नाथ स्वस्थानगमनं प्रति । तमन्वेष्याम्यहमपि तस्यायत्ता यतो ऽसवः ॥ ७७ ॥
स्थास्यत्येवैष पाण्यङ्कः मण्डनं श्वशुरो त्वहम् । एकाकिन्यपि यास्यामि किं कार्यं तदनेन ते ॥ ७८ ॥
इति सामदमुखरस्तु जयसिंहो मुहुर्मुहुः । प्रयातुमनुमेने च तमुदग्रमथुरां प्रति ॥ ७९ ॥
नगर्या निर्ययौ तस्यास्ततश्च स वणिक्सुतः । तमन्वगादम्बिकापि यामिनीव निशाकरम् ॥ ८० ॥
अम्बिकाजूत्तदा गुर्वी नेदीयःप्रसवापि च । इति मार्गे ऽपि सासूत सुतं लक्षणधारिणम् ॥ ८१ ॥
स्थविरौ पितरौ नामकृतिं सूनोः करिष्यतः । इति तौ दम्पती नैव चक्रतुः स्वमनीषया ॥ ८२ ॥
तयोरन्वङ्कू परिजनस्तं बालं लालयन्मुदा । अम्बिकापुत्र इत्येवोल्लापनेन जगौ पथि ॥ ८३ ॥
उत्तराम्बिकानाथो जगाम मथुरामथ । तौ ववन्दे च पितरौ ताभ्यां मूर्धन्यचुम्बि च ॥ ८४ ॥
देशान्तरोपार्जनेयं ममोपादीयतामिति । ब्रुवाणः सो ऽर्भकं पित्रोरर्पयामास हृष्टयोः ॥ ८५ ॥
इयं वधूर्वः पुत्रो ऽयं मम तत्कुक्षिसम्भवः । इत्याचख्यौ च सम्बन्धं जक्तिबन्धुरया गिरा ॥ ८६ ॥
पितरौ चक्रतुलस्य शिशोः सन्धीरणाभिधाम् । अम्बिकापुत्र इति तु लोकनाम्ना स पप्रथे ॥ ८७ ॥
लाड्यमानः कुटुम्बेन वर्धमानो ऽम्बिकासुतः । चतुर्वर्गार्जनमुखं प्रपेदे मध्यमं वयः ॥ ८८ ॥
भोगानपास्य तृणवद्यौवने ऽपि स धीधनः । जयसिंहाचार्यपार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे ॥ ८९ ॥
स खड्गधारातीक्ष्णेन व्रतेन व्रतिनां वरः । आत्मनो दारयामास दारुणान्कर्मकण्टकान् ॥ ९० ॥

१ भगिनीपतिः २ अनुगच्छन्

ध्यानाग्निनातिदीप्तेन दग्ध्वा कर्ममहावनम् । अग्निशौचांशुकमिव स आत्मानमशोधयत् ॥ ९१ ॥
स क्रमेण परिणतचरित्रज्ञानदर्शनः । आचार्यवर्यधुर्यो ऽभूद्भव्याम्भोजनभास्करः ॥ ९२ ॥
स मुनिः ससरीवारो भूतले विहरन्ययौ । नगरं पुष्पभद्राख्यं गङ्गातटविभूषणम् ॥ ९३ ॥
तत्राभूद्भूपतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु वल्लभा । मीनकेतोरिव रतिः पुष्पवत्यभिधानतः ॥ ९४ ॥
पुष्पवत्या अभूतां च पुत्रः पुत्री च युग्मजौ । पुष्पचूलः पुष्पचूला चेति नाम तयोरभूत् ॥ ९५ ॥
सहैव वर्धमानौ तौ रममाणौ सहैव च । परस्परं प्रीतिमन्तावुभावपि बभूवतुः ॥ ९६ ॥
दध्यौ च राजा यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः । वियुज्येते तदा नूनं मनागपि न जीवतः ॥ ९७ ॥
वियोगमनयोश्चाहमपि सोढुमनीश्वरः । मिथस्तदनयोरेव युक्तं वीवाहमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रच्छ भूपतिः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य क ईश्वरः ॥ ९९ ॥
ते प्रोचुर्देशमध्ये ऽपि रत्नमुत्पद्यते हि यत् । तस्येश्वरो नरपतिः का कथान्तःपुरे पुनः ॥ १०० ॥
यदुत्पन्नं रत्नं स्वदेशे नदिशांपतिः । यथेष्टं विनियुञ्जीत को हि तस्यास्तु बाधकः ॥ १०१ ॥
ततो नागरविज्ञानामाकर्ण्य वचनं नृपः । सम्बन्धं घटयामास निजदारकयोस्तयोः ॥ १०२ ॥
तच्च राज्ञी पुष्पवती श्राविकानुमता नृपः । अवार्यत तथा कुर्वंश्च नु तामप्यजीगणत् ॥ १०३ ॥
ततश्च पुष्पचूलश्च पुष्पचूला च दम्पती । गृहिधर्मं बिभ्राते नितान्तमनुरागिणौ ॥ १०४ ॥
क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथाशेषत्वमीयुषि । पुष्पचूलो ऽभवद्राजा राजमानो ऽमलैर्गुणैः ॥ १०५ ॥
तद्दुःखं धारयन्ती तदा पत्यावमानिता । राज्ञी पुष्पवती जातनिर्वेदा व्रतमाददे ॥ १०६ ॥

सा विपद्य सुरो जज्ञे प्रव्रज्यायाः प्रभावतः । प्रव्रज्या चेन्न मोक्षाय तत्स्वर्गाय न संशयः ॥ १०७ ॥
स देवो ऽवधिनाज्ञासीत्तामकृत्यनियोजिताम् । निजां दुहितरं स्नेहादिति चाचिन्तयत्तराम् ॥ १०८ ॥
मम प्राग्जन्मनि प्राणप्रियेयं दुहिताजवत् । तत्तथा करवै घोरे नरके न पतेद्यथा ॥ १०९ ॥
इति तस्याः स्वप्नमध्ये नरकावासदारुणान् । छेदभेदादिदुःखार्त्तारटन्नारकिकाकुलान् ॥ ११० ॥
पावकेनेव संरुद्धानन्धकारापदेशतः । दुर्दर्शान्दर्शयामास नरकान्स सुरो ऽखिलान् ॥ १११ ॥ युग्मं ॥
वर्तिकेव श्येनमुक्ता मृगीव दवनिर्गता । सतीव परपुरुषकरस्पर्शपलायिता ॥ ११२ ॥
सुसाध्वीवायाततपोतीचारविधुरीकृता । सा दृष्टनरका भीत्या प्रबुद्धापि ह्यकम्पत ॥ ११३ ॥ युग्मं ॥
बिभ्यती सा तु नरकं गतेव नरकेक्षणात् । अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः ॥ ११४ ॥
देवेमुः पुष्पचूलायाः पुष्पचूलनृपो ऽपि हि । निपुणं कारयामास शान्तिकं शान्तिकोविदैः ॥ ११५ ॥
स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकान्रात्रौ रात्रावदर्शयत् ॥ ११६ ॥
अथ पापभिरुनः सर्वानाजुहाव महीपतिः । परिपप्रच्छ च ब्रूध्वं कीदृशा नरका इति ॥ ११७ ॥
गर्भवासो गुप्तिवासो दारिद्र्यं परतन्त्रता । एते हि नरकाः साक्षादित्याख्यंस्ते ऽल्पमेधसः ॥ ११८ ॥
सा दुर्गन्धमिवाघ्राय कुर्वती मुखमोटनम् । निजस्वप्नविसंवादिवचनांस्तान्व्यसर्जयत् ॥ ११९ ॥
आहूय चान्निकापुत्रं राजाप्रच्छत्तदेव हि । नरकान्स तथैवाख्यद्दृष्टाः स्वप्ने यथा तया ॥ १२० ॥
राज्यप्युवाच भगवन्किं भवद्भिरपीदृशः । मयेव वीक्षिताः ...
सूरिः प्रोवाच हे ...

पुष्पचूलापि पप्रच्छ भगवन्केन कर्मणा । ईदृशान्नरकान्घोरानाप्नुवन्ति शरीरिणः ॥ १२३ ॥
आख्याति स्माग्निकापुत्रो महारम्भपरिग्रहैः । गुरुप्रत्यनीकतया पञ्चेन्द्रियवधादपि ॥ १२४ ॥
पिशिताहारतश्चापि पापं कृत्वा शरीरिणः । गच्छन्ति नरकेष्वेषु दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ १२५ ॥
ततश्च जननीजीवदेवस्तस्यास्तदादि तु । स्वप्ने नरकवत्स्वर्गान्प्राज्यसौख्यानदर्शयत् ॥ १२६ ॥
प्रबुध्य कथयामास सा पत्ये स्वर्गदर्शनम् । सोऽथ पाषण्डिनोऽपृच्छद् ब्रूत किं स्वर्गलक्षणम् ॥ १२७ ॥
तेष्वेके प्रोचिरे स्वर्गस्वरूपं प्रियसङ्गमः । अन्ये त्वाहुः [illegible] स स्वर्गो यद्यद्धि सुखकारणम् ॥ १२८ ॥
एवं स्वर्गस्वरूपं च तदुक्तं पुष्पचूलिका । नामन्यत स्वप्नदृष्टस्वःस्वरूपा हि साजयत् ॥ १२९ ॥
राज्ञा पृष्टोऽग्निकासूनुः स्थितिमाख्यद्दिवौकसाम् । मनश्चिन्तितकार्याणि सिध्यन्त्येव जयन्ति च ॥ १३० ॥
सकल्पवृक्षाश्चारामा वाप्यः स्वर्णपङ्कजाः । देव्यश्चित्तानुवर्तिन्यो रूपवत्यः कलाविदः ॥ १३१ ॥
यथादिष्टविधातारस्त्रिदशाश्चाभियोगिकाः । श्रव्या दिव्यसङ्गीतनाटकाजिनयोत्सवाः ॥ १३२ ॥
शाश्वतेषु विमानेषु रम्यरत्नगृहाणि च । सर्वर्तुफलिद्रुमो नित्यं परिवारे च नाकिनः ॥ १३३ ॥
॥ चतुर्भिः कलापकं ॥
आनुत्तरविमानं यद्यप्यन्तरपुरावधि । सुखं किमपि देवानां तत्कियत्कथ्यते गिरा ॥ १३४ ॥
तच्छ्रुत्वा पुष्पचूलोचे यूयं वित्थ यदीदृशम् । स्वर्गा युष्माभिरपि किं स्वप्ने ददृशिरेऽखिलाः ॥ १३५ ॥
मुनिर्जगाद कल्याणि जिनागमसुधापिपाः । स्वःसुखानि वयं विद्मो विद्मो ज्ञेयान्तराण्यपि ॥ १३६ ॥
प्रमाणं वचनं जैनमिति निश्चित्य राज्यथ । रुपिं पप्रच्छ भगवन्स्वर्गाप्तिः केन कर्मणा ॥ १३७ ॥

सा धिपद्य गुरो जज्ञे प्रव्रज्यायाः प्रजावतः । प्रव्रज्या चेन्न मोक्षाय तत्स्वर्गाय न संशयः ॥ १०७ ॥
स देवो ऽवधिनाज्ञासीत्तामकृत्यनियोजिताम् । निजां डुहितरं स्नेहादिति चाचिन्तयत्तराम् ॥ १०८ ॥
मम प्राग्जन्मनि प्राणप्रियेयं डुहिताजवत् । तत्तथा करवै घोरे नरके न पतेद्यथा ॥ १०९ ॥
इति तस्याः स्वप्नमध्ये नरकावासदारुणान् । छेदभेदादिडुःखार्त्तांरटन्नारकिकाकुलान् ॥ ११० ॥
पातकेनेव संरुद्धानन्धकारापदेशतः । डुर्दर्शान्दर्शयामास नरकान्स सुरो ऽखिलान् ॥ १११ ॥ युग्मं ॥
वर्तिकेव श्येनमुक्ता मृगीव दवनिर्गता । सतीव परपुरुषकरस्पर्शपलायिता ॥ ११२ ॥
सुसाध्वीवायाततपोतीचारविधुरीकृता । सा दृष्टनरका जीत्या प्रबुद्धापि ह्यकम्पत ॥ ११३ ॥ युग्मं ॥
विन्यती सा तु नरके गतेव नरकेक्षणात् । अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः ॥ ११४ ॥
देमेन्दुः पुष्पचूलायाः पुष्पचूलनृपो ऽपि हि । निपुणं कारयामास शान्तिकं शान्तिकोविदैः ॥ ११५ ॥
स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकान्रात्रौ रात्रावदर्शयत् ॥ ११६ ॥
अथ पापण्डिनः सर्वानाजुहाव महीपतिः । पप्रच्छ च प्रभुः कीदृशा नरका इति ॥ ११७ ॥
गर्जवासो गुप्तिवासो दारिद्र्यं परतन्त्रता । एते हि नरकाः साक्षादित्याख्यंस्ते ऽल्पमेधसः ॥ ११८ ॥
सा डुर्गन्धमिवाघ्राय कुर्वती मुखमोटनम् । निजस्वप्नविसंवादिवचनांस्तान्व्यसर्जयत् ॥ ११९ ॥
आहूय चाग्निकापुत्रं राजापृच्छत्तदेव हि । नरकान्स तथैवाख्यद्दृष्टाः स्वप्ने यथा तया ॥ १२० ॥
राज्यप्युवाच जगवन्किं भवद्भिरपीदृशाः । मयेव वीक्षितः स्वप्नो चित्थेत्थं कथमन्यथा ॥ १२१ ॥
सूरिः प्रोवाच हे भद्रे विनापि स्वप्नदर्शनम् । संसारे नास्ति तत्किंचिन्न ज्ञायेत जिनागमात् ॥ १२२ ॥

पुष्पचूला तु विज्ञाय केवलज्ञानसम्पदा । सर्वं सम्पादयाञ्चक्रे सूरिर्यद्यदचिन्तयत् ॥ १५४ ॥
सूरिः पप्रच्छ तां साध्वीं वत्से वेत्सि कथं ननु । ममाभिप्रायमेवं यत्सम्पादयसि चिन्तितम् ॥ १५५ ॥
उवाचैवं पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेद्मि वः खलु । यो यस्य नित्यमासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ १५६ ॥
साध्विका पिण्डमानिन्ये ऽन्यदा वर्षति वारिदे । सूरिरूचे श्रुतज्ञापि वृष्टयां किमिदमर्हति ॥ १५७ ॥
साध्व्यूचे यत्र मार्गे ऽभूदप्कायो ऽचित्त एव हि । तेनैवायासिषमहं प्रायश्चित्तागमो ऽत्र न ॥ १५८ ॥
अचित्ताप्कायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाख्यदुत्पन्नं मे ऽस्ति केवलम् ॥ १५९ ॥
मिथ्या मे दुष्कृतं केवल्याशातित इति ब्रुवन् । इत्यचिन्तयदाचार्यः सेत्स्यामि किमहं न वा ॥ १६० ॥
केवल्यूचे मा कार्षीरधृतिं मुनिपुङ्गवाः । गङ्गामुत्तरतां वो ऽपि भविष्यत्येव केवलम् ॥ १६१ ॥
ततो गङ्गामुत्तरीतुं लोकेन सह सूरयः । तदैवारुरुहुर्नावं को हि स्वार्थमुपेक्षते ॥ १६२ ॥
निषसाद च आचार्यो यत्र यत्रापि नौतटे । तत्र तत्र तटे सद्यः सा नौर्मङ्क्तुं प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
नौमध्यदेशासीने च तस्मिन्नाचार्यपुङ्गवे । समस्तान्मङ्क्तुमारेभे सा नौरेव ह्यम्भसि ॥ १६४ ॥
ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सो ऽक्षेपि वारिधि । शूले न्यधात्प्रवचनप्रत्यनीकामरी च तम् ॥ १६५ ॥
शूलप्रोतो ऽपि गङ्गान्तः सूरिरेवमचिन्तयत् । अहो वपुर्ममानेकप्राण्युपद्रवकारणम् ॥ १६६ ॥
अप्कायादिदयासारं स सूरिरालोचयन्भृशम् । क्षपकश्रेणिमारूढो ऽन्तकृत्केवल्यजायत ॥ १६७ ॥
तुरीयशुक्लध्यानस्थः सद्यो निर्वाणमाप सः । निर्वाणमहिमानं च तस्यासन्नाः सुरा व्यधुः ॥ १६८ ॥

---

१ क्षयो लोकः

सूरिरूचे ऽर्हति देवे गुरौ साधौ च निश्चयः । यस्य संसारिणस्तस्य स्वर्गाप्तिर्न दवीयसी ॥ १३८ ॥
पुनश्चारित्रधर्मे च मुनिना कथिते सति । सा राज्ञी लघुकर्मत्वाद्भवोद्विग्नैवमभ्यधात् ॥ १३९ ॥
भगवन्पतिमापृछ्य पादमूले तवैव हि । उपादास्ये परिव्रज्यां मानुष्यकतरोः फलम् ॥ १४० ॥
इत्युक्त्वा तमृषिं नत्वा पुष्पचूला विसृज्य च । आपप्रछे महीनाथं महीनाथो ऽप्यदो ऽवदत् ॥ १४१॥
तदा त्वामनुमन्ये ऽहं प्रतार्थं वरवर्णिनि । ममैवौकसि चेद्भिक्षामादत्से व्रतिनी सती ॥ १४२ ॥
तथेति प्रतिपेदाना दानं कल्पलतेव सा । अर्थिभ्यो ददती राज्ञा कृतनिष्क्रमणोत्सवा ॥ १४३ ॥
स्त्रीचूडामणितां प्राप्ता पुष्पचूला महासती । अन्निकापुत्रपादान्ते गत्वा दीक्षामुपाददे ॥१४४ ॥युग्मं॥
गुर्वादेशाध्यपथिकी सा शिक्षामाददे ऽखिलाम् । सामाचारीप्रधानं हि तपः शुद्धात्मनामपि ॥ १४५ ॥
ज्ञात्वा भविष्यद्दुर्भिक्षमन्निकासूनुनान्यदा । गच्छो देशान्तरे प्रैषि स देशो यत्र जीव्यते ॥ १४६ ॥
द्वादशाब्दकमशिवं भावीति श्रुतसम्पदा । ज्ञात्वा गुरूपदेशाच्च गच्छो ऽगमद्यथान्यतः ॥ १४७ ॥
जङ्घाबलपरिहीणास्तत्रैवास्थुस्तु सूरयः । विनापि हि परीवारमूरीकृतपरीषहाः ॥ १४८ ॥
आनीयान्तःपुरान्नपानादि प्रतिवासरम् । गुरवे पुष्पचूलादात्पित्रे पुत्रीव भक्तिभाक् ॥ १४९ ॥
अनन्यमनसस्तस्या गुरूणां पर्युपासनात् । भावयन्त्याश्च संसारासारतामेव सर्वदा ॥ १५० ॥
अन्येद्युः पुष्पचूलाया अपूर्वकरणक्रमात् । केवलज्ञानमुत्पेदे निदानं मुक्तिसम्पदः ॥ १५१ ॥ युग्मं ॥
पुष्पचूला तु सञ्जातकेवलापि विशेषतः । वैयावृत्यं गुरोश्चक्रे प्रोक्तो ह्यर्थो ऽयमागमे ॥ १५२ ॥
पुरा ह्यज्ञप्रयुञ्जानः कृत्यं यो यस्य तस्य सः । केवल्यपि च कुर्वीत स यावद्वेत्ति तं न हि ॥ १५३ ॥

पुष्पचूला तु विज्ञाय केवलज्ञानसम्पदा । सर्वं सम्पादयाञ्चक्रे सूरिर्यद्यदचिन्तयत् ॥ १५४ ॥
सूरिः पप्रच्छ तां साध्वीं वत्से वेत्सि कथं ननु । ममाभिप्रायमेवं यत्सम्पादयसि चिन्तितम् ॥ १५५ ॥
उवाच पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेद्मि वः खलु । यो यस्य नित्यमासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ १५६ ॥
आर्यिका पिण्डमानिन्ये ऽन्यदा वर्षति वारिदे । सूरिरूचे श्रुतज्ञासि वृष्ट्यां किमिदमर्हसि ॥ १५७ ॥
साऽवादीदथ मार्गे ऽभूदप्कायो ऽचित्त एव हि । तेनैवायामिषमहं प्रायश्चित्तागमोऽत्र न ॥ १५८ ॥
अचित्ताप्कायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाख्यदुत्पन्नं मे ऽस्ति केवलम् ॥ १५९ ॥
मिथ्या मे दुष्कृतं केवल्याशातित इति ब्रुवन् । इत्यचिन्तयदाचार्यः सेत्स्यामि किमहं न वा ॥ १६० ॥
केवल्यूचे मा कृपीद्वमधृतिं मुनिपुङ्गवाः । गङ्गामुत्तरतां वो ऽपि जनिष्यत्येव केवलम् ॥ १६१ ॥
ततो गङ्गामुत्तरीतुं लोकेन सह सूरयः । तदैवारुरुहुर्नावं को हि स्वार्थमुपेक्षते ॥ १६२ ॥
निषसाद स आचार्यो यत्र यत्रापि नौतटे । तत्र तत्र तटे सद्यः सा नौर्मङ्क्तुं प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
नौमध्यदेशासीने [illegible] तस्मिन्नाचार्यपुङ्गवे । समन्तान्मङ्क्तुमारेभे सा नौरेव न्यमज्जति ॥ १६४ ॥
ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सो ऽक्षेपि वारिणि । शूले न्यधात्पतन्तं प्रत्यनीकामरी च तम् ॥ १६५ ॥
शूलप्रोतो ऽपि गङ्गान्तः सूरिरेवमचिन्तयत् । अहो वपुर्ममानेकप्राण्युपद्रवकारणम् ॥ १६६ ॥
अप्कायादिदयासारं [illegible] सूरिर्भावयन्भृशम् । क्षपकश्रेणिमारूढो ऽन्तकृत्केवल्यजायत ॥ १६७ ॥
तुरीयशुक्लध्यानस्थः सद्यो निर्वाणमाप सः । निर्वाणमहिमानं च तस्यासन्नाः सुरा व्यधुः ॥ १६८ ॥

१ अयो लोहः

र्याणमहिमा तत्र देवैर्निर्मित इत्यभूत् । प्रयाग इति तत्तीर्थं प्रथितं त्रिजगत्यपि ॥ १६९ ॥
करोटिरसिकासूनोर्यादोभिर्मकरादिभिः । त्रोट्यमाना नदीतीरमानीयत जलोर्मिभिः ॥ १७० ॥
इतस्ततो लुठन्ती च शुक्तिकेव नदीतटे । प्रदेशे गुल्मविषमे तस्थौ क्वापि विलग्य सा ॥ १७१ ॥
करोटिकर्परस्यान्तस्तस्यान्यस्मिंश्च वासरे । न्यपतत्पाटलाबीजं दैवयोगेन केनचित् ॥ १७२ ॥
करोटिकर्परं भित्त्वा तदीयाद्दक्षिणाद्धनोः । उद्भूतः पाटलितरुर्विशाखो ऽयमभूत्क्रमात् ॥ १७३ ॥
पाटलाद्रुः पवित्रो ऽयं महामुनिकरोटिभूः । एकावतारोऽस्य मूलजीवश्चेति विशेषतः ॥ १७४ ॥
तदत्र पाटलितरोः प्रभावमवलम्ब्य च । दृष्ट्वा चापनिमित्तं च नगरं सन्निवेश्यताम् ॥ १७५ ॥
एको नैमित्तिकश्चोचे सर्वनैमित्तिकाज्ञया । दातव्यमाशिवाशब्दं सूत्रं पुरनिवेशने ॥ १७६ ॥
प्रमाणं यूयमित्युक्त्वा तान्निमित्तविदो नृपः । अधिनगरनिवेशं सूत्रपातार्थमादिशत् ॥ १७७ ॥
पाटलीं पूर्वतः कृत्वा पश्चिमां तत उत्तराम् । ततो ऽपि च पुनः पूर्वां ततश्चापि हि दक्षिणाम् ॥१७८॥
शिवाशब्दावधि गत्वा ते ऽथ सूत्रमपातयन् । चतुरस्रः सन्निवेशः पुरस्यैवमभूत्तदा ॥ १७९ ॥ युग्मं ॥
तत्राङ्किते भूप्रदेशे नृपः पुरमकारयत् । तदभूत्पाटलीनाम्ना पाटलीपुत्रनामकम् ॥ १८० ॥
पुरस्य तस्य मध्ये तु जिनायतनमुत्तमम् । नृपतिः कारयामास शाश्वतायतनोपमम् ॥ १८१ ॥
गजाश्वशालाबहुलं नृपप्रासादसुन्दरम् । विशालशालमुद्दामगोपुरं सौधबन्धुरम् ॥ १८२ ॥
पण्यशालासत्रशालापौषधागारभूषितम् । प्रभुजा तदलञ्चक्रे शुभ्रे ऽह्न्युत्सवपूर्वकम् ॥ १८३ ॥ युग्मं ॥

1 चिबुकस्य

राजा तथाकरोद्राज्यमुदाय्युदयताङ्कश्रिया । स्वं विक्रममिवात्यन्तं तन्वानो धर्ममार्हतम् ॥ १८४ ॥
अर्हन्देवो गुरुः साधुर्धर्मश्चार्हत इत्यजूत् । देवतत्त्वं गुरुतत्त्वं धर्मतत्त्वं च तद्धृदि ॥ १८५ ॥
चतुर्दश्यां चतुर्थादितपसा स्वं विशोधयन् । पौषधं पौषधागारे स जग्राह महामनाः ॥ १८६ ॥
स धर्माचार्यया शास्त्रमपि तेजः प्रतापयन् । आत्मनः सेवकांश्चक्रे तुर्योपायेन भूपतीन् ॥ १८७ ॥
राजानो ऽत्यन्तमाक्रान्तास्ते तु सर्वे ऽप्यचिन्तयन् । यावज्जीवत्युदाय्येष तावद्राज्यसुखं न नः ॥ १८८ ॥
इतश्च राज्ञ एकस्यागसि कस्मिंश्चिदागते । आच्छेदुदायिना राज्यं प्राग्यविक्रमपत्रिणा ॥ १८९ ॥
आच्छिन्नराज्यो राजा स नश्यन्नेव व्यपद्यत । तत्सूनुरेकस्तु परिभ्रमन्नुज्जयिनीं ययौ ॥ १९० ॥
राज्यभ्रष्टकुमारस्तु सो ऽवन्तीशमसेवत । अजस्रमहनो नित्यमवन्तीशो ऽप्युदायिनः ॥ १९१ ॥
स सेवको राजपुत्रस्तं राजानं व्यजिज्ञपत् । उदायिनमहं देव साधयामि त्वदाज्ञया ॥ १९२ ॥
त्वया तु मे द्वितीयेन भाव्यमव्यभिचारिणा । को हि प्राणांस्तृणीकृत्य साहसं कुरुते मुधा ॥ १९३ ॥
तथेति प्रतिपेदाने ऽवन्तिनाथे स राजसूः । जगाम पाटलीपुत्रं सेवको ऽजन्युदायिनः ॥ १९४ ॥
उदायिनृपतेर्नित्यं छिद्रमालोकयन्नपि । व्यन्तरो मान्त्रिकस्येव दुरात्मा नाससाद सः ॥ १९५ ॥
उदायिनस्तु परमार्हतस्यांकसि सर्वदा । अस्खलत्प्रसराञ्जैनमुनीनेव ददर्श सः ॥ १९६ ॥
उदायिनो राजकुले प्रवेशार्थी ततश्च सः । उपाददे परिव्रज्यां सूरेरेकस्य सन्निधौ ॥ १९७ ॥
मायया प्यनतीचारं स व्रतं पालयन्मुनीन् । तथा ह्याराधयत्ते हि यथा तन्मयतां ययुः ॥ १९८ ॥
दम्भप्रधानं श्रामण्यं न तस्याज्ञासि केनचित् । सुमगुप्तस्य दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १९९ ॥

[illegible] चतुर्दश्यां च [illegible] । [illegible] पर्वण्यां च [illegible] ॥ २०० ॥
[illegible] निकाये ते तु [illegible] । [illegible] राजपुत्रं [illegible] दीक्षितः ॥ २०१ ॥
[illegible] राजपुत्रे [illegible] । [illegible] च मृत्युः ॥ २०२ ॥
[illegible] कुर्वाणो [illegible] । [illegible] अनुज्ञां [illegible] ॥ २०३ ॥
[illegible] । [illegible] च [illegible] ॥ २०४ ॥
[illegible] । इति [illegible] मुनी राजपुत्रं ययौ ॥ २०५ ॥
[illegible] पार्थिवो ऽपि हि । [illegible] महीतलम् ॥ २०६ ॥
[illegible] पुत्रः । [illegible] नृणाम् ॥ २०७ ॥
[illegible] । तां [illegible] न्यधात् ॥ २०८ ॥
[illegible] । निर्दयो [illegible] ॥ २०९ ॥
[illegible] हि । [illegible] ॥ २१० ॥
[illegible] ऽपि हि । [illegible] ॥ २११ ॥
[illegible] । [illegible] यो न दृश्यते ॥ २१२ ॥
[illegible] । [illegible] च ॥ २१३ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ २१४ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ २१५ ॥

ततश्च नवधर्मप्रत्याख्यानं विधाय सः । तां कङ्कुकर्त्रिकां कण्ठे दत्त्वा सूरिर्व्यपद्यत ॥ २१६ ॥
प्रातरन्तःपुरशय्यापालिकास्तत्र चागताः । पूत्कुर्वन्त्य आयत्तो निरीक्ष्य तदमङ्गलम् ॥ २१७ ॥
तत्कालं मिलितो राजलोकः सर्वो ऽप्यचिन्तयत् । राजा गुरुश्च निद्वौ क्षुरकेन न संशयः ॥ २१८ ॥
हन्तान्यो यदि तच्छुरः प्रथमं व्याहरेत्खलु । स महासाहसं कृत्वात्त पलायाद्दर्शनम् ॥ २१९ ॥
वैरी वा वैरिपुत्रो वा वैरिणा प्रहितो ऽथवा । को ऽपि मायाव्रतीभूय विश्वस्तमवधीन्नृपम् ॥ २२० ॥
राज्ञश्च पितृवत्सूरिः सूरे राजापि पुत्रवत् । नूनं स सूरिणा धर्तुं निरोद्धुं वा प्रचक्रमे ॥ २२१ ॥
तपःक्षामतनुः सूरिरपि तेन कुरात्मना । तथा कुर्वन्नुत्पाति न्यपाति च नरेन्द्रवत् ॥ २२२ ॥ युग्मं ॥
विनयच्छद्मना सूरिरपि तेन छलयि सः । ततस्तस्मै ददौ दीक्षां धूर्तैः को न हि वञ्च्यते ॥ २२३ ॥
नष्टं निशायां तं प्रातः प्रापुर्नृपजटा न हि । क्रमेणापि हि यस्त्यक्तस्त्यक्तः क्रमशतेन सः ॥ २२४ ॥
ततः शरीरसंस्कारं राज्ञः सूरेश्च चक्रिरे । प्रधानपुरुषास्तारं विलपन्त उदश्रवः ॥ २२५ ॥
उदायिमारकः पापः सो ऽगादुज्जयिनीं पुरीम् । आख्यचोज्जयिनीजर्तुर्यथोदायिवधः कृतः ॥ २२६ ॥
अवन्तीशो ऽवदत्पाप यः कालेनेयतापि हि । परिव्रज्यां गृहीत्वापि स्थित्वापि मुनिसन्निधौ ॥ २२७ ॥
अहर्निशं च धर्मोपदेशाञ्छ्रुत्वापि दुष्टधीः । अकार्षीरीदृशं कर्म स त्वं मे स्याः कथं हितः ॥ २२८ ॥ युग्मं ॥
अदृष्टव्यमुखो ऽसि त्वं पापापसर सत्वरम् । इति निर्भर्त्स्य तं राजा नगरान्निरवासयत् ॥ २२९ ॥
तत्प्रभृत्येव मेदिन्यामभव्यानां शिरोमणिः । अभिधानेन स ख्यात उदायिनृपमारकः ॥ २३० ॥
इतश्च तत्रैव पुरे दिवाकीर्तेरभूत्सुतः । एकस्य गणिकाकुक्षिजन्मा नन्दो ऽभिधानतः ॥ २३१ ॥

स नापितकुमारस्तु प्रभातसमये तदा । स्वैरन्तैः पाटलीपुत्रं ददर्श परिवेष्टितम् ॥ २३२ ॥
उपाध्यायाय तं स्वप्नं नन्द आख्यत्प्रबोधभाक् । उपाध्यायो ऽपि तद्वेदी तं च निन्ये स्ववेश्मनि ॥२३३॥
स प्रीतिमागत्य तके नन्दमाभरणादिभिः । निजां दुहितरं तेन परिणाययति स्म च ॥ २३४ ॥
नवं जामातरं नन्दं याप्ययाने ऽधिरोप्य तम् । पुरे परिभ्रमयितुमुपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ २३५ ॥
उदायिपुत्रगोत्री हि परलोकमगादिति । तत्रान्तरे पञ्चदिव्यान्यभिषिक्तानि मन्त्रिभिः ॥ २३६ ॥
पट्टहस्ती प्रधानाश्वमुखं कुम्भो ऽथ चामरौ । पञ्चाप्यमूनि दिव्यानि भ्रेमू राजकुले ऽखिले ॥ २३७ ॥
ततश्च तानि दिव्यानि बही राजकुलाद्ययुः । स नन्दो याप्ययानस्थो नवोढो ददृशे च तैः ॥ २३८ ॥
पट्टहस्ती शारदाम्भोदसोदरगर्जितः । सद्यो नन्दं पूर्णकुम्भेनाभ्यषिञ्चत्समुत्करः ॥ २३९ ॥
तमुत्पाट्य निजस्कन्धे सिन्धुरः सो ऽध्यरोपयत् । हयो ऽहेषत हर्षाच्च प्रस्तुवन्निव मङ्गलम् ॥ २४० ॥
व्याकाशीदातपत्रं च पुण्डरीकमिवोषसि । स्फायमानौ चाधुतां नृत्यन्ताविव चामरौ ॥ २४१ ॥
ततः प्रधानपुरुषैः पौरैर्जनपदेन च । चक्रे नन्दस्य सानन्दमभिषेकमहोत्सवः ॥ २४२ ॥
अनन्तरं वर्धमानस्वामिनिर्वाणवासरात् । गतायां षष्टिवत्सर्यामेष नन्दो ऽभवन्नृपः ॥ २४३ ॥
ततश्च केचित्सामन्ता मदेनान्धम्भविष्णवः । नन्दस्य न नतिं चक्रुरसौ नापितसूरिति ॥ २४४ ॥
नन्दो ऽपि तेषां सद्भावपरीक्षार्थमवक्ष्यधीः । आस्थान्या निर्ययौ द्वारि शालाया इव वारणः ॥ २४५ ॥
माता धात्री धात्रसृष्टा यात्येव शिशुना सह । नन्देन तु समं को ऽपि नागात्तस्थुस्तथैव ते ॥ २४६ ॥

१ ...:

सर्गः ॥ ६१ ॥

आगत्य पुनरास्थान्यां सिंहासने निराय च । नन्दो जगाद स्वारक्षाविदन्यन्तामभी इति ॥ २४७ ॥
आरक्षा अपि ते चक्षुर्भेदपं चक्रिरे मिथः । स्मितं च नाटयामासुर्भूतात्तमेक्षणादिव ॥ २४८ ॥
आरक्षानपि विज्ञाय नन्दस्तमामवांश्चिकान् । चान्ददर्श सदोद्वारद्वाःस्थौ लेप्यमयावपि ॥ २४९ ॥
नन्दपुण्याकृष्टदेव्या तौ कयाचिदधिष्ठितौ । प्रतीहारौ लेप्यमयावाकृष्टासी दधावतुः ॥ २५० ॥
ते दुर्विनीताः सामन्तामात्याः केऽपि निजघ्निरे । केऽप्यनाश्यन्त नन्दोऽभूदखण्डाज्ञस्ततः परम् ॥ २५१ ॥

नन्दो राजा राजमानो महर्द्या जुगुप्सां तुत्रिताङ्गो बभूव ।
प्रायः पुण्यं विक्रमश्च प्रमाणं क्लीबं जन्म श्लाघनीयेऽपि वंशे ॥ २५२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये यशोभद्रदेवीनाववद्राहुशिष्यचतुष्कवृत्तान्तश्रिनिकापुत्रकथापाटलीपुत्रप्रवेशउदायिमारककथानन्दराज्यलाभकीर्तनोनाम षष्ठः सर्गः ॥

१ गंदंचिन:

सप्तमः सर्गः

इतश्च तत्रैव पुरे सनाथे नन्दभूभुजा । ब्राह्मणः कपिलो नामाध्युवासैको वहिर्भुवि ॥ १ ॥
एकदा तद्गृहोद्देशे परिवारसमन्वितः । आचार्यः कश्चिदप्यागात्संसारकरिकेशरी ॥ २ ॥
तदाखिलजनःक्लान्तिखेदादिव दिवाकरः । जगाम पश्चिमाम्भोधिलहरीजलहस्तिताम् ॥ ३ ॥
प्रत्यग्रदाडिमीपुष्पवर्णैर्जलदराजिभिः । पश्चिमालक्षि सन्ध्याभ्रैः कौसुम्भांशुकभागिव ॥ ४ ॥
गृहाद्दीपमालाभिर्भासुराभिः पदे पदे । व्योम्नः स्पर्धानुबन्धेन सनक्षत्रेव भूरभूत् ॥ ५ ॥
आलोकजनकं विष्वक्खगाः कोलाहलछलात् । क्वयसे क्व नु भूयो ऽपीत्यर्यमाणमिवोचिरे ॥ ६ ॥
मन्ये ऽस्तं गच्छतार्केण वह्नौ न्यासीकृता रुचः । तस्मिन्काले कथमभूदन्यथा सो ऽतिभासुरः ॥ ७ ॥
नीरन्ध्रेणान्धकारेणाञ्जनसब्रह्मचारिणा । तदाभूद्रोदसीरन्ध्रं पातालविवरोपमम् ॥ ८ ॥
नगरे दुर्लभो रात्रौ प्रवेश इति सूरयः । स्वैः पादैः पुपुवुस्तस्य ब्राह्मणस्य गृहाङ्गणम् ॥ ९ ॥
ब्राह्मणं तमनुज्ञाप्याचार्यास्ते तां विभावरीम् । तदग्निहोत्रशालायामवात्सुर्विश्ववत्सलाः ॥ १० ॥
जानन्ति किञ्चिदप्येते न वेति प्रत्यनीकधीः । जगामाचार्यवर्यस्य समीपे कपिलो निशि ॥ ११ ॥
हृदयान्तःसमुल्लासिश्रुताब्धिलहरीनिभैः । वचोभिर्विदधे सूरिस्तस्याग्रे धर्मदेशनाम् ॥ १२ ॥
तस्यामेव हि तामस्यां धर्मदेशनया तया । श्रावकः कपिलो जज्ञे ऽथाचार्या ययुरन्यतः ॥ १३ ॥
अन्यदा केचिदाचार्याः प्रावृट्काले तदोकसि । तस्थुस्तेनार्हतीभूतेनानुज्ञाता द्विजन्मना ॥ १४ ॥

१ सहिते २ आकाशं.

अन्येद्युः सूनुरुत्पेदे कपिलस्य द्विजन्मनः । स पुनर्जातमात्रोऽपि रेवतीभिरगृह्यत ॥ १५ ॥
मुनिभिः कल्पमानानां भाजनानामधश्च सः । धात्रो द्विजन्मना तेन दध्रे श्मशानशालिना ॥ १६ ॥
तेषां मन्त्रमनायानामृषीणां शस्त्रवारिणा । अभिषिक्तं शिशुं क्रूरव्यन्तर्यो मुमुचुर्द्रुतम् ॥ १७ ॥
मुनिभाजनकल्पाम्भोऽभिषिक्तस्यारुजः शिशोः । चक्रे कल्पक इत्याख्यां कपिलः श्रावकस्तदा ॥ १८ ॥
तदादि व्यन्तरीदोषस्तद्गृहे न कदाप्यभूत् । ततश्च पुत्रसन्तानसमृद्धः कपिलोऽभवत् ॥ १९ ॥
कल्पकः क्रमयोगेन विपन्नपितृकः पुरे । समस्तविद्यास्थानज्ञ एको ऽभूत्कीर्तिभाजनम् ॥ २० ॥
सगार्हश्रावकत्वेन सदा सन्तोषधारकः । न परिग्रहभूयस्त्वमनोरथमपि व्यधात् ॥ २१ ॥
कुलीना अपि लावण्यवती रूपवतीरपि । दीयमाना अपि प्राप्य नोपयेमे स कन्यकाः ॥ २२ ॥
पुरे परिभ्रमन्नित्यं कल्पको बटुभिर्वृतः । पौराणां पूजनीयोऽभूद्विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २३ ॥
इतश्च कापिलस्तस्य गमनागमनाध्वनि । पर्यवात्सीद्द्विजन्मैकस्तस्य चैकाभवत् सुता ॥ २४ ॥
तामत्यन्तं रूपवतीमभ्युपायंस्त को ऽपि न । जलोदरेण तस्या हि रूपलक्ष्मीरलुप्यत ॥ २५ ॥
पयोभृतदृतिप्रायं तस्यास्तुन्दमजायत । कन्यापि साभूदुर्वीवाक्षमा चङ्क्रमणे ऽपि हि ॥ २६ ॥
सा कन्यकापि वर्द्धीव समये पुष्पवत्यभूत् । विषण्णा तत्तु तन्माता कथयामास तत्पितुः ॥ २७ ॥
ब्राह्मणो ब्राह्मणीमूचे प्रिये दोषो ऽयमावयोः । नोद्वाहितेयं यत्कन्या कन्याप्येषा ह्यभूदृतीः ॥ २८ ॥
अस्याः पत्युरभूतत्वात्पुष्पे मोघत्वमागते । उपस्थितं भ्रूणहत्यापापं तदिदमावयोः ॥ २९ ॥

१ व्यन्तरीभिः २ ऋतुमती ३ आर्तवे

किं पुर्भः को ऽपि वृणुते न जलोदरिणीमिमाम् । तदाकुलले पतिताय देया कस्मैचिदप्यसौ ॥ ३० ॥
याकृष्टखेनापि न ग्राह्यः को ऽपि ना कल्पकं विना । सत्यसन्धः स एवैकस्तदर्थं प्रयतामहे ॥ ३१ ॥
तेनापि कूपिकाखानि स्वगृहाग्रे द्विजन्मना । कल्पकागमवेलायां सा कन्याक्षेपि तत्र च ॥ ३२ ॥
आयान्तं कल्पकं दृष्ट्वा पूच्चकार च स द्विजः । य आकर्षति मे पुत्रीं तस्मायेव ददाम्यहम् ॥ ३३ ॥
कल्पको ऽपि हि तत्कालं दयोद्विग्नितमानसः । तामाचकर्षाश्रुत्वैव वाचं तत्पितुरुत्तराम् ॥ ३४ ॥
तत्पितोवाच मत्कन्यामिमामुद्वह कल्पक । कूपिकाकर्षकायोद्धर्मयैषा कल्पिता यतः ॥ ३५ ॥
एतस्याः सम्प्रदानं च श्रुत्वा संसोढवानसि । अनिषिद्धं ह्यनुमतमिति न्यायो ऽपि वर्तते ॥ ३६ ॥
चरैव विद्यास्थानानां त्वमेव न्यायवित्तमः । सत्यसन्धो ऽसि भ्रातस्त्वं तत्कुरुष्व यदर्हति ॥ ३७ ॥
छलितो बुद्धिशक्त्याहं किं करोमीति कल्पकः । नितम्बिनीनिरीहो ऽपि तामुद्वोढुममन्यत ॥ ३८ ॥
कथाकथापजलधिपुरुनजन्माथ कल्पकः । आयुर्वेदोदितौषध्योनांगीकृत्योद्वाह ताम् ॥ ३९ ॥
कल्पकं पण्डितं बुद्धिमन्तं श्रुत्वाथ नन्दराट् । आहूय प्रार्थयाञ्चक्रे ममामात्यत्वमाश्रय ॥ ४० ॥
जजल्प कल्पको राजन्ग्रासाच्छादनमात्रकम् । विहाय नान्यमधिकं वाञ्छाम्यपि परिग्रहम् ॥ ४१ ॥
धार्मिकाणां ससूंकानां न हि निर्वहति कश्चित् । राजन्नमात्यव्यापारः पर्याप्तं तदनेन मे ॥ ४२ ॥
इत्युक्त्वा राज्ञ आज्ञां तामवज्ञायैव कल्पकः । जगाम चक्रे च नृपस्तच्छिद्रान्वेषणोद्यमम् ॥ ४३ ॥
न नन्दः प्राप तच्छिद्रं नित्यमन्वेषयन्नपि । महात्मनां निरीहाणां तद्धि प्रायेण दुर्लभम् ॥ ४४ ॥

१ सत्यप्रतिज्ञः २ नीरोगीकृत्य ३ सद्यानां

अन्यदा कर्पटकगृहद्वारस्थानिवासिनम् । राजा रजकमात्मीयं पप्रच्छाहूय धीनिधिः ॥ ४५ ॥
ब्राह्मणः कर्पटो नाम यस्तव प्रातिवेश्मिकः । वसनानि तदीयानि त्वं क्षालयसि किं न वा ॥ ४६ ॥
क्षालयामीति रजकेनोक्ते प्रोवाच तं नृपः । तदानी तानि वस्त्राणि धर्तव्यान्यर्पय स्म मा ॥ ४७ ॥
प्रमाणमादेश इति विज्ञप्य रजको ययौ । अथ समयः कौमुद्युत्सवस्य समाययौ ॥ ४८ ॥
कर्पटकं च गृहिण्यूचे वस्त्रकल्पान्यमूनि मे । राजनिर्णेजकेनाद्य निर्णेजय मनोरम ॥ ४९ ॥
यथानिर्णेजयोदाराणि मत्वायान्यंशुकान्यदन् । पूरयित्वा परिदधे कौमुदीपर्वयामरे ॥ ५० ॥
कर्पटो धनवर्धिनमामन्त्र्य पर्वयामरे । अन्यस्य जातिडोलेन रजको राडवनेमी ॥ ५१ ॥
अर्पयक्ष्यस्याणि नार्पयिष्यति मे पुनः । ममैतन्न परिचयं तव केप्यं स्वपापिना ॥ ५२ ॥ तुल्यं ॥
निर्णेजकोऽवनेऽर्थ प्रश्य प्रदर्पणां गतः । उल्लिङ्ग्य वचः पश्चात् स्त्रीमुख्याः कृतिनो न हि ॥ ५३ ॥
सप्तयापदपृष्टीगत्य नत्वा यामिनि कर्पटकः । रजकस्यालयस्य स्त्रीमुख्यो वञ्चनात्तु ॥ ५४ ॥
समागतं पर्वदिनं कर्पटस्यारनम्बुदः । यामिनि नायं पश्य रजको राजशासनात् ॥ ५५ ॥
अथ याति प्राणदीर्घं प्राणान्वमुद्रः । रजकः कर्पटकं राजनियोगाद्रजको हि सः ॥ ५६ ॥
प्रोज्झनेन नैनं कर्पटको रजकस्य नु । गृहे यया पुनर्न्यायमनं स्थानकम् ॥ ५७ ॥
पुनः आपणुरहं हे नत्य गच्छति प्राणाः । रजदियवांश्च दृष्टा पवनदर्शिता ॥ ५८ ॥
गतो यदे दर्शितं नु प्रगं कर्पटको उवाच । सरे सुन्दर चौरन्ते मत्स्यान्यपि जीर्णगात् ॥ ५९ ॥

रञ्जयित्वा त्वदसृजा स्वानि वस्त्राण्यहं यदि । न हि गृह्णामि तदास्मि कल्पको रजकाधम ॥ ६० ॥
कल्पको रजकागारं निशायां गन्तुमन्यदा । एकाकी निर्ययौ विद्यासाधनायेव साहसी ॥ ६१ ॥
चण्डिकाभृगुवेतालाद्यशेषमतपण्डितः । गुप्तां स दध्रे छुरिकामन्तकस्येव देवताम् ॥ ६२ ॥
फालोन्नत इव द्वीपी भ्रुकुटीविकटाननः । कल्पको ऽनल्पकोपो ऽथ गत्वा रजकमभ्यधात् ॥ ६३ ॥
रे सेवक स्वाम्यागां द्वे वर्षे तव वेश्मनि । वस्त्राण्यर्पयसीदानीमथवा नेति कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
तं ब्रह्मराक्षसमिव क्षुधितं प्रेक्ष्य धावकः । कुञ्चितो गृहिणीमूचे वासांस्यस्य समर्पय ॥ ६५ ॥
रजक्यपि तथा चक्रे व्यक्तीकृत्याथ कल्पकः । प्राक् छुरीं नर्तयामास लाङ्गूलमिव केसरी ॥ ६६ ॥
चटचटेति कुर्वाणं रजकस्याथ कल्पकः । उदरं दीर्णवान्छुर्या कुशिकेनेव भूतलम् ॥ ६७ ॥
असृजा निर्यता तुन्दान्निर्झरादिव वारिणा । वासांसि रञ्जयामास कल्पकः सत्यसङ्गरः ॥ ६८ ॥
आक्रन्दन्ती रजक्यूचे निर्हंसि किमनागसम् । राजाज्ञयैष वस्त्राणि गृहे चिरमधारयत् ॥ ६९ ॥
तदाकर्ण्य तु सम्भ्रान्तः कल्पकः समकल्पयत् । अहो राज्ञः प्रपथो ऽयं यद्वचो न कृतं मया ॥ ७० ॥
तदद्य रजकवधापराधान्नृपपूरुषैः । नीये न यावत्तावद्धि स्वयं यामि नृपान्तिकम् ॥ ७१ ॥
कल्पकश्चिन्तयित्वैवमुपनन्दं स्वयं ययौ । नन्दो ऽपि सद्यः सानन्दस्तं चक्रे गौरवास्पदम् ॥ ७२ ॥
साकाङ्क्षं कल्पकं ज्ञात्वा नन्दो ऽप्यीङ्गितवित्तमः । वज्रापे भृशमभ्यर्थ्यादत्स्वामात्यपदं मम ॥ ७३ ॥
स्वापराधप्रतीकारं चिकीर्षुरथ कल्पकः । प्रतिपेदे नृपवचः स सुधीर्यो हि कालवित् ॥ ७४ ॥
नन्दो ऽपि कृतकृत्यं स्वं मन्यमानः प्रमोदभाक् । कल्पकं वार्तयामास स्वमनोवर्धिण्यभ्युदम् ॥ ७५ ॥

शल्यजातान्हृदयस्य नन्दो ऽपि स्वार्थसंशयात् । कल्पकं पृच्छति स्मेदं विद्यागुरुमिवागतम् ॥ ७६ ॥
नृपतिं प्रीणयामास कल्पको ऽपि ह्यनल्पधीः । वाक्यैस्तत्कृतसन्देहलोष्टपेषणमुद्गरैः ॥ ७७ ॥
अन्यायं रजकश्रेणी तदा पूत्कर्तुमागता । ददर्श कल्पकं राज्ञा प्रदत्तगुरुगौरवम् ॥ ७८ ॥
तथास्थं कल्पकं दृष्ट्वा निवृत्य रजका ययुः । राजमान्यत्वमेवैकमनर्थस्य प्रतिक्रिया ॥ ७९ ॥
तदैवामेतनामात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकायार्पयन्मुद्राकरेण्वादि यथोचितम् ॥ ८० ॥
समुद्रेयसनेशान्य आसमुद्रमपि श्रियः । उपायहस्तैराकृष्य ततः सो ऽकृत नन्दसात् ॥ ८१ ॥
नवे तस्मिन्महामात्ये श्रीवशीकारमान्त्रिके । श्रीरभून्नन्दराजस्य सिरोवारिवदक्षया ॥ ८२ ॥
तस्य धीसारिणा सिक्तो राज्ञो विक्रमपादपः । यशःप्रसूनं सुषुवे सुरस्त्रीकृतविष्टपम् ॥ ८३ ॥
नन्दराजप्रतापाग्नेर्वृद्धिमुत्पादयन्परम् । तस्य बुद्धिप्रपञ्चो ऽभूत्सचिवस्य महानिलः ॥ ८४ ॥
इतो ऽपि च परिभ्रष्टः प्राग्मन्त्री कल्पकस्य सः । छिद्रं गवेषयामास तटस्थो ऽपि हि जलवत् ॥८५॥
स तुष्टः कल्पकस्येष्टां चेटीं वस्त्रादिभिर्निजैः । आवर्जयितुमारेभे तत्प्रवृत्तिबुभुत्सया ॥ ८६ ॥
सापि लोभाभिभूतात्मा प्रत्यहं कल्पकौकसि । क्रियमाणं जल्प्यमानं चाख्यत्प्राक्तनमन्त्रिणः ॥ ८७ ॥
भूयांसस्तनुजन्मानो बभूवुः कल्पकस्य तु । प्रायेण पुत्रवन्तो हि भवन्ति परमार्हताः ॥ ८८ ॥
स प्रारेभे ऽन्यदैकस्य सूनोरुद्वाहमङ्गलम् । निमन्त्रयितुमैच्छच्च तत्र सान्तःपुरं नृपम् ॥ ८९ ॥
स राज्ञः स्वागतचिकीर्षुर्मुकुटछत्रचामरान् । प्रचक्रमे कारयितुमन्यथासौ यदर्हति ॥ ९० ॥

योद्धमिच्छया

भ्रष्टामात्याय सा चेटी कथयामास तत्तथा । लब्धो ऽवसर इत्याशु सो ऽपि भूपं व्यजिज्ञपत् ॥ ९१ ॥
न साम्प्रतममात्यो ऽस्मि न मान्यो ऽस्मि तथापि हि। कुलीनो ऽस्म्यतिभक्तो ऽस्मीत्याख्यामि स्वामिनो हितम्
कल्पकेन यदारब्धं शृणु त्वत्प्रियमन्त्रिणा । छत्रादिराज्यालङ्कारान्कारयन्नस्ति सो ऽधुना ॥ ९३ ॥
इयता कथितेनेशः स्वयं वेत्तु तदाशयम् । सिक्थेनापि द्रोणपाकं जानन्ति हि मनीषिणः ॥ ९४ ॥
ग्रासेन स्वामिदत्तेन वर्धितो ऽस्मीति वच्म्यदः । न पुनः पदलाभार्थं मात्सर्यं मम कल्पके ॥ ९५ ॥
कदाचिन्मत्सरेणाहमसत्यमपि हि ब्रुवे । सत्यं तत्तु चरैर्विद्धि नृपा हि चरचक्षुषः ॥ ९६ ॥
प्रेषिताश्च चरा राज्ञा गत्वा कल्पकसद्मनि । दृष्ट्वा च तत्तदाख्यातमाख्यान्ति स्म महीभुजे ॥ ९७ ॥
ततश्च सकुटुम्बो ऽपि कल्पको नन्दभूभुजा । सद्यो ऽन्धकूपकारायामक्षेप्याक्षेपपूर्वकम् ॥ ९८ ॥
कल्पकाय सपुत्राय कोद्रवौदनसेतिकाम् । पयःकरकमेकं च कूपके ऽक्षेपयन्नृपः ॥ ९९ ॥
कल्पको ऽल्पं निरीक्ष्यान्नं कुटुम्बमिदमभ्यधात् । सिक्थैर्हि संविभागो ऽस्य कवलानां तु का कथा १००
कवलैः शतसङ्ख्यैर्हि भवेदुदरपूरणम् । तत्सिक्थमात्राण्यश्नन्तः सर्वे यूयं मरिष्यथ ॥ १०१ ॥
तस्माद्भुङ्क्तां स एवैकः समस्तं कोद्रवौदनम् । यो भ्रष्टमन्त्रिणो वैरशोधनाय भवेत्क्षमम् ॥ १०२ ॥
सम्भूयोचे कुटुम्बेन त्वं भुङ्क्ष्व क्षेममस्तु ते । वैरनिर्यातनं कर्तुं तात नास्मासु को ऽप्यलम् ॥ १०३ ॥
ततश्च कल्पको ऽभुङ्क्त तदन्नं प्रतिवासरम् । अन्ये त्वनशनं कृत्वा विपद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १०४ ॥
तदा च कल्पकाभावं ज्ञात्वा सामन्तभूभुजः । रुरुधुः पाटलीपुत्रं नन्दोन्मूलनकाम्यया ॥ १०५ ॥

१ कणेनापि

॥ ६९ ॥

स्कन्धारे प्रतिदिनं पाटलीपुत्रपत्तने । जाग्रतं जाग्रमेन पुरकोट पौराणां तत्र जीर्णताम् ॥ १०६ ॥
अनीशो विद्विषां तेषामागमने गमने ऽपि वा । दाहज्वरातुर इव नन्दो न प्राप निर्वृतिम् ॥ १०७ ॥
अचिन्तयच्च यावद्धि कल्पको मन्त्र्यभून्मम । तावत्सिंहगुहेवेदं पुरं नाक्रमि केनचित् ॥ १०८ ॥
विना तं कल्पकमभून्नगरस्येदृशी दशा । अरक्षकं पुरवनं पान्थैरप्युपजीव्यते ॥ १०९ ॥
स जीवति यदि तदा तेनैवोद्ध्रियते पुरम् । प्रायेण कृष्यते हस्तिवारो हस्तिनैव हि ॥ ११० ॥
काराधिकारिणो राज्ञा पृष्टाश्चैवं व्यजिज्ञपन् । अन्धकूपाश्रितः को ऽपि गृह्णात्यद्यापि कोद्रवान् ॥ १११ ॥
छित्वा च मञ्चिकां कूपे तत्रारोप्य च कल्पकम् । तं चाकर्षयामास नन्दो निधिमिवात्मनः ॥ ११२ ॥
अपि पक्वद्रुफलात्तं शिबिकामधिरोप्य तम् । यमस्योपर्यन्त्रमयभूपः पूर्वगवामिव ॥ ११३ ॥
तं दृष्ट्वा वैरिणो दध्युर्नन्दो ऽजूदयाधः सत्तु । यदेषो ऽस्मान्भीषयते दर्शयन्कूटकल्पकम् ॥ ११४ ॥
ततो वाटमुपश्रोतुं ते प्रावर्तन्त वैरिणः । अनुत्पन्नजया यन्त्रमतियन्त्रादिकल्पनैः ॥ ११५ ॥
ततश्च कल्पकः प्रेष्य दूतं तानेवमब्रवीत् । एतु यः को ऽप्यभिमतो ऽन्तर्गङ्गं नाथमास्थितः ॥ ११६ ॥
यथाहमपि नौयानो जल्पिष्ये तेन धीमता । करोमि सन्धिमन्यथा जयतां यदभीप्सितम् ॥ ११७ ॥
सान्धिविग्रहिकस्तेषां कल्पकश्चापि नौस्थितौ । मिलितावाजिमुख्येन यमलचक्रपक्षाविव ॥ ११८ ॥
तत्र कस्यचिदेकस्येक्षुकलापं करस्थितम् । निरीक्ष्य कल्पको मन्त्री तमूचे ऽद्भुतमन्त्रया ॥ ११९ ॥
यदामध्येद्वारस्य मूलं प्रान्तश्च कर्त्यते । एतन्मध्यप्रदेशस्य तदा किमुपतिष्ठते ॥ १२० ॥

[illegible] विनापि [illegible] । न [illegible] ॥ १२१ ॥
[illegible] विमर्षे । [illegible] तथा [illegible] ॥ १२२ ॥
[illegible] । [illegible] यः [illegible] ॥ १२३ ॥
[illegible] गोचरः । [illegible] यो मयि [illegible] ॥ १२४ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १२५ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १२६ ॥
[illegible] न सः । [illegible] ॥ १२७ ॥
[illegible] यदि । ततः [illegible] ॥ १२८ ॥
[illegible] । [illegible] न [illegible] सः ॥ १२९ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १३० ॥
[illegible] सः । [illegible] ॥ १३१ ॥
[illegible] । [illegible] यती ॥ १३२ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १३३ ॥
[illegible] । न हि [illegible] ॥ १३४ ॥
[illegible] । [illegible] दिशां [illegible] ॥ १३५ ॥

१ [illegible] २ [illegible]

ततः पलायमानानां तेषां कल्पकनामनात् । हस्त्यश्वरथकोशादि अग्राहीदपि नन्दराट् ॥ १२६ ॥
नन्दोऽपि तं निजग्राह प्राक्तनं द्वेषमन्त्रिणम् । नाग्रहीत् कल्पकस्यागमनर्थहृदिति क्रुधा ॥ १२७ ॥

नन्दश्रियां रज्जुभिर्निबद्धः गुणैर्नयोपायनदीनदीनैः ।
क्षां कल्पको नन्दनरेश्वराज्ञानियन्त्रितां मन्त्रिवरश्चकार ॥ १२८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये कल्पकामात्यसङ्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

---

१ नदीनः समुद्रः

अष्टमः सर्गः

[illegible] विधा निधिः । [illegible] ॥ १ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ २ ॥
[illegible] । [illegible] नृपः ॥ ३ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ४ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ५ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ६ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ७ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ८ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १० ॥
[illegible] । [illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] । [illegible] मुनीः ॥ १२ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १४ ॥

१ [illegible]

सन्तुष्टया तयान्येद्युः कार्यं पृष्टो ऽब्रवीदिदम् । राज्ञः पुरस्तान्मे काव्यं तव त्वं तो प्रशंसतु ॥ १५ ॥
तया तदुपरोधेन तद्विज्ञप्तो ऽवदत्पतिः । मिथ्यादृष्टेरमुष्याहं प्रशंसामि कथं वचः ॥ १६ ॥
तयोक्तः साग्रहं मन्त्री तत्तया प्रत्यपद्यत । अन्धस्त्रीबालमूर्खाणामाग्रहो वज्रवान्खलु ॥ १७ ॥
राज्ञः पुरस्तात्पठतः काव्यं वररुचेस्ततः । अहो सुभाषितमिति वर्णयामास मन्त्रिराट् ॥ १८ ॥
दीनारशतमष्टाग्रं ततो ऽस्मै नृपतिर्ददौ । राजमान्यस्य याचापि जीव्यते ह्यनुकम्पया ॥ १९ ॥
दीनाराष्टोत्तरशते दीयमाने दिने दिने । किमेतद्दीयत इति भूपं मन्त्री व्यजिज्ञपत् ॥ २० ॥
अथोचे नृपतिर्मन्त्रिन्दद्मो ऽस्मै त्वत्प्रशंसया । वयं यदि स्वयं दद्मो दद्मः किं न पुरा ततः ॥ २१ ॥
मन्त्र्यप्यूचे मया देव प्रशंसा नास्य निर्मिता । काव्यानि परकीयाणि प्राशंसिषमहं तदा ॥ २२ ॥
पुरो नः परकाव्यानि स्वकीकृत्य पठत्ययम् । किमेतत्सत्यमावेदेत्यजापत नृपस्ततः ॥ २३ ॥
एतत्पठितकाव्यानि पठन्तीर्बालिका अपि । दर्शयिष्यामि वः प्रातरित्यूचे सचिवो ऽपि च ॥ २४ ॥
यक्षा यक्षदत्ता भूता भूतदत्तिणिका तथा । वेणा रेणेति सप्तासन्माक्षाः पुत्र्यस्तु मन्त्रिणः ॥ २५ ॥
गृह्णाति ज्यायसी तासां सकृदुक्तं तथेतराः । द्वित्र्यादिवारक्रमतो गृह्णन्ति स्म यथाक्रमम् ॥ २६ ॥
राज्ञः समीपं सचिवो द्वितीये ऽह्नि निनाय ताः । तिरस्करिण्यन्तरिताः[1] समुपावेशयच्च सः ॥ २७ ॥
अष्टोत्तरशतं श्लोकान्स्वयं निर्माय नैत्यिकान् । ऊचे वररुचिस्तास्तु यथाज्येष्ठमनूचिरे ॥ २८ ॥
ततो वररुचे रुष्टो राजा दानं न्यवारयत् । उपायाः सचिवानां हि निग्रहानुग्रहक्षमाः ॥ २९ ॥

[1] जवनिकान्तरिताः

…गत्वा यन्त्रं गङ्गाजले व्यधात् । तन्मध्ये वस्त्रबद्धं च दीनारशतमष्टयुक् ॥ ३० ॥
प्रातर्गङ्गामसौ स्तुत्वा यन्त्रमाक्रामदंह्रिणा । दीनारास्ते च तत्पाणावुत्पत्य न्यपतंस्ततः ॥ ३१ ॥
स एवं विदधे नित्यं जनस्तेन विसिस्मिये । तच्च श्रुत्वा जनश्रुत्या राजाशंसत मन्त्रिणे ॥ ३२ ॥
इदं यद्यस्ति सत्यं तत्प्रातर्वीक्षामहे स्वयम् । इत्युक्तो मन्त्रिणा राजा तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ३३ ॥
दत्त्वा शिक्षां चरः सायं प्रेषितस्तत्र मन्त्रिणा । शरस्तम्बनिलीनोऽस्थात्पश्चीयानुपलक्षितः ॥ ३४ ॥
तदा वररुचिर्गत्वा घ्रथं मन्दाकिनीजले । दीनाराष्टोत्तरशतग्रन्थिं न्यस्य ययौ गृहे ॥ ॥ ३५ ॥
तज्जीवितमिवादाय दीनारग्रन्थिमादरात् । चरः समर्पयामास प्रच्छन्नं वरमन्त्रिणे ॥ ३६ ॥
अथ गुप्तात्तदीनारग्रन्थिर्मन्त्री निशात्यये । ययौ राज्ञा समं गङ्गामागाद्वररुचिस्तदा ॥ ३७ ॥
ऋतुकामं नृपं दृष्ट्वोत्कृष्टमानी सविस्तरम् । स्तोतुं प्रववृते गङ्गां मूढो वररुचिस्ततः ॥ ३८ ॥
स्तुत्यन्तेऽपातयद्यन्त्रं यदा वररुचिः परम् । दीनारग्रन्थिरुत्पत्य नापतत्पाणिकोटरे ॥ ३९ ॥
ग्रन्थिं गवेषयामास पाणिना तज्जले ततः । सोऽस्थादपश्यंस्तूष्णीको धूर्तो धृष्टो हि मौनवाक् ॥४०॥
इत्यूचे च महामात्यः किं ते दत्ते न जाह्नवी । न्यासीकृतमपि द्रव्यं गवेषयसि यन्मुहुः ॥ ४१ ॥
उपलक्ष्य गृहाणेदं निजद्रव्यमिति ब्रुवन् । सोऽर्पयामास दीनारग्रन्थिं वररुचेः करे ॥ ४२ ॥
दीनारग्रन्थिना तेनोत्सर्पिद्ग्रन्थिनेव सः । दशामासादयामास मरणादपि दुःसहाम् ॥ ४३ ॥
विप्रतारयितुं लोकं सायमत्र क्षिपत्यसौ । द्रव्यं प्रातः पुनर्गृह्णातीत्यूचे सचिवो नृपम् ॥ ४४ ॥
साधु जातमिदं त्वत्तेत्याख्यन्मन्त्रिपुङ्गवम् । विस्मयस्मेरनयनः स्ववेश्मागान्महीपतिः ॥ ४५ ॥

अमर्षणो वररुचिः प्रतीकारं विचिन्तयन् । गृहस्वरूपं सचिवस्यापृच्छच्चेटिकादिकम् ॥ ४६ ॥
तस्याश्च कथयामास काचित्सचिवचेट्यदः । भूपतिः श्रीयकोद्वाहे भोक्ष्यते मन्त्रिवेश्मनि ॥ ४७ ॥
सज्ज्यते चात्र शस्त्रादि दातुं नन्दाय मन्त्रिणा । शस्त्रप्रियाणां राज्ञां हि शस्त्रमाद्यमुपायनम् ॥ ४८ ॥
समासाद्य छलज्ञस्तच्च वररुचिस्ततः । चणकादि प्रदायेति डिम्भरूपाण्यपाठयत् ॥ ४९ ॥
न वेत्ति राजा यदसौ शकटालः करिष्यति । व्यापाद्य नन्दं तद्राज्ये श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥ ५० ॥
स्थाने स्थाने पठन्ति स्म डिम्भा एवं दिने दिने । जनश्रुत्या तदश्रौषीदिति चाचिन्तयन्नृपः ॥ ५१ ॥
बालका यच्च जल्पन्ते जल्पन्ते यच्च योषितः । औत्पातिकी च या भाषा सा भवत्यन्यथा न हि ॥५२॥
तत्प्रत्ययार्थं राज्ञा च प्रेषितो मन्त्रिवेश्मनि । पुरुषः सर्वमागत्य यथादृष्टं व्यजिज्ञपत् ॥ ५३ ॥
ततश्च सेवावसरे मन्त्रिणः समुपेयुषः । प्रणामं कुर्वतो राजा कोपात्तस्थौ पराङ्मुखः ॥ ५४ ॥
तज्ज्ञापको ऽथ वेश्मैत्यामात्यः श्रीयकमब्रवीत् । राज्ञो ऽस्मि ज्ञापितः केनाप्यज्ञको विद्विषन्निव ॥ ५५ ॥
असावकस्मादस्माकं कुलक्षय उपस्थितः । रक्ष्यते वत्स कुरुषे यथादेशमिमं मम ॥ ५६ ॥
नमयामि यदा राज्ञे शिरश्छिन्द्यास्तदासिना । अभक्तः स्वामिनो वध्यः पितापीति वदेस्ततः ॥ ५७ ॥
यियासौ[1] मयि जरसाप्येवं याते परासुताम्[2] । त्वं मत्कुलगृहस्तम्भो भविष्यसि चिरं ततः ॥ ५८ ॥
श्रीयको ऽपि रुदन्नेवमवदद्गद्गदस्वरम् । तात घोरमिदं कर्म श्वपचो ऽपि करोति किम् ॥ ५९ ॥
अमात्यो ऽप्यब्रवीदेवमेवं कुर्वन्विचारणाम् । मनोरथान्पूरयसि वैरिणामेव केवलम् ॥ ६० ॥

---

१ यातुमिच्छौ २ मृत्युं

योद्यमः सकुटुम्बं निहन्ति माम् । यावत्तावन्ममैकस्य क्षयादस्तु कुटुम्बकम् ॥ ६१ ॥
मुखे तालपुटं न्यस्य नंस्यामि नृपतिम् । शिरः परासोर्मे छिन्द्याः पितृहत्या न ते ततः ॥ ६२ ॥
पित्रैवं बोधितस्तच्च प्रतिपेदे चकार च । शुभोदर्काय धीमन्तः कुर्वन्त्यापातदारुणम् ॥ ६३ ॥
जगाद किमिदं वत्स विहितं कर्म दुष्करम् । ससम्भ्रममिति प्रोक्तो नृपेण श्रीयको ऽवदत् ॥ ६४ ॥
यदैव स्वामिना ज्ञातो द्रोह्ययं निहतस्तदा । भर्तृचित्तानुसारेण भृत्यानां हि प्रवर्तनम् ॥ ६५ ॥
भृत्यानां युज्यते दोषे स्वयं ज्ञाते विचारणा । स्वामिज्ञाते प्रतीकारो युज्यते न विचारणा ॥ ६६ ॥
मृतौर्ध्वदैहिकं नन्दस्ततः श्रीयकमब्रवीत् । सर्वव्यापारसहिता मुद्रेयं गृह्यतामिति ॥ ६७ ॥
अथ विज्ञपयामास प्रणम्य श्रीयको नृपम् । स्थूलभद्राभिधानो ऽस्ति पितृतुल्यो ममाग्रजः ॥ ६८ ॥
पितृप्रसादात्तिष्ठंश्च कोशायास्तु निकेतने । भोगाननुभुञ्जानस्य तस्याब्दा द्वादशागमन् ॥ ६९ ॥
आहूयाथ स्थूलभद्रमर्थं नृपेणोदितः । पर्यालोच्यामुमर्थं तु करिष्यामीत्यजल्पत ॥ ७० ॥
अथैवालोचयुक्तः स्थूलभद्रो महीभुजा । अशोकवनिकां गत्वा विममर्शेति चेतसा ॥ ७१ ॥
स्नाने भोजने स्थानमध्ये ऽपि मुक्तेतयः । काले ऽपि नानुभूयन्ते रोगैरिव नियोगिभिः ॥ ७२ ॥
नियोगिनां स्वान्यराष्ट्रचिन्ताव्यग्रे च चेतसि । प्रेयसीनां नावकाशः पूर्णकुम्भे ऽम्भसामिव ॥ ७३ ॥
त्यक्त्वा सर्वमपि स्वार्थं राजार्थं कुर्वतामपि । उपद्रवन्ति पिशुना छद्मस्थानामिव द्विकाः ॥ ७४ ॥
यथा स्वदेहद्रविणव्ययेनापि प्रयत्यते । राजार्थे तद्वदात्मार्थे यत्यते किं न धीमता ॥ ७५ ॥
विचिन्त्यैवं व्यधात्केशोत्पाटनं पञ्चमुष्टिभिः । रत्नकम्बलदशाभी रजोहरणमप्यथ ॥ ७६ ॥

ततश्च [redacted] महाजागो गत्वा सदसि पार्थिवे । आलोचितमिदं धर्मलाभः स्तादित्यवोचत ॥ [redacted] ॥
ततः स राजसदनाद्गुहाया इव केसरी । निःससार महासारः संसारकरिरोषणः ॥ ७८ ॥
किमेष कपटं कृत्वा यायी वेश्यागृहं पुनः । इत्यमत्यपतः क्ष्मापो गवाक्षेण निरैक्षत ॥ ७९ ॥
प्रदेशे शवदुर्गन्धे ऽप्यविकूणितनासिकम् । यान्तं दृष्ट्वा स्थूलभद्रं नरेन्द्रो ऽधूनयच्छिरः ॥ ८० ॥
भगवान्वीतरागो ऽसावस्मिन्विषये कुचिन्तितम् । इत्यात्मानं निनिन्दोच्चैर्नन्दस्तमभिनन्दयन् ॥ ८१ ॥
स्थूलभद्रो ऽपि गत्वा श्रीसम्भूतिविजयान्तिके । दीक्षां सामायिकोच्चारपूर्विकां प्रत्यपद्यत ॥ ८२ ॥
गृहीत्वा श्रीयकं दोर्भ्यां ततो नन्दः सगौरवम् । मुद्राधिकारे निःशेषव्यापारे सहिते न्यधात् ॥ ८३ ॥
चकार श्रीयको राज्यचिन्तामवहितः सदा । साक्षादिव शकटालः प्रकृष्टनयपाटवात् ॥ ८४ ॥
स नित्यमपि कोशाया विनीतः सदने ययौ । स्नेहाद्भ्रातुस्तत्प्रियापि कुलीनैर्बहुमन्यते ॥ ८५ ॥
स्थूलभद्रवियोगार्ता श्रीयकं प्रेक्ष्य सारुदत् । इष्टे दृष्टे हि दुःखार्ता न दुःखं धर्तुमीशते ॥ ८६ ॥
ततस्तां श्रीयको ऽवोचदार्ये किं कुर्महे वयम् । असौ वररुचिः पापो ऽघातयज्जनकं हि नः ॥ ८७ ॥
अकाण्डोत्थितवज्राग्निप्रदीपनसहोदरम् । स्थूलभद्रवियोगं च त्वरया अकरोदयम् ॥ ८८ ॥
त्वद्भगिन्यामुपकोशायां यावद्रक्तो ऽस्त्यसौ खलः । तावत्प्रतिक्रियां काञ्चिद्विचिन्तय मनस्विनि ॥ ८९ ॥
तदादिशोपकोशां यत्नतार्थं कथमप्यसौ । विधीयतां वररुचिर्मद्यपानरुचिस्त्वया ॥ ९० ॥
प्रेयोवियोजनाद्वैराद्दाक्षिण्याद्देवरस्य च । तत्प्रतिज्ञाय सा सद्यो ऽप्युपकोशां समादिशत् ॥ ९१ ॥

---

१ हस्ते

कोशाथाथ निदेशेनोपकोशा तं तथान्वधात् । यथा पपौ सुरामेष स्त्रीवशैः क्रियते न किम् ॥ ९२ ॥
गुप्तपानं वररुचिः स्वैरं जड्डो ऽथ कारितः । उपकोशेति कोशायै शशंसाथ निशात्यये ॥ ९३ ॥
अथ कोशामुखात्सर्वं शुश्राव श्रीयको ऽपि तत् । मेने च पितृवैरस्य विहितं प्रतियातनम् ॥ ९४ ॥
शकटालमहामात्यात्ययात्प्रभृति सो ऽप्यजत् । जड्डो वररुचिर्भूपसेवावसरतत्परः ॥ ९५ ॥
स मत्स्यई राजकुले सेवाकाले समापतन् । राज्ञा च राजलोकैश्च सगौरवमदृश्यत ॥ ९६ ॥
अन्यदा नन्दराट्समस्तिगुणस्मरणविह्वलः । सदसि श्रीयकामात्यं जगादैवं सगद्गदम् ॥ ९७ ॥
भक्तिमान्शक्तिमांश्चित्यं शकटालो महामतिः । अभवन्मे महामात्यः शक्रस्येव बृहस्पतिः ॥ ९८ ॥
एवमेव विपन्नो ऽसौ दैवादद्य करोमि किम् । मन्ये शून्यमिवास्थानमहं तेन विनात्मनः ॥ ९९ ॥
उवाच श्रीयको ऽप्येवं किं देवेह विदध्महे । इदं वररुचिः सर्वं पापं व्यधित मद्यपः ॥ १०० ॥
सत्यमेष सुरां जड्डः पिबतीति नृपोदिते । श्वो ऽमुं दर्शयितास्मीति श्रीयकः प्रत्यजानत ॥ १०१ ॥
श्रीयकश्च द्वितीये ऽह्नि सर्वेषामीयुषां सदः । स्वपुंसा शिक्षितेनाऽयं पद्ममेकैकमार्पयत् ॥ १०२ ॥
तत्काले मदनफलरसभावनयाञ्चितम् । दुरात्मनो वररुचेरर्पयामास पङ्कजम् ॥ १०३ ॥
सुतरूपमहो तामोदमिदमित्यजिघ्रिणः । घ्रातुं राजादयो निन्युर्नासाग्रे स्वं स्वमम्बुजम् ॥ १०४ ॥
सो ऽपि जड्डो ऽनयद्घ्रातुं घ्राणाग्रे पङ्कजं निजम् । चन्द्रहाससुरां सद्यो रात्रिपीतां ततो ऽवमत् ॥ १०५ ॥
पिगनुं सीधुं प्रबंपञ्चुं वन्धवधोचितम् । नर्वैरित्याक्रुश्यमानो निर्ययौ सदसो ऽथ सः ॥ १०६ ॥

१ मद्यं २ अभवनाशनम्

[illegible] याचितास्तेन प्रायश्चित्तमचीकथन् । तापितत्रपुणः पानं सुरापानापघातकम् ॥ १०७ ॥
मूषया तापितमथ पपौ वररुचिस्त्रपु । प्राणैश्च मुमुचे सद्यस्तत्प्रदाहभयादिव ॥ १०८ ॥

स्थूलभद्रोऽपि सम्भूतविजयाचार्यसन्निधौ । प्रव्रज्यां पालयामास पारदृश्वा श्रुताम्बुधेः ॥ १०९ ॥
वर्षाकाले ऽन्यदायाते सम्भूतविजयं गुरुम् । प्रणम्य मूर्ध्ना मुनय इत्यगृह्णन्नभिग्रहान् ॥ ११० ॥
अहं सिंहगुहाद्वारे कृतोत्सर्ग उपोषितः । अवस्थास्ये चतुर्मासीमेकः प्रत्यशृणोदिदम् ॥ १११ ॥
दृग्विषाहिबिलद्वारे चतुर्मासीमुपोषितः । स्थास्यामि कायोत्सर्गेण द्वितीयो ऽभ्यधादिदम् ॥ ११२ ॥
[illegible] कूपमण्डूकासने मासचतुष्टयम् । स्थास्याम्युपोषित इति तृतीयः प्रत्यपद्यत ॥ ११३ ॥
योग्यान्मत्वा गुरुः साधूनथ तानन्वमन्यत । स्थूलभद्रः पुरोभूय नत्वैवं तावदब्रवीत् ॥ ११४ ॥
कोशाभिधाया वेश्याया गृहे या चित्रशालिका ॥ विचित्रकामशास्त्रोक्तकरणालेख्यशालिनी ॥ ११५ ॥
तत्र कृततपःकर्मविशेषः षड्रसाशनः । स्थास्यामि चतुरो मासानिति मे ऽभिग्रहः प्रभो ॥ ११६ ॥ युग्मं ॥
ज्ञात्वोपयोगाद्योग्यं तं गुरुस्तत्राप्यमन्यत । साधवश्च ययुः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रतिश्रुतम् ॥ ११७ ॥
स्थानासीनतपोनिष्ठान्दृष्ट्वा तान्मुनिसत्तमान् । त्रयो ऽमी भेजिरे शान्तिं सिंहसर्पारघट्टकाः ॥ ११८ ॥
स्थूलभद्रो ऽपि सम्प्राप कोशावेश्यानिकेतनम् । अभ्युत्तस्थौ तथा कोशाप्याहिताञ्जलिरग्रतः ॥ ११९ ॥
सुकुमारः प्रकृत्यासौ [illegible] । व्रतभारेण विधुरो ऽत्रागादिति विचिन्त्य सा ॥ १२० ॥
उवाच स्वागतं स्वामिन्समादिश करोमि किम् । वपुर्धनं परिजनः सर्वमेतत्तवैव हि ॥ १२१ ॥
चतुर्मासीं वसत्यै मे चित्रशालेयमर्प्यताम् । इत्यूचे स्थूलभद्रो ऽपि सा तूचे गृह्यतामिति ॥ १२२ ॥

तया च तस्यां प्रगुणीकृतायां जगवानपि । कामस्थाने ऽविशत्कर्म इव स्ववल्लवत्तया ॥ १२३ ॥
अथ सा षड्रसाहारजोजनानन्तरं मुनेः । विशेषकृतशृङ्गारा क्षोजाय समुपाययौ ॥ १२४ ॥
सोपविष्टा पुरस्तस्योत्कृष्टा काचिदिवाप्सराः । चतुरं रचयामास हावजावाधिकं मुहुः ॥ १२५ ॥
करणानुजवक्रीमोद्दामानि सुरतानि च । तानि तानि प्राक्तनानि स्मारयामास सासकृत् ॥ १२६ ॥
यद्यत्क्षोजाय विदधे तया तत्र महामुनौ । तत्तन्मुधाजवद्वज्रे यथा नखविलेखनम् ॥ १२७ ॥
प्रतिवासरमप्येवं तत्क्षोजाय चकार सा । जगाम स तु न क्षोजं मनागपि महामनाः ॥ १२८ ॥
तयोपसर्गकारिण्या प्रत्युतास्य महामुनेः । अदीप्यत ध्यानवह्निर्मेघवह्निरिवाञ्जसा ॥ १२९ ॥
त्वयि पूर्वमिवाज्ञानाद्रन्तुकामां धिगीश माम् । आत्मानमिति निन्दन्ती सापतत्तस्य पादयोः ॥ १३० ॥
मुनेस्तस्येन्द्रियजयप्रकर्षेण चमत्कृता । प्रपेदे श्रावकत्वं साग्रहीच्चैवमजिग्रहम् ॥ १३१ ॥
तुष्टः कदापि कस्मैचिद्ददाति यदि मां नृपः । विना पुमांसमेकं तमन्यत्र नियमो मम ॥ १३२ ॥
गते तु वर्षासमये ते त्रयो ऽपि हि साधवः । निर्व्यूढाजिग्रहा एयुर्गुरुपादान्तिकं क्रमात् ॥ १३३ ॥
आयान्सिंहगुहासाधुरहो दुष्करकारक । तत्र स्वागतमित्यूचे किंचिदुत्थाय सूरिणा ॥ १३४ ॥
सूरिणा जापितौ तद्वदायान्तावितरावपि । समे प्रतिज्ञानिर्वाहे समा हि स्वामिसत्क्रिया ॥ १३५ ॥
स्थूलजद्रमथायान्तमज्युत्थायाब्रवीद्गुरुः । दुष्करदुष्करकारिन्महात्मन् स्वागतं तव ॥ १३६ ॥
सासूयाः साधवस्ते ऽथाचिन्तयन्नित्यहो गुरोः । इदमामन्त्रणं मन्त्रिपुत्रताहेतुकं खलु ॥ १३७ ॥
यद्यसौ षड्रसाहाराद्कृतदुष्करदुष्करः । इर्द वर्षान्तरे तर्हि प्रतिज्ञास्यामहे वयम् ॥ १३८ ॥

एवं मनसि संस्थाप्य मामर्षीति महर्षयः । कुर्वाणाः संयमं मागानष्टावगमयन्ममात् ॥ १३९ ॥
उत्तमर्ण इव भासे काले हृष्टः पुरो गुरोः । साधुः सिंहगुहावासी चकारेति प्रतिश्रवम् ॥ १४० ॥
कोशायेश्यागृहे नित्यं षड्रसाहारभोजनः । भगवन्ममत्रस्थास्ये चतुर्मासीमिमामहम् ॥ १४१ ॥
स्थूलभद्रेण मात्सर्यादेतदङ्गीकरोत्ययम् । विचार्येत्युपयोगेन ज्ञात्वा च गुरुरादिशत् ॥ १४२ ॥
वत्स मास्मिमहं कार्षीरतिदुष्करदुष्करम् । स्थूलभद्रः क्षमः कर्तुमद्रिराज इव स्थिरः १४३ ॥
न हि मे दुष्करो ऽप्येष कथं दुष्करदुष्करः । तदवश्यं करिष्यामीत्युवाच स पुनर्गुरुम् ॥ १४४ ॥
गुरुरूचे ऽमुना भावी भ्रंशः प्राक्तनो ऽपि ते । आरोपितो ऽतिभारो हि गात्रभङ्गाय जायते ॥१४५॥
गुरोर्वचो ऽवमत्याथ धीरम्मन्यो मुनिः स तु । उन्मीनकेतनं प्राप कोशायालयनिकेतनम् ॥ १४६ ॥
स्थूलभद्रस्पर्धयेहायाति मन्ये तपस्व्यसौ । भवे पतन् रक्षणीय इत्युत्थाय ननाम सा ॥ १४७ ॥
वसत्यै याचितां तेन मुनिना चित्रशालिकाम् । कोशा समर्पयामास स मुनिस्तत्र चाविशत् ॥ १४८ ॥
तं भुक्तषड्रसाहारं मध्याह्ने तु परीक्षितुम् । कोशापि तत्र लावण्यकोशभूता समाययौ ॥ १४९ ॥
चुक्षोभ स पुनर्मङ्क्षु पङ्कजाक्षीमुदीक्ष्य ताम् । स्त्री तादृग्भोजनं तादृग्विकाराय न किं भवेत् ॥ १५० ॥
स्मरार्त्या याचमानं तं कोशाप्येवमवोचत । वयं हि भगवन्वेश्या वश्याः स्मो धनदानतः ॥ १५१ ॥
व्याहार्षीन्मुनिरप्येवं प्रसीद मृगलोचने । अस्मासु भवति द्रव्यं किं तैलं वालुकास्विव ॥ १५२ ॥
नेपालभूपो ऽपूर्वस्मै साधवे रत्नकम्बलम् । दत्ते तमानयेत्यूचे सा निर्वेदयितुं मुनिम् ॥ १५३ ॥
ततश्चचाल नेपालं प्रावृट्काले ऽपि वालवत् । पङ्किलायामिलायां स निजव्रत इव स्खलन् ॥ १५४ ॥

तत्र गत्वा महीपालाद्रत्नकम्बलमाप्य च । स मुनिर्वलितो वर्त्मन्यासंस्तस्मिंश्च दस्यवः ॥ १५५ ॥
आयाति लक्षमित्याख्यद्दस्यूनां शकुनिस्ततः । किमायातीत्यपृच्छच्च दस्युराड् द्रुस्थितं नरम् ॥ १५६ ॥
आगच्छन्भिक्षुरेको ऽस्ति न कश्चित्तादृशो ऽपरः । इत्यशंसद्द्रुमारूढश्चौरसेनापतेः स तु ॥ १५७ ॥
साधुस्तत्राथ सम्प्राप्तस्तैर्विधृत्य निरूपितः । किमप्यर्थमपश्यद्भिर्मुमुचे च मलिम्लुचैः ॥ १५८ ॥
एतल्लक्षं प्रयातीति व्याहरच्छकुनिः पुनः । मुनिं चौरपतिः प्रोचे सत्यं ब्रूहि किमस्ति ते ॥ १५९ ॥
वेश्याकृते ऽस्य वंशस्यान्तः क्षिप्तो रत्नकम्बलः । अस्तीत्युक्ते मुनिश्चौरराजेन मुमुचे च सः ॥ १६० ॥
स समागत्य कोशायै प्रददौ रत्नकम्बलम् । चिक्षेप सा गृहस्रोतःपङ्के निःशङ्कमेव तम् ॥ १६१ ॥
अजल्पन्मुनिरप्येवमक्षेप्यशुचिकर्दमे । महामूल्यो ह्यसौ रत्नकम्बलः कम्बुकण्ठि किम् ॥ १६२ ॥
अथ कोशाप्युवाचैवं कम्बलं मूढ शोचसि । गुणरत्नमयं श्वभ्रे[1] पतन्तं स्वं न शोचसि ॥ १६३ ॥
तच्छ्रुत्वा जातसंवेगो मुनिस्तामित्यवोचत । बोधितो ऽस्मि त्वया साधु संसारात्साधु रक्षितः ॥ १६४ ॥
अथान्यतीचारजवान्युन्मूलयितुमात्मनः । यास्यामि गुरुपादान्ते धर्मलाभस्तवानघे ॥ १६५ ॥
कोशापि तमुवाचैवं मिथ्या मे दुष्कृतं त्वयि । ब्रह्मव्रतस्थयाप्येवं मया यदसि खेदितः ॥ १६६ ॥
आशातनेयं युष्माकं बोधहेतोर्मया कृता । क्षन्तव्या सा गुरुवचः श्रयध्वं यात सत्वरम् ॥ ॥ १६७ ॥
इच्छामीति वदन् गत्वा सम्भूतविजयान्तिके । गृहीत्वालोचनां तीक्ष्णमाचचार पुनस्तपः ॥ १६८ ॥
समाधिमन्सो मरणं साधयित्वा परेद्यवि । सम्भूतविजयाचार्यपादाः स्वर्गं प्रपेदिरे ॥ १६९ ॥

१ नरके

राज्ञा प्रदत्ता कोशापि तुष्टेन रथिने ऽन्यदा। राजाज्ञयेति शिश्राय विना रागेण सा तु तम् ॥१७०॥
स्थूलभद्रं विना नान्यः पुमान्को ऽपीत्यहर्निशम्। सा तस्य रथिनो ऽन्यर्थे वर्णयामास वर्णिनी ॥ १७१ ॥
रथी गत्वा गृहोद्याने पर्यङ्के च निषद्य सः। तन्मनोरञ्जनायेति स्वविज्ञानमदर्शयत् ॥ १७२ ॥
माकन्दलुम्बीं बाणेन विव्याध तमपीषुणा। पुङ्खे ऽन्येन तमप्यन्येनेत्याहस्तं शराश्यमूत् ॥ १७३ ॥
वृन्तं छित्वा क्षुरप्रेण बाणश्रेणिमुखस्थिताम्। लुम्बीं स्वपाणिनाकृष्यासीनस्तस्यै समार्पयत् ॥ १७४ ॥
इदानीं मम विज्ञानं पश्येत्याख्याय सापि हि। व्यधत्त सार्षपं राशिं तस्योपरि ननर्त च ॥ १७५ ॥
सूचीं क्षिप्त्वा तत्र राशौ पुष्पपत्रैः पिधाय ताम्। सा ननर्त च नो सूच्या विद्धा राशिश्च न स्रुतः ॥१७६॥
ततः स ऊचे तुष्टो ऽस्मि दुष्करेणामुना तव। याचस्व यन्ममायत्तं ददामि तदहं ध्रुवम् ॥ १७७ ॥
कोशाप्य किं मयाकारि दुष्करं येन रञ्जितः। इदमप्यधिकं नाभ्यासात्किमभ्यासेन दुष्करम् ॥ १७८ ॥
किं चाम्रलुम्बीछेदो ऽयं नृत्तं चेदं न दुष्करम्। अशिक्षितं स्थूलभद्रो यचक्रे तत्तु दुष्करम् ॥ १७९ ॥
अभुङ्क्त द्वादशाब्दानि भोगानत्र समं मया। तत्रैव चित्रशालायामस्थात्सोऽक्षतव्रतः ॥ १८० ॥
कुर्यान्नलुब्धगमारादिव स्त्रीणां प्रचारतः। योगिनां क्षुभ्यते चेतः स्थूलभद्रमुनिं विना ॥ १८१ ॥
दिनमेकमपि स्थातुं को ऽत्र स्त्रीसन्निधौ तथा। चतुर्मासीं यथातिष्ठत्स्थूलभद्रो ऽक्षतव्रतः ॥ १८२ ॥
आहारः षड्रसस्निग्धशालाशयनो ऽङ्गनान्तिके। अप्येकं व्रतलोपायान्यस्य लोहतनोरपि ॥ १८३ ॥
निर्दीयन्ते धातुमयाः पार्श्वे वह्नेरिव स्त्रियाः। न तु वज्रमयो मन्ये स्थूलभद्रमहामुनिः ॥ १८४ ॥
स्थूलभद्रं महाभागं कृतदुष्करदुष्करम्। ख्यापयन्ती गुरुः मुखैव गुरो वर्णयितुं परम् ॥ १८५ ॥

॥ ३३ ॥

रथिको ऽप्यथ पप्रच्छ य एव वर्ण्यते त्वया । को नाम स्थूलभद्रो ऽयं महासत्त्वशिरोमणिः ॥ १०६ ॥
साप्यूचे शकटालस्य नन्दभूपालमन्त्रिणः । तनयः स्थूलभद्रो ऽयं तवाग्रे वर्णयामि यम् ॥ १०७ ॥
तच्छ्रुत्वा सो ऽपि सम्भ्रान्त इत्युवाच कृताञ्जलिः। एषो ऽस्मि किङ्करस्तस्य स्थूलभद्रमहामुनेः ॥ १०८॥
संविग्नं माय तं ज्ञात्वा विदधे धर्मदेशनाम् । प्रत्यबुध्यत सद्बुद्धिर्मोहनिद्रामपास्य सः ॥ १०९ ॥
प्रतिबुद्धं च तं बुद्ध्वा साख्यन्निजमभिग्रहम् । तच्छ्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः सो ऽब्रवीदिदम् ॥११०॥
बोधितो ऽहं त्वया भद्रे स्थूलभद्रगुणोक्तिभिः । यास्यामि तस्य पन्थानं भवत्यैवाद्य दर्शितम् ॥१११॥
कल्याणमस्तु ते भद्रे पालय स्वमभिग्रहम् । उक्त्वैवं सद्गुरोः पार्श्वे गत्वा दीक्षां स आददे ॥ ११२ ॥
भगवान्स्थूलभद्रो ऽपि तीक्ष्णं व्रतमपालयत्। द्वादशाब्दप्रमाणश्च दुष्कालः समभूत्तदा ॥ ११३ ॥
इतश्च गोल्लविषये ग्रामे चणकनामनि । ब्राह्मणो ऽभूच्चणी नाम तद्भार्या च चणेश्वरी ॥ ११४ ॥
बभूव जन्मप्रभृति श्रावकत्वचणश्चणी । ज्ञानिनो जैनमुनयः पर्यवात्सुश्च तद्गृहे ॥ ११५ ॥
अन्यदा तूद्गतैर्दन्तैश्चणेश्वर्याः सुतो ऽजनि । जातं च तेभ्यः साधुभ्यस्तं नमो ऽकारयच्चणी ॥ ११६ ॥
तं जातदन्तं जातं च मुनिभ्यो ऽकथयच्चणी । ज्ञानिनो मुनयो ऽप्याख्यन्भावी राजैष बालकः ॥११७॥
राज्यारम्भेण मत्पुत्रो मा भूद्नरकभागिति । अघर्षयत्तस्य दन्तान्पीडामगणयंश्चणी ॥ ११८ ॥
स मुनिभ्यस्तदप्याख्यन्मुनयो ऽप्येवमूचिरे । भाव्येष बिम्बान्तरितो राजा रदनघर्षणात् ॥ ११९ ॥
चणी चाणक्य इत्याख्यां ददौ तस्याङ्गजन्मनः । चाणक्यो ऽपि श्रावको ऽभूत्सर्वविद्याब्धिपारगः ॥२००॥
श्रमणोपासकत्वेन स सन्तोषधनः सदा । कुलीनब्राह्मणस्यैकामेव कन्यामुपायत ॥ २०१ ॥

चाणक्यजाया त्वन्येद्युर्मातृधाम जगाम सा । बभूव तत्र तद्भ्रातुस्तदोद्वाहमहोत्सवः ॥ २०२ ॥
तस्मिन्महोत्सवे तस्याः स्वसारो ऽन्याः समाययुः । वस्त्रालङ्कारशालिन्यो महेभ्यपतिका हि ताः ॥२०३॥
ताश्चित्रवाहनाः सर्वाः सर्वा दासीभिरावृताः । सच्छत्रप्रक्रियाः सर्वाः सर्वाः स्रग्युक्तमौलयः ॥२०४॥युग्मं॥
सर्वा दिव्याङ्गरागिण्यः सर्वास्ताम्बूलपाणयः । सर्वा अपि श्रियो देव्या वैक्रिया इव मूर्तयः ॥ २०५ ॥
चाणक्यगृहिणी त्वेकवेशाशिर्निशि चाह्नि च । त्रिशुल्कशुल्कसरिकाभरणा जीर्णकञ्चुका ॥ २०६ ॥
जीर्णकौसुम्भोत्तरीया ताम्बूलपिकलालना । वपुर्मलैकसञ्जाताङ्गरागा त्रपुकुण्डला ॥ २०७ ॥
कर्मणा कर्कशाकरा सदा मलिनकुन्तला । ताभिः श्रीमद्बूढाभिर्जगिनीभिरहस्यत ॥ ॥ २०८ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

विवाहमिलितो ऽन्यो ऽपि लोकः सर्वो जहास ताम् । सा तु जिह्रियती कोणप्रविष्टोद्वाहमत्यगात् २०९
गताथ चाणक्यगृहे विषादमलिनानना । सास्रात्तिलकयन्ती क्ष्मां साञ्जनैरश्रुबिन्दुभिः ॥ २१० ॥
तां तु म्लानमुखीं दृष्ट्वा प्रातः कैरविणीमिव । तद्दुःखदुःखी चाणक्यो ऽभिदधे मधुराक्षरम् ॥ २११ ॥
किं मत्कृतो ऽपमानस्ते प्रतिवेशिकृतो ऽथवा । पितृवेश्मकृतो यद्वा यदेवं ताम्यसि प्रिये ॥ २१२ ॥
सा व्याख्यातुमनीशाभूदपमानकदर्थिता । पत्युरत्यन्तनिर्बन्धादाख्याति स्म तथापि तत् ॥ २१३ ॥
चाणक्यो ऽपि हि विज्ञातगृहिणीदुःखकारणः । द्रविणोपार्जनोपायं निरपायमचिन्तयत् ॥ २१४ ॥
पाटलीपुत्रनगरे नन्दराजो द्विजन्मनाम् । विशिष्टां दक्षिणां दत्ते तदर्थं तत्र याम्यहम् ॥ २१५ ॥

१ एकस्थूलवस्त्रा २ धनिकपरिणीताभिः

इत्थं निश्चित्य तत्रागात्सचिवस्य च नृपौकसि । अग्रे दत्तेष्वासनेषु निषसादादिमासने ॥ २१६ ॥
चाणक्येन तदाक्रान्तमासनं प्रथमं सदा । नन्द एव ह्यलक्ष्यके तस्य जग्धासनं हि तत् ॥ २१७ ॥
नन्देन च सहायातो नन्दपुत्रस्तदावदत् । ब्राह्मणो निषसादैष छायामाक्रम्य भूपतेः ॥ २१८ ॥
राज्ञो दास्यैकया प्रोचे चाणक्यः सामपूर्वकम् । निषीदास्मिन्द्वितीयस्मिन्नासने त्वमहो द्विज ॥ २१९ ॥
कमण्डलुर्मदीयो ऽत्र स्थास्यतीत्यभिधाय सः । कमण्डलुं न्यधात्तत्र नोज्झत्प्रथममासनम् ॥ २२० ॥
एवं तृतीयं दण्डेन चतुर्थं जपमालया । पञ्चमं चोपवीतेनोत्थाप्यमानो रुरोध सः ॥ २२१ ॥
दास्यवोचदहो धृष्टो न मुञ्चत्याद्यमासनम् । विशेषो ऽयं यदन्यान्यप्यासनानि रुणद्ध्यसौ ॥ २२२ ॥
तत्किमेतेन धृष्टेन धातुखेन द्विजन्मना । पादेनाहत्य चाणक्यमित्युत्थापयति स्म सा ॥ २२३ ॥
चाणक्यस्तत्क्षणात्क्रुद्धो दण्डघृष्ट इवोरगः । पश्यतः सर्वलोकस्य प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥ २२४ ॥
सकोशभृत्यं ससुहृत्पुत्रं सबलवाहनम् । नन्दमुन्मूलयिष्यामि महावायुरिव द्रुमम् ॥ २२५ ॥*
आध्मातताम्रताम्रास्यो ज्वलन्वह्निरिव क्रुधा । नगरान्निरगान्मङ्क्षु सभ्रूक्षेपं चणिप्रसूः ॥ २२६ ॥
धीमतां मौलिमाणिक्यं चाणक्यश्चास्मरत्किल । यद्बिम्बान्तरितो ऽहं हि भविष्यामि महीपतिः ॥ २२७ ॥
स राज्यार्हं नरं कंचित्पश्यामीत्यभ्रमद्भुवि । अपमानाद्यपमानं विस्मरन्त्यभिमानिनः ॥ २२८ ॥
चणेश्वरीकुक्षिजन्मा द्विजन्मा सो ऽन्यदा ययौ । मयूरपोषका यत्रावात्सुर्नन्दमहीपतेः ॥ २२९ ॥
मयूरपोषकग्रामे तस्मिंश्च चणिनन्दनः । प्राविशत्कणभिक्षार्थं परिव्राजकवेषभृत् ॥ २३० ॥

---

* असंहृत्य नृपं नन्दमखर्वगर्वपर्वतं । त्रुटिष्यति शिखा नैषा कालरात्रिरिव द्विषां ॥ इत्थं महापइन्नं कुणमाणो सो गळे गहेऊणं । जं रोयइ तं भुजा इय भणिरनरेहिं निच्छूढो ॥

मयूरपोषकमहत्तरस्य दुहितुस्तदा । अभूदापन्नसत्त्वायाश्चन्द्रपानाय दोहदः ॥ २३१ ॥
तत्कुटुम्बेन कथितश्चाणक्याय स दोहदः । पूरणीयः कथमसाविति पृष्टो ऽवदच्च सः ॥ २३२ ॥
यद्येतस्या जातमात्रं दारकं मम दत्थ भोः । तदाहं पूरयाम्येव शशाङ्कपानदोहदम् ॥ २३३ ॥
अपूर्णे दोहदे गर्भनाशो ऽस्या मा भवत्विति । तन्मातापितरौ तस्यामंसातां वचनं हि तत् ॥ २३४ ॥
चाणक्यो ऽकारयच्चात्र सच्छिद्रं तृणमण्डपम् । पिधानधारिणं गुप्तं तदूर्ध्वं चामुचन्नरम् ॥ २३५ ॥
तस्याधो ऽकारयामास स्थालं च पयसा भृतम् । ऊर्जराका[1]निशीथे च तत्रेन्दुः प्रत्यबिम्ब्यत ॥ २३६ ॥
गुर्विण्यास्तत्र सङ्क्रान्तं पूर्णेन्दुं तमदर्शयत् । पिबेत्युक्ता च सा पातुमारेभे विकसन्मुखी ॥ २३७ ॥
मापायया यथा गुप्तपुरुषेण तथा तथा । न्यधीयत पिधानेन तच्छिद्रं तार्णमण्डपम् ॥ २३८ ॥
पूरिते दोहदे चैवं समये ऽसूत सा सुतम् । चन्द्रगुप्ताभिधानेन पितृभ्यां सो ऽन्यधीयत ॥ २३९ ॥
चन्द्रवच्चन्द्रगुप्तो ऽपि व्यवर्धत दिने दिने । मयूरपोषककुलोत्पलिनीवनभास्करः ॥ २४० ॥
सुवर्णोपार्जनधिया चाणक्यो ऽपि परिभ्रमन् । गवेषयितुमारेभे धातुवादविशारदान् ॥ २४१ ॥
इतश्च चन्द्रगुप्तो ऽर्भै रममाणो दिने दिने । विभेजे नृपतिरिव तेभ्यो ग्रामादिकं सदा ॥ २४२ ॥
हस्तीकृत्य हयीकृत्य चारुरोह स बालकान् । प्रायो हि भाविनी लक्ष्मीरिङ्गितैरपि सूच्यते ॥ २४३ ॥
क्रमयोगेन चाणक्यस्तत्रैवागात्परिभ्रमन् । चन्द्रगुप्तं तथाचेष्टं दृष्ट्वा चातिविसिस्मिये ॥ २४४ ॥
चाणक्यस्तत्परीक्षार्थमेवमाजायते स्म तम् । हे राजन्मह्यमपि हि किंचनापि प्रदीयताम् ॥ २४५ ॥

१ कार्तिकीपूर्णिमामध्यरात्रौ.

चन्द्रगुप्तो ऽपि ग्रहान् ग्रामगवीरिमाः । यथारुचि गृहाण त्वं मद्दत्ताः को निषेत्स्यति ॥ २४६ ॥
त्या प्रोवाच चाणक्यः कथं गृह्णामि गा इमाः । गोस्वामिभ्यो विभेम्युच्चैर्मारयिष्यन्ति ते हि माम् ॥२४७॥
प्रोवाच चन्द्रगुप्तोऽपि मा भैषीर्ननु ते मया । गावः प्रदत्ता गृह्णन्तां वीरभोज्या वसुन्धरा ॥ २४८ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयदसावहो विज्ञानवानपि । अतः पप्रच्छ को ऽसावित्यर्भकांस्तत्समीपगान् ॥ २४९ ॥
डिम्भकाः कथयामासुः परिव्राजकपुत्रकः । असौ मात्रोदरस्थो ऽपि परिव्राजकसात्कृतः ॥ २५० ॥
चाणक्यो ऽपि स्वयं लब्धं तं ज्ञात्वोवाच बालकम् । स एषो ऽसि यदीशस्त्वमेहि राज्यं ददामि ते ॥२५१॥
राज्यार्थी चन्द्रगुप्तो ऽपि लगति स्म तदङ्गुलौ । चाणक्यो ऽपि तमादाय झाक् पलायिष्ट दस्युवत् ॥२५२॥
धातुवादोपार्जितेन द्रविणेन चणिप्रसूः । चक्रे पत्त्यादिसामग्रीं नन्दमुच्छेत्तुमुद्यतः ॥ २५३ ॥
ततः सर्वाभिसारेण तया पत्त्यादिसेनया । पाटलीपुत्रनगरं चतुर्दिशमवेष्टयत् ॥ २५४ ॥
तदल्पसारं चाणक्यशिबिरं नन्दभूपतिः । निर्गत्य कुट्टयामास सर्वमाजकलीलया ॥ २५५ ॥
सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यः समयज्ञः पलायत । नंष्ट्वापि रक्षेदात्मानं सत्यात्मनि पुनः श्रियः ॥ २५६ ॥
चन्द्रगुप्तं ग्रहीतुं च नन्दो ऽपि वरसादिनः । आदिशन्न सहन्ते हि राजानो राज्यकाङ्क्षिणम् ॥ २५७ ॥
जितकाशिनि नन्दे च पुनर्नगरमीयुषि । नागरैरुत्सवश्चक्रे ऽनुरूपः स्वस्वसम्पदाम् ॥ २५८ ॥
तेषां च सादिनामेकः साधश्वेन तरस्विना । अदवीयसि देशे ऽगाच्चन्द्रगुप्तस्य गच्छतः ॥ २५९ ॥
चाणक्यो ऽपि तमायान्तं दूरादालोक्य सादिनम् । प्रत्युत्पन्नमतिश्चन्द्रगुप्तायैवं समादिशत् ॥ २६० ॥

१ अजानां मारणं आजकं

सरसः पद्मिनीषण्डमण्डितस्यास्य वारिणि । आतिथ्रीप्रायितं कृत्वा मङ्क्षोन्मज्जेश्च मज्जिता ॥ २६१ ॥
ममज्ज चन्द्रगुप्तो ऽथ ह्यगाधे ऽपि वारिणि । धीरो वारिमनुजिकां श्रियं गाहिनयानिव ॥ २६२ ॥
स्वयं तु सरसस्तीरे चाणक्यः सुस्थिरासनः । समाधिनाटनं कृत्वा तस्थौ योगीव निर्ममः ॥ २६३ ॥
क्ष्मातोद्यकोणाघातजपादपातेन वाजिना । वायुवाजेन नन्दाश्ववारो ऽत्र स समाययौ ॥ २६४ ॥
स पप्रच्छ च चाणक्यं भदन्त कथयाशु मे । किं त्वयात्र पुमान्को ऽपि दृष्टो ऽभिनवयौवनः ॥ २६५ ॥
समाधिभङ्गभीरुत्वाभिनयेन चणिप्रसूः । अङ्गुलीसंज्ञया तस्य ब्रुडन्तं चार्यदर्शयत् ॥ २६६ ॥
चन्द्रगुप्ताकर्षणाय स सादी मङ्क्षु मज्जति । आमुक्तं मोक्तुमारेभे कञ्चुकीमिव नर्तकी ॥ २६७ ॥
तस्यैवादाय निस्त्रिंशं निस्त्रिंशश्चणिभूरयम् । अम्बुदेव्या पवीकर्तुमिव चिच्छेद तच्छिरः ॥ २६८ ॥
एहि वत्सेहि वत्सेति चाणक्येनोदिते क्षणात् । सरसो निर्ययौ चन्द्रगुप्तश्चन्द्र इवोदधेः ॥ २६९ ॥
चन्द्रमारोप्य तत्राश्वे चाणक्यः समजागत । त्वामाख्यं सादिने यर्हि तर्हि किं चिन्तितं त्वया ॥ २७० ॥
चन्द्रगुप्तो ऽब्रवीदार्य मयैतच्चिन्तितं तदा । इदमेव खलु श्रेयो जानात्यार्यो हि न त्वहम् ॥ २७१ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयत्सूनं सर्वदापि वशंवदः । न हि मे व्यभिचार्येष यत्नुजेन्द्र इव द्विपः ॥ २७२ ॥
तयोश्च गच्छतोः पृष्ठे यमदूत इवोत्कटः । आययौ नन्दसाधन्यो वायुवाजेन वाजिना ॥ २७३ ॥
तमापतन्तं दृष्ट्वा च चाणक्येनोदितः पुनः । चन्द्रगुप्तः सरोमध्ये न्यमङ्क्षीन्मद्गुहंसवत् ॥ २७४ ॥
रजकं वारितीरस्थं चणिसूनुरुवाच च । त्वच्छ्रेणिरुपितो राजा नश्य चेन्न मुमूर्षसि ॥ २७५ ॥

१ वायुवेगेन २ खड्गं ३ निर्दयः

.जको ऽप्यश्ववारं तं दृष्ट्वा दूरादुदायुधम् । सत्यमेवेति निश्चित्य पलायिष्टात्तजीवितः ॥ २७६ ॥
वृहतीक्षालनैर्वस्त्रक्षालने ऽपि कृतश्रमः । तद्वस्त्राणि तु निर्नेक्तुमारेभे चणिसूः स्वयम् ॥ २७७ ॥
तं च सादिनमायान्तं पृच्छन्तं पूर्वसादिवत् । तथैव मारयामास चणिपुत्रः कुशाग्रधीः ॥ २७८ ॥
चाणक्यचन्द्रगुप्तौ तु ततः स्थानात्प्रचेलतुः । चिखिदे चन्द्रगुप्तो यान्क्षामकुक्षिर्बुभुक्षया ॥ २७९ ॥
चन्द्रगुप्तं बहिर्मुक्त्वा चाणक्यो ग्रामसन्मुखम् । चचाल भक्तमानेतुं भक्तं ग्रामं विना न हि ॥ २८० ॥
ग्रामाद्भट्टं च निर्यान्तं तत्कालकृतभोजनम् । मन्दमन्दपदं तुन्दपरिमार्जं ददर्श सः ॥ २८१ ॥
पप्रच्छ चेद्द विप्रस्य पाश्वेलगति या न वा । भट्टो ऽप्याख्यल्लगत्येव लग्ना मम हि सम्प्रति ॥ २८२ ॥
पुनः पप्रच्छ चाणक्यो बुभुजे भट्ट किं त्वया । स आख्यत्सरसदध्ना कृतशालिकरम्बकम् ॥ २८३ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयद्ग्रामे भक्तार्थं भ्रमतो मम । विलम्बः स्यात्कथं भावी चन्द्रगुप्तस्तु मां विना ॥२८४॥
एकाकी खलु नन्दाश्ववारैर्दुर्वारविक्रमैः । कुक्कुरैः सूकर इव चन्द्रगुप्तो ग्रहीष्यते ॥ २८५ ॥
कुमारश्चन्द्रगुप्तश्च गृहीतो नन्दसादिभिः । तदा मनोरथो भावी स्वप्नराज्यसमो मम ॥ २८६ ॥
उदरादस्य भट्टस्य तदाकृष्य करम्बकम् । ददामि तस्मै तत्प्राणा रक्षणीया यथा तथा ॥ २८७ ॥
इति भट्टस्य चाणक्यस्तस्योदरमदारयत् । सद्यो रसवतीकार इव कूष्माण्डिकाफलम् ॥ २८८ ॥
चाणक्यस्तत्क्षणं भट्टजठरात् पिठरादिव । स्वयं करम्बमाकृष्य चन्द्रगुप्तमभोजयत् ॥ २८९ ॥
सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यस्ततो भ्राम्यन्दिनात्यये । आससाद ग्राममेकं कुलायमिव विष्किरः ॥ २९० ॥

१ क्षालयितुं २ सपेली नामकपात्रादिव. ३ नीडं ४ पक्षी.

तदा प्रविष्टो भिक्षार्थं ग्रामे तस्मिन्परिभ्रमन् । चाणक्यो रोरवृद्धाया ययौ कस्याश्चिदोकसि ॥ २९१ ॥
बालकानां तया चोष्णा रब्बा स्थाल्यां परिवेषिता । तत्रैको बालकः पाणिं चिक्षेपातिबुभुक्षितः ॥ २९२ ॥
दग्धाङ्गुलीकं तं बालं रुदन्तं स्थविरावदत् । न किंचिदपि जानासि चाणक्य इव बालकः ॥ २९३ ॥
चाणक्यलक्ष्यः श्रुत्वा प्रविश्य च तदोकसि । पप्रच्छ वृद्धां चाणक्यदृष्टान्तः को ऽयमर्भके ॥ २९४ ॥
जरत्युवाच चाणक्यो बहिर्देशमसाधयन् । आदौ नन्दपुरं रुन्धन्विगोपं प्रापदल्पधीः ॥ २९५ ॥
शनैः पार्श्वेष्वनुष्णानो मध्य एव क्षिपन्करम् । तथा बालो ऽप्ययं दग्धो ऽङ्गुलीष्वात्युष्णरब्बया ॥२९६॥
अहो स्त्रिया अप्येतस्या धीमत्त्वमिति चिन्तयन् । चाणक्यो हिमवत्कूटं ततो ऽगात्सन्निवेशनम् ॥२९७॥
तत्र पर्वतकाख्येन नृपेण सह सौहृदम् । चन्द्रगुप्तगुरुश्चक्रे तत्साहाय्यककाम्यया ॥ २९८ ॥
तमन्यदोचे चाणक्यो नन्दमुन्मूल्य पार्थिवम् । तद्राज्यं संविभज्यावां शक्ष्याव प्रातरादिव ॥ २९९ ॥
ततः पर्वतकेनापि प्रत्यपद्यत तद्वचः । स हि चाणक्यगुणो ऽभूत्सन्नद्ध इव केसरी ॥ ३०० ॥
चाणक्यश्चन्द्रगुप्तश्च स च पर्वतको बहिः । उपचक्रमिरे नन्ददेशं साधयितुं ततः ॥ ३०१ ॥
एकं तु तैः पुरं रुद्धमपि ग्रहीतुमशाकि न । भिक्षार्थं त्रिदण्डिवेषेण चाणक्यस्तत्र चाविशत् ॥ ३०२ ॥
तत्र त्रिदण्डी चाणक्यः पुरमध्ये परिभ्रमन् । ददर्शानादिकाः सप्त सकन्या मातृदेवताः ॥ ३०३ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयदिमाः शक्ताः यद्वि देवताः । नूनमासां प्रभावेण पुरमेतन्न गम्यते ॥ ३०४ ॥
मातरः शक्यमुत्थाप्या इति यावदचिन्तयत् । चाणक्यः पुररोधार्तैः पौरैस्तावदपृच्छ्यत ॥ ३०५ ॥

१ भस्मियेन पानीति पाठः

कदा हि भगवन्नेतत्पुरमुद्वेष्टयिष्यते । आख्याहि जानन्ति खलु प्रायः सर्वं भवादृशाः ॥ ३०६ ॥
चन्द्रगुप्तगुरुः स्माह हंहो शृणुत नागराः । मातरो यावदत्रैतास्तावदुद्वेष्टनं कुतः ॥ ३०७ ॥
द्रागथोत्पाटयामासुः पौरास्तन्मातृमण्डलम् । किं नाम कुरुते नार्तो धूर्तवश्यो विशेषतः ॥ ३०८ ॥
चाणक्यदत्तसङ्केतौ चन्द्रपर्वतकौ तदा । पलायिषातां जहृषुश्चात्यन्तं ते तु नागराः ॥ ३०९ ॥
व्यावृत्य वार्धिवेलेव दुर्धरौ पुनरेव तौ । अचिन्तितौ विविशतुः पुरे तत्र परन्तपौ ॥ ३१० ॥
ततश्च तत्पुरं भङ्क्त्वा तौ द्वावपि महारथौ । साधयामासतुर्नन्ददेशं चाणक्यसारथी ॥ ३११ ॥
चाणक्यबुद्ध्या सन्नद्धौ तौ रुंद्धः स्मामितैर्बलैः । परितः पाटलीपुत्रनगरं गुरुविक्रमौ ॥ ३१२ ॥
क्षीणकोशः क्षीणबलः क्षीणधीः क्षीणविक्रमः । नन्दः पुण्यक्षयेणाभूद्यावत्पुण्यं हि ऋद्धयः ॥ ३१३ ॥
चाणक्यपार्श्वे नन्दोऽथ नासाग्रारूढजीवितः । धर्मद्वारमयाचिष्ट प्रेयः कस्य न जीवितम् ॥ ३१४ ॥
अज्ञापयच्च चाणक्यस्त्वमेकेन रथेन भोः । निर्याहि तत्र चाभीष्टं यथाशक्त्यधिरोपयेः ॥ ३१५ ॥
न हि ते कोऽप्युपद्रोता रथेनैकेन गच्छतः । समाश्वसिहि मा भैषीर्द्विजन्मेव न हन्यसे ॥ ३१६ ॥
भार्ये द्वे कन्यकां चैकां यथाशक्ति वसूनि च । रथमारोप्य निरगान्नगरादथ नन्दराट् ॥ ३१७ ॥
समायान्तं चन्द्रगुप्तं दृष्ट्वा द्रागनुरागजात् । रथस्था नन्ददुहिता देवीवानिमिषाक्ष्यभूत् ॥ ३१८ ॥
मुखचन्द्रमयूखैश्च कटाक्षैर्नन्दनन्दिनी । चन्द्रगुप्तस्य सम्भोगसत्यङ्कारमिवार्पयत् ॥ ३१९ ॥
नन्दो जगाद तां वत्से व्रज स्वैरं स्वयंवरा । प्रायः क्षत्रियकन्यानां शस्यते हि स्वयंवरः ॥ ३२० ॥

१ अनुतापकरो

॥ ८१ ॥

... रथादुत्तर मुञ्च माम् । त्वत्परिणयनशल्यं मम यातु त्वया सह ॥ ३२१ ॥
एवमुक्ता तु सा तस्माद्रथादुत्तीर्य सत्वरम् । चान्द्रगुप्तं रथवरमारोढुमुपचक्रमे ॥ ३२२ ॥
आरोहन्त्यां तदा तस्यां चन्द्रगुप्तरथस्य तु । नवारका अभज्यन्त चक्राक्रान्तेक्षुयष्टिवत् ॥ ३२३ ॥
असावमङ्गलकरी केयमायाति मद्रथम् । रथारुरुक्षुमिति तां चन्द्रगुप्तो न्यवारयत् ॥ ३२४ ॥
चाणक्योऽप्यवदन्मैनां चन्द्रगुप्त निवारय । शकुनं हि शुभायेदं मा स्म मंस्थास्त्वमन्यथा ॥ ३२५ ॥
शकुनेनामुना वत्स वृद्धिमेवाधिकाधिकाम् । गामी पुरुषयुगाणि नव यावत्तवान्वयः ॥ ३२६ ॥
ततश्च नन्दसदने प्रविष्टौ चन्द्रपर्वतौ । आरेभाते संविभक्तुं विपुलां नन्दसम्पदम् ॥ ३२७ ॥
तत्राभूत्कन्यका चैका सर्वस्वमिव रक्षिता । नन्दभूपतिराजन्म तामुपाजीजिवद्विषैः[2] ॥ ३२८ ॥
तस्यां पर्वतकस्याभूदनुरागस्तदा तथा । यथा तां हृदये सोऽध्याध्यातव्यामिव देवताम् ॥ ३२९ ॥
तां च पर्वतकायैव चन्द्रगुप्तगुरुर्ददौ । तदैव पाणिग्रहणमङ्गलं च प्रचक्रमे ॥ ३३० ॥
सञ्चक्राम विषं तस्यास्तदा पर्वतकेऽपि हि । होमाग्नितापसञ्जाततत्स्वेदजलसङ्क्रमात् ॥ ३३१ ॥
सङ्क्रान्तविषवेगार्तस्तदा पर्वतकोऽवदत् । शिथिलीभूतसर्वाङ्गश्चन्द्रगुप्तमुवाच च ॥ ३३२ ॥
अहं पीतविष इव वक्तुमप्युत्सहे न हि । परित्रायस्व हे वत्स म्रियतेऽद्य न संशयः ॥ ३३३ ॥
मान्त्रिका मान्त्रिका वैद्या वैद्या इत्यनुज्ञापिनम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं त्वाकर्णे भ्रूक्षेपमन्वशात् ॥ ३३४ ॥
विनौषधं हि ते व्याधिर्यदि यात्येष यातु तत् । कुरु मौनमुपेक्षस्व स्वस्ति ते स्यादमुं विना ॥ ३३५ ॥

---

१ प्राप्स्यति २ विषेण तामुपाजीवत्

अर्धराज्यहरं मित्रं यो न हन्यात्स हन्यते । इति मार्यो ऽयं स्वयं चेन्म्रियते पुण्यवानसि ॥ ३३६ ॥
अनुशिष्यैवमुत्क्षिप्तभ्रुकुटीजङ्गसञ्ज्ञया । चाणक्यो घारयामास मौर्यं धुर्यो मनीषिणाम् ॥ ३३७ ॥
ततश्च हिमवत्कूटपार्थिवः प्राप पञ्चताम् । तच्चन्द्रगुप्तसाम्राज्यद्वयमप्यजयत्तदा ॥ ३३८ ॥
एवं च श्रीमहावीरमुक्तेर्वर्षशते गते । पञ्चपञ्चाशदधिके चन्द्रगुप्तो ऽभवन्नृपः ॥ ३३९ ॥
चन्द्रगुप्तस्य राज्ये तु के ऽपि नन्दानुजीविनः । अकार्षुः पुरुषार्थाय प्रदेशे विषमे स्थिताः ॥ ३४० ॥
पुररक्षाक्षमं कंचिद्वीक्षमाणो ऽथ पूरुषम् । चाणक्यो ऽव्रजदेकस्य कौलिकस्य निकेतनम् ॥ ३४१ ॥
मत्कोटकदरीश्वाग्निं क्षिपन्नासीत्तदा च सः । तं पप्रच्छ च चाणक्यः किं करोष्यथ सो ऽब्रवीत् ॥ ३४२ ॥
मत्पुत्रोपद्रवकरान्दुष्टान्मत्कोटकानमून् । मूलादुन्मूलयन्नस्मि दुष्टानां नान्यदर्हति ॥ ३४३ ॥
अहो धीव्यवसायाभ्यां कौलिको ऽयं प्रकृष्यते । चिन्तयन्निति चाणक्यश्चन्द्रगुप्तान्तिके ययौ ॥३४४॥
आहूय कौलिकं तत्र चन्द्रगुप्ताच्चणिप्रसूः । कारयामास नगराध्यक्षं शिक्षाविचक्षणः ॥ ३४५ ॥
ते नन्दपुरुषाश्चौरा विविधैर्भोजनादिभिः । विश्वास्य जघ्निरे तेन चाणक्यस्य मुधा न धीः ॥ ३४६ ॥
इतश्च मौर्यस्य गुरुर्यस्मिन्ग्रामे पुरा किल । भिक्षां न प्रापत्तद्ग्रासानाजुहाव कुटुम्बिनः ॥ ३४७ ॥
जातकोपस्तदा तेषां क्षुद्रबुद्ध्या चणिप्रसूः । आम्राणां कुरुत वृतिं वंशीनामिति चादिशत् ॥ ३४८ ॥
चाणक्यस्य निदेशेन तैस्तद्ग्रामकुटुम्बिभिः । वंशीश्छित्त्वा वृतिश्चक्रे सहकारमहीरुहाम् ॥ ३४९ ॥
रे रे मयैतदादिष्टं वंशीनां क्रियतां वृतिः । आम्रैरिति वदन्मौर्यगुरुः कोपमनाटयत् ॥ ३५० ॥
उत्पाद्य कृत्रिमं दोषमिमं तेषां कुटुम्बिनाम् । सबालवृद्धं चाणक्यो ग्राममज्वालयद्रुषा ॥ ३५१ ॥

अर्थेषु चन्द्रगुप्तस्य कोशो नालमिति चिन्तया । दीनारैः स्थालमापूर्य चाणक्यो लोकमब्रवीत् ॥३५२॥
मया महाक्षैर्दीव्यन्तु यो मां जेष्यति तेन हि । दीनारपूरितं स्थालमिदं लभ्यमसौ पणः ॥ ३५३ ॥
जेष्यामि यं पुनरहं तस्य पार्श्वादहो जनाः । दीनारमेकमादास्ये प्राञ्चि रेखेव याचितम् ॥ ३५४ ॥
ततश्च द्यूतमारेभे जनैः सह दिवानिशम् । चन्द्रगुप्तगुरुः कूटपाशकैस्तु जिगाय तान् ॥ ३५५ ॥
एषो ऽर्थार्जनोपायः मन्दरम्भो ऽल्पको ऽपि च । इत्युपायान्तरं कर्तुं पौरानाह्वास्त सो ऽसितान् ॥३५६॥
ततश्च भोजयित्वा तानपीप्यद्वरवारुणीम् । पानगोष्ठ्यां बंहिष्ठानुपतस्थानवीवदत् ॥ ३५७ ॥
हसनं नर्तनं गानमन्यच्च क्षीबचेष्टितम् । चाणक्यो ऽभिनयत्सूचे ऽर्थार्जनोपायपण्डितः ॥ ३५८ ॥
यस्ते ह धातुरक्तं मे त्रिदण्डं स्वर्णकुण्डिका । नृपतिर्वशवर्ती च तद्वादयत झल्लरीम् ॥ ३५९ ॥
ततश्च झल्लरीवाद्यं कौलिकैर्वादिते मति । व्याजहार परो मत्तः करमुत्क्षिप्य नागरः ॥ ३६० ॥
योजनसहस्रयाने यानीभस्य पदान्यहो । तानि स्वर्णसहस्रेण प्रत्येकं पूजयाम्यहम् ॥ ३६१ ॥ युग्मं ॥
भाण्डादिकझल्लर्यामपरः कश्चिदब्रवीत् । तिलानामाढके ह्युप्ते प्ररूढे फलिते भृशम् ॥ ३६२ ॥
तिला भवन्ति यावन्तस्तावन्ति मम मन्त्रनि । कांस्यस्वरसहस्राणि सन्ति मद्गृहया न चियते ॥ ३६३ ॥ युग्मं ॥
भाण्डादिकझल्लर्यामन्यो ऽवादीद्घनागमे । प्रवहन्त्या गिरिनद्या वारिपूरेण भूयसा ॥ ३६४ ॥
एकाहेनैकदिवसोत्पन्नेनापि गवामहम् । शरीरं निरवध्योच्चैः स्तम्भयामि पयोरयम् ॥ ३६५ ॥ युग्मं ॥
भाण्डादिकझल्लर्यामन्यो ऽवददहं पुनः । जात्याश्वकिशोराणामेकवासरजन्मनाम् ॥ ३६६ ॥

---

१ उन्मत्तचेष्टाम् २ सुवर्णमयकलशि ३ ऐकान्तीनेन ४ पालीम् ५ अवरोधम्

प्रसूतैः स्कन्धकैरौर्वेष्टयामि समन्ततः । पाटलीपुत्रनगरं वृन्दं लूतेव तन्तुभिः ॥ ३६७ ॥ युग्मं ॥
प्राग्वदादितकुम्भ्यामृचे ऽन्यो मम वेश्मनि । शालिरेको छिन्नछिन्नशालिबीजप्रसूतिमान् ॥ ३६८ ॥
अन्यो गर्दभिकाशालिः स पुनर्लूनलूनकः । पुनः पुनः फलत्येवेत्येतद्द्वयं च नः ॥ ३६९ ॥ युग्मं ॥
प्राग्वदादितकुम्भ्यां स्यादन्यो मदविह्वलः । सहस्रसङ्ख्यं द्रविणं विद्यते मम सद्मनि ॥ ३७० ॥
अनृणो ऽहं सुगन्धिश्च जात्यचन्दनचर्चितः । सदापि वश्या मे भार्या मे तुष्यो नापरः सुखी ॥ ३७१ ॥
प्राग्वदादितकुम्भ्यां मतिज्ञानमहानिधिः । वणिग्वरेवमशासीत्सर्वेषां श्रीमतां श्रियम् ॥ ३७२ ॥
एकयोजनगामीभपदप्रमितिकाञ्चनम् । तथैकतिलजतिलप्रमिताः स्वर्णसहस्रकाः ॥ ३७३ ॥
प्रतिमासं चैकदिननवनीतजयं घृतम् । एकस्मिन्दिवसे जातास्तथा जात्यकिशोरकाः ॥ ३७४ ॥
कोष्ठागाराणां भरणमपाणाः शालयो ऽपि च । तैश्चाणक्याय ददिरे तन्मर्मविदजद्धि सः ॥ ३७५ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥
एकं मनर्यमयेन तेन मौर्यं चणिमत्नः । धियां निधिरमात्यो हि कामधेनुर्महीभुजाम् ॥ ३७६ ॥
इतश्च तस्मिन्दुष्काले कराले द्वादशाब्दके । आचार्यः सुस्थितो नाम चन्द्रगुप्तपुरे ऽवसत् ॥ ३७७ ॥
असद्दौःस्थ्येन निर्वाहाजावाप्तिजगणं स तु । देशान्तराय व्यसृजत्तत्रैवास्थात्स्वयं पुनः ॥ ३७८ ॥
आपुत्र क्षुल्लकौ द्वौ तु तत्रैवाजग्मतुः पुनः । आचार्यैश्च किमायातावित्ति पृष्टावशंसताम् ॥ ३७९ ॥
वियोगं गुरुपादानां न आवां सोढुमीश्वहे । तद्वः पार्श्वे जीवितं वा मरणं वावयोः शुभम् ॥ ३८० ॥
आचार्यैः स्नाह न कृतं युवाभ्यां साध्व्यत्र हि । अगाधे क्लेशजलधौ रचां रघौ पतिष्यथः ॥ ३८१ ॥

...नुज्ञातौ गुरुणा तत्र तस्थतुः । भक्त्या शुश्रूषमाणौ तं तत्पदाम्भोजषट्पदौ ॥ ३०२ ॥
ततो दुर्भिक्षमाहात्म्याद्भिक्ष्यात्यल्पलब्धया । सारयित्वा गुरूणां तौ भुञ्जानावत्यसीदताम् ॥ ३०३ ॥
अपूर्यमाणाहारौ तौ क्षीयमाणौ बुभुक्षया । क्षुल्लकावपरेऽक्षीणं मन्त्रयामासतुर्मिथः ॥ ३०४ ॥
प्रकाश्यमानं गुरुणा गीतार्थान्संयतान्प्रति । अश्रौष्वावामदृश्यत्वकारकं दिव्यमञ्जनम् ॥ ३०५ ॥
तत्प्रयोज्य प्रयोगो ऽयमावाभ्यां कुक्षिपूर्तये । पूर्णकुक्षी च निश्चिन्तौ गुरुपादानुपास्वहे ॥ ३०६ ॥
अदृश्यीभूय सम्भूय तौ द्वौ तत्रैव वासरे । भोजनावसरे चन्द्रगुप्तस्याभ्यर्णमीयतुः ॥ ३०७ ॥
अदृश्यमानौ तौ क्षुल्लौ चन्द्रगुप्तस्य भाजने । बुभुजाते यथाकामं बन्धू प्राणप्रियाविव ॥ ३०८ ॥
एवं दिने दिने ताभ्यां भुञ्जानाभ्यां महीपतिः । ऊनोदरत्वेनोदस्थात्तपस्वीव जितेन्द्रियः ॥ ३०९ ॥
कृष्णपक्षक्षपाजानिरिव क्षामः शनैः शनैः । चन्द्रगुप्तनरेन्द्रो ऽभूत्ताभ्यामाच्छिन्नभोजनः ॥ ३१० ॥
निजामतृप्तिं कस्यापि तथाप्यकथयन्न सः । नित्यं क्षुत्पीडितो ऽप्यस्थान्मदवानिव वारणः ॥ ३११ ॥
अपृच्छदेकदैकान्ते मौर्यं मौर्यगुरुः सुधीः । प्रत्यहं क्षीयमाणो ऽसि वत्स क्षयरुजेव किम् ॥ ३१२ ॥
मौर्यो ऽवदन्न तावन्मे ह्रासेन परिवेष्यते । किं तु को ऽपि प्रेत इवाच्छिनत्ति मम भोजनम् ॥ ३१३ ॥
तटस्थिता विदन्त्यार्या मां पूर्णाहारभोजनम् । न त्वर्धमपि भुञ्जे ऽहं न जाने किंचिदप्यदः ॥ ३१४ ॥
चाणक्यो ऽवोचदद्यापि किमेवमसि मुग्धधीः । मुमुक्षुणेव तत्त्वज्ञेनात्मा यत्खेदितश्चिरम् ॥ ३१५ ॥
नचेदिदानीमपि हि युक्तमाख्यातवानसि । तव भोजनलुण्टाकमादास्ये न चिरादहम् ॥ ३१६ ॥

---

१ नेत्रपट्टकरहितम् द्रावेतिपावत् २ क्षपाजानिः चंद्रः

श्रुत्वा चन्द्रगुप्तस्य भोजनस्थानभूतले । प्रातस्तरछोदचूर्णं मसृणं चिक्षेपादपि ॥ ३९७ ॥
भोक्तुं निषण्णे च नृपे भोक्तुमागतयोस्तयोः । पदानि प्रत्यबिम्ब्यन्त सचूर्णे तत्र भूतले ॥ ३९८ ॥
राज्ञि भुक्त्वोत्थिते तत्र भूतले चणिनन्दनः । पदपङ्क्तिं तयोर्दृष्ट्वा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३९९ ॥
मानुषः को ऽपि भन्यस्तपादः सिद्धाञ्जनः खलु । हरते भोजनं स्थालादृश्यीभूय लीलया ॥ ४०० ॥
इति द्वितीयदिवसे चाणक्यो भोजनौकसि । भोजनावसरे धूमं सूचिभेद्यमकारयत् ॥ ४०१ ॥
प्राग्वज्ज्ञा सहैकत्र स्थाले भुञ्जानयोस्तयोः । बाष्पायन्ते स्म नेत्राणि धूमस्तोमेन मूर्च्छता ॥ ४०२ ॥
नेत्राञ्जनं तयोः सर्वमदृश्यीकारकारणम् । बाष्पवारिभिराकृष्य द्रागनीयत पङ्कवत् ॥ ४०३ ॥
अनञ्जनदृशौ तौ तु भुञ्जानौ तत्र भाजने । दृष्टौ नरेन्द्रलोकेन कोपाद्भृकुटिकारिणा ॥ ४०४ ॥
नाज्ञहरको ऽपि चाणक्यजयाभ्यकारकृत्तयोः । चाणक्यस्तु प्रवचनोड्डाहभीरुरदो ऽवदत् ॥ ४०५ ॥
पितरामृपिरूपेण युवां हि परमेश्वरौ । कृत्वा प्रसादमस्मासु स्वस्मै स्थानाय गच्छतम् ॥ ४०६ ॥
तयोर्गतयतो राजा सविषादमदो ऽवदत् । अनयोरहमुच्छिष्टभोजनेनास्मि दूषितः ॥ ४०७ ॥
चाणक्यः स्माह मा कार्षीर्दोषत्वारोपणं गुणे । आहारसंविभागेन मुनीनां पुण्यवानसि ॥ ४०८ ॥
धन्यः सो ऽपि हि यो भिक्षामनगाराय यच्छति । एकस्थालातिथीभूतमुनिस्त्वं तु किमुच्यसे ॥ ४०९ ॥
एवं च मौर्यं सम्बोध्याचार्याणां पार्श्वमेत्य च । चाणक्यो ऽदात्तुपालम्भं क्षुल्लकाचारं प्रकाशयन् ॥ ४१० ॥
आचार्यः स्माह को दोषः क्षुल्लयोरनयोर्ननु । स्वकुक्षिम्भरयः सद्गुरुपा यत्राद्दशाः ॥ ४११ ॥

१ कोमलम् २ कोमलात्

चाणक्यो ऽपि तमाचार्यं मिथ्यादुष्कृतपूर्वकम्। वन्दित्वाभिदधे साधु शिक्षितो ऽस्मि प्रभवरः ॥४१२॥
अद्यप्रभृति यद्भक्तपानोपकरणादिकम्। साधूनामुपकुरुते तदादेयं मदोकसि ॥ ॥ ४१३ ॥
इत्यभिग्रहमादाय चाणक्यो दृढनिश्चयः। तदादि पालयामास स्वगार्हस्थ्यं कृतार्थयन् ॥ ४१४ ॥
चन्द्रगुप्तं तु मिथ्यादृक् पाषण्डिमतभावितम्। अनुशासितुमारेभे हितस्तस्य पितेव सः ॥ ४१५ ॥
असंयता ह्यमी पापाः प्रकृत्या स्त्रीषु लम्पटाः। अपि सम्भाषितुं नार्हास्तत्पूजायां तु का कथा ॥४१६॥
कषायपरिवृढेषु कृतघ्नेषु दुरात्मसु। एतेषु निष्फलं दानमूषरेष्वम्बुवृष्टिवत् ॥ ४१७ ॥
आत्मानमाश्रितं चापि राजँल्लोहतरण्डवत्। पातयन्तु भवाम्भोधौ तद्भक्तिं तेषु मा कृथाः ॥ ४१८ ॥
मौर्यो ऽप्यादीन्मम हीदं त्वद्वचो गुरुसम्मितम्। नैते संयमिन इति प्रत्यायय तथापि माम् ॥ ४१९ ॥
पुरे प्रघोषं चाणक्यस्ततश्चैवमकारयत्। धर्मं श्रोष्यति सर्वेषामपि पाषण्डिनां नृपः ॥ ४२० ॥
ततश्चाहूय तान्सर्वाञ्शुद्धान्तस्यादवीयसि। देशे निवेशयामास स विविक्ते विविक्तधीः ॥ ४२१ ॥
शुद्धान्तासन्नदिग्भागे चाणक्येनामतो ऽपि हि। अक्षेप्यलक्ष्यं श्लक्ष्णं च लोहचूर्णं महीतले ॥ ४२२ ॥
धर्मोपदेशनार्थं ते चाणक्येन प्रवेशिताः। ज्ञात्वा विविक्तं स्थानं तच्छुद्धान्ताभिमुखं ययुः ॥ ४२३ ॥
स्त्रीलोलास्ते स्वभावेन नृपस्त्रैणमसंयताः। गवाक्षविवरैर्द्रष्टुमुपचक्रमिरे ततः ॥ ४२४ ॥
ते राजपत्नीः पश्यन्तस्तावदस्थुर्दुराशयाः। न यावदाययौ राजा निषेदुस्तु तदागमे ॥ ४२५ ॥
ततश्च चन्द्रगुप्ताय धर्ममाख्याय ते ययुः। पुनरागममिच्छन्तो ऽन्तःपुरस्त्रीदिदृक्षया ॥ ४२६ ॥

१ लोहनौकावत् २ सूक्ष्मं

गतेषु .. चाणक्यश्चन्द्रगुप्तमजल्पत । पश्य क्षोदोक्षताचिह्नं वत्स पाषण्डिनामिह ॥ ४२७ ॥
यावत्त्वदागमं तैर्हि त्वदन्तःपुरमीक्षितम् । गवाक्षविवरक्षिप्तलोचनैरजितेन्द्रियैः ॥ ४२८ ॥
पदपङ्क्तिमिमां तेषां सुव्यक्तं प्रतिबिम्बिताम् । गवाक्षविवराधस्ताद्दृष्ट्वा प्रत्ययमुद्वह ॥ ४२९ ॥
सञ्जातप्रत्यये राज्ञि द्वितीये ऽहनि तद्गुरुः । धर्ममाख्यातुमाहास्त तत्र जैनमुनीनपि ॥ ४३० ॥
निषेदुस्ते प्रथमतो ऽप्यासनेष्वेव साधवः । स्वाध्यायावश्यकेनाथ नृपागममपालयन् ॥ ४३१ ॥
ततश्च धर्ममाख्याय साधवो वसतिं ययुः । ईर्यासमितिलीनत्वात्पश्यन्तो भुवमेव ते ॥ ४३२ ॥
गवाक्षविवराधस्ताल्लोष्टचूर्णं समीक्ष्य तम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्ताय तद्यथास्थमदर्शयत् ॥ ४३३ ॥
ऊचे च नैते मुनयः पाषण्डिवदिहाययुः । तत्पादप्रतिबिम्बानि न दृश्यन्ते कुतो ऽन्यथा ॥ ४३४ ॥
उत्पन्नप्रत्ययः साधून् गुरून्मेने ऽथ पार्थिवः । पाषण्डिषु विरक्तो ऽभूद्विषयेष्विव योगवित् ॥ ४३५ ॥
एवं चानेकशः संविधानैः प्रथितधीगुणः । चाणक्यश्चिन्तयामास मौर्यश्रीवल्लिमण्डपः ॥ ४३६ ॥
साधयामि विषाहारं चन्द्रगुप्तं शनैः शनैः । रसायनं यथास्य स्यात्करदः प्रजवेन च ॥ ४३७ ॥
मौर्यो ऽथ मौर्यगुरुणा गुरुणेव महाधिया । अजोज्यत विषाहारं दिनं प्रत्यधिकाधिकम् ॥ ४३८ ॥
अन्येद्युश्चन्द्रगुप्तेन सह भोक्तुं प्रचक्रमे । रागोत्कटतया राज्ञी दुर्धरा नाम गुर्विणी ॥ ४३९ ॥
दृष्ट्वा विषान्नं भुञ्जानां तां गर्भापायशङ्कया । व्याहरत्किं कृतमिति द्राक् चाणक्यो ऽभ्यधावत ॥४४०॥
विषान्नास्वादमात्रेण राज्ञी सा प्राप पञ्चताम् । दध्यौ चणिप्रसूर्मा स्म गर्भो ऽप्यस्याः प्रक्षीयताम्॥४४१॥
इति तस्या विषघ्नापास्तदोदरमदारयत् । तस्माद्गर्भमाचकर्ष मुक्तां शुक्तिपुटादिव ॥ ४४२ ॥

विषबिन्दुश्च सङ्क्रान्तस्तस्य बालस्य मूर्धनि । ततश्च गुरुभिर्बिन्दुसार इत्यभिधायि सः ॥ ४४३ ॥
बिन्दुसारे प्रपेदाने वयो मन्मथवल्लभम् । समाधिमरणं प्राप्य चन्द्रगुप्तो दिवं ययौ ॥ ४४४ ॥
चाणक्योऽथ न्यधाद्राज्ये बिन्दुसारं सुसारधीः । सचिवायतसिद्धिश्च तदाज्ञाकृद्बभूव सः ॥ ४४५ ॥
इतश्च मौर्यमाज्ञाप्य पूर्वं हि चणिसूनुना । सुबन्धुर्नाम दाक्षिण्यात्सचिवः कारितोऽभवत् ॥ ४४६ ॥
स्वातन्त्र्यमभिलिप्सुश्चाणक्ये मत्सरी स तु । तद्भेदाय रहसि बिन्दुसारमदोऽवदत् ॥ ४४७ ॥
नाहं प्रमाणभूतोऽस्मि यद्यपीश तथापि ते । परिणामहितं वच्मि कुलीनानां क्रमो ह्ययम् ॥ ४४८ ॥
विश्वासघातकस्यास्य मा चाणक्यस्य विश्वसीः । एष त्वन्मातुरुदरं क्षुरात्मा खल्वदारयत् ॥ ४४९ ॥
पप्रच्छ धात्रीराहूय बिन्दुसारस्तदैव तत् । तथैव ताभिरप्युक्ते चाणक्याय चुकोप च ॥ ४५० ॥
राजानं कुपितं ज्ञात्वा चाणक्योऽचिन्तयत्स्वयम् । सुबन्धुना कृतमेन राजा मय्यन्यथाकृतः ॥ ४५१ ॥
अयं हि मयामात्यत्वे कारितोऽनुमयैव हि । तन्मे प्रत्युपकाराय शुष्कमस्य कुलोचितम् ॥ ४५२ ॥
तदस्त्वाजन्मभृत्योर्मे पर्याप्तं राज्यचिन्तया । कृते प्रतिचिकीर्बुद्धिर्ममोदये ऽहं तथापि हि ॥ ४५३ ॥
मद्वीपिकाधिकामपः सो ऽपि मा राज्यमश्नुताम् । इति तस्यापकारेण करिष्ये समयोचितम् ॥ ४५४ ॥
गंधोद्य योगमन्त्रार्थैरगन्धान्समुपक्रमे । लिखिताक्षरभूर्जेन सह सो ऽक्षिपत्सुधीः ॥ ४५५ ॥
समुद्गं जतुनाक्षिप्य पेटायां स सुधीर्न्यधात् । ताडयामास तां पेटां तालकानां शतेन च ॥ ४५६ ॥
गेहान्तर्न्यस्य तां गेहसर्वस्वमिव पेटिकाम् । दीनानाथादिपात्रेभ्यश्चाणक्यो न्यददाद्धनम् ॥ ४५७ ॥

गत्वा करीषस्थलमूर्धनि । निषद्यानशनं चक्रे चाणक्यो निर्जरोद्यतः ॥ ४५८ ॥
यथावित्तं जननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् । विज्ञाय बिन्दुसारोऽनुशयानस्तत्र चाययौ ॥ ४५९ ॥
क्षमयित्वा च चाणक्यं चन्द्रगुप्तसुतस्ततः । पुनर्वर्तय मे राज्यं तवादेशकृदस्म्यहम् ॥ ४६० ॥
मौर्याचार्योऽभ्यधाद्राजन् कृतं प्रार्थनयानया । शरीरेऽपि निरीहोऽस्मि साम्प्रतं किं त्वया मम ॥ ४६१ ॥
अचलं तं प्रतिज्ञाता मर्यादाया इवार्णवम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा बिन्दुसारो ययौ गृहम् ॥ ४६२ ॥
चुकोप गमनाच्चोऽपि बिन्दुसारः सुबन्धवे । सुबन्धुरपि भीतार्त इत्यूचे कम्पमुद्वहन् ॥ ४६३ ॥
देव सत्यमविज्ञाय चाणक्यो दूषितो मया । गत्वा तं क्षमयाम्यद्य यावत्तावत्त्वमीद मे ॥ ४६४ ॥
इति गत्वा सुबन्धुस्तं क्षमयामास मायया । अचिन्तयच्च मा भूयोऽप्यसौ व्रजतु पत्तने ॥ ४६५ ॥
अमुना दुर्विकल्पेन स राजानं व्यजिज्ञपत् । चाणक्यं पूजयिष्यामि तस्यार्हकृतिकार्यहम् ॥ ४६६ ॥
अनुज्ञातस्ततो राज्ञा सुबन्धुश्छिद्रबन्धनः । पूजामनशनस्थस्य विधातुमुपचक्रमे ॥ ४६७ ॥
धूपं सुबन्धुराधाय बन्धुरां विरचय्य च । धूपाङ्गारं करीषान्तर्निवेश्यान्यैरलक्षितः ॥ ४६८ ॥

धूपाङ्गारेणानिलोत्सर्पितेन प्लोषं याते ऽत्र करीषस्थले तु ।
शान्तात्मा दह्यमानोऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देवोऽभूदत्र मृत्वा ॥ ४६९ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये शकटालमरणस्थूलभद्र-दीक्षा[illegible]चाणक्यचन्द्रगुप्तकथाबिन्दुसारजन्मराज्यवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।

१ [illegible] २ [illegible]

नवमः सर्गः

...सञ्जाघ्यचाणक्यद्व्यत्रिप्सुना ॥ १ ॥
चाणक्यगृहमन्येद्युर्बिन्दुसारानुबन्धुना । वस्तुं ययाचे सञ्जाघ्यचाणक्यद्व्यत्रिप्सुना ॥ २ ॥
गतादिष्टः प्रविश्य सुबन्धुरथ वेश्मनि । तां पेटां ताम्रकलशावरुद्धारां ददर्श च ॥ ३ ॥
अनिलमथ चाणक्यगन्धमिह विद्यते । नान्यथा ताम्रकलशेनेदृशी स्यान्नियन्त्रणा ॥ ४ ॥
संदायाम्यान्यनगरन्त ताम्रकानि सुबन्धुना । कारागृहसमाकृष्टबन्धाः पादान्दुका इव ॥ ५ ॥
मध्ये दृष्ट्वा समुद्गं तं चिन्तयामास चेतसि । नियतं रत्नकोशो ऽयं यस्य रक्षेयमीदृशी ॥ ६ ॥
समपि स्फोटयामास समुद्गं नाद्भिकरयत् । श्रोकोत्तरमहागन्धान्मध्ये गन्धान्ददर्श च ॥ ७ ॥
गन्धाघ्राणमहीनाक्षमो गन्धवस्तुतो जिघ्रेफलन् । भूर्जानं सूनरथसुधैः सुबन्धुर्जातविस्मयः ॥ ८ ॥
सनायमहीन्द्रैर्भमथ मत्र दत्तो च । ध्यात्वाचीत्रकमिति वाचयामास च स्वयम् ॥ ९ ॥
गन्धानाघ्राय च स्नात्र निद्रेन्मुनिश्चर्यया । अन्नकस्य स तत्कालमतिचिरं गमिष्यति ॥ १० ॥
वाचयित्वापत्रमेतान्यनीव विस्माद सः । चाणक्यस्य प्रयोगो ऽयं न मुधेति सनिश्चयः ॥ ११ ॥
गन्धानाघ्राय कुरुन्नयार्थं सुबन्धुना । गन्धानाघ्राय तान्को ऽपि दिव्याहारमभोज्यत ॥ १२ ॥
तथापि वर्त्तनायार्थमन्यथार्थं सुबन्धुना । बस्तुर विरयास्वादमनिधुम्मनमापि हि ॥ १३ ॥
ज्ञामृते पुत्रे गत सुबन्धुर्मुनिमन्त्रितः । सुबन्धुर्बन्धुरहितो विजहार समुद्धराम् ॥ १४ ॥
अन्तरभ्य दर्शितो नष्टो जीर्णितानया । बिन्दुसारे निवेदाने मो ज्वरानिशागनः ॥
मनुजमा गतोपश्रीर्बिन्दुसारस्य भावयत् । बिन्दुसारे निवेदाने मो जनतानिशागनः

१ चाणक्यस्य

ततश्च नगरासन्नकरीषस्थलमूर्धनि । निषद्यानशनं चक्रे चाणक्यो निर्जरोद्यतः ॥ ४५८ ॥
[illegible]ाधिपस्तजननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् । विज्ञाय बिन्दुसारो ऽनुशोचानस्तत्र चाययौ ॥ ४५९ ॥
उवाच क्षमयित्वा च चाणक्यं चन्द्रगुप्तसूः । पुनर्वर्तय मे राज्यं तवादेशकृदस्म्यहम् ॥ ४६० ॥
मौर्याचार्यो ऽन्यथाज्ञाजन्कृतं प्रार्थनयानया । शरीरे ऽपि निरीहो ऽस्मि साम्प्रतं किं त्वया मम ॥४६१॥
अचलन्तं प्रतिज्ञाया मर्यादाया इवार्णवम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा बिन्दुसारो ययौ गृहम् ॥ ४६२ ॥
चुकोप गतमात्रो ऽपि बिन्दुसारः सुबन्धवे । सुबन्धुरपि शीतार्त इवोचे कम्पमुद्वहन् ॥ ४६३ ॥
देव सम्यगविज्ञाय चाणक्यो दूषितो मया । गत्वा तं क्षमयाम्यद्य यावत्तावत्प्रसीद मे ॥ ४६४ ॥
इति गत्वा सुबन्धुस्तं क्षमयामास मायया । अचिन्तयच्च मा भूयो ऽप्यसौ व्रजतु पत्तने ॥ ४६५ ॥
अमुना कुधिकल्पेन स राजानं व्यजिज्ञपत् । चाणक्यं पूजयिष्यामि तस्यापकृतिकार्यहम् ॥ ४६६ ॥
अनुज्ञातस्ततो राज्ञा सुबन्धुश्चणिजन्मनः । पूजामनशनस्थस्य विधातुमुपचक्रमे ॥ ४६७ ॥
पूजां सुबन्धुरापातबन्धुरां विरचय्य च । धूपाङ्गारं करीषान्तश्चिक्षेपान्यैरलक्षितः ॥ ४६८ ॥

धूपाङ्गारेणानिलास्फालितेन प्रोद्यज्ज्वाले ज्ञाकरीषस्थले तु ।
दारुप्रायो दह्यमानो ऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देवभूस्तत्र मृत्वा ॥ ४६९ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये शकटालमरणस्थूलभद्रदीक्षामतपर्यासञ्जातविजयस्वर्गगमनचाणक्यचन्द्रगुप्तकथाबिन्दुसारजन्मराज्यवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।

१ करीषं शुष्कगोमयम् २ पश्चात्तापं कुर्वन् ३ अपकारकर्ता

॥ ८६ ॥

चिन्ताय तस्लोकश्रीसंज्ञामाद्यमकारकम् । धिक्कूटलेखको ऽसीति निनिन्दात्मानमात्मना ॥ ३० ॥
अचिन्तयच दुर्दैवाधिष्ठितो ऽहं हताशयः । कुमारो यदभूदेवं प्रमादस्खलितेन मे ॥ ३१ ॥
राज्यं वा मालविलं वा यस्मो नाथायमर्हति । मयि यस्येदृशी भक्तिर्धिक्तस्येदृशमागतम् ॥ ३२ ॥
वीयराज्यममी हृत्वा न विष्यति नृपो ऽप्यमी । मनोरथेन पर्याप्तममुना साम्प्रतं मम ॥ ३३ ॥
कुणालायैतल्लोकश्रीर्ददौ ग्रामं महर्द्धिकम् । तस्मापलकुमाराय ददावुज्जयिनीं पुनः ॥ ३४ ॥
कुणालस्य तु तं ग्रामं भुञ्जानस्य परेद्यवि । अजनिष्ट शरच्छ्रियां पत्न्यां सुतः सम्पूर्णलक्षणः ॥ ३५ ॥
पर्यालिकान्यो दासीभ्यः कुमारः पारितोषिकम् । दत्त्वा महोत्सवं चक्रे पुत्रजन्मनिबन्धनम् ॥ ३६ ॥
मातुर्मनोरथं श्रुत्वा पूर्णं साध करोम्यहम् । इत्यागात्पाटलीपुत्रं कुणालो राज्यलिप्सया ॥ ३७ ॥
ततो गीतविनोदेन प्रच्छन्नः स पुरे भ्रमन् । प्रेयान्बभूव लोकस्य गान्धर्वेणातितुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
पाटलीपुत्रनगरे यत्र यत्र जगौ स तु । तत्र तत्र ययुः पौरा गीताकृष्टाः कुरङ्गवत् ॥ ३९ ॥
गान्धर्वमाकुलं श्रुत्वा तमन्ध इति पार्थिवः । आहूय जवनीगुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत् ॥ ४० ॥
मध्यस्थाने मन्द्रमध्यतारैः षड्जादिभिः स्वरैः । पदप्रबन्धमीदृशं जगौ रागं स पोषयन् ॥ ४१ ॥
प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य बिन्दुसारस्य नप्तृकः । एषो ऽशोकश्रियः सूनुरन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ ४२ ॥
पदप्रबन्धमन्त्रेण गीयमानं महीपतिः । श्रुत्वा पप्रच्छ को नाम त्वमस्याख्याहि गायन ॥ ४३ ॥
स उवाच नप्तास्मि कुणालो नाम नन्दनः । त्वदाज्ञालेखमीक्षित्वा यो ऽन्धः स्वयमजायत ॥ ४४ ॥

कुणालो नाम तनुजस्तस्याशोकस्याप्यजायत । कुमारभुक्तौ राजादात्तस्मायुज्जयिनीं पुरीम् ॥ १५ ॥
उज्जयिन्यां स्थितो राजनियुक्तैर्वाचधारकैः । रक्ष्यमाणो जीवितवत्सो ऽजनसाग्राष्टहायनः ॥ १६ ॥
राज्ञे च तावद्वयसं तमाख्यन्वाचधारकाः । दध्यावध्ययनार्हो ऽयमिति राजापि हर्षभाक् ॥ १७ ॥
ततो राजा कुमारायालिखल्लेखे स्वयं त्विदम् । प्राकृतं सुखबोधाय यत्कुमारो अधीयउ ॥ १८ ॥
सपत्नी जननी तत्र कुणालस्य निषेदुषी । राज्ञः पार्श्वादुपादाय तं तु लेखमवाचयत् ॥ १९ ॥
मत्सुतस्यैव राज्यं स्यात्कुणालस्य तु नेति सा । अन्यचित्ते नरपतावकरोत्कूटमीदृशम् ॥ २० ॥
निष्ठीवनार्द्रीकृतया नेत्राञ्जनशलाकया । आकृष्य कज्जलं नेत्रादकारे बिन्दुकं ददौ ॥ २१ ॥
अशोको ऽपि प्रमादेन नानुवाचितमेव हि । तं लेखं मुद्रयामासोज्जयिन्यां प्राहिणोदथ ॥ २२ ॥
तं लेखं पितृनामाङ्कं मुदावकृतमस्तकम् । पाणिभ्यामाददे पान्यां कुमारो मूर्ध्नि च न्यधात् ॥ २३ ॥
तं लेखं वाचयामास कुमारो लेखकादथ । वाचयित्वा च तूष्णीको विषण्णो लेखको ऽभवत् ॥ २४ ॥
तस्मिन्नुदश्रुनयने लेखार्थं वक्तुमक्षमे । ततश्च तत्कराल्लेखं कुमारः स्वयमाददे ॥ २५ ॥
दर्शनोत्प्रेरणैर्वर्णानपि वाचयितुं क्षमः । वाचयामास तं लेखमशोकतनयः स्वयम् ॥ २६ ॥
अंधीयउ इति प्रेक्ष्याक्षराण्युज्जयिनीपतिः । दध्यौ मौर्यान्वये को ऽपि गुर्वाज्ञालङ्घको न हि ॥ २७ ॥
लोप्स्यामि राज्ञो यद्याज्ञामहमेवाग्रतः स्थितः । तदा मत्कृत एवाध्वान्येषामपि भविष्यति ॥ २८ ॥
ततश्च साहसनिधिर्मौर्यवंशाम्बिचन्द्रमाः । अनक्ति स्म स्वयमपि नेत्रे तप्तशलाकया ॥ २९ ॥

१ अष्टवर्षेभ्योऽधिकः

विज्ञाय तदशोकश्रीर्महासाहसकारकम् । धिक्कूटलेखको ऽस्मीति निनिन्दात्मानमात्मना ॥ ३० ॥
अचिन्तयच्च दुर्दैवाधिष्ठितो ऽहं हताशयः । कुमारो यदभूदेवं प्रमादलिखितेन मे ॥ ३१ ॥
राज्यं वा मण्डलित्वं वा ह्यसो नाद्यायमर्हति । मयि यस्येदृशी भक्तिर्धिकस्येदृशमागतम् ॥ ३२ ॥
वीतराज्यमसौ भुक्त्वा भविष्यति नृपो ऽप्यसौ । मनोरथेन पर्याप्तममुना साम्प्रतं मम ॥ ३३ ॥
कुणालायेत्यशोकश्रीर्ददौ ग्रामं महर्द्धिकम् । तत्सापत्नकुमाराय ददावुज्जयिनीं पुनः ॥ ३४ ॥
कुणालस्य तु तं ग्रामं भुञ्जानस्य परेद्यवि । अभूच्छरश्रियां पत्न्यां सूनुः सम्पूर्णलक्षणः ॥ ३५ ॥
वर्धापिकाभ्यो दासीभ्यः कुमारः पारितोषिकम् । दत्त्वा महोत्सवं चक्रे पुत्रजन्मनिबन्धनम् ॥ ३६ ॥
मातुर्मनोरथं लब्ध्वा वृथैवाद्य करोम्यहम् । इत्यागात्पाटलीपुत्रं कुणालो राज्यलिप्सया ॥ ३७ ॥
ततो गीतविनोदेन स्वेच्छया स पुरे भ्रमन् । प्रेयान्बभूव लोकस्य गान्धर्वेणातितुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
पाटलीपुत्रनगरे यत्र यत्र जगौ स तु । तत्र तत्र ययुः पौरा गीताकृष्टाः कुरङ्गवत् ॥ ३९ ॥
गान्धर्वेणाद्भुतं श्रुत्वा तमन्ध इति पार्थिवः । आहूय जवनीगुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत् ॥ ४० ॥
यथास्थानं मन्द्रमध्यतारैः षड्जादिभिः स्वरैः । यथाप्रबन्धमीदृक्षं जगौ रागं स पोपयन् ॥ ४१ ॥
प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य बिन्दुसारस्य नप्तृकः । एषो ऽशोकश्रियः सूनुरन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ ४२ ॥
यथाप्रबन्धमन्धेन गीयमानं महीपतिः । श्रुत्वा पप्रच्छ को नाम त्वमस्याख्याहि गायन ॥ ४३ ॥
स उवाच तवैवास्मि कुणालो नाम नन्दनः । त्वदाज्ञालेखमीक्षित्वा यो ऽन्धः स्वयमजायत ॥ ४४ ॥

१ पौत्रः

तती जयनिकां वेगादपसार्य नरेश्वरः । दृष्ट्वोपलक्ष्य स्वं सूनुमुदश्रुः परिषस्वजे ॥ ४५ ॥
ऊचे च राजा तुष्टो ऽस्मि वत्स तुभ्यं ददामि किम् । व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि याचे ऽहं देव काकिणीम् ॥ ४६ ॥
किमेतद्याचितमिति राज्ञि ब्रुवति मन्त्रिणः । ऊचिरे राजपुत्राणां काकिणी राज्यमुच्यते ॥ ४७ ॥
राजा प्रोवाच हे वत्स किं राज्येन करिष्यसि । तत्ते स्यादन्यसादेव दैवापहृतचक्षुषः ॥ ४८ ॥
व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि तात जातो ऽस्ति मे सुतः । पौत्रेण वर्धसे दिष्ट्या राज्ये ऽस्मिन्सो ऽभिषिच्यताम् ॥ ४९ ॥
पप्रच्छाशोकराजो ऽपि कदोत्पेदे सुतस्तव । सम्प्रत्येवेत्यकथयत्कुणालो ऽपि कृताञ्जलिः ॥ ५० ॥
तदैव तमशोकश्रीः समानाययदर्भकम् । नामापि सम्प्रतिरिति तस्याकृत कृतोत्सवः ॥ ५१ ॥
अमोघयागशोकश्रीस्तं दशाहादनन्तरम् । सम्प्रतिं स्तन्यपमपि निजे राज्ये न्यवीविशत् ॥ ५२ ॥
वृद्धिमासादयामास वयसा विक्रमेण च । श्रिया च सम्प्रतिरजूआजन्म परमार्हतः ॥ ५३ ॥
क्रमेण साधयामास भरतार्धं सदक्षिणम् । प्रचण्डशासनश्चाजूत्पाकशासनसन्निभः ॥ ५४ ॥
इतश्च तस्मिन्दुष्काले कराले कालरात्रिवत् । निर्वाहार्थं साधुसङ्घस्तीरं नीरनिधेर्ययौ ॥ ५५ ॥
अगुण्यमानं तु तदा साधूनां विस्मृतं श्रुतम् । अनभ्यसनतो नश्यत्यधीतं धीमतामपि ॥ ५६ ॥
सङ्घो ऽथ पाटलीपुत्रे दुष्कालान्ते ऽखिलो ऽमिलत् । यदङ्गाध्ययनोद्देशाद्यासीद्यस्य तदाददे ॥ ५७ ॥
ततश्चैकादशाङ्गानि श्रीसङ्घो ऽमेलयत्तदा । दृष्टिवादनिमित्तं च तस्थौ किंचिद्विचिन्तयन् ॥ ५८ ॥
नेपालदेशमार्गस्थं भद्रबाहुं च पूर्विणम् । ज्ञात्वा सङ्घः समाह्वातुं ततः प्रैषीन्मुनिद्वयम् ॥ ५९ ॥
गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जली । समादिशति वः सङ्घस्तत्रागमनहेतवे ॥ ६० ॥

सो ऽप्युवाच महाप्राणं ध्यानमारब्धमस्ति यत् । साध्यं द्वादशभिर्वर्षैर्नागमिष्याम्यहं ततः ॥ ६१ ॥
महाप्राणे हि निष्पन्ने कार्ये कस्मिंश्चिदागते । सर्वपूर्वाणि गुण्यन्ते सूत्रार्थाभ्यां मुहूर्ततः ॥ ६२ ॥
तद्वचस्तौ मुनी गत्वा सङ्घस्याशंसतामथ । सङ्घो ऽप्यपरमाहूय संदिदेशेति मुनिद्वयम् ॥ ६३ ॥
गत्वा वाच्यः स आचार्यो यः श्रीसङ्घस्य शासनम् । न करोति भवेत्तस्य दण्डः क इति शंस नः॥६४॥
सङ्घबाह्यः स कर्तव्य इति वक्ति यदा स तु । तर्हि तद्दण्डयोग्यो ऽसीत्याचार्यो वाच्य उच्चकैः ॥ ६५ ॥
ताभ्यां गत्वा तथैवोक्त आचार्यो ऽप्येवमूचिवान् । मैवं करोतु भगवान्सङ्घः किं तु करोत्वदः ॥ ६६ ॥
मयि प्रसादं कुर्वाणः श्रीसङ्घः प्रहिणोत्विह । शिष्यान्मेधाविनस्तेभ्यः सप्त दास्यामि वाचनाः ॥ ६७ ॥
तत्रैकां वाचनां दास्ये भिक्षाचर्यात आगतः । तिसृषु कालवेलासु तिस्रो ऽन्या वाचनास्तथा ॥ ६८ ॥
सायाह्नप्रतिक्रमणे जाते तिस्रो ऽपराः पुनः । सेत्स्यत्येवं सङ्घकार्यं मत्कार्यस्याविबाधया ॥ ६९ ॥
ताभ्यामेत्य तथाख्याते श्रीसङ्घो ऽपि प्रसादभाक् । प्राहिणोत्स्थूलभद्रादिसाधुपञ्चशतीं ततः ॥ ७० ॥
तान्सूरिर्वाचयामास ते ऽप्यल्पा वाचना इति । उद्विग्ना ययुर्निजं स्थानं स्थूलभद्रस्त्वस्थित ॥ ७१ ॥
श्रीभद्रबाहुपादान्ते स्थूलभद्रो महामतिः । पूर्वाणामष्टकं वर्षैरपाठीदष्टभिर्भृशम् ॥ ७२ ॥
किमुद्विग्नो ऽस्यसीत्युक्तः सूरिणा सो ऽब्रवीदिदम् । नोद्विजे भगवन्किं तु ममाल्पा एव वाचनाः ॥ ७३ ॥
सूरिरूचे मम ध्यानं पूर्णप्रायमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुभ्यं प्रदास्यामि त्वदिच्छया ॥ ७४ ॥
स्थूलभद्रस्ततः प्रोचे ऽधीतशेषं च मे कियत् । सङ्ख्यां गुरुस्तदाचख्यद्बिन्दूदध्युपमानतः ॥ ७५ ॥

१ उद्विज्य जग्मुः

पूर्णे ध्याने महाप्राणे स्थूलभद्रो महामुनिः । दिवस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्समापयत् ॥ ७६ ॥
विहारक्रमयोगेन पाटलीपुत्रपत्तनम् । श्रीभद्रबाहुरागत्य बाह्योद्यानमशिश्रियत् ॥ ७७ ॥
यक्षादयो ऽपि विज्ञाय व्रतिन्यो ऽत्रान्तरे तु ताः । भगिन्यः स्थूलभद्रस्य वन्दनाय समाययुः ॥ ७८ ॥
वन्दित्वा गुरुमूचुस्ताः स्थूलभद्रः क्व नु प्रभो । लघुदेवकुले ऽस्तीह तासामिति शशंस सः ॥ ७९ ॥
ततस्तमभि चेलुस्ताः समायान्तीर्विलोक्य सः । आश्चर्यदर्शनकृते सिंहरूपं विनिर्ममे ॥ ८० ॥
दृष्ट्वा सिंहं तु भीतास्ताः सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्यं जग्रसे सिंहस्तत्र सो ऽद्यापि तिष्ठति ॥ ८१ ॥
ज्ञात्वोपयोगादाचार्यो ऽप्यादिदेशेति गच्छत । वन्दध्वं तत्र वः सो ऽस्ति ज्येष्ठार्यो न तु केसरी ॥ ८२ ॥
ततो ऽगुस्ताः पुनस्तत्र स्वरूपस्थं निरूप्य च । ववन्दिरे स्थूलभद्रं ज्येष्ठा चाख्यदिमां कथाम् ॥ ८३ ॥
श्रीयकः सममस्माभिर्दीक्षामादत्त किं त्वसौ । क्षुधावान्सर्वदा कर्तुं नैकभक्तमपि क्षमः ॥ ८४ ॥
मयोक्तः पर्युषणायां प्रत्याख्याह्यद्य पौरुषीम् । स प्रत्याख्यातवानुक्तो मया पूर्णे ऽवधौ पुनः ॥ ८५ ॥
त्वं प्रत्याख्याहि पूर्वार्धं पर्वेदमतिदुर्लभम् । इयान्कालः सुखं चैत्यपरिपाट्यापि यास्यति ॥ ८६ ॥
प्रत्यपादि तथैवासौ समये ऽभिहितः पुनः । तिष्ठेदानीमस्त्वपार्धमित्यकार्षीत्तथैव सः ॥ ८७ ॥
प्रत्यासन्नाधुना रात्रिः सुखं सुप्तस्य यास्यति । तत्प्रत्याख्याह्यभक्तार्थमित्युक्तः सो ऽकरोत्तथा ॥ ८८ ॥
ततो निशीथे सम्प्राप्ते स्मरन्देवगुरूनसौ । क्षुत्पीडया प्रसरन्त्या विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ८९ ॥
ऋषिघातो मयाकारीत्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वदम् । पुरः श्रमणसङ्घस्य प्रायश्चित्ताय ढौकिता ॥ ९० ॥
सङ्घो ऽप्याख्यदध्यायीदं भवत्या शुद्धभावया । प्रायश्चित्तं ततो नेह कर्तव्यं किंचिदस्ति ते ॥ ९१ ॥

ततो ऽहमित्यवोचं च साक्षादाख्याति चेज्जिनः । ततो हृदयसंवित्तिर्जायते मम नान्यथा ॥ ९२ ॥
अत्रार्थे सकलः सङ्घः कायोत्सर्गमदादथ । एत्य शासनदेव्योक्तं ब्रूत कार्यं करोमि किम् ॥ ९३ ॥
सङ्घो ऽप्येवमवादिष्ट जिनपार्श्वमिमां नय । साव्यग्निर्विघ्नगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत ॥ ९४ ॥
सङ्घे तत्प्रतिपेदाने मां मानैषीज्जिनान्तिके । ततः सीमन्धरः स्वामी भगवान्वन्दितो मया ॥ ९५ ॥
भरतादागतार्येयं निर्दोषेत्यवदज्जिनः । ततो ऽहं छिन्नसन्देहा देव्यानीता निजाश्रयम् ॥ ९६ ॥
श्रीसङ्घायोपदां देवीन्मत्तुखेन प्रसादवान् । श्रीमान्सीमन्धरस्वामी चत्वार्यध्ययनानि च ॥ ९७ ॥
भावना च विमुक्तिश्च रतिकल्पमथापरम् । तथा विचित्रचर्या च तानि चैतानि नामतः ॥ ९८ ॥
अप्येकया वाचनया मया तानि धृतानि च । उक्तानि च सङ्घाय तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ ९९ ॥
आचाराङ्गस्य चूले द्वे आद्यमध्ययनद्वयम् । दशवैकालिकस्यान्त्यदथ सङ्घेन योजितम् ॥ १०० ॥
इत्याख्याय स्थूलभद्रानुज्ञाता निजमाश्रयम् । ता ययुः स्थूलभद्रो ऽपि वाचनार्थमगाद्गुरुम् ॥ १०१ ॥
न ददौ वाचनां तस्यायोग्यो ऽसीत्यादिशद्गुरुः । दीक्षादिनात्प्रभृत्येषो ऽप्यपराधान्व्यचिन्तयत् ॥ १०२ ॥
चिन्तयित्वा च न त्वागः स्मरामीति जगाद [illegible] । कृत्वा न मन्यसे शान्तं पापमित्यवदद्गुरुः ॥ १०३ ॥
स्थूलभद्रस्ततः स्मृत्वा पपात गुरुपादयोः । न करिष्यामि भूयो ऽदः क्षम्यतामिति चाब्रवीत् ॥ १०४ ॥
न करिष्यसि भूयस्त्वमकार्षीर्यदिदं पुनः । न दास्ये वाचनां तेनेत्याचार्यास्तमनूचिरे ॥ १०५ ॥
स्थूलभद्रस्ततः सर्वसङ्घेनामानयद्गुरुम् । महतां कुपितानां हि महान्तो ऽत्र प्रसादने ॥ १०६ ॥

१ स्वरूपानुभवः

सूरिः सर्वं पनाये ऽथ विचक्रे ऽसौ यथाधुना । तथान्ये विकरिष्यन्ति मन्दसत्त्वा अतः परम् ॥१०७॥
अवशिष्टानि पूर्वाणि मन्तु मत्पार्श्व एव तु । अस्यास्तु दोषदण्डो ऽयमन्यशिक्षाकृते ऽपि हि ॥१०८॥
न गर्हणामहाउक्तो विवेदेत्युपयोगतः । न मत्तः शेषपूर्वाणामुच्छेदो जाव्यतस्तु सः ॥ १०९ ॥
अन्यस्य शेषपूर्वाणि प्रदेयानि त्वया न हि । इत्यभिग्राह्य जगवान्स्थूलजद्रमवाचयत् ॥ ११० ॥
सर्वपूर्वधरो ऽयासीत्स्थूलजद्रो महामुनिः । न्यवेशि चाचार्यपदे श्रीमता जद्रबाहुना ॥ १११ ॥
वीरमोक्षाद्वर्षशते सप्तत्यग्रे गते सति । जद्रबाहुरपि स्वामी ययौ स्वर्गं समाधिना ॥ ११२ ॥

ततः प्रबोधं जनयञ्जनानां नीलोत्पलानामिव शीतरश्मिः ।
सर्पश्रुतस्कन्धनिधानकोशः श्रीस्थूलजद्रो व्यहरत्पृथिव्याम् ॥ ११३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते बिन्दुसारअशोकश्री-
कुणालकथासम्प्रतिजन्मराज्यप्राप्तिस्थूलजद्रपूर्वग्रहणश्रीजद्रबाहुस्वर्गगमनवर्णनो नाम

नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

आचार्यः स्थूलभद्रोऽपि श्रावस्त्यामन्यदा ययौ । चाम्रोद्याने च समवासार्षीद्दिग्विनिर्गतः ॥ १ ॥
सर्वोऽपि लोकः श्रावस्तीवास्तव्यस्तं विवन्दिषुः । धर्ममर्मविदां तत्रोद्यानं समागमत् ॥ २ ॥
भगवान्स्थूलभद्रोऽपि जगद्भद्रङ्करस्तदा । वितेनान सुधासारमधुरां धर्मदेशनाम् ॥ ३ ॥
स्थूलभद्रः स्वसुहृदं श्रावस्तीवासिनं निजम् । धनदेवसनामानं चित्तेऽथैवमचिन्तयत् ॥ ४ ॥
स मे प्रियसुहृत्सूनमिह नास्ति कुतोऽन्यथा । पूर्वोक्तः सकलोऽप्यागात्पुनः स्नेहवशोऽपि नः ॥ ५ ॥
गतो देशान्तरं वा स्याद् ग्लानो वा स्यादिति स्वयम् । गच्छामि तद्गृहमपि सोऽनुमान्यो विलोकितः ॥६॥
इति निश्चित्य भगवान्स्थूलभद्रस्ततो वनात् । वन्दारुभिरनिमिषैरर्च्यमानपदाम्बुजः ॥ ७ ॥
सप्रमोदं सुरस्त्रीभिर्गीयमानतपोगुणः । जङ्गमानां श्रीमतां कल्पवृक्ष इव स्थितः ॥ ८ ॥
आपृष्टवृत्तपश्चाज्जविवक्षारूपराननैः । अग्रेसरैः श्राद्धजनैः प्रेक्ष्यमाणमुखाम्बुजः ॥ ९ ॥
नगरीमध्यचैत्यानि वन्दमानः पदे पदे । जगाम पूर्वसुहृदो धनदेवस्य सद्मनि ॥ १० ॥

चतुर्भिः कलापकं ॥

तत्राविशच्च भगवान्कल्पशाखीव जङ्गमः । ददृशे च धनेश्वर्या धनदेवगृहस्थया ॥ ११ ॥
समुत्थायासनात्सद्यो धनेश्वर्यानवद्यधीः । स्थूलभद्रमवन्दिष्ट भूतलन्यस्तमस्तका ॥ १२ ॥
ततः सा स्थूलभद्राय दापयन्महदासनम् । सतां भक्त्यनुसारेण गुरौ हि प्रतिपत्तयः ॥ १३ ॥
भगवानप्यलञ्चक्रे प्रतिलिख्य तदासनम् । तां धर्मलाभनिर्व्याजोदन्तेनाभ्यनन्दयत् ॥ १४ ॥

तत्प्रवासविधुरां पप्रच्छ च धनेश्वरीम् । भावसारे पतिः किं ते धनदेवो न दृश्यते ॥ १५ ॥
धनेश्वर्यप्यदो ऽवादीत्पतिर्हि भगवन्मम । व्ययते स्म धनं सर्वं यद्गृहे ऽभूद्दिःस्थितम् ॥ १६ ॥
सो ऽर्थहीनः पुरे ऽत्राभूल्लघुरेव तृणादपि । अर्थाः सर्वत्र पूज्यन्ते न शरीराणि देहिनाम् ॥ १७ ॥
न चापरपूर्वपुरुषनिधीनन्वेषयन्नपि । निर्भाग्यस्यान्तिकस्थापि श्रीर्हि द्वीपान्तरस्थिता ॥ १८ ॥
स वणिग्व्यवहारेण द्रविणोपार्जनेच्छया । गतो देशान्तरं को हि विदेशो व्यवसायिनाम् ॥ १९ ॥
ज्ञात्वा श्रुतबलेनाथ निधिस्थानं तदोकसि । आख्यातुं चिन्तयामास तस्यै सूरिः कृपानिधिः ॥ २० ॥
धर्मोपदेशव्याजेन भगवान्हस्तसञ्ज्ञया । अधःस्थितनिधिं स्तम्भं मुनिस्तस्यै प्रदर्शयन् ॥ २१ ॥
व्याहार्षीदयि संसारस्वरूपं पश्य कीदृशम् । गृहमीदृक्तव भर्तुर्वाणिज्यं तच्च तादृशम् ॥ २२ ॥ युग्मं ॥
एवमाख्याय भगवान्धनेश्वर्या मुहुर्मुहुः । ययौ विहर्तुमन्यत्रार्हतं धर्मं प्रभावयन् ॥ २३ ॥
धनदेवस्ततो लाभोदयकर्मविवर्जितः । यादृग्गतस्तादृगागात्तैरेव वसनैरपि ॥ २४ ॥
स्थूलभद्रागमोदन्तं तस्य चाख्यद्धनेश्वरी । सहर्षं सो ऽपि पप्रच्छ किमूचे भगवानपि ॥ २५ ॥
साप्याख्यत्स्थूलभद्रेण विहिता धर्मदेशना । अस्य स्तम्भस्याभिमुखहस्ताभिनयपूर्वकम् ॥ २६ ॥
धनदेवो ऽप्यदो दध्यौ तस्य ज्ञानाम्बुवारिधेः । न ह्यभिप्रायरहिता चेष्टा भवति जातुचित् ॥ २७ ॥
स्तम्भमुद्दिश्य हस्ताभिनयो यद्विदधे मुहुः । तन्नूनमस्य स्तम्भस्याधस्तात्सम्भाव्यते निधिः ॥ २८ ॥
इति बुद्ध्वा धनदेवः स्तम्भमूलमचीखनत् । तत्र चाविरभूद्द्रव्यं तत्पुण्यमिव पुष्कलम् ॥ २९ ॥
धनदेवो ऽभवत्तेन धनेन धनदोपमः । स्थूलभद्रप्रसादो ऽयमिति च व्यसरद्ध हि ॥ ३० ॥

स्थूलभद्रस्य वन्द्यस्य वयस्यस्योपकारिणः । वन्दनायान्यदा सोऽगात्पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३१ ॥
ततश्च वसतौ गत्वा स्थूलभद्रं महामुनिम् । ववन्दे सपरीवारं धनदेवः प्रमोदभाक् ॥ ३२ ॥
ऊचे च स्थूलभद्रर्षिं धनदेवः कृताञ्जलिः । त्वत्प्रसादेन दारिद्र्यमसुं तीर्णवानहम् ॥ ३३ ॥
नानृणस्त्वत्प्रसादस्य भवामि जगत्यहम् । त्वं गुरुस्त्वं च मे स्वामी तदादिश करोमि किम् ॥ ३४ ॥
भूयास्त्वमार्हत इति स्थूलभद्रेण जल्पितः । ओमित्युक्त्वा धनदेवः स्वस्थानमगमत्पुनः ॥ ३५ ॥
स्वामिना स्थूलभद्रेण शिष्यौ द्वावपि दीक्षितौ । आर्यमहागिरिश्चार्यसुहस्ती चाभिधानतः ॥ ३६ ॥
तौ हि यक्षार्यया बाल्यादपि मात्रेव पालितौ । इत्यार्योपपदौ जातौ महागिरिसुहस्तिनौ ॥ ३७ ॥
असिधारेव तीव्रं तावतीचारविवर्जितम् । परीषहेभ्यो निर्भीकौ पालयामासतुर्व्रतम् ॥ ३८ ॥
तौ स्थूलभद्रपादाब्जसेवामधुकरावुभौ । साङ्गानि दश पूर्वाणि महाप्रज्ञावधीयतुः ॥ ३९ ॥
शान्तौ दान्तौ लब्धिमन्तावधीतावायुष्मन्तौ वाग्मिनौ दृष्टलक्षौ ।
आचार्यत्वे न्यस्य तौ स्थूलभद्रः कालं कृत्वा देवभूयं प्रपेदे ॥ ४० ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यमहागिर्यार्यसुहस्तिदीक्षास्थूलभद्रस्वर्गगमनकीर्तनो नाम दशमः सर्गः ॥

---

१ [illegible]

एकादशः सर्गः

भविकाननुगृह्णन्तौ कुर्वाणौ धर्मदेशनाम् । महीं विहरतः स्वार्यौ महागिरिसुहस्तिनौ ॥ १ ॥
कालक्रमेण भगवाञ्जगद्बन्धुर्महागिरिः । शिष्यान्निष्पादयामास वाचनाभिरनेकशः ॥ २ ॥
महागिरिर्निजं गच्छमन्यदादात्सुहस्तिने । विहर्तुं जिनकल्पेन त्वेको ऽनन्यमना स्वयम् ॥ ३ ॥
व्युच्छेदाज्जिनकल्पस्य गच्छनिश्रास्थितो ऽपि हि । जिनकल्पार्हया वृत्त्या विजहार महागिरिः ॥ ४ ॥
ते धर्मदेशनावारि वर्षन्तो वारिदा इव । विहरन्तो ऽन्यदा जग्मुः पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ५ ॥
वसुभूतिरिति श्रेष्ठी तत्र चार्यसुहस्तिना । सम्बोधितः श्रावको ऽभूज्जीवाजीवादितत्त्ववित् ॥ ६ ॥
सुहस्त्याख्यातधर्मानुवादेन स्वजनानपि । प्रबोधयितुमारेभे वसुभूतिर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥
प्रबोध्यमाना अपि ते सादरं वसुभूतिना । नाबुध्यन्त विना धर्माचार्यमित्यल्पमेधसः ॥ ८ ॥
वसुभूतिर्गुरोराख्यद्भगवन्स्वजना मया । न पारिता बोधयितुं तान्बोधयितुमर्हसि ॥ ९ ॥
इति तत्प्रतिबोधाय सुहस्ती तद्गृहं ययौ । सुधातरङ्गिणीप्रायां प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥
प्राविशत्तत्र भिक्षार्थं तदा चार्यमहागिरिः । तमभ्युदस्थादाचार्यः सुहस्ती वन्दते स्म च ॥ ११ ॥
श्रेष्ठ्यप्युवाच युष्माकमपि को ऽप्यस्ति किं गुरुः । युष्माभिर्वन्द्यते विश्ववन्द्यैर्यदयमागतः ॥ १२ ॥
सुहस्ती स्माह नो श्रेष्ठिन्नमी ते गुरवः खलु । त्यागार्हभक्तपानादिभिक्षामाददते सदा ॥ १३ ॥
ईदृग्भिक्षाशिना ह्येते ऽपरथा[1] स्युरुपोषिताः । गुणदीतं च नामैषां वन्द्यं पादरजो ऽपि हि ॥ १४ ॥

१ अन्यथा

एवं महागिरिं स्तुत्वा प्रतिबोध्याभिग्रहांश्च तान् । पुनरेव निजं स्थानं गुरुश्री [illegible] ॥ १५ ॥
श्रेष्ठ्यपि स्वजनानूचे [illegible] । ईदृशं पश्यत मुनिं यदा भिक्षार्थमागतम् ॥ १६ ॥
त्यज्यमानं दर्शयित्वा भक्तपानादिकं तदा । तस्मै देयं तदा दत्तं नहि वः स्यान्महाफलम् ॥ १७ ॥ युग्मं ॥
स्वजनैः श्रेष्ठिनस्तैस्तु प्रत्यपद्यत तद्वचः । निजार्थं च द्वितीयेऽह्नि तेनैवागान्महागिरिः ॥ १८ ॥
महागिरिं समायान्तं दृष्ट्वा ते श्रेष्ठिबान्धवाः । तथैवारेभिरे कर्तुं तस्मै तदनुशिक्षिताः ॥ १९ ॥
उपयोगेन विज्ञाय तदशुद्धं महागिरिः । अनादायैव वसतिं गत्वा चोचे सुहस्तिनम् ॥ २० ॥
त्वया ह्यो विनयं कुर्वाणेनैषणा महती कृता । ते हि त्वदुपदेशेन भिक्षां मह्यमदापयन् ॥ २१ ॥
नैवं भूयः करिष्ये ऽहमिति जल्पन्सुहस्त्यपि । क्षमयामास पादाग्रे लुठन्नार्यमहागिरिम् ॥ २२ ॥

इतश्च सम्प्रतिनृपो ययावुज्जयिनीं पुरीम् । कदापि क्वापि तिष्ठन्ति स्वभूमौ हि महीभुजः ॥ २३ ॥
जीवन्तस्वामिप्रतिमारथयात्रां निरीक्षितुम् । आयातावन्यदाऽवन्त्यां महागिरिसुहस्तिनौ ॥ २४ ॥
पृथक्पृथग्वसत्यां तौ तस्थतुः सपरिच्छदौ । तयोरतिमहागच्छत्वान्नैकत्रसङ्गमः ॥ २५ ॥
निर्ययौ घोषसंनाथ जीवन्तस्वामिनो रथः । मनोमयूरजलदः पौराणां [illegible] ॥ २६ ॥
ताभ्यामाचार्यवर्याभ्यां श्रीमत्संघाग्रिमेण च । अन्वीयमानः[1] स रथः पुर्यां पर्य[illegible] ॥ २७ ॥
गते राजकुलद्वारं रथे ऽथ पृथिवीपतिः । वातायनस्थितो दूरादद्राक्षीदार्यसुहस्तिनम् ॥ २८ ॥
दध्यौ चैवं मुनीन्द्रो ऽयं मन्मनःकुमुदोडुपः । क्वापि दृष्ट इवाभाति न स्मरामि नु किं त्वदः ॥ २९ ॥

1 अनुगम्यमानः

एवं विमर्शं कुर्वाणो मूर्छितो न्यपतन्नृपः । आः किमेतदिति वदन्दधावे च परिच्छदः ॥ ३० ॥
व्यजनैर्वीज्यमानश्च सिच्यमानश्च चन्दनैः । जातिस्मरणमासाद्योदस्थादवनिशासनः ॥ ३१ ॥
स प्राग्जन्मगुरुं ज्ञात्वा जातिस्मृत्या सुहस्तिनम् । तदैव वन्दितुमगाद्विस्मृतान्यप्रयोजनः ॥ ३२ ॥
पञ्चाङ्गस्पृष्टभूपीठः स नत्वार्यसुहस्तिनम् । पप्रच्छ जिनधर्मस्य भगवन्कीदृशं फलम् ॥ ३३ ॥
सुहस्ती भगवानाख्यन्मोक्षः स्वर्गश्च तत्फलम् । अपृच्छद्भूपतिर्भूयः सामायिकफलं च किम् ॥ ३४ ॥
सामायिकस्याव्यक्तस्य राजन्राज्यादिकं फलम् । सुहस्तिनैवमाख्याते प्राक् प्रत्येति स्म भूपतिः ॥ ३५ ॥
नखाच्छोटनिकां कृत्वा प्रत्ययव्यञ्जिकां मुहुः । एवमेतन्न सन्देह इत्यभाषत भूपतिः ॥ ३६ ॥
सुहस्तिनं नमस्कृत्य ततः प्रोवाच पार्थिवः । किं नाम मां यूयमुपलक्षयध्वे ऽथवा न हि ॥ ३७ ॥
आचार्यो ऽप्युपयोगेन ज्ञात्वोचे त्वां नरेश्वर । सम्यगुपलक्षये ऽहं त्वां प्राग्भवकथां शृणु ॥ ३८ ॥
महागिर्याचार्यमिश्रैर्विहरन्तो वयं पुरा । सह गच्छेन कौशाम्ब्यामागच्छाम नरेश्वर ॥ ३९ ॥
मङ्क्षीर्ण्येन वसतेः पृथक्पृथगवस्थितौ । तत्रावां परिवारो हि महानभवदावयोः ॥ ४० ॥
तत्रानुवर्तिदुर्भिक्षं तथाप्यस्मासु भक्तिमान् । लोको भक्तादिकं दातुमुपाक्रंस्त विशेषतः ॥ ४१ ॥
भिक्षार्थं साधवो ऽन्येद्युरेकस्य श्रेष्ठिनो गृहे । विविशुः पृष्ठतस्तेषां रङ्क एको विवेश च ॥ ४२ ॥
तत्रभाक्तामयांदां विविधां मोदकादिभिः । साधवो लेभिरे भिक्षां तस्य पश्यत एव ते ॥ ४३ ॥
साधूनामात्तभिक्षाणां वसतिं प्रति गच्छताम् । अनुगः सो ऽब्रवीद्रङ्को दीयतां मम भोजनम् ॥ ४४ ॥

१ विधायसुरिकां

सर्गः ॥ ९३ ॥

ते साधवो ऽभिदधिरे जानन्ति गुरवः खलु । वयं गुरुपराधीना न किंचिद्दातुमीश्महे ॥ ४५ ॥
ततः स रङ्कः साधूनामन्वेव वसतिं ययौ । दीनात्मा तत्र दृष्ट्वाऽस्मानयाचत च भोजनम् ॥ ४६ ॥
साधवः कथयन्ति स्म भगवन्नमुना पथि । याचिता वयमत्युच्चैर्भोजनं दीनमूर्तिना ॥ ४७ ॥
विदितं चैवमस्माभिरुपयोगपरायणैः । भावी प्रवचनाधारो रङ्को ऽयं भवान्तरे ॥ ४८ ॥
ततः स द्रमको ऽस्माभिः प्रियपूर्वमभाष्यत । यद्यादत्से परिव्रज्यां दद्मस्ते भोजनं तदा ॥ ४९ ॥
रङ्को ऽचिन्तयदग्रे ऽपि सर्वकष्टमयो ह्यहम् । तद्वरं व्रतजं कष्टमिष्टभोजनदानकृत् ॥ ५० ॥
प्रतिपन्नं परिव्रज्यां ततो रङ्कं तदैव तम् । प्रव्राज्याबूभुजन्मेष्टं मोदकादि यथारुचि ॥ ५१ ॥
स स्वादं स्वादुमाहारं तथाऽऽकण्ठमाशितवान् । यथा श्वासानिलस्यापि यथा दुःसञ्चरो ऽभवत् ॥ ५२ ॥
तद्दिनस्यैव यामिन्यां तेनाहारेण भूयसा । रुद्धश्वासो विपन्नः स श्वासजीवा हि देहिनः ॥ ५३ ॥
स्थितो मध्यस्थभावेन रङ्कसाधुर्विपद्य [illegible] । कुणालस्यावन्तिपत्तेः सूनुस्त्वमुदपद्यथाः ॥ ५४ ॥
पुनर्विज्ञपयामास सुहस्तिनमिलापतिः । भगवंस्त्वत्प्रसादेन प्राप्तो ऽहं पदवीमिमाम् ॥ ५५ ॥
त्वया प्रव्राजितो न स्यां तदाहं भगवन्यदि । अस्पृष्टजिनधर्मस्य का गतिः स्यात्ततो मम ॥ ५६ ॥
तदादिशत मे किंचित्प्रसीदत करोमि किम् । भवामि नानृणो ऽहं वः पूर्वजन्मोपकारिणाम् ॥ ५७ ॥
जन्मन्यत्रापि गुरवो यूयं मे पूर्वजन्मवत् । अनुगृह्णीत मां धर्मपुत्रं कर्तव्यशिक्षया ॥ ५८ ॥
कृपालुरादिदेशार्यसुहस्ती भगवान्नृपम् । जिनधर्मं प्रपद्यस्व परत्रेह च शर्मणे ॥ ५९ ॥
स्वर्गः स्यादपवर्गो वामुत्रार्हद्धर्मशालिनाम् । इह हस्त्यश्वकोशादिसम्पदश्चोत्तरोत्तराः ॥ ६० ॥

अन्यग्रहीदथ नृपस्तदग्रे तदनुज्ञया । अर्हन्देवो गुरुः साधुः प्रमाणं मे ऽर्हतो वचः ॥ ६१ ॥
अणुव्रतगुणव्रतशिक्षाव्रतपवित्रितः । प्रधानश्रावको जज्ञे सम्प्रतिस्तत्प्रभृत्यपि ॥ ६२ ॥
त्रिसन्ध्यमप्यवन्ध्यश्रीर्जिनार्चामर्चति स्म सः । साधर्मिकेषु वात्सल्यं बन्धुष्विव चकार च ॥ ६३ ॥
स सर्वदा जीवदयातरङ्गितमनाः सुधीः । अवदानरतो दानं दीनेभ्यो ऽभ्यधिकं ददौ ॥ ६४ ॥
आर्यैताढ्यं प्रतापाढ्यः स चकाराविकारधीः । त्रिखण्डं भरतक्षेत्रं जिनायतनमण्डितम् ॥ ६५ ॥
सुहस्त्याचार्यपादानामवन्त्यामेव तस्थुषाम् । चैत्ययात्रोत्सवश्चक्रे सङ्घेनान्यत्रवत्सरे ॥ ६६ ॥
मण्डपं चैत्ययात्रायां सुहस्ती भगवानपि । एत्य नित्यमलञ्चक्रे श्रीसङ्घेन समन्वितः ॥ ६७ ॥
सुहस्तिस्वामिनः शिष्यपरमाणुरिवाग्रतः । कृताञ्जलिस्तत्र नित्यं निषसाद च सम्प्रतिः ॥ ६८ ॥
यात्रोत्सवान्ते सङ्घेन रथयात्रा प्रचक्रमे । यात्रोत्सवो हि भवति सम्पूर्णो रथयात्रया ॥ ६९ ॥
रथो ऽथ रथशालाया दिवाकररथोपमः । निर्ययौ स्वर्णमाणिक्यद्युतिद्योतितदिङ्मुखः ॥ ७० ॥
श्रीमदर्हत्प्रतिमाया रथस्थाया महर्द्धिभिः । विधिज्ञैः स्नात्रपूजादि श्रावकैरुपचक्रमे ॥ ७१ ॥
क्रियमाणे ऽर्हतः स्नात्रे स्नात्राम्भो न्यपतद्रथात् । जन्मकल्याणके पूर्वं सुमेरुशिखरादिव ॥ ७२ ॥
श्राद्धैः सुगन्धिभिर्द्रव्यैः प्रतिमाया विलेपनम् । स्वामिविद्धीषुभिरिवाकारि वस्त्राहितांशुकैः ॥ ७३ ॥
मालतीशतपत्रादिदामभिः प्रतिमार्हतः । पूजिताभात्कलङ्केन्दोर्वृता शारदवारिदैः ॥ ७४ ॥
दह्यमानागरुत्थाभिर्धूमलेखाभिरावृता । अशुभत्प्रतिमा नीलवासोभिरिव पूजिता ॥ ७५ ॥
आरात्रिकं जिनार्चायाः कृतं श्राद्धैर्ज्वलच्छिखम् । दीप्यमानौषधी चक्रशैलशृङ्गविडम्बकम् ॥ ७६ ॥

वन्दित्वा श्रीमदर्हन्तमथ तैः परमार्हतैः । रथ्यैर्विश्रामतो नूप स्वयमाचकृषे रथः ॥ ७७ ॥
नागरीजिनरथकान्तमहश्रीमकरासकः । चतुर्विधातोद्यवादसुन्दरमङ्गलीयकः ॥ ७८ ॥
परितः श्राविकालोकगीयमानोरुमङ्गलः । प्रतीच्छन्विविधां पूजां प्रत्यट्ट प्रतिमन्दिरम् ॥ ७९ ॥
चक्लैः कुङ्कुमाम्भोभिरभिषिक्ताग्रजलवः । सम्प्रतेः सदनद्वारमाससाद ततो रथः ॥ ८० ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

राजापि सम्प्रतिरथ रथपूजार्थमुद्यतः । आगात्पनसफलवत्सर्वाङ्गोद्भिन्नकण्टकः ॥ ८१ ॥
रथारूढां प्रतिमां पूजयाष्टप्रकारया । अपूजयत्सानन्दसरोहंसोऽवनीपतिः ॥ ८२ ॥
तदानीमेव सामन्तानाहूय निखिलानपि । सम्यक्त्वं ग्राहयित्वैवमादिदेश विशांपतिः ॥ ८३ ॥
मन्यध्वमपि सामन्ताः सम्यग्मां स्वामिनं यदि । तद्भवन्तु सुविहितश्रमणानामुपासकाः ॥ ८४ ॥
द्रव्यैरपि न मे किंचिद्युष्मद्दत्तैः प्रयोजनम् । एवं कृते हि सामन्ताः प्रियं भवति मे कृतम् ॥ ८५ ॥
एवमाज्ञाप्य सामन्ता विसृष्टाः स्वस्वनीवृति । गत्वा चक्रुः स्वामिनस्तथा श्रमणानामुपासनाम् ॥ ८६ ॥
प्रावर्तयन्रथयात्रां तथानुगमनं तथा । रथाग्रे पुष्पवृष्टिं च चैत्यपूजां च ते व्यधुः ॥ ८७ ॥
इत्यादि श्रावकाचारं ते सर्वे चक्रिरे तथा । प्रान्तदेशा अपि साधुविहारार्हा यथाभवन् ॥ ८८ ॥
सम्प्रतिश्चिन्तयामास निशीथसमये ऽन्यदा । अनार्येष्वपि साधूनां विहारं वर्तयाम्यहम् ॥ ८९ ॥
इत्यनार्यानादिदेश राजा दध्वं करं मम । तथा तथासत्पुरुषा मार्गयन्ति यथा यथा ॥ ९० ॥

---

१ गृहन् २ स्वस्वदेशे

ततः प्रैषीदनार्येषु साधुवेषधरान्नरान् । ते सम्प्रत्याज्ञयानार्यानेवमन्वशिषन्भृशम् ॥ ९१ ॥
द्विचत्वारिंशता दोषैरेभिरेभिर्विवर्जितम् । वस्त्रपात्रान्नपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ९२ ॥
अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषभाक् । भविता सम्प्रतिस्वामी कोपिष्यत्यन्यथा पुनः ॥ ९३ ॥
ततः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः । ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ९४ ॥
एवं साधूचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु । अनार्येषु सम्प्रतिना विज्ञप्ता गुरवः पुनः ॥ ९५ ॥
कदापि श्रमणा एते भगवन्नार्यदेशवत् । अनार्येष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ९६ ॥
व्याजह्रुः सूरयो ऽनार्यदेशेष्वज्ञानतः सदा । ज्ञानदर्शनचारित्राण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ९७ ॥
राजा प्रोवाच भगवन्ननार्येष्वपि सम्प्रति । श्रमणान्प्रेष्य जानीध्वं तेषामाचारचातुरीम् ॥ ९८ ॥
एवं राज्ञो ऽतिनिर्बन्धादाचार्यैः के ऽपि साधवः । विहर्तुमादिदिशिरे ततो ऽन्ध्रद्रमिलादिषु ॥ ९९ ॥
अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति । ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेभ्यो भक्तपानादिकं ददुः ॥ १०० ॥
निरवद्यं श्रावकत्वमनार्येष्वपि साधवः । दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्सविस्मयाः ॥ १०१ ॥
एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुद्धिगर्भया । देशाः साधुविहारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
राजा प्राग्जन्मरङ्कत्वं बीभत्सं स्मरता निजम् । महासत्राण्यकार्यन्त पूर्द्वारेषु चतुर्ष्वपि ॥ १०३ ॥
अयं निजः परो वायमित्यपेक्षाविवर्जितम् । तत्रानिवारितं प्रापुर्भोजनं भोजनेच्छवः ॥ १०४ ॥
यद्वानिष्पतान्नादि भुक्तवत्सु बुभुक्षुषु । तद्विजभ्योपाददिरे महानसनियोगिनः ॥ १०५ ॥

१ पाचकाः

को गृह्णन्वनिष्टामिति पृष्टा महीभुजा । आत्म्यम्हानमातुकः स्वामिवादमहे वयम् ॥ १०६ ॥
आदिदेश च नान्यात्रा यदयमवगिप्यते । अकृताकारितार्थिभ्यः साधुभ्यो देयमेव तत् ॥ १०७ ॥
इत्थं दाम्यापि रम्नेन मनिवाहा नविष्यत । न हि केऽपि कार्येषु नीदृति कन्यवाजनः ॥ १०८ ॥
ते ऽवगिहामरानादि नदाऽपि नदाऽया । साधुभ्यो दद्रिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुद्धिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
धर्मानागमको राजा कान्दविकानथादिशत् । नैवाग्यदधिविकेनुम्पलविक्रयकानपि ॥ ११० ॥
यदि हि भिक्षुकाणां साधूनां देयमेव तत् । नन्वहं वः प्रदास्यामि मा स शङ्कन्यमन्यथा ॥ १११ ॥
ते तथाऽचिरं चक्रु ज्ञानदन्तो विवेकनः । विक्रीयमाणं पश्यं हि यतिजानुग्मवो महान् ॥ ११२ ॥
तत्पार्थगुहमी गु दोषगुष्टं विदमपि । मंदं शिष्यानुरागेण श्लिष्टचित्तो यतीश्वरः ॥ ११३ ॥
सुहस्तिनमिनश्चार्यमहागिरिरभाषत । अनेनाप्येवं राजान्नं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
सुहस्त्युवाच नगरप्रथा राजा तथा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पौरा वितीर्यन्त्यदः ॥ ११५ ॥
मायेदमिति चुक्रुधे ऽयमार्यमहागिरिः । त्वन्नं सार्धं विसम्भोगः सम्प्रतः परमावयोः ॥ ११६ ॥
सामाचारीनिमामेहि साधुभिः साधु सङ्गतम् । सामाचारीविभिन्नस्य नियो ऽप्यानः परं तव ॥ ११७ ॥
गेयमाणो तिष्ठ यातु ऽघ नतः सुहस्तिनि । आर्यमहागिरिपादान्मिथ्योऽत्र कृतार्ञ्जलिः ॥ ११८ ॥
नागरायो ऽस्मि नगरप्रमादहत्वमस्तु मे । एवमागमयो ऽहं करिष्ये नेदृशं पुनः ॥ ११९ ॥
ऋणं महागिरिण्य दोषः को नाम ते ऽथवा । पुण नतवा श्रीमहागिरिनैवहि नास्तिम् ॥ १२० ॥

१. [illegible]

ततः प्रेषीदनार्येषु साधुवेषधरान्नरान्। ते सम्प्रत्याज्ञयानार्यानेवमन्वशिषन्भृशम् ॥ ९१ ॥
द्विचत्वारिंशता दोषैरनिशं परिवर्जितम्। वस्त्रपात्रान्नपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ९२ ॥
अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषभाक्। भविता सम्प्रतिस्वामी कोपिष्यत्यन्यथा पुनः ॥ ९३ ॥
ततः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः। ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ९४ ॥
एवं साधूचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु। अनार्येषु सम्प्रतिना विज्ञप्ता गुरवः पुनः ॥ ९५ ॥
कदापि श्रमणा एते भगवन्नार्यदेशवत्। अनार्येष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ९६ ॥
व्याजह्रुः सूरयो ऽनार्यदेशेष्वज्ञानतः सदा। ज्ञानदर्शनचारित्राण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ९७ ॥
राजा प्रोवाच भगवन्ननार्येष्वपि सम्प्रति। श्रमणान्प्रेष्य जानीध्वं तेषामाचारचातुरीम् ॥ ९८ ॥
एवं राज्ञो ऽतिनिर्बन्धादाचार्यैः के ऽपि साधवः। विहर्तुमादिदिशिरे ततो ऽन्ध्रद्रमिडादिषु ॥ ९९ ॥
अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति। ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेभ्यो भक्तपानादिकं ददुः ॥ १०० ॥
निरवद्यं श्रावकत्वमनार्येष्वपि साधवः। दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्सविस्मयाः ॥ १०१ ॥
एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुद्धिगर्भया। देशाः साधुविहारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
राजा प्राग्जन्मरङ्कत्वं दीनत्वं स्मरता निजम्। महासत्राण्यकार्यन्त पूर्द्वारेषु चतुर्ष्वपि ॥ १०३ ॥
अयं निजः परो वायमित्यपेक्षाविवर्जितम्। तत्रानिवारितं प्रापुर्भोजनं भोजनेच्छवः ॥ १०४ ॥
यदवाशिष्यतान्नादि भुक्तवत्सु बुभुक्षुषु। तद्विभज्योपाददिरे महानसनियोगिनः[1] ॥ १०५ ॥

१ पाचकाः

को गृह्णात्यवशिष्टान्नमिति पृष्टा महीभुजा । आख्यन्महानसायुक्ताः स्वामिन्नादद्महे वयम् ॥ १०६ ॥
आदिदेश च तान्राजा यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिभ्यः साधुभ्यो देयमेव तत् ॥ १०७ ॥
द्रव्यं दास्यामि यत्तेन सनिर्वाहा भविष्यथ । न हि केष्वपि कार्येषु सीदति द्रव्यवाञ्जनः ॥ १०८ ॥
ते ऽवशिष्टान्नपानादि तदाद्यपि तदाज्ञया । साधुभ्यो ददिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुद्धिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
श्रमणोपासको राजा कान्दविकानथादिशत् । तैलाज्यदधिविक्रेतॄन्वस्त्रविक्रयकानपि ॥ ११० ॥
यत्किंचिदुपकुरुते साधूनां देयमेव तत् । तन्मूल्यं वः प्रदास्यामि मा स्म शङ्कध्वमन्यथा ॥ १११ ॥
ते तथारेभिरे कर्तुं जातहर्षा विशेषतः । विक्रीयमाणे पण्ये हि वणिजामुत्सवो महान् ॥ ११२ ॥
तत्रार्यसुहस्ती तु दोषयुक्तं विदन्नपि । सेहे शिष्यानुरागेण क्षिप्तचित्तो बलीयसा ॥ ११३ ॥
सुहस्तिनमितश्चार्यमहागिरिरभाषत । अनेषणीयं राजान्नं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
सुहस्त्युवाच भगवन्यथा राजा तथा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पौरा विश्राणयन्त्यदः ॥ ११५ ॥
मायेयमिति कुपितो जगादार्यमहागिरिः । शान्तं पापं विसंभोगः सत्यतः परमावयोः ॥ ११६ ॥
सामाचारीसमानैर्हि साधुभिः साधु सङ्गतम् । सामाचारीविभिन्नस्य विभो ऽस्यातः परं तव ॥ ११७ ॥
गेरमाणो भिया चाथ ऽज नकः गुरुरत्यपि । आर्यमहागिरिपादान्वन्दित्वोचे कृताञ्जलिः ॥ ११८ ॥
सापराधो ऽस्मि भगवन्मिथ्यादुःकृतमस्तु मे । क्षम्यतामपराधो ऽयं करिष्ये नेदृशं पुनः ॥ ११९ ॥
ऊचे महागिरिरिव दोषः को नाम ते ऽथवा । पुरा भगवता वीरस्वामिनैतद्धि भाषितम् ॥ १२० ॥

१ ददति

मदीये शिष्यसन्ताने स्थूलभद्रमुनेः परम् । पतत्प्रकर्षा साधूनां सामाचारी भविष्यति ॥ १२१ ॥
स्थूलभद्रमुनेः पश्चादावां तीर्थप्रवर्तकौ । अभूव तदिदं स्वामिवचः सत्यापितं त्वया ॥ १२२ ॥
स्थापयित्वेत्यगम्जोगिकल्पमार्यमहागिरिः । जीवन्तस्वामिप्रतिमां नत्वावन्त्या विनिर्ययौ ॥ १२३ ॥
पूर्वं हि समवसृतो श्रीमतश्चरमार्हतः । दशार्णभद्रसम्बोधसमये यानि जज्ञिरे ॥ १२४ ॥
गजेन्द्रस्याग्रपदानि समायाते दिवस्पतौ । तथैवास्थुश्च तत्रागात्तीर्थे चार्यमहागिरिः ॥ १२५ ॥ युग्मं ॥
ख्याते तत्र महातीर्थे गजेन्द्रपदनामनि । त्यक्तदेहो ऽनशनेन ययौ स्वर्गं महागिरिः ॥ १२६ ॥
पार्थिवः सम्प्रतिरपि पालयन्श्रावकव्रतम् । पूर्णायुर्देवभूत्सिद्धिं क्रमेण च गमिष्यति ॥ १२७ ॥
अन्य विहृत्यान्यत्रार्यसुहस्त्युज्जयिनीं पुनः । जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थं समाययौ ॥ १२८ ॥
पालोद्याने च भगवान् सुहस्ती समवासरत् । वसतिं याचितुं प्रैषीत्पूर्वं द्वौ मुनी च सः ॥ १२९ ॥
तौ तु भद्राभिधानायाः श्रेष्ठिन्या जग्मतुर्गृहे । सापि पप्रच्छ तौ नत्वा किं नामादिशथो युवाम् ॥१३०॥
तावप्यूचतुरावां हि शिष्यावार्यसुहस्तिनः । तदादेशेन कल्याणि वसतिं प्रार्थयावहे ॥ १३१ ॥
दिनाज्ञां वाहनकुटीं वसतिं सार्थयत्ततः । सुहस्ती सपरीवारो ऽप्यवग्रके ततश्च ताम् ॥ १३२ ॥
परावर्तितुमारेभे प्रदोषसमये ऽन्यदा । आचार्यनलिनीगुल्माभिधमध्ययनं वरम् ॥ १३३ ॥
भद्रायाश्च सुतो ऽवन्तिसुकुमालः सुरोपमः । तदा च विलसन्नासीत्सप्तभूमिगृहोपरि ॥ १३४ ॥
द्वात्रिंशता कलत्रैः स क्रीडन् स्वःस्त्रीनिभैरपि । तस्मिन्नध्ययने कर्णं ददौ कर्णरसायने ॥ १३५ ॥
तत्सम्यगाकर्णयितुं जजागरनूनधीः । प्रासादादुत्तुङ्गचीर्य वसतिद्वारमाययौ ॥ १३६ ॥

अनुभूतं मया क्वेदमिति चिन्तापरः स तु । सञ्जातजातिस्मरणो ययावाचार्यसन्निधौ ॥ १३७ ॥
नत्वा चोवाच भगवन्भद्रायास्तनयो ह्यहम् । पुरा च नलिनीगुल्मविमाने त्रिदशोऽभवम् ॥ १३८ ॥
विमानं नलिनीगुल्मं जातिस्मृत्या मया स्मृतम् । तत्रैव गन्तुं भूयोऽद्य परिव्रज्यां गृह्णाम्यहम् ॥ १३९ ॥
ततः प्रार्थयमानं तं प्रव्राजयत मामिति । आचार्यमिश्रा जगदुः सुकुमारोऽसि दारक ॥ १४० ॥
सुखदा लोहचणकाः सुस्पर्शा बहवोऽपि हि । दुष्करं तु जिनोपज्ञं तपोऽतीचारवर्जितम् ॥ १४१ ॥
भाद्रेयोऽभिदधे बाढं प्रव्रज्योत्कण्ठितस्त्वहम् । सामाचारीं चिरतरं न च पालयितुं क्षमः ॥ १४२ ॥
आदायैव परिव्रज्यां तस्मादनशनान्वितम् । आदास्ये सत्त्वमालम्ब्य स्तोकं कष्टमिदं ननु ॥ १४३ ॥
गुरुरूचे महाभाग प्रव्रज्यां चेज्जिघृक्षसि । तदनुज्ञापय निजान्बन्धूनिह हि कर्मणि ॥ १४४ ॥
अवन्तिसुकुमालोऽपि गृहे गत्वा कृताञ्जलिः । आपप्रच्छे निजान्बन्धूननुज्ञे तु तैर्न हि ॥ १४५ ॥
भद्रासूनुस्ततः केशांस्तत्रैवोदखनत्स्वयम् । स्वयं चोपाददे साधुलिङ्गं गृहपराङ्मुखः ॥ १४६ ॥
तादृग्रूपो ययावार्यसुहस्त्याचार्यसन्निधौ । अवन्तिसुकुमालोऽथ निर्ममः स्वजनेष्वपि ॥ १४७ ॥
स्वयमेवोपात्तलिङ्गो मा भूदिति सुहस्त्यपि । तं परिव्राजयामास प्रव्रज्याविधिमुच्चरन् ॥ १४८ ॥
चिरकालं तपःकष्टनिर्जरां कर्तुमक्षमः । गुरूनापृच्छ्य सोऽन्यत्र ययावनशनं चिकीः ॥ १४९ ॥
चक्रेऽवन्तिसुकुमालः सुकुमालपदद्वयात् । निर्गलद्रक्तपृषतैः सेन्द्रगोपामिवावनिम् ॥ १५० ॥
स्थाने स्थाने चिताभस्मधूसरीकृतभूतलम् । सोऽगात्पितृवनं क्रीडास्थानं पितृपतेरिव ॥ १५१ ॥
कन्थारिकाकुडङ्गान्तस्तस्थावनशनेन सः । समाहितः स्मरन्पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ १५२ ॥

१ श्मशानम् ।

[illegible]पि[illegible]णि शिशुनिर्वृता । विहाना अम्बुकी कापि तत्रोद्देशे समाययौ ॥ १५३ ॥
[illegible]गन्धेन भूयसा । सशिशुः सा विवेशाथ मध्येकन्यारिकावनम् ॥ १५४ ॥
[illegible] च सा प्राप [illegible] । तं च खादितुमारेभे कृतान्तस्येव सोदरा ॥ १५५ ॥
[illegible]टिति सा चर्म त्रटत्रटिति जङ्गलम् । धगद्धगिति मेदश्च कटकटिति कीकसम् ॥ १५६ ॥
[illegible] पारमेकं तस्य सा निरलोपयत् । तद्गुल्फजङ्घापर्यन्तं प्रथमे प्रहरे निशः ॥ १५७ ॥ युग्मं ॥
तथापि न चकम्पे स प्रत्युतामंस्त सात्त्विकः । अपि तां पादसादिन्यीं पादसंवाहिकामिव ॥ १५८ ॥
एवं द्वितीये प्रहरे तदूरू च चखाद सा । साधु तृप्यतु जीवो ऽयमित्यकार्षीत्कृपां तु सः ॥ १५९ ॥
तत्तुन्दं [illegible] तृतीयप्रहरे च सा । स तु दध्यौ भयत्येषा न तुन्दं किं तु कर्म मे ॥ १६० ॥
तुर्ये च यामे [illegible] महासत्त्वो विपद्य सः । विमाने नलिनीगुल्मे महर्द्धिरमरोऽजयत् ॥ १६१ ॥
[illegible] महानुभावो ऽयं महागन्धो ऽयमित्यथ । तच्छरीरस्य तत्कालं महिमा निर्ममे ऽमरैः ॥ १६२ ॥
[illegible] दृष्ट्वन्ति स्म सुदर्शनम् । आख्याहि जगच्चक्रमत्पतिः कथमनदिति ॥ १६३ ॥
[illegible] विहाय गुहस्त्यपि हि तत्तथा । तदीयं सर्वमाचख्यौ नान्यो मधुरया गिरा ॥ १६४ ॥
[illegible] पश्चो गत्वाय सद्मनि । भद्रायाः पुरतः सर्वं तं वृत्तान्तं न्यवीविदन् ॥ १६५ ॥
[illegible] माता भद्रा निशात्यये । श्मशानं प्रययौ तत्र कन्यारीवनलाञ्छिते ॥ १६६ ॥
[illegible] दिशि नैर्ऋत्यां दृष्ट्वा सूनोः कलेवरम् । रुरोद बाष्पमिषतो वारिदानोद्यतेव सा ॥ १६७ ॥

१ [illegible] ।

भद्रा वधूभिः सहिता रुदती विललाप च । प्राणानपि किमत्याक्षीरस्मानिव किमीदृशः ॥ १६८ ॥
वत्स प्रव्रजितो ऽपि त्वमेकस्मिन्नपि वासरे । किं नाम नालमकृथा विहारेण गृहाङ्गणम् ॥ १६९ ॥
का नाम रात्रिः कल्याणी सा भविष्यत्यतः परम् । या स्वप्ने दर्शयित्वा त्वामस्मान्सञ्जीवयिष्यति ॥ १७० ॥
निर्मोहीभूय यद्यस्मान्पर्यहासीर्मतेच्छया । तद्गुरुष्वपि निर्मोहः किमभूस्ते यदुज्झिताः ॥ १७१ ॥
विलप्यैवं बहुतरं भद्रा शिप्रानदीतटे । तस्यौर्ध्वदेहिकं चक्रे रुदती समयोचितम् ॥ १७२ ॥
भद्रासूनोर्गृहिण्यो ऽपि विलप्य च विलप्य च । शिप्रायां चक्रिरे गोत्रोद्धरणं क्लिन्नवाससः ॥ १७३ ॥
सुतमृत्युसमुद्भूतशोकानलकरालिता । भद्रा तदैवप्रव्रज्यां शमामृततरङ्गिणीम् ॥ १७४ ॥
भद्राथ सदने गत्वा मुक्त्वैकां गुर्विणीं वधूम् । वधूभिः सममन्याभिः परिव्रज्यामुपाददे ॥ १७५ ॥
गुर्व्या जातेन पुत्रेण चक्रे देवकुलं महत् । अवन्तिसुकुमालस्य मरणस्थानभूतले ॥ १७६ ॥
तद्देवकुलमद्यापि विद्यते ऽवन्तिभूषणम् । महाकालाभिधानेन लोके प्रथितमुच्चकैः ॥ १७७ ॥

भगवानार्यसुहस्त्यपि गच्छं समये वरशिष्याय समर्प्य ।
विहितानशनस्त्यक्त्वा देहं सुरलोकातिथितां प्रतिपेदे ॥ १७८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये सम्प्रतिराजचरित्रआर्यमहागिरिस्वर्गगमनअवन्तिसुकुमालनलिनीगुल्म-गमनआर्यसुहस्तिस्वर्गगमनवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

द्वादशः सर्गः

॥ ७० ॥ सुहस्तिनोऽन्वये वज्रस्वामी च क्रमयोगतः । अनन्यवचनाधारस्तत्कथा च प्रपञ्च्यते ॥ १ ॥
इहैव जम्बूद्वीपेऽपाग्भरतार्धविभूषणम् । अवन्तिरिति देशोऽस्ति स्वर्गदेशीय ऋद्धिभिः ॥ २ ॥
तत्र तुम्बवनमिति विद्यते सन्निवेशनम् । निवेशनमिव श्रीणां धुसदामपि दुर्दम् ॥ ३ ॥
तत्र धनवतस्य श्रियो देव्या इवात्मजः । इभ्यपुत्रो धनगिरिर्गिरीकृतधनोच्चयः ॥ ४ ॥
तारुण्येनापि वयसा तस्य नृपितवर्मणः । हृदये नाविशत्कामः प्रशमस्यास्तरक्षिते ॥ ५ ॥
धर्मादर्थो भवतीति व्यवहारैरधीयते । सोऽर्थादपि व्यधाद्धर्मं पात्रेभ्योऽर्थं नियोजयन् ॥ ६ ॥
बद्धवर्धदीक्षार्थे स्वर्गमोक्षफलं विदन् । इयेष कन्यां नोद्वोढुं सोऽर्हद्धर्मपरायणः ॥ ७ ॥
यत्र यत्र कुले कन्यां धनगिर्यर्थमादृतौ । प्रार्थयेते स्म पितरौ तदुद्वाहमहोत्सवे ॥ ८ ॥
तत्र तत्र धनगिरिर्गत्वा स्वयमचीकथत् । अहं हि प्रव्रजिष्यामि दोषोऽस्ति मे न जल्पतः ॥ ९ ॥ युग्मं ॥
इतश्च धनपालस्य महेभ्यस्य तु नन्दना । सुनन्दोचे धनगिरेर्देयाहं सोऽस्तु मे वरः ॥ १० ॥
महेभ्यो धनपालोऽपि स्वयंवरपरायणाम् । प्रददौ धनगिरये दीक्षामपि जिघृक्षवे ॥ ११ ॥
प्रागार्यसमितो नाम सुनन्दायाः पुराग्रहीत् । परिव्रज्यां सिंहगिरेराचार्यस्यांह्रिसन्निधौ ॥ १२ ॥
सुनन्दा तु रमुष्माली सुनन्दा सह्मपीरपि । रेमे धनगिरिर्भोगफलं कर्म हि नान्यथा ॥ १३ ॥
तदाष्टापदशैलो गौतमस्वामिना किल । प्ररूपितं पुण्डरीकाध्ययनं स्वयधारितम् ॥ १४ ॥ ॥ ए० ॥
पुरा देव वैश्रमणसामानिकस्त्रिदशोत्तमः । स च्युत्वावततार सुनन्दायाम्नदोदरे ॥ १५ ॥ युग्मं ॥

अन्तर्वत्नीं धनगिरिस्तां ह्यालोचे विशुद्धधीः । एष गर्भो ऽद्वितीयस्ते भविता प्रव्रजाम्यहम् ॥ १६ ॥
अमनीषित एवानुमतश्चो ऽपि त्वया मम । प्रव्रज्यैव प्रेयसी मे ऽतः परं स्वस्ति ते पुनः ॥ १७ ॥
अनुज्ञया तां धनगिरिस्त्यक्त्वैककुटीमिव । हित्वा सिंहगिरिगुरोः पार्श्वे गत्वाभवद्यतिः ॥ १८ ॥
सो ऽथ द्वाविंशतिमपि सहमानः परीषहान् । सुदुस्तपं तपस्तेपे स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः ॥ १९ ॥
स श्रेयांसैर्विनयाद्यैः शिष्यगुणैर्वृतः । श्रुतसारं गुरोः पार्श्वात्पयः कूपादिवाददे ॥ २० ॥
तस्माच्च पत्नीनायां सुनन्दापि हि नन्दनम् । अजीजनज्जनानन्दं सरसीव सरोरुहम् ॥ २१ ॥
सुनन्दायाः प्रातिवेश्याङ्गनाः सूतिकागृहे । प्रतिजागरणायातास्तं बालमिदमूचिरे ॥ २२ ॥
यदि जातं न ते तातः प्राव्रजिष्यत्सदोत्सुकः । जातकर्मोत्सवः श्रेयानभविष्यत्ततः खलु ॥ २३ ॥
स्त्रीजने सत्यपि गृहं भाति न स्वामिनं विना । बह्वीभिरपि ताराभिर्यथा चन्द्रं विना नभः ॥ २४ ॥
स तु बालो ऽपि सञ्ज्ञावाञ्ज्ञानावरणक्षयात् । तासामाकर्णयामास तं संलापं समाहितः ॥ २५ ॥
प्रव्रज्यस्य मम तातः परिव्रज्यामुपाददे । एवं च चिन्तयन्नेव जातिस्मरणमाप सः ॥ २६ ॥
सञ्जातजातिस्मरणः संसारासारतां विदन् । इत्थेव क्षीरकण्ठो ऽपि दध्ये ऽधन्यधनीनताम् ॥ २७ ॥
कथमुद्विज्य मां माता त्यजतीति विचिन्त्य सः । मातुरङ्कस्थितो ऽप्युच्चै रोदिति स्म दिवानिशम् ॥ २८ ॥
न रागमधुरोल्लापैर्न क्रीडनकदर्शनैः । न वक्षोरोपणैर्नापि चाटुवचनैरपि ॥ २९ ॥
नोत्सङ्गनृत्यक्रीडाभिर्न मुखातोद्यवादनैः । न शिरश्चुम्बनेनापि विरराम स रोदनात् ॥ ३० ॥ युग्मं ॥

---

१ मारंभ पुरीनां पुरीमिव ।

॥ ९९ ॥

एवं च रुदतस्तस्य शिशोर्मासाः षडत्ययुः । आससाद सुनन्दापि निर्वेदं तेन सूनुना ॥ ३१ ॥
अन्यदा तु सिंहगिरिस्तत्रागात्सन्निवेशने । विनेयैर्धनगिर्यार्यशमितादिभिरावृतः ॥ ३२ ॥
प्रगल्भां तस्थिवांसं च नत्वा सिंहगिरिं गुरुम् । धनगिर्यार्यशमितावन्वजिज्ञपतामिति ॥ ३३ ॥
स्वजनाः सन्ति नावस्मिन्भगवन् सन्निवेशने । यौष्माकेण नियोगेन तान्विवन्दयिषावहे ॥ ३४ ॥
तयोश्च पृच्छतोरेवं शकुनं शुभसूचकम् । दृष्ट्वा सिंहगिरिगुरुरूचे ऽनूचानपुङ्गवः ॥ ३५ ॥
महालाभो ऽद्य वां भावी लप्स्येथे यद्युवां मुनी । सचित्तं वाप्यचित्तं वा तदादेयं मदाज्ञया ॥ ३६ ॥
सदने ऽथ सुनन्दाया जग्मतुस्तौ महामुनी । तस्यास्तावन्यनारीभिर्द्वार्यायातौ निवेदितौ ॥ ३७ ॥
महिलाश्चोचिरे सख्याः सुनन्दे नन्दनस्त्वया । अर्पणीयो धनगिरेः क नेष्यत्येष दृश्यताम् ॥ ३८ ॥
निरानन्दा सुनन्दापि तमादाय स्तनन्धयम् । तेन निर्वेदितोदस्थादूचे धनगिरिं च सा ॥ ३९ ॥
इयन्तं कालमस्येव बालकः पालितो मया । नटिताहं त्वनेनोच्चै रोदित्येष दिवानिशम् ॥ ४० ॥
यद्यपि प्रव्रजितस्तथाप्येनं स्वमात्मजम् । गृहाण मामिव त्यादृशीर्मा स्मैनमपि सम्प्रति ॥ ४१ ॥
स्मित्वा धनगिरिरपि प्रोवाच वदतां वरः । एवं करिष्ये कल्याणि पश्चात्तापं तु यास्यसि ॥ ४२ ॥
मा कृथाः सर्वथेदं कुरुषे वा कुरुष्व तत् । समक्षं साक्षिणां भद्रे पुनर्ह्येनं न लप्स्यसे ॥ ४३ ॥
ततश्च साक्षिणः कृत्वा सनिर्वेदं सुनन्दया । नन्दनो धनगिरये ऽर्पितस्तेनाददे च सः ॥ ४४ ॥
सो ऽर्भको धनगिरिणा पात्रबन्धे न्यधायि च । गृहीतसङ्केत इव विरराम च रोदनात् ॥ ४५ ॥

१ कुमारश्रेष्ठः ।

सर्गः

॥ ९९ ॥

ततः सुनन्दासदनादपी तावात्तबालकौ । गुर्वाज्ञापालकौ भूयो ऽप्येयतुर्गुरुसन्निधौ ॥ ४६ ॥
महासारस्य भारेण पुत्ररत्नस्य तस्य तु । नमद्बाहुं धनगिरिं दृष्ट्वा गुरुरभाषत ॥ ४७ ॥
आयासित इवासि त्वं भिक्षाभारेण तं मम । समर्पय महाभाग विश्राम्यतु भुजस्तव ॥ ४८ ॥
इत्युपादाय यत्नेन साधुः श्रीपात्रमर्भकम् । कान्त्या सुरकुमाराभमर्पयामास तं गुरोः ॥ ४९ ॥
देदीप्यमानं तेजोभिरधिपं तेजसामिव । आचार्यवर्यस्तं बालं पाणिभ्यां स्वयमाददे ॥ ५० ॥
शिशोस्तस्यातिभारेण सद्यः सिंहगिरेर्गुरोः । नमति स्म महीपीठं वार्यादित्सोरिवाञ्जलिः ॥ ५१ ॥
तद्भारभुग्नकरो गुरुरूचे सविस्मयः । अहो पुंरूपभृद्वज्रमिदं धर्तुं न शक्यते ॥ ५२ ॥
भावी प्रवचनाधारो महापुण्यः पुमानयम् । यत्नेन रक्ष्यो रत्नं हि प्रायेणापायवल्लभम् ॥ ५३ ॥
साध्वीनामिति तं बालं पालनायार्पयद्गुरुः । वज्रसारस्य तस्यादाद्वज्र इत्यभिधामपि ॥ ५४ ॥
गत्वा शय्यातरकुले भक्ते तं बालमार्यिकाः । स्वमात्मानमिवाख्याय पालनायार्पयन्नथ ॥ ५५ ॥
कुमारभृत्याकुशलाः शय्यातर्यो ऽपि तं शिशुम् । स्वस्वपुत्राधिकं प्रीत्या पश्यन्त्यः पर्यपालयन् ॥ ५६ ॥
शय्यातरपुरन्ध्रीणां स सौभाग्यनिधानभूः । अङ्कादङ्कं सञ्चचार हंसो ऽम्बुजमिवाम्बुजात् ॥ ५७ ॥
उल्लापयन्त्यस्तं बालं मन्मनोल्लापपूर्वकम् । शय्यातरकुटुम्बिन्यो हर्षवातुलतां ययुः ॥ ५८ ॥
शय्यातर्यो महाभागाः स्नानपानाशनादिभिः । स्पर्धमाना इवान्योन्यं चक्रुर्वज्रस्य सत्क्रियाम् ॥ ५९ ॥
पयोभृन्नपरीणामो वज्रो बालो ऽपि संयमात् । न बालचापलं चक्रे किंचित्तासामसौख्यदम् ॥ ६० ॥
भुङ्क्ते प्रासुकं वज्रः प्राणयात्राकृते सुधीः । जातिस्मरणसञ्जातविवेकः कल्पविद्धि सः ॥ ६१ ॥

विवर्धितः स बालो ऽपि नीहारादि यदा च सः । चक्रे तदा सदा मन्द्रां सुव्यक्तां पाठधारिषु ॥ ६२ ॥
शय्यातरकुमाराणां सर्वेषां जन्मनश्रवि । वज्रो ऽनवद्यीतिगुणं समानं तेषु दर्शयन् ॥ ६३ ॥
स्नानोपकरणादानैर्बालक्रीडां प्रपञ्चयन् । वज्रः प्रमोदयामास प्रतिवासरमार्यिकाः ॥ ६४ ॥
वज्रं दृष्ट्वा सुनन्दापि सुरूपं शीलशालिनम् । शय्यातरेभ्यो ऽयाचिष्ट मत्सूनुरिति वादिनी ॥ ६५ ॥
जननीपुत्रसम्बन्धं तथास्त्वार्यकस्य च । न विद्मः किं त्वसौ न्यासो गुरूणामिति ते ऽवदन् ॥ ६६ ॥
अनुक्त्वा नार्पयामासुस्तस्यै शय्यातराः सुतम् । ततश्चैदिष्ट सा वज्रं दूरस्थैव परस्ययत् ॥ ६७ ॥
सदना स्वरोषेण सा तेषामेव वेश्मनि । धात्रीव लालयामास स्तन्यपानादिना सुतम् ॥ ६८ ॥
इतो ऽपि पावकपुरविषयश्रीविभूषणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथिताभिधे ॥ ६९ ॥
अन्तराले तयोर्नद्योरवात्सुः के ऽपि तापसाः । पादलेपविदेको ऽभूत्तेषां मध्ये च तापसः ॥ ७० ॥
विधाय पादलेपं च पादुके परिधाय च । अब्धे ऽपि स्थलवत्पादौ विन्यस्य सञ्चचार सः ॥ ७१ ॥
एवं च पादुकारूढः स नित्यं जलवर्त्मना । पुरे गतागतं चक्रे जनयन्विस्मयं जने ॥ ७२ ॥
न हि वो दर्शने को ऽपि प्रभावो ऽस्ति यथा हि नः । श्रमणोपासकानेवं प्रजहास स तापसः ॥ ७३ ॥
तदागादार्यसमिताचार्यो वज्रस्य मातुलः । विहारक्रमयोगेन योगसिद्धो महातपाः ॥ ७४ ॥
तस्मै श्रावकवर्गाय कथयामासुरार्हताः । स्वदर्शनोपहासं ते तापसोपज्ञमुच्चकैः ॥ ७५ ॥
तदाकर्ण्यार्यसमितिः श्रुतज्ञाने स्फुरत्यपि । ज्ञात्वा मतिप्रपञ्चेनापि जगाद स्वानुपासकान् ॥ ७६ ॥
नास्य काचित् तपःशक्तिस्तापसस्य तपस्विनः । केनाप्यसौ प्रयोगेण प्रतारयति वो ऽखिलान् ॥ ७७ ॥

यथा ह्यकालपुष्पादि दर्शितं कौतुकावहम् । तथैतदपि विज्ञानं न तपःशक्तिरीदृशी ॥ ७८ ॥
उपदेशमात्रसिद्धे साध्ये युष्मादृशामपि । विज्ञाने विस्मयं कृत्वा मा स्म भ्रान्त नागमान् ॥ ७९ ॥
यदि वः प्रत्ययो नास्ति तापसस्तन्निमन्त्र्यताम् । गृहागतस्य तस्यांह्री प्रक्षाल्यौ पादुके अपि ॥ ८० ॥
श्रावकैस्तापसः सो ऽथ मायां कृत्वा न्यमन्त्र्यत । एकस्य श्रावकस्यौकस्यागात्परिवृतो जनैः ॥ ८१ ॥
श्रावकः सकुटुम्बो ऽपि दर्शयन्भक्तिनाटकम् । तं तापसमभाषिष्ट गृहद्वारमुपागतम् ॥ ८२ ॥
जगवन्भवतः पादपद्मौ प्रक्षालयाम्यहम् । ये क्षालयन्ति त्वत्पादावात्मानं क्षालयन्ति ते ॥ ८३ ॥
तदस्माननुगृह्यैवं निस्तारयितुमर्हसि । स्वयम्पन्ति महात्मानो भक्तिं भक्तिमतां न हि ॥ ८४ ॥
अनिच्छतो ऽपि तस्याथ श्रावकस्तापसस्य सः । क्षालयामास पादौ च पादुके चोपचारिणा ॥ ८५ ॥
तत्पादपादुकाशौचमकार्षीत्स तथा यथा । तत्र प्रलेपगन्धो ऽपि नास्थात्क्षीणे ऽनुरागवत् ॥ ८६ ॥
महत्या प्रतिपत्त्या तं तापसं श्रावकाग्रणीः । अभोजयत्कार्यवशात्पूज्या मिथ्यादृशो ऽपि हि ॥ ८७ ॥
तेन लेपापहारेण तापसो दुर्मनायितः । नावेदीद्भोजनास्वादं विगोपागमशङ्कया ॥ ८८ ॥
तापसो भोजनं कृत्वा सरित्तीरं पुनर्ययौ । लोकैर्वृतो जलस्तम्भकुतूहलदिदृक्षया ॥ ८९ ॥
लेपाश्रयः स्यादद्यापि को ऽपीत्यल्पमतिः स तु । अवलीकसाहसं कृत्वा प्राविशत्तद्विसुङ्गसि ॥ ९० ॥
ततः कमण्डलुरिव कुर्वन्बुडबुडारवम् । ब्रुडति स्म सरित्तीरे स तापसकुमारकः ॥ ९१ ॥
अयं मायाविनानेन मोहिताः स्मः कियच्चिरम् । मन्त्रिन्त्यत्र्यदिति मनस्तदा मिथ्यादृशामपि ॥ ९२ ॥
दत्तताले च तत्कालं जने तुमुलकारिणि । आचार्या अपि तत्रागुः श्रुतस्कन्धधुरन्धराः ॥ ९३ ॥

मतखिनीनैव स्वस्य दर्शनस्य प्रभावनाम् । आचार्या श्रितिनुपोविशेषं महदिन्तरे ॥ ९३ ॥
यदि पुत्र यथा दासो वर्ष परवते तव । इति चालोपदाचार्यवर्यो धुर्यों महात्मनाम् ॥ ९४ ॥
ततश्चैते नमस्यन्तः सरितो निश्चिते सति । आचार्यः नगरीशस्तः परतीरमनुवं ययौ ॥ ९५ ॥
आचार्यैरंशितैस्तैः पातितवे भैक्ष्य तापनाः । सर्वे इति मंत्रि चिक्षिरे तत्रस्थाशितो जनः ॥ ९६ ॥
आचार्यमनर्घतानिमचानितके प्राप्तशय । सर्वे मदिरनिष्यान्यास्तानमा एकचेतसः ॥ ९७ ॥
ते मङ्गलीभवन्ता इति असाररस्पर्यं । मङ्गलीपिदानानतः श्रमणा आगमोदिताः ॥ ९८ ॥
इतश्च यतारस्वयः प्रकोपानुविलायनः । तदा च धर्मगियांयान्तत्र माथव आययुः ॥ ९९ ॥
आचार्यस्ति एतगिरिदीष्यामि स्वनाम्नकम् । मुनन्दवं चिन्तयन्ती तेष्वायातेष्वमोदत ॥ १०० ॥
मुनन्दापि कदर्शितः स्वनन्दनकलापक । ते पुनर्नासामाम्नुः सत्यनायन्त चेदनाम् ॥ १०१ ॥
कृपाविनम्बया दक्षो मुण्डे उपमब्दवर्त दिग्गुः । वात्सल्यमिव को दत्तं पुनरादातुमिच्छति ॥ १०२ ॥
हिमीदृशिता दत्तं स्वाधिकारसमाकृति । मा दाक्षिणाः मुनं दत्त्वा नवैव परमाकृतः ॥ १०३ ॥
एद्दोमहीरंकुरौ दिवस्कानदोः । क्रोधो उपादानं वरं गता निर्यागशिष्यति ॥ १०४ ॥
तत्र मुनन्दा दोषेन सहित नूपुरदि । प्रणम्य महम्मदिताः श्रमणा अपि ते ययुः ॥ १०५ ॥
तस्मै नर्सीदलकैन मुनन्दा दक्षिणेन तु । श्रीनालदृङ् मनन्तो ऽपि यथास्थानमचारे ॥ १०६ ॥
परिलम्ब दरोमीदनुर्ण वावदहूः । देवगुरः मनार्थति वायुमन्य नवन्वती ॥ १०७ ॥

१ ननेन दन्तु ।

तं निर्णयममंसातां तौ तु पश्चाद्युतावपि । इति चोचतुरादौ कः सूनुमाह्वातुमर्हति ॥ १०९ ॥
स्त्रीगृह्याः प्रोचिरे पौरा प्रतिनामेष बालकः । चिरसङ्घटितप्रेमा तद्वचो नातिलङ्घते ॥ ११० ॥
मातैवाह्वयतामादावियं दुष्करकारिणी । नारीति चानुकम्प्यापि जवलेतद्धि नान्यथा ॥ १११ ॥
ततः सुनन्दा पक्षुणो बालक्रीडनकानि च । विविधानि च जद्याणि दर्शयन्त्येवमभ्यधात् ॥ ११२ ॥
हस्तिनो ऽमी अमी अश्वाः पत्तयो ऽमी अमी रथाः । तव क्रीडार्थमानीतास्तद्गृहाणेहि दारक ॥११३॥
मोदका मण्डका खाद्याः शर्कराश्चान्यदप्यदः । यदिच्छसि तदस्त्येव गृह्यतामेहि दारक ॥ ११४ ॥
तवायुष्मन्कुर्वीयाहं सर्वाङ्गमवतारणे । चिरं जीव चिरं नन्द सुनन्दामाशु मोदय ॥ ११५ ॥
मम देवो मम पुत्रो ममात्मा मम जीवितम् । त्वमेवासीति मां दीनां परिष्वङ्गेण जीवय ॥ ११६ ॥
चिरक्षां मा कृथा वत्स मां लोकस्यास्य पश्यतः । हृदयं मे ऽन्यथा भावि पक्वालुकवद्द्विधा ॥ ११७ ॥
एहि हंसगते वत्स ममोत्सङ्गं परिष्कुरु । क्षुत्पिपासाश्रमक्लमो मे न ह्यन्यः कियानपि ॥ ११८ ॥
एवं क्रीडनकैर्भक्ष्यप्रकारैश्चाटुकैरपि । सौनन्देयः सुनन्दाया नान्यगच्छन्मनागपि ॥ ११९ ॥
न मातुरुपकाराणां को ऽपि स्यादनृणः पुमान् । एवं विदन्नपि सुधीर्वज्र एवमचिन्तयत् ॥ १२० ॥
यदि सङ्घमुपेक्षिष्ये कृत्वा मातुः कृपामहम् । तदा स्यान्मम संसारो दीर्घदीर्घतरः खलु ॥ १२१ ॥
इयं च धन्या माता मे ऽल्पकर्मा प्रव्रजिष्यति । उपेक्ष्यमस्या ह्यापातमात्रजं दुःखमप्यदः ॥ १२२ ॥
दीर्घदर्शी विमृश्यैवं वज्रो वज्रदृढाशयः । प्रतिमास्थ इव स्थानान्न चचाल मनागपि ॥ १२३ ॥

१ वेलाभ्यंगे रणच्छेदे कन्याया मरणे तथा । आगतमात्रतो दुःखं स पश्चात्सुखमेधते ॥

राज्ञावादीत्सुनन्दे त्वमपसर्प शिशुर्यसौ । नागादाहूयमानस्त्वामजानन्निव मातरम् ॥ १२४ ॥
ततो राज्ञा धनगिरिः प्राप्तावसरमीरितः । रजोहरणमुत्क्षिप्य जगादेवं मिताक्षरम् ॥ १२५ ॥
व्रते चेद्व्यवसायस्ते तत्त्वज्ञो ऽसि यदि स्वयम् । तद्रजोहरणं धर्मध्वजमादत्स्व मे ऽनघ ॥ १२६ ॥
प्लवङ्गवच्च वज्रः स्फोटितस्तकरो द्रुतम् । दधावाभिधनगिरि प्रकणत्पादघर्घरः ॥ १२७ ॥
गत्वा च पितुरुत्सङ्गमधिरुह्य विशुद्धधीः । तद्रजोहरणं लीलासरोजवदुपाददे ॥ १२८ ॥
वज्रेण पाणिपद्माभ्यां रजोहरणमुद्धृतम् । विरराज रोमगुच्छ एव प्रवचनश्रियः ॥ १२९ ॥
उद्गमत्कुन्दकलिकाकारदन्तद्युतिस्मितः । स रजोहरणाद्दृष्टिं नान्यत्रादान्मनागपि ॥ १३० ॥
दिनात्यये पद्मिनीव सद्यो म्लानिमुपेयुषी । हस्तविन्यस्तचिबुका सुनन्दैवमचिन्तयत् ॥ १३१ ॥
भ्राता मम प्रव्रजितो भर्ता प्रव्रजितो ऽथ मे । प्रव्रजिष्यति पुत्रो ऽपि प्रव्रजाम्यहमप्यतः ॥ १३२ ॥
न मे भ्राता न मे भर्ता न मे पुत्रो ऽपि सम्प्रति । तन्ममापि परिव्रज्या श्रेयसी गृहवासतः ॥ १३३ ॥
स्वयमेवेति निर्णीय सुनन्दा सदनं ययौ । वज्रमादाय वसतिं प्रययुर्मुनयो ऽपि ते ॥ १३४ ॥
व्रतेप्सुर्न पपौ स्तन्यं वज्रस्तावद्या अपि । इत्याचार्यैः परित्याज्य साध्वीनां पुनरार्प्यत ॥ १३५ ॥
वयस्त्राण्यविशेषेण भववैराग्यजङ्गमम् । सुनन्दापि प्रवव्राज तत्रैवाचार्यसन्निधौ ॥ १३६ ॥
पठदार्यामुखाच्छृण्वन्नङ्गान्येकादशापि हि । पदानुसारी भगवान्वज्रो ऽधीयाय धीनिधिः ॥ १३७ ॥
अष्टवर्षो ऽभवद्वज्रो यावदार्याप्रतिश्रये । ततो वसत्यामानिन्ये हर्षाद्गुरुमहर्षिभिः ॥ १३८ ॥

१ वानरः ।

अन्यदा वज्रगुरवः प्रत्यन्तीं प्रतस्थिरे । धाराधरो ऽखण्डधारमन्तराले ववर्ष च ॥ १३९ ॥
यक्षमण्डपिकाप्राये स्थाने क्वाप्यथ वज्रके । आचार्या वज्रगुरवस्ते तस्थुः सपरिच्छदाः ॥ १४० ॥
प्राग्जन्मसुहृदो वज्रस्यामरा जृम्भकास्तदा । सत्त्वं परीक्षितुं तत्र वणिग्मूर्तीर्विचक्रिरे ॥ १४१ ॥
उत्पर्याणितवस्त्राश्ववृषभं चरटोट्टकम् । मण्डलीकृतशकटं सन्निवेशितकेणिकम् ॥ १४२ ॥
जघनप्रघ्नविक्रेयवस्तुगोणीपरम्परम् । राध्यमानोत्तीर्णपात्रीकं भुञ्जानजनसङ्कुलम् ॥ १४३ ॥
तृणमावरणप्रसरत्कर्मकृज्जनम् । आवासं ते दिविषदो वणिग्रूपा विचक्रिरे ॥ १४४ ॥
वारिदे विरतप्राये तानाचार्यान्दिवौकसः । न्यमन्त्रयन्त भिक्षार्थं हस्तवन्दनपूर्वकम् ॥ १४५ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
निवृत्तामिव विज्ञाय वृष्टिमाचार्यपुङ्गवाः । वज्रमादिदिशुर्भिक्षानयने विनयोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
वज्रो ऽथावश्यिकीं कृत्वा द्वितीयमुनिना सह । विहर्तुं निरगादीर्याशुद्धिमध्वनि चिन्तयन् ॥ १४७ ॥
तुषारान्पततो दृष्ट्वा त्रसरेणुनिभानपि । वज्रो निववृते च व्याघुटितो ऽप्कायविराधनात् ॥ १४८ ॥
तुषारमात्रामप्यम्बुवृष्टिं देवा निरुध्य ताम् । आह्वासत पुनर्वज्रं वृष्टिर्नास्तीति भाषिणः ॥ १४९ ॥
वज्रस्तदुपरोधेन पृथग्भावेन चाचलत् । जगाम च तदावासं भक्तपानादिसुन्दरम् ॥ १५० ॥
ससम्भ्रमेषु देवेषु तेषु भक्तादिदित्सया । द्रव्यक्षेत्रकालभावैरुपयोगमदत्त सः ॥ १५१ ॥
कूष्माण्डकादिकं द्रव्यं कुतो राध्यमसम्भवि । इदमुज्जयिनीक्षेत्रं स्वभावादपि कर्कशम् ॥ १५२ ॥

१ केणिकं वस्त्रगृहम् ।

प्रावृषि प्रथमायां च द्रव्यस्यास्य कथापि का । दातारो ऽप्यनिमेषाद्या अभूस्पृक्चरणा इति ॥ १५३ ॥
नियतं देवपिण्डो ऽयं साधूनां न हि कल्पते । तस्मादनात्तपिण्डो ऽपि व्रजामि गुरुसन्निधौ ॥ १५४ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
इत्यनादाय तद्भिक्षां वज्रस्वामी न्यवर्तत । प्रत्यक्षीभूय तैश्चायो जगदे विस्मितैः सुरैः ॥ १५५ ॥
वयं हि जृम्भका देवाः प्राग्जन्मसुहृदस्तव । त्वां द्रष्टुमागमामेह त्वमद्यापि हि नः सुहृत् ॥ १५६ ॥
अथ वैक्रियरूपाख्यां विद्यां तोषभृतो ऽमराः । निष्क्रयं कुसमायाया इव वज्राय ते ददुः ॥ १५७ ॥
ज्येष्ठे मास्यन्यदा वज्रो विहरंश्च वहिर्भुवि । नैगमीभूय तैर्देवैर्घृतपूर्णैर्न्यमन्त्र्यत ॥ १५८ ॥
वज्रो गत्वा तदावासे देवपिण्डं च पूर्ववत् । ज्ञात्वा न खलु जग्राहोपयोगविधुरो हि सः ॥ १५९ ॥
वज्राय पूर्वसुहृदे विद्यामाकाशगामिनीम् । प्रदत्तुस्तोषभाजस्ते स्वं स्वं स्थानमथो ययुः ॥ १६० ॥
ततो विहरतो गच्छमध्ये वज्रस्य चाभवत् । पदानुसारिलब्धात्ता सुस्थिरैकादशाङ्ग्यपि ॥ १६१ ॥
अधीयमानमश्रौषीद्यत्पूर्वगतायपि । तत्तज्जग्राह भगवान्वज्रो मेधाविनां वरः ॥ १६२ ॥
यदा पठेति स्थविरा वज्रं स्माहुस्तदा हि सः । किंचिद्गुणगुणारावं निद्रालुरिव निर्ममे ॥ १६३ ॥
स्थविराज्ञाभङ्गभीरुः स्वशक्तिं चाप्रकाशयन् । अव्यक्तमुद्गृणन्किंचित्सो ऽश्रौषीत्पठतो ऽपरान् ॥१६४॥
अन्यस्मिन्नह्नि मध्याह्ने भिक्षार्थं साधवो ययुः । आचार्यमिश्रा अपि ते वहिर्भूमौ विनिर्ययुः ॥ १६५ ॥
तस्थौ तु वज्र एकाकी पश्चाद्वसतिरक्षकः । स साधूनां मण्डलेन वेष्टिकाः सञ्चयीविशत् ॥ १६६ ॥

१ उपधीन् ।

॥ १०३ ॥

आचार्य इव शिष्याणां तासां मध्ये निषद्य सः । वाचनां दातुमारेभे प्रावृडम्भोधरध्वनिः ॥ १६७ ॥
एकादशानामङ्गानामपि पूर्वगतस्य च । वाचनां पुनरागच्छन् गुरुः शुश्राव दूरतः ॥ १६८ ॥
वसतिद्वारमायातः श्रुत्वा गद्गदारवम् । आचार्यो ऽचिन्तयत्किं नु साधवः शीघ्रमागताः ॥ १६९ ॥
अस्मदागमनममी पाठयन्तो महर्षयः । स्वाध्यायं कुर्वते जिह्मामुपादाय समागताः ॥ १७० ॥
आचार्याश्च विदाञ्चक्रुः क्षणं स्थित्वा विमृश्य च । यथैष वज्रबालैर्वाचनां ददतो ध्वनिः ॥ १७१ ॥
असौ पूर्वगतस्यैकादशाङ्ग्या अपि वाचनाम् । यद्दत्ते तत्किमध्यैष्ट गर्भस्थो विस्मयामहे ॥ १७२ ॥
स्थविरैः पाठ्यमानो ऽयमत एवालसायते । बाह्यतस्तावद्गच्छाम इति ज्ञात्वाशिष्म तदा वयम् ॥ १७३ ॥
अस्मदाकर्णनाशङ्की लज्जितो मा स्म भूदसौ । रोमाञ्चितः शिष्यगुणैराचार्य इत्यपासरत् ॥ १७४ ॥
शब्देन महताचार्याश्चक्रुर्नैषेधिकीमथ । गुरूणां शब्दमाकर्ण्योदस्थाद्बालो ऽपि विष्टरात् ॥ १७५ ॥
उपेत्य जिह्मितगतिर्न यावत्प्राविशद्गुरुः । तावत्ता वेष्टिका वज्रः स्वस्वस्थाने मुमोच च ॥ १७६ ॥
अभ्येत्य च गुरोर्दण्डमाददे ऽङ्घ्री ममार्ज च । तद्रजोवन्दनेनोच्चैः स्वं भालमवगुण्ठयन् ॥ १७७ ॥
आसनस्थस्य च गुरोः पादौ प्रासुकवारिणा । क्षालयामास शिरसा ववन्दे पादवारि च ॥ १७८ ॥
आचार्याश्चिन्तयामासुर्महात्मा बालको ऽप्यसौ । श्रुतसागरपारीणो रक्ष्यो वज्रास्पदीजनन् ॥ १७९ ॥
अजानन्तो ऽस्य माहात्म्यं बालस्याप्यन्यसाधवः । कुर्वन्ति न यथावज्ञां प्रयतिष्यामहे तथा ॥ १८० ॥
इत्याचार्या विजावर्या शिष्येभ्यो ऽकथयन्निति । यास्यामो ग्राममर्मुकं द्वित्रोहं तत्र नः स्थितिः ॥ १८१ ॥

१ स्खलितगतिः । २ द्वित्रदिनम् ।

प्रावृषि प्रथमायां च ऽप्यस्यास्य कथापि का । दातारो ऽप्यनिमेषाक्षा अभूस्पृक्चरणा इति ॥ १५३ ॥
निश्चितं देवपिण्डो ऽयं साधूनां न हि कल्पते । तस्मादनात्तपिण्डो ऽपि व्रजामि गुरुसंनिधौ ॥ १५४ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

इत्यनादाय तत्पिण्डं वज्रस्वामी न्यवर्तत । प्रत्यक्षीभूय तैश्चायो जगदे विस्मितैः सुरैः ॥ १५५ ॥
वयं हि जृम्भका देवाः प्राग्जन्मसुहृदस्तव । त्वां द्रष्टुमागमामेह त्वमद्यापि हि नः सुहृत् ॥ १५६ ॥
अथ वैक्रियरूपाख्यां विद्यां तोषभृतो ऽमराः । निष्क्रयं कुसुमायाया इव वज्राय ते ददुः ॥ १५७ ॥
ज्येष्ठे मास्यन्यदा वज्रो विहरंश्च बहिर्भुवि । नैगमीभूय तैर्देवैर्घृतपूर्णैर्न्यमन्त्र्यत ॥ १५८ ॥
वज्रो गत्वा तदायाते देवपिण्डं च पूर्ववत् । ज्ञात्वा न खलु जग्राहोपयोगविदुरो हि सः ॥ १५९ ॥
वज्राय पूर्वसुहृदे विद्यामाकाशगामिनीम् । प्रदत्तोपनतास्ते स्वं स्वं स्थानमथो ययुः ॥ १६० ॥
ततो विहरतो गच्छमध्ये वज्रस्य चाभवत् । पदानुसारिलब्धात्ता सुस्थिरैकादशाङ्ग्यपि ॥ १६१ ॥
अधीयमानमश्रौषीद्यत्पूर्वगतान्यपि । तत्तत्क्रमाद् भगवान्वज्रो मेधाविनां वरः ॥ १६२ ॥
यत पठेति स्थविरा वज्रं स्माहुस्तदा हि सः । किंचित्कुणगुणारावं निद्रालुरिव निर्ममे ॥ १६३ ॥
स्थविरास्तत्र गीतः स्वनाङ्कं पाठकारयन् । अव्यक्तमुद्गृणन्किंचित्सो ऽश्रौषीत्पठतो ऽपरान् ॥ १६४ ॥
अन्यदाह्नि मध्याह्ने भिक्षार्थं साधवो ययुः । आचार्यमिश्रा अपि ते बहिर्भूमौ विनिर्ययुः ॥ १६५ ॥
तस्थौ तु तत्र एकाकी वज्रो वसतिरक्षकः । स साधूनां मण्डलेन वेण्टिकाः मध्यवीविशत् ॥ १६६ ॥

१ इत्येव ।

वज्रश्चिरमवज्ञातो ऽस्माभिरज्ञाततद्गुणैः । इदानीं भगवत्पादा इव वाच्यो ऽप्ययं हि नः ॥ १९८ ॥
वाचको ऽप्यस्त्वेष गच्छस्य गुरुर्गुरुगुणान्वितः । प्रदीपः कुन्दकलिकामात्रो ऽप्युद्योतये गृहम् ॥ १९९ ॥
आचार्यवर्या जगदुर्जयत्वेवं तपोधनाः । किं त्वसौ नावमन्तव्यो विद्यावृद्धो ऽर्भको ऽपि हि ॥ २०० ॥
अगमाम वयं ग्राममाचार्यो ऽयं च वो ऽर्पितः । अत एव यथा वित्थ यूयमस्येदृशान्गुणान् ॥ २०१ ॥
अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतो ऽनेन कर्णश्रुत्याददे श्रुतम् ॥ २०२ ॥
सङ्क्षेपानुष्ठानरूपोत्सारकल्पो ऽस्य संयताः । कार्य आचार्यपदवीयोग्यो लोप ततो भवेत् ॥ २०३ ॥
ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थसमन्वितम् । शीघ्रमध्यापयामास वज्रं गुरुरुदारधीः ॥ २०४ ॥
साक्षिमात्रीकृतगुरुर्वज्रो गुर्वर्पितं श्रुतम् । प्रतिबिम्बमिवादर्शः सर्वं जग्राह लीलया ॥ २०५ ॥
श्रुतज्ञो ऽभूत्तदा वज्रो यथा तस्य गुरोरपि । कुर्वेदधिरसन्देहखोटमुन्नरतां ययौ ॥ २०६ ॥
दृष्टिवादो ऽपि हृदये यावन्मात्रो ऽभवद्गुरोः । तावानुपाददे वज्रेणाम्भश्चुलुकलीलया ॥ २०७ ॥
अन्यदा विहरन्तस्ते ग्रामाद्ग्रामं पुरात्पुरम् । पुरं दशपुरं जग्मुराचार्याः सपरिच्छदाः ॥ २०८ ॥
तदा चोज्जयिनीपुर्यां सम्पूर्णदशपूर्वभृत् । आचार्यो ऽस्ति तदेतस्मादादेया दशपूर्व्यपि ॥ २०९ ॥
एकादशाङ्गीपाठो ऽपि येषां कष्टायते भृशम् । ते स्म शिष्या दशपूर्वग्रहणे कथमीशताम् ॥ २१० ॥
अथवास्त्येव तुं वज्रः कृतमीदृशचिन्तया । पदानुसारिलब्ध्या हि दृष्टप्रत्यय एव सः ॥ २११ ॥
इत्यादिशद्गुरुर्वज्रं त्वं वत्सोज्जयिनीं व्रज । तत्राधीष्व दशपूर्वीं भद्रगुप्तगुरोर्मुखात् ॥ २१२ ॥
अत्यल्पमेधसः सर्वे न च सब्रह्मचारिणः । न ह्यलम्भूष्णवो ऽमुत्र यत्नादपि कुशाग्रधीः ॥ २१३ ॥

स्वाध्यायस्य कृते योग्यानतिपन्नाश्च साधवः । नागमन्वाचनाचार्यवत्को ऽस्माकं वाचयिष्यति ॥ १०२ ॥
वज्रो यो वाचनाचार्यो भवितेत्यादिशद्गुरुः । सकलादविचार्यैव प्रत्यपद्यन्त ते तथा ॥ १०३ ॥
प्रातःकृत्वं कालोत्सर्गवाचनामण्डलादिकम् । कर्तुं ते साधवो वज्रं निषद्यायां न्यषादयन् ॥ १०४ ॥
गुर्वासनमिति वज्रो ऽपि निषद्यायामुपाविशत् । आचार्यस्येव विनयं तस्याकार्षुश्च साधवः ॥ १०५ ॥
सर्वेषामपि साधूनामानुपूर्व्या परिस्फुटान् । सङ्क्रान्त्या वज्रस्तेषामालापकान्ददौ ॥ १०६ ॥
ये ऽल्पमेधसस्ते ऽपि साधवो ऽथैनमागमन् । उपचक्रमिरे वज्रादादायादाय वाचनाम् ॥ १०७ ॥
स्तोकवाचनो वज्रो यद्यप्यतिशयैस्तथापि । तदत्यद्भुतं दृष्ट्वा गच्छः सर्वो विसिष्मिये ॥ १०८ ॥
आज्ञाताध्यापकाः पूर्वमधीनान्सुस्फुरानपि । संशयादिनृपंश्च वज्रो ऽध्यापयत्येव तान् ॥ १०९ ॥
ततोऽर्द्धशक्यता वज्रात्पठनकर्तव्याः । अप्यनेकवाचनाजिर्यांश्च गुरुसन्निधौ ॥ ११० ॥
ते ऽवदन्नुत साधवो ऽन्वद्यं गुरुर्यदि विलम्बते । वज्रपार्श्वे तदा शीघ्रं श्रुतस्कन्धः समाप्यते ॥१११॥
गुरवो ऽप्यविदितं वज्रं मेनिरे मुनयो गुणैः । एकगुरुरीक्षिते हि सुगुणे मोदते गणः ॥ ११२ ॥
कालापाश्च दिनत्रयमनुगम्भीरज्ञानैः वासैः । वज्रो ऽस्त्यन्परिवारस्य नाथी ज्ञातगुणः स्वयम् ॥ ११३ ॥
वज्रमल्पवयसं सदा त्वज्ञानवीर्यं यददत्स्व हि । उपेत्य पाठकां यान्ति गुरोः शिष्यो ऽमवेगुणैः ॥ ११४ ॥
किमपि देवसमानाः स्वदिने एहि मन्यामहे । मुनयो वज्रमहितालसादांश्च ववन्दिरे ॥ ११५ ॥
किं च समायातजिसांते मस्सीति गुरुरिति । ववन्दिरे देवगुरुसमानामिति साधवः ॥ ११६ ॥
दशपूर्व गुरुराचार्योऽन्यस्तस्य सर्वं ग्रहीष्यन् । अस्माकं वाचनाचार्यो वज्रो ऽस्तु गुरुप्रसादतः ॥११७॥

वज्रश्चिरमवज्ञातो ऽस्माभिरज्ञाततद्गुणैः । इदानीं भगवत्पादा इव याच्यो ऽप्ययं हि नः ॥ १९८ ॥
वाचो ऽप्यस्त्वेष गच्छस्य गुरुर्गुरुगुणान्वितः । प्रदीपः कुन्दकलिकामात्रो ऽप्युद्योतयेद् गृहम् ॥ १९९ ॥
आचार्यवर्या जगदुर्जयत्वेवं तपोधनाः । किं त्वसौ नायमन्तव्यो विद्यावृद्धो ऽर्भको ऽपि हि ॥ २०० ॥
अगमाम वयं ग्राममाचार्यो ऽयं च वो ऽर्पितः । अत एव यथा वित्थ यूयमस्येदृशान्गुणान् ॥ २०१ ॥
अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतो ऽनेन कर्णश्रुत्याददे श्रुतम् ॥ २०२ ॥
तदुद्देशानुष्ठानरूपोत्सारकल्पो ऽस्य संयताः । कार्य आचार्यपदवीयोग्यो ह्येष ततो भवेत् ॥ २०३ ॥
ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थसमन्वितम् । शीघ्रमध्यापयामास वज्रं गुरुरुदारधीः ॥ २०४ ॥
साक्षिमात्रीकृतगुरुर्वज्रो गुर्वर्पितं श्रुतम् । प्रतिबिम्बमिवादर्शः सर्वं जग्राह लीलया ॥ २०५ ॥
श्रुतज्ञो ऽभूत्तदा वज्रो यथा तस्य गुरोरपि । दुर्भेदचिरसन्देहखोटमुक्ततां ययौ ॥ २०६ ॥
दृष्टिवादो ऽपि हृदये यावन्मात्रो ऽभवद्गुरोः । तावानुपाददे वज्रेणाम्भश्चुलुकलीलया ॥ २०७ ॥

अन्यदा विहरन्तस्ते ग्रामाद्ग्रामं पुरात्पुरम् । पुरं दशपुरं जग्मुराचार्याः सपरिच्छदाः ॥ २०८ ॥
तदा चोज्जयिनीपुर्यां सम्पूर्णदशपूर्वभृत् । आचार्यो ऽस्ति तदेतस्मादादेया दशपूर्व्यपि ॥ २०९ ॥
एकादशाङ्गीपाठो ऽपि येषां कष्टायते भृशम् । ते स्म शिष्या दशपूर्वग्रहणे कथमीशताम् ॥ २१० ॥
अथवास्त्येव तु वज्रः कृतमीदृशचिन्तया । पदानुसारिलब्ध्या हि दृष्टप्रत्यय एव सः ॥ २११ ॥
इत्यादिशद्गुरुर्वज्रं त्वं वत्सोज्जयिनीं व्रज । तत्राधीष्व दशपूर्वी भद्रगुप्तगुरोर्मुखात् ॥ २१२ ॥
अत्यल्पमेधसः सर्वे न च सब्रह्मचारिणः । न ह्यलम्भूष्णवो ऽमुत्र यत्राहमपि कुण्ठधीः ॥ २१३ ॥

पीत्व दश पूर्वाणि शीघ्रमेहि मदाज्ञया । तव सन्निहिताः सन्तु सौम्यंशासनदेवताः ॥ २१४ ॥
त्वम्मुखाच्च प्रसरतु दशपूर्वी महर्षिषु । हे वत्स कूपाम्बुदकमिवोपवनशाखिषु ॥ २१५ ॥
एवं सिंहगिरिर्वज्रमवन्तीं गन्तुमादिशत् । वर्तते स्थविरः कल्प इत्यूपी द्यौ च तत्समम् ॥ २१६ ॥
शेषामिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सिंहगिरेर्गुरोः । वज्रो ऽगाद्भद्रगुप्ताङ्घ्रिपूतामुज्जयिनीं पुरीम् ॥ २१७ ॥
प्राप्ते चोज्जयिनीपुर्यां सुनन्दानन्दने मुनौ । निरदिष्ट भद्रगुप्ताचार्यः स्वप्नं शुचे क्षणे ॥ २१८ ॥
यदादाय मम करात् क्षीरपूर्णं पतद्ग्रहम् । आगन्तुको ऽपिबत्कश्चित्तृप्तिं च परमामगात् ॥ २१९ ॥
शिष्येभ्यः कथयामास गुरुः स्वप्नं च तं प्रगे । तस्यार्थं विविधं ते ऽपि यथाप्रज्ञं व्यचारयन् ॥ २२० ॥
गुरुरूचे न जानीथातिथिः को ऽप्यागमिष्यति । स सार्धं सूत्रमस्मत्तः सर्वमादास्यते सुधीः ॥ २२१ ॥
वज्रो ऽपि नगरीद्वारे शर्वरीमतिवाह्य च । प्रजाते ऽगाद्भद्रगुप्ताचार्यवर्यप्रतिश्रयम् ॥ २२२ ॥
दूरतो वज्रमालोक्य गुरुरिन्दुमिवार्णवः । उल्लासं कलयामास परं परमया मुदा ॥ २२३ ॥
आचार्यो ऽप्यायदहो मे सौभाग्येनास्य धीरिति । किमाविज्ञाम्यहममुमङ्कमारोपयामि च ॥ २२४ ॥
प्रसिद्धिश्रद्दशी वज्रस्याकृतिं परिज्ञाप्य च । वज्रो ऽयमिति निश्चित्य भद्रगुप्तो महामुनिः ॥ २२५ ॥
वन्दनाभिमुखं वज्रं भद्रगुप्तो ऽथ सस्वजे । यवीयसी खलूत्कण्ठा विलम्बं न प्रतीक्षते ॥ २२६ ॥
च्चारोप्याङ्के भद्रगुप्ताचार्यो वज्रमजाघ्रत । अधितद्वदनाम्भोजं स्वनेत्रे भृङ्गतां नयन् ॥ २२७ ॥
कच्चित्सुखविहारस्ते कच्चित्ते ऽङ्गमनामयम् । कच्चित्तपस्ते निर्विघ्नं कच्चित्ते कुशली गुरुः ॥ २२८ ॥

१ पाचम् । २ प्रातः ।

...मुद्दिश्य विहारक्रमतो ऽन्यदा । उद्यानगतो ऽपि वज्रेण कथयामास मोदतः ॥ २२९ ॥
वन्दित्वा भद्रगुप्तांश्च वज्रो विरचिताञ्जलिः । उवाच वदनन्यस्तनिर्यन्मुखपात्रिकः ॥ २३० ॥
यथा तुभ्यं विहारादि पूज्यपादैरपृच्छ्यत । तथा सर्वत्र देवानां गुरूणां च प्रसादतः ॥ २३१ ॥
अध्येतुं दश पूर्वाणि स्वामिनां गुर्वनुज्ञया । तदापनामदानेन प्रसीद भगवन्नपि ॥ २३२ ॥
ततश्च दशपूर्वी तं भद्रगुप्तो ऽध्यजीगपत् । गुरोरनुज्ञितांशो वज्रो ऽथ दशपूर्व्यभूत् ॥ २३३ ॥
यत्र चाध्येतुमारब्धं भाव्यानुज्ञापि तत्र हि । इति सिंहगिरेः पार्श्वे वज्रो गन्तुमचिन्तयत् ॥ २३४ ॥
इत्यापृच्छ्य भद्रगुप्तं वज्रो दशपुरं पुनः । अधीतदशपूर्वो ऽगात्प्रीतात्मा मुदितान्मुदः ॥ २३५ ॥
दशपूर्वार्णवागस्त्येर्जस्यान्यागतस्य तु । पूर्वानुज्ञा कृता सिंहगिरिणा गुरुणा तदा ॥ २३६ ॥
वज्रस्य पूर्वानुज्ञायां विदधे जृम्भकामरैः । महिमा दिव्यकुसुमप्रकरादिनिरन्तरः ॥ २३७ ॥
अर्पयित्वा सिंहगिर्याचार्यो वज्रमुनेर्गणम् । प्रत्याख्यायान्नपानादि कार्यं कृत्वामरो ऽभवत् ॥ २३८ ॥
वज्रस्वाम्यपि भगवान्मुनिपञ्चशतीवृतः । विजहार महीं भव्यजनकैरवचन्द्रमाः ॥ २३९ ॥
पुनानः क्ष्मां विहारेण वज्रस्वामी महामुनिः । यत्र यत्र ययौ तत्र तत्र ख्यातिरभूदियम् ॥ २४० ॥
अहो अस्योज्ज्वलं शीलमहो लोकोत्तरं श्रुतम् । अहो सौभाग्यमनघमहो लब्धिमहाद्भुतः ॥ २४१ ॥
इतश्च पाटलीपुत्रे धनो नाम महाधनः । श्रेष्ठी गुणगणश्रेष्ठो बभूव भुवि विश्रुतः ॥ २४२ ॥
कन्या सुरूपा तस्याभूदभिधानेन रुक्मिणी । रुक्मिणीव पुनरपि रूपान्तरमुपेयुषी ॥ २४३ ॥
तस्य च श्रेष्ठिनो यानशालायामभ्याश्रयाः । व्रतिन्यो निवसन्ति स्म श्रीवज्रस्य महामुनेः ॥ २४४ ॥

तिन्यस्तास्तु वज्रस्य चक्रिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरूणां हि गुणस्तवः ॥ २४५ ॥
तां तां वज्रस्य सौभाग्यकथामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीयन्ती प्रत्यज्ञासीदिदं च सा ॥ २४६ ॥
वज्रः स्याद्यदि मे भर्ता भोक्ष्ये भोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं भोगैः किं भोगैर्दयितं विना ॥२४७॥
तस्या वरयितारश्च ये केचिदुपतस्थिरे । सा प्रत्यषेधत्तान् सर्वान्मुखमोटनलीलया ॥ २४८ ॥
प्रव्रजिताश्च तां प्रोचुरयि मुग्धासि रुक्मिणि । वीतरागं प्रव्रजितं यद्वज्रं तं वुवूर्षसि ॥ २४९ ॥
रुक्मिण्यभिदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा । प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ २५० ॥
इतश्च भगवान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण ययौ धर्मदेशनावारिवारिदः ॥ २५१ ॥
श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कालं सपरीवारो ऽभ्यगाद्भक्त्या गरिष्ठया ॥ २५२ ॥
इतश्चेतश्च वन्द्यैर्वृन्दीभूतान्महामुनीन् । ददर्शागच्छतो राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ २५३ ॥
दृष्ट्वा तांस्तु निदध्यौ च सर्वे ऽमी द्युतिशालिनः । सर्वे ऽपि मधुराकाराः सर्वे ऽपि विकसन्मुखाः ॥२५४॥
सर्वे प्रियंवदाः सर्वे करुणारससागराः । सर्वे ऽपि समताभाजः सर्वे ऽपि ममतोज्झिताः ॥ २५५ ॥
को नाम वज्रस्वामीति न जानामि करोमि किम् । स एव भगवानादौ वन्द्यो गच्छस्य नायकः ॥ २५६ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

ववन्द च क्षणं स्थित्वा भगवन्तो महर्षयः । आख्यान्तु वज्रः किमयं किमेष किमसाविति ॥ २५७ ॥
मुनयः प्रोचिरे राजन्वज्रस्यान्तिषदो वयम् । मा चिन्तय तमस्यासु कार्कः क ज्योतिरिङ्गणाः ॥ २५८ ॥

१ पतिमिच्छन्ती । २ शिष्याः । ३ खद्योताः ।

षु मुनिवृन्देषु प्रणम्रेषु नृपतिः । वज्रं ददर्श मोहाद्रिवज्रं पश्चात्तनो स्थितम् ॥ २५९ ॥
वज्रभट्टारकमथ ववन्दे वसुधाधवः । किरीटरत्नांशुजलैर्नखादी स्नापयन्निव ॥ २६० ॥
सुनन्दाद्यनुराचार्यो ऽप्युद्याने समवासरत् । आश्रित्य गणरीत्यारम्भयायाश्रनिश्रयम् ॥ २६१ ॥
महीनाथो ऽपि वज्रर्षेर्निषद्यायां निषेदुषः । पादारविन्दयुग्मकर्दमेन सुगन्धिना ॥ २६२ ॥
ततश्च भगवान्वज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशनां मोहध्वान्तध्वंसैकदीपिकाम् ॥ २६३ ॥
क्षीराश्रवलब्धिमतः श्रीवज्रस्वामिनस्तया । धर्मदेशनया राजा हृतचित्तोऽभवत्तराम् ॥ २६४ ॥
देशनान्ते मुनिं नत्वा राजा स्वसदनं ययौ । गत्वा च सर्वमुख्यानां राज्ञीनामित्यवीकथत् ॥ २६५ ॥
बाह्योद्याने कृतावासो वज्रस्वाम्यपि सुप्रभुः । मयाद्य वन्दितो धर्मदेशनाक्षीरसागरः ॥ २६६ ॥
तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्मं निशम्य च । मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे चापुः कृतार्थताम् ॥२६७॥
इदमेव दिनं मन्ये दिनत्वेन सुशोभनम् । अजनि यत्र वज्रर्षेर्ज्ञानादित्यस्य दर्शनम् ॥ २६८ ॥
एतावतापि धन्यो ऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मया । किं पुनस्तन्मुखाद्धर्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ २६९ ॥
हे देव्यस्तद्यूयमपि वज्रर्षिं द्रष्टुमर्हथ । त्वरितं यात रूपयो ऽनेकवस्त्राः समीरवत् ॥ २७० ॥
राज्ञ्यः प्रोचुः स्वयमपि तं विवन्दिषवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यत्र यज्जाता तदासौ शर्करैः सरित् ॥ २७१ ॥
ततश्चानुज्ञया राज्ञो राज्ञ्यो वज्रविजृम्भितम् । याप्ययानाधिरूढास्तास्तदुद्यानवरं ययुः ॥ २७२ ॥
वज्रमागतमाकर्ण्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिभिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्थादात्मानमिव योगिनी ॥ २७३ ॥

१ आसीनस्य ।

प्रतिश्रयस्थागत्य वज्रस्य चक्रिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरूणां हि गुणस्तवः ॥ २४५ ॥
तां तां वज्रस्य सौभाग्यकथामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीयन्ती प्रत्यज्ञासीदिदं च सा ॥ २४६ ॥
वज्रः स्याद्यदि मे भर्ता भोक्ष्ये भोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं भोगैः किं भोगैर्दयितं विना ॥२४७॥
तस्या वरयितारश्च ये केचिदुपतस्थिरे । सा प्रत्यषेधत्तान् सर्वान्मुखमोटनलीलया ॥ २४८ ॥
प्रव्रजिताश्च तां प्रोचुरयि मुग्धासि रुक्मिणि । वीतरागं प्रव्रजितं यद्वज्रं त्वं बुभूषसि ॥ २४९ ॥
रुक्मिण्यभिदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा । प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ २५० ॥
इतश्च भगवान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण ययौ धर्मदेशनावारिवारिदः ॥ २५१ ॥
श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कालं सपरीवारो ऽभ्यगादृद्ध्या गरिष्ठया ॥ २५२ ॥
इतश्चेतश्च वज्रर्षेर्वृन्दीभूतान्महामुनीन् । ददर्शागच्छतो राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ २५३ ॥
दृष्ट्वा तांस्तु निदध्यौ च सर्वे ऽमी द्युतिशालिनः । सर्वे ऽपि मधुराकाराः सर्वे ऽपि विकसन्मुखाः ॥२५४॥
सर्वे प्रियंवदाः सर्वे करुणारससागराः । सर्वे ऽपि समताभाजः सर्वे ऽपि ममतोज्झिताः ॥ २५५ ॥
को नाम वज्रस्वामीति न जानामि करोमि किम् । स एव भगवानादौ वन्द्यो गच्छस्य नायकः ॥२५६॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

पप्रच्छ च द्रुतं स्थविरान्भगवन्तो महर्षयः । आख्यान्तु वज्रः किमयं किमेष किमसाविति ॥ २५७ ॥
मुनयः प्रोचिरे राजन्वज्रस्यान्तिषदो वयम् । मा चिन्तय तमस्मासु क्वार्कः क्व ज्योतिरिङ्गणाः ॥२५८॥

१ पतिनिच्छन्ती । २ शिष्याः । ३ सद्योताः ।

एवं तु मुनिवृन्देषु प्रभुन्सर्वेषु नृपतिः । वज्रं ददर्श मोहादिवज्रं पश्चात्पथि स्थितम् ॥ २५९ ॥
वज्रभट्टारकमथ ववन्दे वसुधाधवः । किरीटरत्नांशुजलैस्तत्पादौ क्षपयन्निव ॥ २६० ॥
सुनन्दासूनुराचार्यो ऽप्युद्याने समवासरत् । आश्रित्य सपरीवारस्तरुच्छायाप्रतिश्रयम् ॥ २६१ ॥
महीनाथो ऽपि वज्रर्षेर्निषद्यायां निषेदुषः । पादावचर्चयद्यक्षकर्दमेन सुगन्धिना ॥ २६२ ॥
ततश्च भगवान्वज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशनां मोहध्वान्तध्वंसैकदीपिकाम् ॥ २६३ ॥
क्षीराश्रवलब्धिमतः श्रीवज्रस्वामिनस्तया । धर्मदेशनया राजा हृतचित्तोऽभवत्तराम् ॥ २६४ ॥
देशनान्ते मुनिं नत्वा राजा स्वसदनं ययौ । गत्वा च मध्येशुद्धान्तं राज्ञीनामित्यचीकथत् ॥ २६५ ॥
बाह्योद्याने कृतावासो वज्रस्वाम्यद्य सुप्रभुः । मयाद्य वन्दितो धर्मदेशनाक्षीरसागरः ॥ २६६ ॥
तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्मं निशम्य च । मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे चापुः कृतार्थताम् ॥२६७॥
इदमेव दिनं मन्ये दिनत्वेन सुलोचनाः । अद्य यत्र वज्रर्षेर्ज्ञानादित्यस्य दर्शनम् ॥ २६८ ॥
एतावतापि धन्यो ऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मया । किं पुनस्तन्मुखाद्धर्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ २६९ ॥
हे देव्यस्तद्यूयमपि वज्रर्षिं द्रष्टुमर्हथ । त्वरितं यात ऋषयो ऽनेकप्रस्थाः समीरयत् ॥ २७० ॥
राज्ञ्यः प्रोचुः स्वयमपि तं विवन्दिषवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यत्र यद्भूत्तस्मासा शर्पितैः सरित् ॥ २७१ ॥
ततश्चानुज्ञया राज्ञो राज्ञ्यो वज्रदिदृक्षितम् । याप्ययानाधिरूढास्तास्तदुद्यानवरं ययुः ॥ २७२ ॥
वज्रमागतमाकर्ण्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिभिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्थादात्मानमिव योगिनी ॥ २७३ ॥

१ धागीनम् ।

मा भूवं प्रार्थनीयो ऽहं लोकस्येति हि शङ्कया । सामान्यं ह्यस्तनं रूपं नूनं धात्रैव निर्ममे ॥ २९० ॥
राजापि व्याजहारैवं विस्मयस्मेरमानसः । यथेष्टरूपनिर्माणलब्धिर्जम्बूमुनिः प्रभुः ॥ २९१ ॥
धनश्रेष्ठ्यपि तद्रूपमभिरूपं निरूपयन् । स्वां पुत्रीं वर्णयामास साग्रहां तत्स्वयंवरे ॥ २९२ ॥
धनस्य हृदये स्वार्थप्रार्थनां कर्तुमिच्छतः । न धर्मदेशनार्थो ऽस्यासीदुत्तानघटोदकम् ॥ २९३ ॥
देशनान्ते ऽवदद्दक्षं धनश्रेष्ठी कृताञ्जलिः । कृत्वा प्रसादं मत्पुत्रीमिमामुद्वह मानद ॥ २९४ ॥
क्व त्वममराकारः क्वेयं मानुषकीटिका । अङ्गीकुरु तथाप्येनां मद्वस्तु न वृथार्थना ॥ २९५ ॥
विवाहानन्तरं चात्र हस्तमोचनपर्वणि । द्रव्यकोटीरसङ्ख्यातास्तुभ्यं दास्ये नयत्वदः ॥ २९६ ॥
तदुक्तमर्थं विज्ञाय स्मित्वोचे करुणापरः । पर्याप्तं द्रव्यकोटीभिः पर्याप्तं कन्यया च ते ॥ २९७ ॥
नितम्बिन्यो हि विषयास्ते पुनः स्युर्विषोपमाः । आपातमात्रमधुराः परिणामे ऽतिदारुणाः ॥ २९८ ॥
विवेच्यमाना विषया विशिष्यन्ति विषादपि । जन्मान्तरे ऽप्यनर्थाय ये जयन्ति शरीरिणाम् ॥ २९९ ॥
ज्ञात्वा दुरन्तान्विषयान्कथमङ्गीकरोम्यमून् । सर्वथैरण्डसारो ऽपि ग्रहीतुं न हि शक्यते ॥ ३०० ॥
महानुभावा कन्या ते यदि मय्यनुरागिणी । प्रव्रज्यां तन्मयोपात्तामुपादत्तामसावपि ॥ ३०१ ॥
इयेष मामेव यदि कुलीना मनसाप्यसौ । तदेवं युज्यते कर्तुं परलोकहितेच्छया ॥ ३०२ ॥
विवेकपूर्वमथवानुकृत्यापि मदीयया । गृह्णात्वेषा परिव्रज्यां निर्वाणार्पणशक्तिकाम् ॥ ३०३ ॥
विषातकतरुच्छायामिवानर्थप्रदायिनीम्[1] । मा कार्षीर्विषयासक्तिं त्वत्पुत्री यत्र तद्धितम् ॥ ३०४ ॥

१ विषातकवृक्षच्छायां ।

एवं भगवतो वज्रस्वामिनः पेशलोक्तिभिः । प्रतिबुद्धा प्रवव्राजाष्टपकर्मा रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
धर्मो ऽयमेव हि श्रेयानन्यत्र निर्वोजतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
(तया गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोऽग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्द्रोऽपि विहारं चकृवांस्ततः ।)
अन्यदा जन्मसंसिद्धपदानुसृतिलब्धिना । ततो भगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्दध्रे भगवतः सङ्घस्योपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युग्मं ॥
यताष यञो भगवाननया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाङ्गणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
ममेवं धरणीयैव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्द्धयो ऽल्पसत्त्वाश्च भाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥३१०॥
अन्यदा पूर्वदिग्भागाद्वीवज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताविवापाच्या उदग्दिशम् ॥ ३११ ॥
तदा तत्र प्रववृते दुर्भिक्षमतिभीषणम् । बभूव भोजनश्रद्धानुबन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
गृहिणामसदारिद्र्यादल्पभोजनकारिणाम् । बभूव नित्यमप्यूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
संरम्भैर गवाक्षाद्या गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राभूदविरलखरखरोलाकुलैव भूः ॥ ३१४ ॥
रङ्का विक्रीयमाणानि दधिभाण्डानि चत्वरे । फोटं फोटं तद्दधीनि लिलिहुः कुक्कुरा इव ॥ ३१५ ॥
अस्थिचर्मावशेषाङ्गाः शुष्यत्कण्ठायुमण्डलाः । रङ्काः सर्वत्र सञ्चेरुः परेता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
अनगारेष्वतिथितामागतेष्वन्नतृष्णया । अदर्शयन्निद्राद्दोषानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
ग्रामेषु शून्यीभूतेषु विष्वग्विधूमपामसु । अजवत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यजवन्निलाः ॥ ३१८ ॥

१ दुर्भिक्ष । [illegible]

... सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१९ ॥
... दस्मारकर्याचिदयतारय । सङ्घप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३२० ॥
ततश्च वज्रो भगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रभृच्चर्मरत्नवत् ॥ ३२१ ॥
श्रीवज्रस्वामिना सङ्घो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सार्थ इवाधिरुरोह महापटे ॥ ३२२ ॥
वज्रर्षिणा भगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्तया । उत्पुप्लुवे पटो व्योम्नि पवनोत्क्षिप्ततूलवत् ॥ ३२३ ॥
तदा शय्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारितृणार्थं गतो ऽन्यत् ॥ ३२४ ॥
सङ्घेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजाञ्छीघ्रमुत्सार्यैवमुवाच सः ॥ ३२५ ॥
शय्यातरो ऽहं युष्माकमभवं भगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३२६ ॥
शय्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपालम्भगर्जिताम् । दृष्ट्वा च लूनकेशं तं वज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३२७ ॥
ये साधर्मिकवात्सल्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रभावनायां चोद्युक्तास्तांस्तारयेन्मुनिः ॥ ३२८ ॥
आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शय्यातरोत्तमः ॥ ३२९ ॥
विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साद्रिसरित्पुराम् । सर्वे विलोकयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३३० ॥
भक्तिमद्भिः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्घो भक्तैर्ज्योतिष्कामरैः ॥ ३३१ ॥
विद्याधरैर्वर्ण्यमानः शक्तिसम्पच्चमत्कृतैः । आक्षिप्यमानः सुहृदेवानुकूलेन वायुना ॥ ३३२ ॥
पटच्छायादर्शिताभ्रच्छायासौख्यो महीस्पृशाम् । वन्द्यमानो नभःस्थो ऽपि मार्गचैत्यान्यनेकशः ॥ ३३३ ॥

एवं भगवतो वज्रस्वामिनः पेशलोक्तिभिः । प्रतिबुद्धा प्रवव्राजाल्पकर्मा रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
धर्मो ऽयमेव हि श्रेयानन्यत्र निर्लोभतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
(तया गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोऽग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्द्रोऽपि विहारं चकृवांस्ततः ।)
अन्यदा जन्मसंसिद्धपदानुसृतिलब्धिना । ततो भगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्दध्रे भगवतः सङ्घस्योपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युग्मं ॥
धनाय वज्रो भगवाननया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाद्भ्रमणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
ममेयं परस्यैव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्द्धयो ऽल्पसत्त्वाश्च भाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥३१०॥
अन्यदा पूर्वदिग्भागाद्वज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताविवापाच्या उदग्दिशम् ॥ ३११ ॥
तदा तत्र प्रववृते दुर्भिक्षमतिभीषणम् । यत्राभूद् भोजनश्रद्धानुबन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
गृहिणामप्यदारिद्र्यादल्पभोजनकारिणाम् । बभूव नित्यमप्यूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
मंदिरे मयताद्वा गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राभूद्रुधिरखरखरोलाकुलेव भूः ॥ ३१४ ॥
रङ्का विक्रीयमाणानि दधिभाण्डानि चत्वरे । फोटं फोटं तद्दधीनि लिलिहुः कुकुरा इव ॥ ३१५ ॥
अस्थिचर्मावशेषाङ्गाः शुष्यत्कण्ठायुमण्डलाः । रङ्काः सर्वत्र सञ्चेरुः प्रेता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
अनगारेष्वतिथितामागतेष्वन्नतृष्णया । अदर्शयन्निव्याजादोषानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
मार्गेषु शून्यीभूतेषु विश्वग्निर्धूमधामसु । अजयत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यजवन्निलेश्राः ॥ ३१८ ॥

१ दक्षिणतः । २ मथाः । ३ संचारायोग्याः ।

ततश्च सकलः सङ्घो दुष्कालेन कदर्थितः । दीनो विज्ञपयामास सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१९ ॥
अस्मान्दुःखार्णवादस्मात्कथंचिदवतारय । सङ्घप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३२० ॥
ततश्च वज्रो भगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रभृच्चर्मरत्नवत् ॥ ३२१ ॥
श्रीवज्रस्वामिना सङ्घो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सार्थ इवाधिरुरोह महापटे ॥ ३२२ ॥
पद्मर्षिणा भगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्तया । उत्पुप्लुवे पटो व्योम्नि पवनोत्क्षिप्ततूलवत् ॥ ३२३ ॥
तदा शय्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारिग्रहणार्थं गतो ऽभवत् ॥ ३२४ ॥
सङ्घेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजाञ्छीघ्रमुत्तार्यैवमुवाच सः ॥ ३२५ ॥
शय्यातरो ऽहं युष्माकमभवं भगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३२६ ॥
शय्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपात्तभ्रजनगर्जिताम् । दृष्ट्वा च लूनकेशं तं वज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३२७ ॥
ये साधर्मिकवात्सल्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रभावनायां चोद्युक्तास्तांस्तारयेन्मुनिः ॥ ३२८ ॥
आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शय्यातरोत्तमः ॥ ३२९ ॥
विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साङ्घिमरित्पुराम् । सर्वे निरीक्षयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३३० ॥
जनितर्द्धिः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्घो जवैर्ज्योतिषिकामरैः ॥ ३३१ ॥
विद्याधरैर्गीयमानः शक्तिमच्चमत्कृतैः । आश्लिष्यमाणः सुहृदेवानुकूलेन वायुना ॥ ३३२ ॥
परप्रायादर्शिताग्रशाखाभ्यो महीरुहाम् । वन्दमानो [illegible]शो ऽपि मार्गचैत्यान्यनेकशः ॥ ३३३ ॥

एवं भगवतो वज्रस्वामिनः पेशलोक्तिभिः । प्रतिबुद्धा प्रवव्राजाल्पकर्मा रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
धर्मो ऽयमेव हि श्रेयानन्यत्र निर्लोभतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
(तदा गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोऽग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्द्रोऽपि विहारं चकृवांस्ततः ।)

अन्यदा जन्मसंसिद्धपदानुसृतिलब्धिना । ततो भगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्दध्रे भगवतः सङ्घस्योपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युग्मं ॥
बभाषे चासौ भगवाननया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाद्भ्रमणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
मयेयं परस्त्रीवेव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्द्धयो ऽल्पसत्त्वाश्च भाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥ ३१० ॥
अन्यदा पूर्वदिग्भागाच्छ्रीवज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताविवापाच्या उदग्दिशम् ॥ ३११ ॥
तदा तत्र प्रववृते दुर्भिक्षमतिभीषणम् । बभूव भोजनश्रद्धानुबन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
गृहिणामसदारिद्र्यादल्पभोजनकारिणाम् । बभूव नित्यमप्यूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
संधप्रिरे भयत्राता गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राभूदविरतखरोखाकुलेव भूः ॥ ३१४ ॥
रङ्का विक्रीयमाणानि दधिभाण्डानि चत्वरे । फोटं फोटं तद्धीनि लिलिहुः कुक्कुरा इव ॥ ३१५ ॥
अस्थिचर्मावशेषाङ्गाः शुष्यत्कक्षाशुमण्डलाः । रङ्काः सर्वत्र सञ्चेरुः प्रेता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
अनगारेष्वतिथितामागतेष्वथ तृष्णया । अदर्शयन्निजादोषानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
मार्गेषु रथ्याभूतेषु पिण्डनिर्धूमधामसु । अनवत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यभवन्निलेखाः ॥ ३१८ ॥

१ रङ्किन्तः । २ श्वानः । ३ संचारायोग्याः ।

ततश्च सकलः सङ्घो दुष्कालेन कदर्थितः । दीनो विज्ञपयामास सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१९ ॥
अस्मान्दुःखार्णवादस्मात्कथंचिदवतारय । सङ्घप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३२० ॥
ततश्च वज्रो भगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रभृच्चर्मरत्नवत् ॥ ३२१ ॥
श्रीवज्रस्वामिना सङ्घो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सार्थ इवाधिरुरोह महापटे ॥ ३२२ ॥
वज्रर्षिणा भगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्तया । उत्पुप्लुवे पटो व्योम्नि पवनोद्धिततूलवत् ॥ ३२३ ॥
तदा शय्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारिग्रहणार्थं गतो ऽभवत् ॥ ३२४ ॥
सङ्घेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजान्छीघ्रमुत्खार्यैवमुवाच सः ॥ ३२५ ॥
शय्यातरो ऽहं युष्माकमभवं भगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३२६ ॥
शय्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपालम्भगर्जिताम् । दृष्ट्वा च लूनकेशं तं वज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३२७ ॥
ये साधर्मिकवात्सल्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रभावनायां चोद्युक्तास्तांस्तारयेन्मुनिः ॥ ३२८ ॥
आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शय्यातरोत्तमः ॥ ३२९ ॥
विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साङ्घसरित्पुराम् । सर्वे विलोकयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३३० ॥
नभिग्रहैः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्घो नभैर्ज्योतिषिकामरैः ॥ ३३१ ॥
विद्याधरैर्वर्ण्यमानः शक्तिसम्पच्चमत्कृतैः । आविज्यमानः मुहुर्देवानुकूलेन वायुना ॥ ३३२ ॥
पदच्छायादर्शिताम्भ्रमायासौख्यो महीस्पृशाम् । वन्दमानो नभःस्थो ऽपि मार्गचैत्यान्यनेकशः ॥ ३३३ ॥

पटस्थो ऽपि पटस्थेन्यस्तत्रागो धर्मदेशनाम् । वज्रर्षिरासदादाथ पुरीं नाम महापुरीम् ॥ ३३४ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

तस्यां धनकणाढ्यायां सुभिक्षमभवत्सदा । प्रायेण श्रावको लोको बौद्धभक्तस्तु पार्थिवः ॥ ३३५ ॥
तस्यां जैनाश्च बौद्धाश्च स्पर्धमानाः परस्परम् । चक्रिरे देवपूजादि जैनैर्बौद्धास्तु जिग्यिरे ॥ ३३६ ॥
जैना हि यद्यत्पुष्पादिपूजोपकरणं पुरे । ददृशुस्तत्तदधिकमूल्यदानेन चिक्रियुः ॥ ३३७ ॥
नाभूवन्बौद्धकास्तु पुष्पाद्यादातुमीश्वराः । ततश्च बौद्धायतनेष्वभूत्पूजा तनीयसी ॥ ३३८ ॥
बौद्धकास्तु ते हीना बौद्धभक्तं महीपतिम् । विज्ञप्य सर्वं पुष्पादि श्रावकाणां न्यवारयन् ॥ ३३९ ॥
पुष्पापणेषु सर्वेषु बहुमूल्यप्रदा अपि । अर्हद्भक्तास्ततः पुष्पवृन्तान्यपि न लेभिरे ॥ ३४० ॥
उपस्थिते पर्युषणापर्वण्यर्हदुपासकाः । ततो रुदन्तो दीनास्या वज्रर्षिमुपतस्थिरे ॥ ३४१ ॥
ते श्रावका नेत्रजलैः क्लेदयन्तो महीतलम् । नत्वा व्यजिज्ञपन्वज्रं खेदगद्गदया गिरा ॥ ३४२ ॥
अर्हच्चैत्येष्वहरहः पूजादि कुसुमक्रमैः । बौद्धैर्वयं पराभूता भूतैरिव दुरात्मभिः ॥ ३४३ ॥
विरुद्धो बौद्धलोकेन बौद्धो राजा न्यवारयत् । पुष्पाणि ददतो ऽस्माकं मालिकानखिलानपि ॥ ३४४ ॥
लभामहे पर्व नाथ नागलिकुसुमान्यपि । किं कुर्मो द्रव्यवन्तो ऽपि राजाज्ञां को ऽतिलङ्घते ॥ ३४५ ॥
सुगतीयपरीपूजापात्रतां प्रापयद्यत् । प्रयान्ति जिनबिम्बानि तदा किं जीवितेन नः ॥ ३४६ ॥
माहेश्वरोपपन्नेयैते तत्रनेत्वजितञ्जितैः । बौद्धैः पुष्पं निषिद्धं नः केशपाशकृते ऽपि हि ॥ ३४७ ॥
किं वानिशं गणयतां स्वामिन्नस्माकमङ्गुलीः । आगात्पर्युषणापर्वदिनं दिनमतन्द्रिका ॥ ३४८ ॥

१ दिवसेन

पांसव्यागते सुचिन्त्यं यतिवद्दर्हनाम् । जारपूजां करिष्यामः पुष्पसम्पत्तिवर्जिताः ॥ ३४९ ॥
दगतूर दरातूर वांछद्भुद्धिनिर्वयम् । जीवन्मृता इव कृताः स्वामिनि त्वयि सत्यपि ॥ ३५० ॥
जिनवरचनस्यानित्नस्यास्य प्रजारनाम् । विधाय जगवत्तस्मान्मजीवयितुमर्हसि ॥ ३५१ ॥
ममाप्यमित दं धात्मा मनिश्चे वः मुनेजमे । इत्युक्त्वा जगवान्व्योमन्युत्पपात सुपर्णवत् ॥ ३५२ ॥
स्वामी निमेषमात्रेणाम्नाणात्माहेश्वरीं पुरीम् । अवातारीदुपवने नैकस्मिन्विस्मयावहे ॥ ३५३ ॥
[illegible] हेम्योरवने च सत् । यो ऽभूदारामिकस्तत्र मित्रं धनगिरेः स तु ॥ ३५४ ॥
[illegible] यत्रं निरीक्ष्यानन्दपूरितम् । आरामिकः प्रगे मयमन्किताल्यो मुदावदत् ॥ ३५५ ॥
[illegible] धन्यं पत्र स्वमनिर्मिमंत । आत्मानं चाधुना धन्यं मन्ये ऽहं यत्स्मृतस्त्वया ॥ ३५६ ॥
[illegible] सम्मायाहृनस्त्वया । ममागाम्य यदनिन्त्रिः किमातिथ्यं करोमि ते ॥ ३५७ ॥
[illegible] मम पुष्पानयाश्रक । पुष्पैः प्रयोजनं तानि प्रदातुं च त्वमीशिषे ॥ ३५८ ॥
मालाकारो ऽवद [illegible] माम् । तथापि प्रत्यहं पुष्पजा [illegible] हि ॥ ३५९ ॥
[illegible] पुष्पाणि मया [illegible] । [illegible] गत्वा यावदुद्यानरक्षक ॥ ३६० ॥
[illegible] । [illegible] गजमुनिर्ययौ ॥ ३६१ ॥
[illegible] । [illegible] मनोरमम् ॥ ३६२ ॥
[illegible] । [illegible] मनुचरैर्महत्तरम् ॥ ३६३ ॥

१ धातुः २ पुष्पाण्यम्

अनेकधातुमद्भूमिधृतसन्ध्याभ्रविभ्रमम् । भ्राम्यदुन्मत्तचमरीजम्भाजाङ्कारगह्वरम् ॥ ३६४ ॥
नमेरुजूर्जतगरकिम्पाकाकुलमेखलम् । स तं हिमाद्रिमद्राक्षीद्व्योमस्थो ऽन्य इवार्यमा ॥ ३६५ ॥
॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥
स शाश्वतार्हत्प्रतिमाः सिद्धायतनवर्तिनीः । ववन्दे वन्द्यमानांह्रिर्विद्याधरकुमारकैः ॥ ३६६ ॥
तरङ्गरङ्गशालास्थलास्यलासकपङ्कजम् । पद्मसौगन्ध्यवहनादिव मन्थरमारुतम् ॥ ३६७ ॥
सश्वरन्नीरजमिव श्रीरुदप्सरसां मुखैः । उच्चिरूपङ्कजरजोधिवाससुजगोदकम् ॥ ३६८ ॥
श्रीदेवीदेवतागारमगायदमरीजनम् । पद्महृदं जगामाथ वज्रर्षिर्व्योमवर्त्मना ॥ ३६९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
तदा च देवपूजार्थमवचित्यैकमम्बुजम् । श्रीदेव्या देवतागारं यान्त्या वज्रर्षिरैक्षत ॥ ३७० ॥
श्रीर्देवता ववन्दे तं दृष्टमात्रं मुनीश्वरम् । रत्नोष्णीषप्रभाम्भोभिः स्नपयन्तीव तत्क्रमौ ॥ ३७१ ॥
धर्मलाभाशिषं दत्त्वा तस्थिवांसं तु तं मुनिम् । बद्धाञ्जलिः श्रीरवददाज्ञापय करोमि किम् ॥ ३७२ ॥
जगाद वज्रो भगवानादिष्टमिदमेव ते । पाणिपद्मस्थितं पद्ममिदं पद्मे ममार्प्यताम् ॥ ३७३ ॥
स्वामिन्किमेतदादिष्टमिन्द्रोपवनजान्यपि । पुष्पाण्यानेतुमीशास्मीत्युक्त्वा सा पद्ममार्पयत् ॥ ३७४ ॥
वन्दितश्च श्रिया वज्रः पुनरुत्पत्य सत्वरम् । पथा यथागतेनैव हुताशनवनं ययौ ॥ ३७५ ॥
विद्याशक्त्या च भगवान्विमानं व्यकरोदथ । पालकस्यानुजन्मेव बन्धुरं विविधर्द्धिभिः ॥ ३७६ ॥
अस्थापयच्च तन्मध्ये श्रीदेव्यर्पितमम्बुजम् । विंशतिं पुष्पलक्षाणि तस्य पार्श्वेषु न्यधात् ॥ ३७७ ॥

१ कमलम् २ उष्णीषो मुकुटः

० ॥

स्मरति स्म तदा वज्रो भगवाञ्जृम्भकामरान् । ते वज्रं वज्रिणमिव तत्क्षणाच्चोपतस्थिरे ॥ २७८ ॥
वज्रस्येयाम्बुजस्याधो घनगिर्वाणसन्मुनिः । निषण्ण व्योमयानाय विमानवरमादिशत् ॥ २७९ ॥
तस्मिन्विमाने चलिते जृम्भका अपि नाकिनः । चेलुर्विमानारूढास्ते गीतवाद्यादिपूर्वकम् ॥ २८० ॥
वैमानिकैर्विमानस्थैर्विमानस्थः समावृतः । पुरीं नाम पुरीं प्राप वज्रस्तां बौद्धदूषिताम् ॥ २८१ ॥
तत्पुरीवासिनो बौद्धा विमानानि निरीक्ष्य खे । अजानन्नैवमुत्पन्ना तत्पुण्योद्यता इव ॥ २८२ ॥
सम्यगागमश्चो बौद्धदर्शने प्रेक्ष्य नाकिनः । बुद्धपूजार्थमायान्ति श्रीबुद्धाय नमो नमः ॥ २८३ ॥
तेषां च पश्यतामेवं वज्रो ऽर्हत्सदनं ययौ । विमानैर्दर्शयन्व्योम्नि गान्धर्वनगरश्रियम् ॥ २८४ ॥
पुनर्बौद्धैरनिरुद्धे मरीचीतानतैरिव । अहो अर्हद्दर्शने ऽभूदियं दैवी प्रभावना ॥ २८५ ॥
चिन्तितमन्यथास्माभिरन्यथेदमुपस्थितम् । दृष्टिः प्रमारितोप्यस्याद्यगुना नीतमञ्जनम् ॥ २८६ ॥
यतः पर्युषणापर्वण्यर्हदायतने ऽमरैः । महीयान्महिमाकारि सूरसूनां यो न गोचरः ॥ २८७ ॥

जृम्भकामरकृतां प्रभावनामर्हतो भगवतो निरीक्ष्य ताम् ।
बौद्धनाथमपहाय पार्थिवः समजो ऽपि परमार्हतो ऽजनत् ॥ २८८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये वज्रस्वामिजन्मप्रभावनावर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः

इतश्चोदायननृपो जज्ञे दशपुरे पुरे । सोमदेवोऽभवद्विप्रो रुद्रसोमा तु तत्प्रिया ॥ १ ॥
ब्राह्मणी रुद्रसोमा सा बभूव परमार्हती । दयादिभिर्गुणैर्धर्मद्रुमबीजैरलङ्कृता ॥ २ ॥
तयोरजनिषातां द्वौ तनयौ नयशालिनौ । नाम्नार्यरक्षितो ज्यायान्कनीयान्फल्गुरक्षितः ॥ ३ ॥
तत्रार्यरक्षितो मौञ्जीबन्धनादप्यनन्तरम् । अधीयाय पितुरेव सकाशे यद्विवेद सः ॥ ४ ॥
ततोऽनुज्ञाप्य पितरावध्येतुमधिकाधिकम् । पाटलीपुत्रनगरे प्रययावार्यरक्षितः ॥ ५ ॥
सोऽङ्गानि वेदांश्चतुरो मीमांसान्यायविस्तरम् । पुराणं धर्मशास्त्रं च तत्राध्यैष्ट विशिष्टधीः ॥ ६ ॥
चतुर्दशापि हि विद्यास्थानानि निजनामवत् । कृत्वा कण्ठगतान्यागात्पुरं दशपुरं पुनः ॥ ७ ॥
चतुर्वेदोऽयमायातः पूज्य इत्यवनीभुजा । अधिरोह्य करिस्कन्धे स प्रावेश्यत पत्तने ॥ ८ ॥
विविधोपायनकरा लोका अपि तमभ्ययुः । राजभिः पूज्यते यो हि पूजनीयो न कस्य सः ॥ ९ ॥
गृहस्य बाह्यशालायामध्युवासार्यरक्षितः । कुटुम्बे दददानन्दमुपदामिव नूतनम् ॥ १० ॥
तं ब्रह्मचर्यसधनं पूज्यमानं महीभुजा । दृष्ट्वा तद्बन्धवो गोत्रं पवित्रं मेनिरे निजम् ॥ ११ ॥
स्वजनैस्तद्गृहद्वारे रम्यमाबन्धि तोरणम् । चिरेष्टायाः समेष्यन्त्या लीलादोलोपमं श्रियः ॥ १२ ॥
तद्गृहे तत्सुवासिन्यः स्वस्तिकान्स्वस्तिकारकान् । लिलिखुस्तद्गुणाख्यानप्रशस्त्यक्षरसन्निभान् ॥ १३ ॥
बाह्यावासस्थितोऽप्यार्यरक्षितोऽल्पैर्दिनैरपि । श्रीमान्बभूव भूयोभिरागच्छद्भिरुपायनैः ॥ १४ ॥
अन्यदा चिन्तयामास शुद्धधीरार्यरक्षितः । अहो प्रमादो नाद्यापि जननीमभिवादये ॥ १५ ॥

भवन्ति पुत्ररूपेण बाह्याः प्राणा हि योषिताम् । तस्य प्रवासजं दुःखं तासामति हि दुःसह...
मत्प्रयासेन मन्माता भविष्यति कथं हि सा । निद्रायामपि या नित्यं मत्पार्श्वमाश्रययामिनी ॥ १७ ॥
इदमेव हि धीरत्वमहो मन्मातुरद्भुतम् । अपि देशान्तरे प्रैषीद्या मां मद्धितकाम्यया ॥ १८ ॥
तद्गुणोपार्जनामूल्यां सम्पदं दर्शयन्निजाम् । आनन्दयामि त्वामम्बामुत्कण्ठाम्भस्तरङ्गिणीम् ॥ १९ ॥
इत्यार्थरहितः सद्यो दिव्ये संवीय वाससी । कश्मीरजाङ्गरागेण संवर्मितवपुर्द्युतिः ॥ २० ॥
सुगन्धिसुमनोदामगर्जिताघस्फुन्तलः । ग्रीवापाण्यङ्घ्रिविन्यस्तकार्तस्वरविभूषणः ॥ २१ ॥
कर्पूरफालिकामिश्रताम्बूलस्फुटजाननैः । विशदच्छत्रसश्रीकमौलिः स्वसदनं ययौ ॥ २२ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

स आदायेव विनयी मातुः पादानवन्दत । कण्ठाग्रलम्बिसौवर्णरुद्राक्षाश्लिष्टभूतलः ॥ २३ ॥
दीर्घायुरस्तु भूयाः स्वागतं तव दारक । इत्युक्त्वा सावदत्माविवेदिमकीयापरं न हि ॥ २४ ॥
स पुत्रप्रेमसंरम्भोचितसंलापलक्षणम् । प्रसादं पूरयन्मातुरपश्यन्निदमब्रवीत् ॥ २५ ॥
अधीताशेषविद्योऽहं त्वत्पादान्द्रष्टुमागमम् । किं नालपसि मां भक्तिमर्यादामकराकरम् ॥ २६ ॥
मम पूजां करोत्येव राजा राजगुरोरिव । महिमानमिमं सूनोर्दृष्ट्वा किं न हि हृष्यसि ॥ २७ ॥
स्वसोमावदद्वत्स किं विद्योपार्जनेन ते । हिंसोपदेशकं ह्येतदधीतं नरकप्रदम् ॥ २८ ॥
दृष्ट्वा नरकपाताभिमुखं त्वां कुक्षिसम्भवम् । कथं हृष्यामि मग्नास्मि खेदे गौरिव कर्दमे ॥ २९ ॥

१ धारयित्वा २ स्पष्टं सुंदरम्

यदि त्वं मयि भक्तो ऽसि यदि मां मन्यसे हिताम् । दृष्टिवादं तदधीष्व हेतुं स्वर्गापवर्गयोः ॥ ३० ॥
इत्यार्यरक्षितो दध्यौ किमधीतमिदं मया । न यन्मातुः प्रमोदाय तज्ज्ञया सम्पदापि किम् ॥ ३१ ॥
विमृश्यैवमुवाचाम्बामार्यधीरार्यरक्षितः । दृष्टिवादं पठिष्यामि मातराख्याहि तद्गुरुम् ॥ ३२ ॥
रुद्रसोमावदद्वत्स श्रमणोपासको भव । दृष्टिवादस्य गुरवः श्रमणा एव नापरे ॥ ३३ ॥
दृष्टिवादो हि दर्शनविचार इति शोभनम् । नामाप्यस्येति मनसि श्रद्दधावार्यरक्षितः ॥ ३४ ॥
ऊचे च मातुरादेशः प्रमाणं गुरवस्तु ते । क्व दृष्टव्या दृष्टिवादं यथाधीये तदन्तिके ॥ ३५ ॥
रुद्रसोमापि तनयविनयोल्लसिता सती । प्रमयन्त्यश्रुलं तस्य निजगाद प्रसादभाक् ॥ ३६ ॥
इदानीं हि न जिह्रेमि त्वयाहं तनुजन्मना । मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीर्मनोरथम् ॥ ३७ ॥
सन्ति तोसलिपुत्राख्या आचार्या आर्यरक्षित । इतो ममैवेक्षुवाटे प्रतिपन्नप्रतिश्रयाः ॥ ३८ ॥
तत्पादपङ्कजोपास्तिहंसतामुररीकुरु । ते त्वामध्यापयिष्यन्ति दृष्टिवादं तनूद्भव ॥ ३९ ॥
एवं मातः करिष्यामीत्यभिधायार्यरक्षितः । दृष्टिवादाभिधां ध्यायन्नाशेत रजनावपि ॥ ४० ॥
मातश्चचाल पृष्ट्वाम्बामार्यरक्षितकुम्भजः । दृष्टिवादोदधिं प्राज्ञः पातुं गण्डूषलीलया ॥ ४१ ॥
पितृमित्रमितश्चार्यरक्षितस्य महाद्विजः । अजूक्पपुरं ग्रामे पितेवात्यन्तवत्सलः ॥ ४२ ॥
सो ऽचिन्तयन्मया हि ह्यो दृष्टो न ह्यार्यरक्षितः । आयुष्मन्तं तदद्यापि तं पश्यामि सुहृत्सुतम् ॥ ४३ ॥
इति द्विजाग्रणीरिक्षुयष्टीः स सकला नव । तत्खण्डं चैकमादायार्यरक्षितगृहं ययौ ॥ ४४ ॥

१ लगडिः

सोमदेवसुतं ज्येष्ठं निर्यान्तं च निकेतनात् । ददर्शैष ।चैत्यचमुपाश्रयस्य च ॥ ४५ ॥
को नाम रमसीत्युचैः सो ऽपृच्छदार्यरक्षितम् । आर्यरक्षित एषो ऽसीत्यवादीचार्यरक्षितः ॥ ४६ ॥
द्विजो जगाद हे भ्रातुः पुत्र ह्यस्तनवासरे । कुटुम्बकृत्यकरणप्रमादान्नागमि वीक्षितः ॥ ४७ ॥
पङ्कजानि गतेनाद्य मन्ये गतमहःशतम् । यत्र त्वां नाहमद्राक्षं इक्षैरवनिराकरम् ॥ ४८ ॥
तमार्यरक्षितं प्रेम्णा द्विजन्मा परिरभ्य सः । अथोचदिक्ष्यो होते मयानीयन्त त्वत्कृते ॥ ४९ ॥
उवाच सोमनन्दिर्धूमान मन्मातुर्वचैः । अहं शरीरचिन्तार्थं गच्छन्नस्मि बहिर्भुवि ॥ ५० ॥
उद्दे च मातुराख्याया यत्तत्प्रायरक्षितः । अभुनंधुवताषाधिमद्राक्षीदादितो ऽपि माम् ॥ ५१ ॥
तमार्यरक्षितेनोक्तः स द्विजन्मा तथाकरोत् । आर्यरक्षितमाताऽपि मा दर्शयमचिन्तयत् ॥ ५२ ॥
मम पुत्रोरिदं श्रेयो ऽनयुतुनमनश्च सः । नव पूर्वाणि खण्डं च नूनमादास्यते सुधीः ॥ ५३ ॥
तथाहं दृष्टिवादस्य पूर्वाण्यध्ययनानि वा । दशमं खण्डमध्येष्ये दध्यौ चानिति सोमजः ॥ ५४ ॥
गत्वा चेक्षुगृहद्वारे ध्विमधीरार्यरक्षितः । अचिन्तयदविज्ञातः कथमन्तर्विशाम्यहम् ॥ ५५ ॥
गत्वामिव गुरूणां हि सन्निधाने गतस्ततः । विदितो ऽपि नोपसर्गोदहं तु विदितो ऽपि न ॥ ५६ ॥
तदैव श्रान्तं सिता समत्यन्तर्विशाम्यहम् । प्रातर्वन्दनकायालश्रमणोपासकैः सह ॥ ५७ ॥
तमार्यरक्षितमसौ क्षांत ऽपि त्याजयत् । विदुषां रजमारम्भे विवेको ह्यग्रजायते ॥ ५८ ॥
मातरं शिवी गुरुसमागमविस्मृता । स्वाध्यायेनापि साधूनां स ययौ श्रवणगोचरम् ॥ ५९ ॥

तत्रागाड्ढुरो नाम श्रमणोपासकः प्रगे । वन्दनाय महर्षीणां हर्षेणोत्फुल्ललोचनः ॥ ६० ॥
स त्रिर्नैषेधिकीं कुर्वन्प्रविवेश प्रतिश्रयम् । अथैर्यापथिकीं प्रत्यक्रामदुच्चैस्तरस्वरम् ॥ ६१ ॥
तदनन्तरमाचार्यान्साधूनपि यथाविधि । वन्दित्वा निषसादाग्रे विष्टरं प्रतिलिख्य सः ॥ ६२ ॥
अथार्यरक्षितो धीमांस्तेन सार्धं प्रविश्य सः । वन्दनैर्यापथिक्यादि तस्माच्छ्रुतमधारयत् ॥ ६३ ॥
तद्दर्शितविधिं चाभिनयन्पठनपूर्वकम् । अवन्दताचार्यपादान्साधूनप्यार्यरक्षितः ॥ ६४ ॥
ढड्ढरश्रावकं त्वार्यरक्षितो न ह्यवन्दत । सुधीरपि निराम्नायं कियद्विज्ञातुमीश्वरः ॥ ६५ ॥
निषण्णं सोमतनयं तमवन्दितढड्ढरम् । आचार्या विविदुः को ऽपि श्राद्धो ऽयं नूतनः खलु ॥ ६६ ॥
धर्मलाभाशिषं दत्त्वा शरदम्भोमलाशयाः । पृच्छन्ति स्म तमाचार्याः कुतो धर्मागमस्तव ॥ ६७ ॥
औरसो रुद्रसोमाया स जगाद यथातथम् । श्रमणोपासकादस्मादात्तधर्मो ऽस्मि नान्यतः ॥ ६८ ॥
ऊचिरे साधवो ऽप्येवं भगवन्नार्यरक्षितः । तनयो रुद्रसोमाया विद्याम्वेदाब्धिपारगः ॥ ६९ ॥
चतुर्दशविद्यास्थानोपाध्यायः पृथिवीभुजा । करिस्कन्धाधिरूढो ऽयं पत्तने ऽस्मिन्प्रवेशितः ॥ ७० ॥
अयमाद्यगुणस्थानस्थितानां धुरि गण्यते । आश्चर्यं श्रावकाचारं परिस्पृशति किं ह्यदः ॥ ७१ ॥
अथार्यरक्षितः स्माह श्रावको ऽस्मि हि सम्प्रति । किं नवो न भवेद्भावपरिणामः शरीरिणाम् ॥ ७२ ॥
इति विज्ञपयामास चाचार्यान्रचिताञ्जलिः । दृष्टिवादाध्यापनेन भगवंस्त्वं प्रसीद मे ॥ ७३ ॥
मया विवेकहीनेनोन्मत्तेनेव दुरात्मना । हिंसोपदेशकं सर्वमधीतं नरकावहम् ॥ ७४ ॥
आचार्या अपि तं शान्तं योग्यं ज्ञात्वैवमूचिरे । यदि त्वं दृष्टिवादाधिजिगांसुस्तत्परिव्रज ॥ ७५ ॥

किं चान्यदभ्युपात्तायां प्रव्रज्यायां द्विजोत्तम । दृष्टिवादं क्रमेण त्वं विद्वन्नध्यापयिष्यसे ॥ ७६ ॥
सो ऽप्युवाच परिव्रज्यामिदानीमपि दत्त मे । मया न दुष्करा ह्येषा मन्मनोरथकामधुक् ॥ ७७ ॥
किं तु प्रसादं कुर्वीध्वं भगवञ्छिष्ये निजे शिशौ । विहारक्रमजं कष्टमाहृत्यान्यत्र गम्यताम् ॥ ७८ ॥
मामत्र स्थितवन्तं हि राजा पुरजनो ऽपि च । अत्यन्तमनुरागेण प्रव्रज्यां त्याजयेदपि ॥ ७९ ॥
आचार्या अपि तस्योपरोधेन सपरिच्छदाः । ययुरन्यत्र सो ऽप्यग्रे स्थितो याति स्म भृत्यवत् ॥ ८० ॥
तीर्थे श्रीवर्धमानस्य तदानीमनगारिणाम् । शिष्यचौर्यव्यवहारः प्रथमो ऽयमवर्तत ॥ ८१ ॥
तदार्यरक्षितं तत्राचार्याः पर्यव्राजयन् । साक्षीकृतगुरुश्चाधीतार्थः सो ऽचिरादपि ॥ ८२ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । मातृकावदधीयाय सो ऽङ्गान्येकादशापि हि ॥ ८३ ॥
तेषामाचार्यमिश्राणां दृष्टिवादः परिस्फुटः । यावानभूत तावन्तमग्रहीदार्यरक्षितः ॥ ८४ ॥
तदा वृद्धजनोक्त्यैवमश्रौषीदार्यरक्षितः । यद्भूयान्दृष्टिवादो ऽस्ति वज्रर्षेः साम्प्रतं स्फुटम् ॥ ८५ ॥
अन्यत्र समवसृतः पुर्यां वज्रमुनिस्तदा । इति प्रतस्थे तत्रैव गन्तुं सोमात्मजो मुनिः ॥ ८६ ॥
ययौ चोज्जयिनीमध्ये भगवानार्यरक्षितः । भद्रगुप्ताभिधानानामाचार्याणां प्रतिश्रयम् ॥ ८७ ॥
गुणवन्तं तपोराशिं पूर्वावस्थाकुतीर्थिकम् । उपलक्ष्य तमाचार्याः परिषस्वजिरे मुदा ॥ ८८ ॥
ऊचुश्च वत्स धन्यो ऽसि कृतार्थो ऽसि सुधीरसि । विहाय यो हि ब्राह्मण्यं श्रामण्यं प्रत्यपद्यथाः ॥ ८९ ॥
अथाहं क्षीणशेषायुःकर्मा त्वामर्थये ऽनघ । कर्तुकामो ऽस्म्यनशनं मम निर्यामको भव ॥ ९० ॥
तथेति प्रतिपेदाने रुद्रसोमात्मजं मुनिम् । विहितानशनो भद्रगुप्ताचार्यो ऽन्वशादिति ॥ ९१ ॥

मा वज्रस्वामिना सार्धं वसेरेकप्रतिश्रये । किं तु वत्स त्वमन्यस्मिन्नधीयीथाः कृतस्थितिः ॥ ९२ ॥
यो हि सोपक्रमायुष्को वज्रेण सह यामिनीम् । एकामपि वसेत्सोऽनुम्रियते तं न संशयः ॥ ९३ ॥
एवं करिष्येऽहमिति प्रतिपद्यार्यरक्षितः । तेषां निर्यामणां कृत्वा पुरीं वज्राश्रितां ययौ ॥ ९४ ॥
नगर्यां बहिरेवास्थात्तां निशामार्यरक्षितः । निशाशेषे स्वप्नममुं वज्रस्वामी ददर्श च ॥ ९५ ॥
यदद्य पयसा पूर्णः केनाप्यस्मत्पतद्ग्रहः । अपाय्यागन्तुना भूरि किंचिदस्थाच्च तत्पयः ॥ ९६ ॥
वज्रस्वामी महर्षीणां स्वप्नार्थं व्याकरोत्प्रगे । बहुपूर्वश्रुतग्राही कोऽप्येष्यति ममातिथिः ॥ ९७ ॥
स उपादास्यतेऽस्मत्तो बहुपूर्वश्रुतं सुधीः । पूर्वश्रुतावशेषं तु मत्पार्श्वेऽपि रहिष्यति ॥ ९८ ॥
उपवज्रमुनि प्रातराययावार्यरक्षितः । ववन्दे द्वादशावर्तवन्दनेन च तं गुरुम् ॥ ९९ ॥
तं च पप्रच्छ वज्रर्षिः कुत आगाः स चावदत् । तोसलिपुत्राचार्याणां पादमूलादिहागमम् ॥ १०० ॥
वज्रस्वाम्यवदीदार्यरक्षितस्त्वं किमाख्यया । सोऽप्याख्यादेवमिति च पुनर्वन्दनपूर्वकम् ॥ १०१ ॥
वज्रस्वाम्यपि तं ज्ञात्वा सप्रसादमदोऽवदत् । स्वागतं तव कुत्र त्वं प्रतिश्रयमशिश्रियः ॥ १०२ ॥
बहिरावासितोऽस्मीति तेनोक्ते स्वाम्यदोऽवदत् । महात्मन्किं न जानासि बहिःस्थोऽध्येष्यसे कथम् १०३
सोऽजल्पदवसे स्म स्वामिन्भिन्ने प्रतिश्रये । उदतारिषमाचार्यभद्रगुप्तानुशासनात् ॥ १०४ ॥
उपयोगेन वज्रर्षिर्विदित्वैवमुवाच च । युक्तमेतद्धि पूज्यास्ते स्थविरा नाहुरन्यथा ॥ १०५ ॥
वज्रोऽथ पृथगावासस्थितमप्यार्यरक्षितम् । अध्यापयितुमारेभे पूर्वाणि प्रतिवासरम् ॥ १०६ ॥
अचिरेणापि कालेन सोमदेवजयो मुनिः । पूर्वाण्यपूर्वमतिज्ञो नवाधीयाय लीलया ॥ १०७ ॥

दशमं पूर्वमध्येतुं प्रवृत्तं चार्यरक्षितम् । दशमपूर्वयमकान्यधीष्वेत्यादिशद्गुरुः ॥ १०८ ॥
ततो दशमपूर्वस्य बहूनि विषमाणि च । अध्येतुं यमकान्यार्यरक्षितर्षिः प्रचक्रमे ॥ १०९ ॥
इतश्च सन्दिदिशतुः पितरावार्यरक्षितम् । नागच्छसि किमद्यापि विस्मृतास्तव किं वयम् ॥ ११० ॥
त्वं नः करिष्यस्युद्योतमिति ह्याशामकृष्महि । तवानागमने सर्वं पश्यामस्तु तमोमयम् ॥ १११ ॥
एवमाहूयमानो ऽपि सन्देशवचनैस्तयोः । वाचदध्ययनासक्तो ववले नार्यरक्षितः ॥ ११२ ॥
तावत्ताभ्यां समाहूतुमनोज्ञां फल्गुरक्षितः । प्राणप्रियो ऽनुजस्तस्य प्रैषि निर्बन्धशिक्षया ॥११३॥ युग्मम्॥
द्रुतं गत्वा च नत्वा च सो ऽवादीदार्यरक्षितम् । किमेवं कठिनो ऽभूस्त्वमनुत्कण्ठः कुटुम्बके ॥ ११४ ॥
वैराग्यपर्शुना छिन्नं यद्यपि प्रेमबन्धनम् । तथापि तव कारुण्यमस्ति स्वस्तिनिबन्धनम् ॥ ११५ ॥
शोकपङ्कनिमग्नो ऽस्ति बन्धुवर्गश्च साम्प्रतम् । तदागत्य तमुद्धर्तुं भगवंस्तव साम्प्रतम् ॥ ११६ ॥
इति तेनानुजेनोक्तो गन्तुं तत्रार्यरक्षितः । श्रीवज्रस्यान्तिकं नत्वा पप्रच्छ स्वच्छमानसः ॥ ११७ ॥
अधीष्वेति ततस्तेन प्रत्युक्तः स पुनः पठन् । किं ते ऽसि विस्मृतः फल्गुरक्षितेनेत्यजल्प्यत ॥ ११८ ॥
बान्धवाश्च परिव्रज्यामनोरथरथस्थिताः । न कुत्रापि प्रवर्तन्ते त्वया सारथिना विना ॥ ११९ ॥
तदेहि देहि प्रव्रज्यां जगत्पूज्यां स्वगोत्रिणाम् । श्रेयस्यपि सकर्णो ऽपि किमद्यापि प्रमाद्यसि ॥ १२० ॥
अथार्यरक्षितः स्माह यदि सत्यमिदं वचः । ततस्त्वं तावदादत्स्व वत्स सत्त्वहितं व्रतम् ॥ १२१ ॥
एवमुक्तस्ततस्तेन श्रद्धानिर्धौतमानसः । सो ऽप्यदहि को हि स्यात्पीयूषस्य पराङ्मुखः ॥ १२२ ॥

१ योग्यम्

अथार्यरक्षितः प्रीतस्तस्यामृतकिरा गिरा । स्वयं तमनुजग्राह दीक्षया शिक्षयापि च ॥ १२३ ॥
यातुमुक्तो ऽन्यदा फल्गुरक्षितेनार्यरक्षितः । अधीताशेषयमको गन्तुमूचे पुनर्गुरुम् ॥ १२४ ॥
प्राग्वन्निवारितस्तेन स खेदादित्यचिन्तयत् । स्वजनाह्वानगुर्वाज्ञासङ्कटे पतितो ऽस्मि हा ॥ १२५ ॥
अधीयानः पुनः प्राग्वद्यमकेभ्यः पराजितः । कृताञ्जलिपुटो भूत्वा गुरुन्नत्वा च सो ऽब्रवीत् ॥ १२६ ॥
दशमस्यास्य पूर्वस्य मयाधीतं कियत्प्रभो । अवशिष्टं कियच्चेति सप्रसादं समादिश ॥ १२७ ॥
जगाद गुरुरप्येवं स्मितविच्छुरिताधरः । बिन्दुमात्रं त्वयाधीतमब्धितुल्यं तु शिष्यते ॥ १२८ ॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाचमूचिवानार्यरक्षितः । परिश्रान्तो ऽहमध्येतुं प्रभुर्नातः परं प्रभो ॥ १२९ ॥
शेषमप्यचिरेणापि त्वमागमयसि श्रुतम् । धीमन्नधीष्व धीरो ऽसि किमकाण्डे विषीदसि ॥ १३० ॥
एवमाश्वासितस्तेन गुरुणा करुणावता । पुनः प्रवृत्तः सोऽध्येतुं जातोत्साहो ऽपि जकिज्वाक् ॥ १३१ ॥ युग्मम् ॥
फल्गुरक्षितमन्येद्युर्मूर्तिमद्बन्धुवाचिकम् । दर्शयन्गुरुमुक्तो गन्तुं श्रीवज्रं [illegible] पुनर्जगौ ॥ १३२ ॥
अयमुत्साह्यमानो ऽपि हन्त गन्तुमनाः कथम् । एवं विचिन्तयन्नश्रस्याम्यज्ञदुपयोगवान् ॥ १३३ ॥
सो ऽमंस्तेत्यतो यातो नायमायास्यति ध्रुवम् । स्तोकं ममायुर्मय्येव पूर्वं च दशमं स्थितम् ॥ १३४ ॥
अनुज्ञातस्ततस्तेन गमनायार्यरक्षितः । स फल्गुरक्षितः शीघ्रं पुरं दशपुरं ययौ ॥ १३५ ॥
तत्रायातं च तं ज्ञात्वा सपौरः पृथिवीपतिः । सरुद्रसोमः सोमश्च जनन्या वन्दितुमाययौ ॥ १३६ ॥
प्रमोदाश्रुपयःपूर्णलोचनास्ते च तं मुनिम् । मूर्तं धर्ममिवानम्य यथास्थानमुपाविशन् ॥ १३७ ॥

१ समर्थः

विदित्वा धर्मशुश्रूषां तेषां कारुण्यवारिधिः । देशनां विदधे सोऽपि मेघगम्भीरया गिरा ॥ १३८ ॥
श्रोत्रपत्रपुटीपीतदेशनात्यम्बुवारिभिः । तत्कालं क्षालयन्ति स्म विलसितास्ते मनोमलम् ॥ १३९ ॥
अथार्यरक्षितस्यान्ते नृपः सम्यक्त्वमग्रहीत् । ततः सपौरस्तं नत्वा ययौ निजनिकेतनम् ॥ १४० ॥
सशोमा वज्रसोमापि बन्धुभिर्बहुभिः समम् । संसारघोरकारावासविरक्ता व्रतमाददे ॥ १४१ ॥
इतश्च विहरन् वज्रस्वामी क्षोणितले क्रमात् । संयमक्रमचारी च प्रययौ दक्षिणापथम् ॥ १४२ ॥
तमानन्दमहाकन्दकन्दलोत्कैरयादिदम् । संवीक्ष्य दाक्षिणात्योऽनल्पलोकः केकीव हर्षनात् ॥ १४३ ॥
द्योतयन्वस्तुतत्त्वानि मुनिः किमयमर्यमा । अमुं चक्षुश्चकोराणां प्रीतिं किमुत चन्द्रमाः ॥ १४४ ॥
किमस्मत्कर्ममाहात्म्यात्कर्मो वा दत्तदर्शनः । एवं तद्वीक्षणानन्दनिमग्ना जगदुर्जनाः ॥ १४५ ॥ युग्मम् ॥
श्रीवज्रस्वामिनोऽन्येद्युः श्लेष्मबाधाजनदृताम् । ततः शुण्ठी समानेतुं स साधुं कंचनान्वयात् ॥ १४६ ॥
साधुनानीय दत्तां च शुण्ठीमशठचेतसा । तुलधैनां नस्यिष्यामीत्यतः कर्णे न्यधत्त सः ॥ १४७ ॥
भोजनान्ते स कर्णान्तर्वर्तिनी व्रतिनां पतिः । स्वाध्यायध्यानविवशो विसस्मार तथैव ताम् ॥ १४८ ॥
ततः प्रदोषे सा तस्य प्रतिक्रमणकर्मणि । मुखवस्त्रिकया कायं प्रत्युपेक्षयतोऽपतत् ॥ १४९ ॥
पतितां तां च सादृत्यास्मरच्चो मुनीशताम् । हा हा धिग्धिक् प्रमादोऽयं ममेति स्वं निनिन्द च ॥ १५० ॥
प्रमादे संयमो न स्यान्निष्कलङ्कः कथंचन । तं विना मानुषं जन्म जीवितं च निरर्थकम् ॥ १५१ ॥
संयतो वपुस्त्यागं वज्रस्वामीत्यचिन्तयत् । अजायत समन्ताच्च दुर्भिक्षं द्वादशाब्दकम् ॥ १५२ ॥
[illegible] समयामुषः । मुनिक्ष्मयचुध्येयाम्तडुचरदिनोरसि ॥ १५३ ॥

एवमादि समादिश्य स्वशिष्यं श्रुतपारगम् । वज्रसेनमुनिं स्माह विहर्तुमथ सो ऽन्यतः ॥१५४॥युग्मम्॥
प्रभाकरपुरारण्यवतीं वसुमतीं ततः । विहर्तुं वज्रसेनो ऽपि प्रावृतन्मुनिपुङ्गवः ॥ १५५ ॥
श्रीवज्रस्वामिनः पार्श्ववर्तिनो व्रतिनः पुनः । लभन्ते न क्वचिद्भिक्षां भ्राम्यन्तो ऽपि गृहे गृहे ॥ १५६ ॥
विना भिक्षां क्षुधाक्षामकुक्षयो ऽनन्नवृत्तयः । ते ऽन्वहं गुरुभिर्दत्तं विद्यापिण्डमभुञ्जत ॥ १५७ ॥
द्वादशाब्दानि भोक्तव्यः पिण्डो ऽयं यत्ततो यदि । संयमस्य न बाधास्ति तमाहृत्य ददाम्यहम् ॥१५८॥
नो वा तदा सहासेन तनोस्त्यागं विदध्महे । इत्युक्त्वा गुरुभिर्धर्ममतयो यतयो ऽभ्यधुः ॥१५९॥युग्मम्॥
धिक् पोषणमिमं पिण्डं पिण्डं पोष्यमिमं च धिक् । प्रभो प्रसीद येनैतत्त्यजामो द्वितयं वयम् ॥ १६० ॥
अथादाय मुनीन्सर्वाञ्श्रीवज्रो भुवनार्यमा । गिरिं प्रत्यचलल्लोकान्तरं द्योतयितुं जयी ॥ १६१ ॥
तत्रैकः क्षुल्लको नास्माकार्यमाणो यदा तदा । क्वापि प्रतार्य तं ग्रामे समारोहद्गुरुर्गिरिम् ॥ १६२ ॥
मा जन्तुरूणामप्रीतिर्मनसीति विचिन्तयन् । त्यक्त्वा जर्कं च देहं च क्षुल्लको ऽस्थाच्छिरेरधः ॥ १६३ ॥
मध्याह्नतपनात्युष्णरोचिस्तप्ते शिलातले । पिण्डवन्नवनीतस्य विलीनस्तत्क्षणादपि ॥ १६४ ॥ युग्मम् ॥
शुभध्यानगतस्त्यक्त्वा तनुं योगीव शक्तिभाक् । अन्तर्देवालयं चक्रे तन्वन्तरपरिग्रहम् ॥ १६५ ॥
तस्मिन्देवाङ्गनासङ्गसुखमग्ने लसन्मुदः । त्रिदशाः पूजयामासुरानु तस्य कलेवरम् ॥ १६६ ॥
श्रीवज्रं यतयो ऽपृच्छुः प्रेक्ष्यावतरतः सुरान् । किमत्रावतरन्त्येते देवाः सर्वर्द्धयः प्रभो ॥ १६७ ॥
सो ऽप्यूचे क्षुल्लकः कार्यमिदानीं स्वमसाधयत् । महिमानं ततस्तस्य सुपर्वाणः प्रकुर्वते ॥ १६८ ॥

१ वेगवान

श्रुत्वैवं मुनयो दध्युः निघ्नताप्यमुना यदि । स्वकार्यं साधितं मूढाः साधवस्तन्नतो न किम् ॥ १६९ ॥
इति संवेगिनः साधूंश्चारित्रज्ञानयोगिनः । श्रावकीभूय तत्रैवं मिथ्यादृग्देवतावदत् ॥ १७० ॥
पारणं जयतामद्य भगवन्तः प्रसीदत । गृहीत शर्कराक्षोदमोदकं पानकं च नः ॥ १७१ ॥
अयमहो ऽयं नैतस्याः प्रीतिहेतुस्ततो ऽन्यतः । यामो ध्यात्वेति ते जग्मुस्तदासन्नं नगान्तरम् ॥ १७२ ॥
कृत्वा मनसि तत्रस्थदेवतां साधवो व्यधुः । कायोत्सर्गं समागत्य नत्वा तानित्युवाच सा ॥ १७३ ॥
अनुग्रहो ऽस्मावस्माकमिह यूयं यदागताः । न जातु जायते कष्टमत्रस्थेषु कर्हिचित् ॥ १७४ ॥
त एवं तद्गिरा प्रीताः श्रीवज्रस्वामिना समम् । कृतानशनकर्माणः सत्कर्माणो ययुर्दिवम् ॥ १७५ ॥
मत्वैतच्छोर्वर्जिकोऽत्र तमागत्य रथस्थितः । प्रमोदात्पूजयामास वज्रादीनां वपूंष्यथ ॥ १७६ ॥
शक्रः प्रदक्षिणीचक्रे तं गिरिं सरथस्तदा । वृक्षादीनमयत्पृथ्वीः स्वदेहमिव लक्षितः ॥ १७७ ॥ युग्मम् ॥
विनम्रा एव ते ऽद्यापि विद्यन्ते तत्र पर्वते । यतस्तस्याभिधा जज्ञे रथावर्त इति क्षितौ ॥ १७८ ॥
दुःकर्मायनिच्छवजे श्रीवज्रे स्वर्गमीयुषि । विच्छिन्नं दशमं पूर्वं तुर्यं संहननं तदा ॥ १७९ ॥
इतश्च शिष्यो वज्रर्षेर्वज्रसेनः परिभ्रमन् । पुरं श्रीजिनधर्माग्र्यपारं सोपारमीयिवान् ॥ १८० ॥
यथार्थनामा तत्रासीज्जितशत्रुर्महीपतिः । प्रिया च धारिणी तस्य समग्रगुणधारिणी ॥ १८१ ॥
आसीच्च श्रावकस्तत्र जिनदत्ताभिधो धनी । तस्येश्वरीति विख्याता दयितेशोमापतेरिव ॥ १८२ ॥
सुधांशुपानधवलं सा शीलं तदशीलयत् । तस्या विश्वम्भरायाश्च यद्भूत्व विस्तरणम् ॥ १८३ ॥

१ इन्द्रः २ पर्वतम् ३ शिवस्य

दृष्टोपात्तिःशेषं तदा च क्षितिमण्डलम् । जज्ञे धान्यैर्विनाम्भोनिमीनवद्दुःखसङ्कुलम् ॥ १०४ ॥
नंसभार्या सा यन्तूभिजानेयमथान्यधात् । जीवितास्मः सुखं तावदद्य यावदमी वयम् ॥ १०५ ॥
विना धान्यमयाद्दुःखं जीवितास्मः कियच्चिरम् । तद्वरं सविषं भोज्यमुपभुज्य समाहिताः ॥ १०६ ॥
स्मृतपञ्चनमस्काराः कृतानशनवृत्तयः । दुःखगेहस्य देहस्य सद्यस्त्यागं विदध्महे ॥ १०७ ॥ युग्मम् ॥
व्यपादयत् चन्पयो ऽप्येषसस्त्वेवं हन्त साम्प्रतम् । गच्छतो ऽस्य शरीरस्य प्राप्तकालं फलं ह्यदः ॥१०८॥
पचनायारं तदमूल्यं सा यावत्साक्षिपद्विषम् । वज्रसेनमुनिस्तावत्तज्जीवातुरिवागमत् ॥ १०९ ॥
समालोक्य मुनिं सापि हर्षादेव व्यचिन्तयत् । वित्तं चित्तं च पात्रं च दिष्ट्या पूर्णमिदं त्रयम् ॥११०॥
दत्त्वा तदद्य पात्राय श्लाघ्यं जन्म करोम्यदः । कदाचिद्दैवयोगेन यदीदृक्पात्रसङ्गमः ॥ १११ ॥
ददाच तन्नं विलेप्य हर्षात्सापदत्त सा । तदमूल्यस्य पाकस्य वृत्तान्तं च न्यवेदयत् ॥ ११२ ॥
यथास्य वज्रसेनो ऽपि मा सैवं प्रतिपद्यथाः । भद्रे सुभिक्षं यस्मात्तन्निविष्यति न संशयः ॥ ११३ ॥
गाथुरूपवादापि स्वयमेतद्गुतान्यतः । अथोचे सो ऽप्यदो ऽम्भोदगर्जितोर्जितया गिरा ॥ ११४ ॥
धीवरलाभिनारम्भुक्तो यदा भिक्षां त्वमाप्नुयाः । तदपाकोदनात्प्रातः सुभिक्षं भविता तदा ॥ ११५ ॥
इति धीमानृतं श्रुत्वा तद्दिनं क्षणमात्रवत् । श्राविका सा मुहुर्भिक्षं क्षपयामास लीलया ॥ ११६ ॥
प्रभाते च प्रजाजाथोक्थकांसोरिव मण्डलम् । वहित्रैश्चक्रमापूर्णं धान्यैर्दूरादथागमत् ॥ ११७ ॥
जनः स्वस्थमनाः सा च ततः सद्यो ऽप्यजायत । काश्चं कंचन तत्रैव वज्रसेनो ऽप्यवास्थित ॥ ११८ ॥

१ शोकमग्नाः

॥ ११३ ॥

जिनदत्तः सहेभ्यया सु... नेस्ततः । अर्चाग्रके जिनाचार्या... येन्यो ऽर्थमदत्त च ॥ १९९ ॥
महोत्सवेन ते ऽन्येद्युर्जगृहुः शान्तचेतसः । वज्रसेनमुनेः पार्श्वे लोकद्वयहितं व्रतम् ॥ २०० ॥
एवं शिष्यप्रशिष्यादिशाखाभिर्वटवृक्षवत् । श्रीवज्रस्वामिनो वंशः प्रसरन्व्यानशे दिशः ॥ २०१ ॥
साधुपक्षः सुपर्वाढ्यो मुक्तावासनिबन्धनम् । श्रीमद्वज्रमुनेर्वंशः कस्य नासीन्मनीषितः ॥ २०२ ॥
ये केचिन्नयनातिथित्वमगमन्ये वा श्रुतेर्गोचरं वंशास्तेषु तनुत्वमग्रमजन्मूलं पुनः स्थूलताम् ।
नव्यो ऽसौ दशपूर्विणो मुनिपतेः श्रीवज्रसूरेर्गुरो-र्वंशो यः प्रथमं दधाति तनुतां स्फातिं पुरस्तात्पुनः॥२०३॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यरक्षितमतग्रहणपूर्वाधिगमवज्रस्वामिस्वर्गगमनतद्वंशविस्तारवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

जम्बूमुनिप्रभृतिगणाधिनाथपर्यन्तसाधुजनचित्रचरित्रपुष्पैः ।
स्रग्दामगुम्फितमिदं परिशिष्टपर्व शिष्टात्मनां भवतु कण्ठविभूषणाय ॥
॥ समाप्तो ऽयं ग्रन्थः ॥

१ मनोरञ्जकः ।